

नेपाल कानून पत्रिका

ने
का
प

भाग - ५६

२०७१ वैशाख

अङ्क - १

२
०
७
१

वै
शा
ख

अ
ङ्क

प्रकाशक

सर्वोच्च अदालत

रामशाहपथ, काठमाडौं

१

फोन नं. ४२५०७४२, ४२६२३९७, ४२६२३९८, ४२६२८०१, ४२५८१२२ Ext.२५१२ (सम्पादन), २५११ (छापाखाना), २१३१ (बिक्री)

फ्याक्स: ४२६२८७८, पो.ब.नं. २०४३८

Email: info@supremecourt.gov.np, Web: www.supremecourt.gov.np

प्रकाशन, सञ्चार तथा सम्पादन समिति

सम्माननीय प्रधानन्यायाधीश श्री दामोदरप्रसाद शर्मा, सर्वोच्च अदालत
रजिस्ट्रार श्री लोहितचन्द्र शाह, सर्वोच्च अदालत

- अध्यक्ष
- सदस्य सचिव

सम्पादक : श्री अम्बिकाप्रसाद निरौला

सम्पादन शाखामा कार्यरत कर्मचारीहरू

शाखा अधिकृत श्री ढाकाराम पौडेल
शाखा अधिकृत श्री राजन बास्तोला
ना.सु.श्री कृष्णबहादुर गुरुङ
ना.सु.श्री सरस्वती खड्का
ना.सु.श्री अमृत विष्टकर्मा
सि.कं.श्री ध्रुव सापकोटा
कम्प्युटर अपरेटर श्री अर्जुन सुवेदी
कार्यालय सहयोगी श्री कृष्णबहादुर श्रेष्ठ

भाषाविद् : श्री भीमनाथ घिमिरे

विक्री शाखामा कार्यरत कर्मचारीहरू

डि.श्री नरबहादुर खत्री
कार्यालय सहयोगी श्री विदुर सापकोटा

मुद्रण शाखामा कार्यरत कर्मचारीहरू

मुद्रण अधिकृत श्री गीता न्यौपाने
मुद्रण अधिकृत श्री राजाराम विडारी
सुपरभाइजर श्री कान्छा श्रेष्ठ
सिनियर बुकवाइण्डर श्री मधुसुदनमान श्रेष्ठ
सिनियर हेल्पर श्री तुलसीनारायण महर्जन
सिनियर प्रेसम्यान श्री नरेन्द्रमुनि बज्राचार्य
सिनियर बुकवाइण्डर श्री गोकर्णप्रसाद पौडेल
सिनियर प्रेसम्यान श्री योगप्रसाद पोखरेल
सिनियर मिस्त्री श्री निर्मल बयलकोटी
सहायक डिजाइनर श्री रसना बज्राचार्य
बुकवाइण्डर श्री यमनारायण भडेल
बुकवाइण्डर श्री मीरा वाग्ले
अफसेट प्रेसम्यान श्री सोभा सिग्देल
कम्पोजिटर श्री प्रमिलाकुमारी लामिछाने
प्रेसम्यान श्री केशवबहादुर सिटौला
बुकवाइण्डर श्री अच्युतप्रसाद सुवेदी
कार्यालय सहयोगी श्री सीता घिताल
कार्यालय सहयोगी श्री मोति चौधरी

प्रकाशित संख्या : ४००० प्रति

नेपाल कानून पत्रिकाको उद्धरण गर्नु पर्दा
निम्नानुसार गर्नु पर्नेछ :

नेकाप, २०७१... .. , नि.नं. ... , पृष्ठ ...
(साल) (महिना)

उदाहरणार्थ : नेकाप २०७१, वैशाख, नि.नं.९०९९, पृष्ठ १

सर्वोच्च अदालत बुलेटिनको उद्धरण गर्नु पर्दा
निम्नानुसार गर्नु पर्नेछ :

सअ बुलेटिन २०७१ ... .. १ वा २, पृष्ठ ...
(साल) (महिना)

उदाहरणार्थ : सअ बुलेटिन, २०७१, वैशाख — १, पृष्ठ १०

नेपाल कानून पत्रिका तथा सर्वोच्च अदालत बुलेटिन
अब हाम्रो वेभसाइटमा उपलब्ध छन्

ठेगाना

www.supremecourt.gov.np

- यो वेभसाइट खोलेपछि बायाँतर्फ नेपाल कानून पत्रिका तथा त्यसको तल सर्वोच्च अदालत बुलेटिनमा क्लिक गर्नुहोस् ।
- २०६५ साल वैशाखदेखिका यी पत्रिकामा समाविष्ट निर्णयहरू पढ्न र हाल निःशुल्क डाउनलोड गर्न सकिनेछ ।

नेपाल कानून आयोगको वेभसाइटमा संविधानसमेत हालसम्म ३१९ ऐनहरू नेपालीमा, तीमध्ये २९६ वटा ऐन अङ्ग्रेजीमा एवं २४९ वटा नियमावली नेपालीमा तथा १२५ वटा नियमावली अङ्ग्रेजीमा अनुवाद र १९१० सालको मुलुकी ऐन, न्याय विकासिनी र विभिन्न ऐतिहासिक दस्तावेजहरू निःशुल्क पढ्न र डाउनलोड गर्न सकिनेछ ।

मूल्य रु.३०।—

मुद्रक : सर्वोच्च अदालत छापाखाना, रामशाहपथ, काठमाडौं ।

विषय सूची

क्र. स.	नि.नं./इजलास/ विवरण	पक्ष / विपक्ष	विषयको सारसंक्षेप	पृष्ठ
१.	१०९९ विशेष उत्प्रेषण परमादेश	मदनबहादुर खड्कासमेत विरुद्ध प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयसमेत	<ul style="list-style-type: none"> ▪ प्रहरी ऐन, २०१२ मा अवकाशलगायतका विषयमा स्पष्ट कुनै व्यवस्था गरिएको देखिँदैन । नियमावलीमार्फत् गरिएका व्यवस्थालाई पटकपटक संशोधन वा संशोधन प्रयास अनि मुद्दा मामिलाले पनि चित्त बुझाउन सकेको नदेखिँदा यस्तो स्थितिको अन्त्यका लागि प्रहरी सेवाको सारभूत विषयअन्तर्गत पर्ने नियुक्ति योग्यता, निवृत्तिभरण, अवकाशसम्बन्धी व्यवस्था आदि कुराहरू नियमावलीको व्यवस्थाअन्तर्गत नराखी ऐनकै व्यवस्थाअन्तर्गत राखिएमा कानूनमा स्पष्टता र निश्चितता रहने भै कार्यान्वयनमा प्रभावकारिता रहन सक्ने अपेक्षा गर्न सकिने हुँदा प्रहरी ऐनमा नै विधायिकी हिसाबले पुनरालोकन गरी उपरोक्त सबै कुराहरूको सम्बोधन गर्ने व्यवस्था गर्न जरूरी हुने । 	१
२.	११०० विशेष उत्प्रेषण	भरतमणि जङ्गम विरुद्ध प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयसमेत	<ul style="list-style-type: none"> ▪ व्यक्तिहरूले पुर्याइएको योगदानको कदर गर्दै सेवा निवृत्त भएपश्चात् सम्मानस्वरूप केही सुविधा प्रदान गर्ने र त्यस्ता व्यक्तिको सुरक्षासम्बन्धी प्रबन्ध गर्ने जस्ता कार्यहरू राज्यको दायित्व भित्र पर्ने । 	१६

३.	९१०१ संयुक्त परमादेश	अरूणकुमार चौधरीसमेत विरुद्ध रिकु झा	<ul style="list-style-type: none"> शिक्षा नियमावली, २०५९ को नियम १०० (१) मा “शिक्षकले आफ्नो पदमा बहाल गरेको मितिदेखि नेपाल सरकारले तोकिए बमोजिमको तलब भत्ता पाउने छ” भन्ने तथा सोही नियमावलीको नियम १०१(१) मा “शिक्षकले प्रत्येक महिना भुक्तान गरेपछि तलब भत्ता पाउने भए सोसमेत पाउने छ” भन्ने कानूनी व्यवस्था अनुसार निवेदिकालाई शिक्षक पदमा नियुक्ति पाएको मितिबाट निज सो पदमा बहाल रहेसम्म कानूनबमोजिम तलब भत्ता उपलब्ध गराउनुपर्ने कानूनी दायित्व सम्बन्धित निकायको हुने । 	३२
४.	९१०२ संयुक्त परमादेश	नुवाकोट जिल्ला अदालत विरुद्ध हितबहादुर प्याकुरेल	<ul style="list-style-type: none"> व्यक्तिको सम्पत्ति रोक्का राखिनुको पछाडि केही निश्चित कारण, आधार, उद्देश्य र औचित्य रहेको हुन्छ भन्ने कुरामा विवाद छैन । कुनै आधार, कारण, उद्देश्य र औचित्य नरही कुनै व्यक्तिको सम्पत्ति रोक्का राख्नु भनेको व्यक्तिलाई सम्पत्तिसम्बन्धी हकको प्रचलन गर्नबाट विमुख गराउनु हुने । 	३५
५.	९१०३ संयुक्त नेपाली नागरिकताबाट हटाउने	शेष नैमुद्दिन विरुद्ध नेपाल सरकार	<ul style="list-style-type: none"> तत्कालीन नेपाल नागरिकता ऐन, २०२० को दफा (३क) मा “झूटो विवरण वा बयान दिई जन्म वा वंशजको नाताले नेपाली नागरिक हो भनी झुक्याई कसैले नेपाली नागरिकताको प्रमाणपत्र प्राप्त गरेको कुरा थाहा हुन आएमा श्री ५ को सरकारले त्यस्तो प्रमाणपत्र रद्द गरी निजलाई नेपाली नागरिकताबाट हटाउन 	४२

			आदेश दिन सक्नेछ” भन्ने उल्लेख भएको व्यवस्थाले कसैले प्राप्त गरिसकेको नेपाली नागरिकताबाट हटाउन आदेश गर्ने अधिकार तत्कालीन श्री ५ को सरकारमा नीहित रहेको भए पनि सो हटाउन सक्ने कार्यको अख्तियारी प्रयोग गर्ने अख्तियारवाला श्री ५ को सरकारले फरेबद्वारा वा झूठा बयान वा विवरण दिई नागरिकता प्राप्त गरेको हो भन्ने कसूरजन्य तथ्यको पुष्टि गर्नुपर्ने ।	
६.	१९०४ संयुक्त उत्प्रेषण	सहयोगी उच्च माध्यमिक विद्यालय विरूद्ध प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रपरिषद्को कार्यालयसमेत	<ul style="list-style-type: none"> भोगाधिकारमात्र पाएको अवस्थामा भोगाधिकार पाउनेले जग्गाधनीको स्थान ग्रहण गर्न नसक्ने हुँदा जग्गाधनीले अधि दिएको भोगाधिकार संशोधन गर्न, परिवर्तन गर्न वा हस्तान्तरण गर्न नपाउने भन्न नमिल्ने । 	५०
७.	१९०५ संयुक्त अपहेलना	यज्ञदेव भट्ट विरूद्ध डा.सुधा शर्मा	<ul style="list-style-type: none"> कुनै पदाधिकारीले राजीनामा दिएको मात्र कारणले निजले पदासीन रहेको अवस्थामा गरिएको अपराधजन्य कार्यबाट उन्मुक्ति पाउन सक्ने अवस्था हुँदैन । अदालतको आदेश वा फैसलाको कार्यान्वयन गर्नुपर्नेमा आफ्नो कार्यकाल अवधिभर सो आदेशको पालना नगरेकोमा अपहेलनाजन्य कार्य नै हुने । 	५६

८.	<p>९१०६</p> <p>संयुक्त</p> <p>रैकर लगत</p> <p>कट्टाको निर्णय</p> <p>बदर</p>	<p>सुशीला श्रेष्ठसमेत</p> <p>विरुद्ध</p> <p>गुठी संस्थान</p> <p>केन्द्रीय कार्यालय,</p> <p>काठमाडौंसमेत</p>	<ul style="list-style-type: none"> गुठी वा रैकर जग्गाको यकीन नै नगरी जग्गाको लगत नभिकेको अवस्थामा अनुमानको भरमा १५ वर्षभन्दा अघिदेखि तहतह हक हस्तान्तरण भई आएको एकाको नाममा दर्ता भईसकेको जग्गालाई बिनाआधार बिनाप्रमाण लगत भिकेको भनी रैकर जग्गालाई गुठी कायम गर्ने अधिकार गुठी संस्थान ऐन, २०३३ को दफा ३९ ले गुठी संस्थानलाई दिएको नदेखिँने । 	६३
९.	<p>९१०७</p> <p>संयुक्त</p> <p>जबर्जस्ती</p> <p>करणी</p>	<p>महेश पटेल कुर्मी</p> <p>विरुद्ध</p> <p>नेपाल सरकार</p>	<ul style="list-style-type: none"> वादीबाट अनुसन्धान तहकीकातको क्रममा तयार भएको लिखतमा उल्लेख भएको कुरा सो कुरा व्यक्त गर्ने व्यक्तिहरू जाहेरवाला, पीडित, पीडितको शारीरिक परीक्षण गर्ने मेडिकल अधिकृत, वस्तुस्थिति मुचुल्कासमेतका व्यक्तिहरू अदालतमा साक्षी सरह उपस्थित भई बकपत्र गर्न नआएको र साक्षी सरह बकपत्र गरेको नदेखिएकोले अनुसन्धान तहकीकातका क्रममा घटनाका सम्बन्धमा निजहरूले व्यक्त गरेको कुरा प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा १८, २५ एवं २३(७) बमोजिम अकाट्य, निश्चयात्मक र विश्वसनीय प्रमाणको रूपमा ग्रहण गर्न नमिल्ने । 	७०

१०.	११०८ संयुक्त उत्प्रेषण	नरेन्द्र झासमेत विरुद्ध जिल्ला विकास समितिको कार्यालय, रौतहटसमेत	<ul style="list-style-type: none"> गाउँ विकास समिति कानूनबमोजिम स्थापित स्वायत्त निकाय भएको र यसले कानूनबमोजिम व्यक्ति सरह सम्पत्ति आर्जन गर्ने र भोग गर्ने अधिकार राख्ने भए पनि स्थानीय स्वायत्त शासन ऐन, २०५५ को दफा ६८(ख) ले प्रष्ट रोक लगाएको विषयमा समेत ठेक्का सदर गर्ने गरेको कार्य कानूनसम्मत हुन नसक्ने । 	७८
११.	११०९ संयुक्त कर्तव्य ज्यान	सरिता पौडेल विरुद्ध नेपाल सरकार	<ul style="list-style-type: none"> चरम गरिबी, असहाय अवस्था, सहयोग र समर्थनको अभावले मनोवैज्ञानिक दुर्बलताले विवेकहीन कार्य गरेको देखिन आउँदछ । बराबर विरामी भइरहने र त्यसको भार थेग्न नसक्ने अवस्थाले विचलित भएर एउटा महिलाले आफ्नो प्रियजनकै उपर साङ्घातिक बल प्रयोग गर्नुपर्ने परिस्थिति मानवता र समाजका लागि पनि चेतावनी दिने खालको कुरा छ । यस्तो कार्य र परिस्थिति अवाञ्छित र विडम्बनापूर्ण त छ तर त्यस्तो स्थितिबाट उम्कन सक्ने राहतजन्य व्यवस्थाहरूको अभावमा त्यस्तो जघन्य र सम्वेदनशून्य अवस्था आइरहला भन्न पनि सकिँदैन । समाज र राज्यले यस्ता कुराको कारक तत्वहरूको अध्ययन र पहिचान गरी मानवीय सुरक्षाका किल्लाहरू मजबुत पार्ने प्रयास गर्नुपर्ने । 	८४

१२.	९११० संयुक्त उत्प्रेषण परमादेश	शेरबहादुर महर्जनसमेत विरुद्ध नेपाल बैङ्क लिमिटेड प्रधान कार्यालय, काठमाडौंसमेत	<ul style="list-style-type: none"> स्पष्ट जवाफ दिन रोक्का राख्ने निकायले नसकेको अवस्थामा कानूनअनुरूप नै रोक्का रहेको होला भनी अनुमान गर्नु पनि उचित हुँदैन । मालपोत कार्यालयले जुन निकायले रोक्का राखेको हो भनी खुलाएको छ सो निकायले विवरण सहितको रोक्का राख्नुपर्नाको कारण आफ्नो अभिलेखबाट नदेखिएको भनी खुलाई रहेको अवस्थामासमेत बिनाकारण लामो समयसम्म व्यक्तिको सम्पत्ति रोक्का राख्न नहुने । 	८९
१३.	९१११ संयुक्त नकबजनी चोरी	नेपाल सरकार विरुद्ध शम्भे नेपाली	<ul style="list-style-type: none"> ईलाकाको अड्डाबाट हेर्न पर्ने भनी मुद्दा नै किटान गरी तोकेका मुद्दाहरूमा कानूनको मनसायविपरीत काठमाडौंको ईलाकामा घटेको वारदातलाई जाहेरी दिँदा सो तथ्य नै लुकाई स्याङ्जा जिल्लाको ईलाकामा घटेको बनाई जानी जानी अन्यत्र अड्डामा मुद्दा दर्ता गर्न पीडित पक्षको भूमिकासमेत मुद्दा उठानको क्रममा स्वाभाविक नदेखिएकोले अड्डाको गल्तीले अर्को ईलाकामा मुद्दा दर्ता भएको भन्न पनि नमिल्ने । 	९४
१४.	९११२ संयुक्त अंश	वाहिद अलि गद्दी विरुद्ध अहमद अलि गद्दी	<ul style="list-style-type: none"> अंश लाग्ने नलाग्ने र अंश मुद्दामा के कुन सम्पत्तिमा अंश लाग्ने नलाग्ने सोको निराकरण तथ्य एवं प्रमाणको आधारमा निराकरण हुनुपर्ने र अर्कोतर्फ एउटै दाताले एउटै मितिमा एकै कित्ताबाट कित्ताकाट गरी समान हैसियतका दुई व्यक्तिलाई एकै व्यहोराले दिएको हालैको बक्सपत्रमध्ये एउटालाई बन्डा नलाग्ने ठहर गर्नु र 	१००

			अर्कोलाई बन्डा लाग्ने ठहर गर्नु समन्याय र मुलुकी ऐन, अंशबन्डाको १८ नं. को कानूनी व्यवस्थासमेतको विपरीत हुने ।	
१५.	९११३ संयुक्त उत्प्रेषण परमादेश	हिरादेवी सापकोटासमेत विरुद्ध जिल्ला प्रशासन कार्यालय, नवलपरासीसमेत	<ul style="list-style-type: none"> कुनै जग्गा वा घर सम्बन्धमा आफ्नो हकभित्रको हो भनी नालिस उजुर गर्नेले आफ्नो हकदैया रहेको कुरा प्रमाणबाट स्थापित गर्न सक्नुपर्दछ वा आफ्नो हक अतिक्रमण हुन थाल्यो र अन्य अतिरिक्त उपचारको कानूनी बाटो नभएको वा भएपनि अप्रयास र प्रभावकारी नभएको भनी कानूनी वा संवैधानिक हकको प्रचलनको निमित्त नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १०७(२) अनुरूप सर्वोच्च अदालतको असाधारण अधिकारक्षेत्रभित्र माग गर्दै प्रवेश गर्न सकिन्छ । त्यसरी प्रवेश गर्ने निवेदकले आफ्नो हक भएको कुरा सर्वप्रथम स्थापित गर्न सक्नुपर्ने हुन्छ । जग्गा वा घरमा कसैको हक हुन दर्ता, तिरो र भोग यी तीन किसिमका प्रमाणहरू हेरिने । 	१०७
१६.	९११४ संयुक्त उत्प्रेषण परमादेश	हेमबहादुर कार्कीसमेत विरुद्ध अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग, टङ्गाल, काठमाडौं	<ul style="list-style-type: none"> स्रेस्ता राख्ने काम सरकारी निकाय मालपोत कार्यालयको हो । त्यो नराखिदिएको कारणबाट जनताले पीडित हुनुपर्ने होइन । मालपोत कार्यालयले अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगलाई व्यक्तिको नाममा स्रेस्ता छैन भनेको कुरालाई मात्रै आधार लिई विवादित जग्गा भोग गरिरहेका व्यक्तिहरूलाई बुझ्दै नबुझी प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्तविपरीत हुनेगरी एकतर्फीरूपमा व्यक्तिको नाममा दर्ता रहेको जग्गालाई सरकारको नाममा 	११३

			कायम गर्ने गरी भएको अख्तियार दुरूपयोग अनुसन्धान आयोगको निर्णय त्रुटिपूर्ण हुने ।	
१७.	१११५ संयुक्त उत्प्रेषण	भक्तप्रसाद अधिकारीसमेत विरुद्ध प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयसमेत	<ul style="list-style-type: none"> चिया बगानमा कार्यरत् मजदूरहरूले पारिश्रमिक वृद्धिलगायतका विभिन्न माग राखी सो मागलाई सम्बोधन गर्न नेपाल सरकारका प्रतिनिधि, निवेदक व्यवस्थापक तथा मजदूरसमेत भई पटकपटक छलफल भएको तथ्यलाई निवेदकले निवेदनमा नै स्वीकार गरेको, पटकपटकको छलफलबाट पनि श्रम ऐन, २०४८ को दफा २१(२) बमोजिम पारिश्रमिक निर्धारण समिति गठन हुन नसकेको अवस्थामा सोही ऐनको दफा २१(५) बमोजिम पारिश्रमिक निर्धारण गर्न श्रम विभागको माहानिर्देशकको संयोजकत्वमा कार्यदलसमेत गठन गरी सोही कार्यदलको सिफारिशको आधारमा चिया बगानमा कार्यरत् मजदूर कर्मचारीहरूको न्यूनतम पारिश्रमिकको निर्धारण नेपाल सरकारले गर्न नसक्ने भनी भन्न नमिल्ने । 	११९

यी सारसंक्षेप *नेकाप* प्रयोगकर्ताको सुविधाका लागि मात्र हुन, उद्धरण गर्नका लागि होइनन् ।

- सम्पादक

निर्णय नं.१०१९

सर्वोच्च अदालत, विशेष इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री कल्याण श्रेष्ठ
माननीय न्यायाधीश श्री सुशीला कार्की
माननीय न्यायाधीश श्री बैद्यनाथ उपाध्याय
माननीय न्यायाधीश श्री तर्कराज भट्ट
माननीय न्यायाधीश श्री ज्ञानेन्द्रबहादुर कार्की

आदेश मिति : २०७०।१२।२०।५
०६९-WS-००११

विषय: उत्प्रेषण, परमादेश ।

निवेदक : प्रहरी प्रधान कार्यालय, नक्सालमा प्रहरी
अतिरिक्त महानिरीक्षक पदमा कार्यरत
मदनबहादुर खड्कासमेत
विरूद्ध

विपक्षी : नेपाल सरकार, प्रधानमन्त्री तथा
मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय, सिंहदरबार,
काठमाडौंसमेत

- शान्ति सुरक्षासँग सम्बन्धित संवेदनशील अङ्गको सेवाको प्रशासन संयन्त्रलाई राजनीतिक वा प्रशासनिक स्वविवेकको अधीनमा राखी तदर्थवादी र मौकापरस्त ढङ्गले सञ्चालन गर्ने सोच मात्रै पनि अवाञ्छनीय हुने ।
- प्रहरी सेवामा सेवा प्रवेशदेखि वृत्ति विकास र सेवाबाट अवकाशसम्मका कुराहरू स्पष्टरूपमा सुपरिभाषित, सुनिश्चित र

निर्दिष्ट बनाई राख्न र अन्योलको अवस्था हटाई सुस्पष्ट बनाउन जो चाहिने प्रयास अविलम्ब गर्नुपर्ने ।

(प्रकरण नं.१६)

- प्रहरी ऐन, २०१२ जुन परिवेशमा आएको थियो, सो सन्दर्भमा र परिवेशमा हाल व्यापक परिवर्तन भई वर्तमानमा भएको परिवर्तनको नयाँ आलोकमा प्रहरी कर्मचारीहरूको सेवा शर्तका व्यवस्थाहरू हेर्न जरूरी देखिने ।
- आधुनिक समयका हरेक सेवा वा संगठनमा पारदर्शिता एवं निष्पक्षतामा जोड दिइएको शासकीय शैली विकसित भई रहेकोमा इच्छानुसारको अवधिसम्म सेवामा बहाल राख्ने गरी अनिश्चितता बढाउने खालका व्यवस्थालाई निरन्तर गर्नुको औचित्य नदेखिने ।

(प्रकरण नं.१८)

- प्रहरी ऐन, २०१२ मा अवकाशलगायतका विषयमा स्पष्ट कुनै व्यवस्था गरिएको देखिँदैन । नियमावलीमार्फत् गरिएका व्यवस्थालाई पटकपटक संशोधन वा संशोधन प्रयास अनि मुद्दा मामिलाले पनि चित्त बुझाउन सकेको नदेखिँदा यस्तो स्थितिको अन्त्यका लागि प्रहरी सेवाको सारभूत विषयअन्तर्गत पर्ने नियुक्ति योग्यता, निवृत्तिभरण, अवकाशसम्बन्धी व्यवस्था आदि कुराहरू नियमावलीको व्यवस्थाअन्तर्गत नराखी ऐनकै व्यवस्थाअन्तर्गत राखिएमा कानूनमा स्पष्टता र निश्चितता रहने भै कार्यान्वयनमा प्रभावकारिता रहन सक्ने अपेक्षा गर्न सकिने हुँदा प्रहरी ऐनमा नै विधायिकी हिसाबले

पुनरालोकन गरी उपरोक्त सबै कुराहरूको सम्बोधन गर्ने व्यवस्था गर्न जरूरी हुने ।

(प्रकरण नं.१९)

निवेदकका तर्फबाट : विद्वान वरिष्ठ अधिवक्ता श्री हरिप्रसाद उप्रेती एवं विद्वान अधिवक्ताहरू श्री नरेन्द्र पाठक र श्री मेघराज पोखरेल
विपक्षीका तर्फबाट : विद्वान नायब महान्यायाधिवक्ता श्री राजनारायण पाठक, विद्वान सहन्यायाधिवक्ताहरू श्री कृष्णजीवी घिमिरे र श्री महेश शर्मा पौडेल
अवलम्बित नजीर :

- २०५९ सालको रिट नं. ९४ र रिट नं. ९६

सम्बद्ध कानून :

- प्रहरी ऐन, २०१२
- प्रहरी नियमावली, २०४९
- सशस्त्र प्रहरी नियमावली, २०६०

आदेश

न्या.कल्याण श्रेष्ठ : नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ३२, र १०७(२) बमोजिम दायर हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनको सङ्क्षिप्त तथ्य र आदेश यस प्रकार छ :-

हामी निवेदकहरू देशका नागरिकहरूको जीउ धनको रक्षा गरी मुलुकमा शान्ति सुरक्षा तथा अमनचयन कायम गर्ने पवित्र प्रहरी सेवामा विभिन्न मितिमा विभिन्न पदमा प्रवेश गरी कर्तव्यनिष्ठ व्यावसायिक प्रहरीको रूपमा पुर्याएको महत्त्वपूर्ण योगदानबाट कानूनबमोजिम पटकपटक बढुवा भई कोही प्रहरी नायब निरीक्षकदेखि कोही प्रहरी अतिरिक्त महानिरीक्षक पदमा कार्यरत छौं । नियुक्त भएदेखि हालसम्म हामीहरूले देश र

संगठनलाई चाहिने व्यावसायिक ज्ञान, सीप, दक्षता र सद्बिवेक प्रयोग गरी अथक सेवा गरिरहेका छौं । हामी निवेदकहरूको सेवालार्इ कर्तव्यमुखी गराउने प्रहरी ऐन, २०१२ र प्रहरी नियमावली, २०४९ मा पटकपटक भएको संशोधनले यस सेवामा कर्तव्यनिष्ठरूपमा कार्य गर्ने प्रहरी कर्मचारीहरूको सेवा अवधि र उमेरको हदसम्बन्धी व्यवस्था प्रत्यक्षरूपमा नेपालको निजामती सेवा ऐन २०४९, स्वास्थ्य सेवा ऐन २०५३, सैनिक ऐन, २०६३ लगायतमा भएको कानूनी प्रावधानसँग नमिल्दो छ । प्रहरी ऐन र नियमावलीमा भएको सेवा अवधि अन्य ऐन नियममा नभएकोले नमिल्दो र फरक भई यस सेवामा रहेका कर्मचारीहरूको मनोबलमा हास ल्याउने, भरपर्दो सेवा दिन नसक्ने, उमेरको हदबन्दीमा प्रत्यक्षरूपमा विभेद रहने, सरकारले पनि व्यावसायिकताको लाभ लिन नसक्ने अवस्था हुनुका साथै सरकारलाई आर्थिक व्ययभार बढ्दै जाने, चाँडो अवकाश भएको कारणले निवृत्तिभरणमा वृद्धि भई थप व्ययभार बढ्ने, गैरकानूनीरूपमा प्रतिस्पर्धा हुनुले देशमा भ्रष्टाचारसमेत मौलाउने अवस्था छ । जसले गर्दा क्षमतावान् र अनुभवी कर्मचारीहरूले नेतृत्व दिन नसकी देश, जनता र यससँग प्रत्यक्ष जोडिएको शान्ति सुरक्षा र अमनचयनमा असर पर्न जाने स्पष्ट छ । २०४७ सालको प्रजातान्त्रिक उपलब्धिपश्चात् निजामती कर्मचारीहरूलाई तीसवर्षे अवधि लगाई अनिवार्य अवकाश दिइएकोमा अवकाश भएकामध्ये केशवराज राजभण्डारीसमेतले यसै सम्मानीत सर्वोच्च अदालतमा रिट दिएकोमा तीसवर्षे सेवा अवधि स्वेच्छाचारी भएको भनी बदर भएको र निज केशवराज राजभण्डारी सेवामा पुनर्वहाली भई मुख्य सचिवसमेत भै निवृत्त हुनुभएको पनि यसै सम्मानीत अदालतको नजीर कायम छ । सोही

कारणबाट निजामती सेवामा हालसम्म तीसवर्षे हद राखिएको छैन ।

प्रहरी नियमावली, २०४९ को नियम ९८(१) मा प्रहरी कर्मचारीहरूको उमेर वा सेवा अवधि ३० वर्ष पूरा भएपछि सेवाबाट अवकाश दिइने व्यवस्था गरिएको छ । विभिन्न पदमा बहाल रहेका प्रहरी कर्मचारीहरूको तोकिएको उमेर हद (पद अनुसार फरकफरक रहेको) वा सेवामा प्रवेश गरेको ३० वर्ष अवधि पूरा भएपछि स्वतः अवकाश हुने व्यवस्था रहेको छ । नियम ९८(१)(क) मा प्रहरी महानिरीक्षकले ५८ वर्ष, प्रहरी अतिरिक्त महानिरीक्षक/प्रहरी नायब महानिरीक्षकले ५६ वर्ष गर्दै विभिन्न तहका प्रहरी कर्मचारीको उमेर हद ४८ वर्षदेखि ५८ वर्षसम्म तोकिएको छ । तर त्यस्ता सम्पूर्ण पदमा रहेका प्रहरी कर्मचारीहरूको सेवा अवधि भने एउटै अर्थात् ३० वर्ष नै कायम गरिएको छ । नियमावलीमा भएको व्यवस्था अन्य प्रचलित नेपाल कानून र सार्क तथा विदेशी कानूनमा समेत फरक भएकाले हामी निवेदकहरूलाई एकातिर अन्याय परेको छ भने अर्कोतिर प्रत्यक्षरूपमा देशलाई नै थप आर्थिक व्ययभार बढ्न गएको छ । प्रहरी नियमावली, २०४९ को नियम ९८ मा भएको ३० वर्षे सेवा हद प्रहरी ऐन, २०१२ को दफा ३९ ले प्रत्याभूत अख्तियारी भन्दा बाहिर गएको देखिन्छ । प्रहरी ऐन, २०१२ को दफा ३९ ले हद तोक्ने अख्तियारी नदिएको अवस्थामा अधीनस्थ विधायनी शक्ति दिएकोमा त्यसको अत्यधिकरूपमा प्रयोग (Excessive Misuse) गरी नियमावली बनाएकोले त्यस्तो प्रावधान खारेज योग्य छ ।

प्रहरी नियमावली, २०३३ लागू हुँदा उमेर र पदावधिको आधारमा मात्र अवकाश

हुने व्यवस्था गरिएको भन्दा फरक भई हाल २०४९ सालबाट सेवा अवधि ३० वर्ष कायम गरिएको, पछि २०४९।११।१५ मा संशोधन गरी ३० वर्षमा थप २ वर्ष थप्न सकिने भन्ने प्रावधान राखियो । त्यस्तै २०४९ मा नै दोस्रो संशोधन गरी ५ वर्ष थप भई ३५ वर्ष कायम गरियो । प्रहरी सेवा अवधि कहिले ३० वर्ष, कहिले त्यसमा थप २ वर्ष, कहिले ५ वर्ष थप भनी पटकपटक भएको थपघटको प्रमुख कारण भनेको देशमा राजनीतिक स्थिरता नहुनु र सोही आडमा आफ्नो स्वार्थपूर्तिको लागि स्वेच्छाचारी र मनोमानी ढङ्गबाट भएको कार्य हो भन्ने तथ्यलाई सम्मानीत अदालतले समेत मनन गर्ने छ । हाल बहाल रहेको प्रहरी नियमावलीको नियम ९८ को व्यवस्था, प्राविधिक प्रहरी नियमावली, २०५८ र प्रहरी पहरा गण नियमावली, २०६४ सँग पनि नमिल्दो र भेदभावपूर्ण रहेको छ । प्रहरीसँग सम्बन्धित ३ वटै नियमावलीमा उमेरको हद फरकफरक राखेको पाइएको हुँदा यो आफैमा विरोधाभाषपूर्ण छ । एउटै सेवामा रहेका प्रहरी कर्मचारीहरूमा यस प्रकारको विभेद प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्तविपरीत छ । त्यसरी नै प्रहरी नियमावलीमा प्रहरी कर्मचारीहरूको उमेरको हद अन्य राष्ट्रसेवक कर्मचारीहरू भन्दा भिन्न छ । नेपाल स्वास्थ्य सेवा ऐन, २०५३ को नियम ४५(१) मा उमेरको हद ६० वर्ष छ । सैनिक ऐन, २०६३ मा सेवा अवधि नभई उमेरको हद वा पदको हदको आधारमा कायम छ । निजामती सेवामा भएको ३० वर्षे सेवा अवधि खारेज भई हाल निजामती कर्मचारीहरूको उमेर हद ५८ वर्ष तोकिएको छ । जसमा पदको सेवा अवधि सचिवको ५ वर्ष, मुख्य सचिवको ३ वर्षलगायत फरकफरक भएपनि उमेर हद

५८ वर्ष नै कायम छ । प्रहरी नियमावलीको यो व्यवस्था प्रचलित नेपाल कानून र अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १२(२)(च) द्वारा प्रदत्त पेसा तथा रोजगारीको हक, धारा १३ द्वारा प्रदत्त समानतालगायतको हकविपरीत छ ।

जनताको जीउ, ज्यान, धनको सुरक्षाको दायित्व बोकेको प्रहरी कर्मचारीहरू नै आफ्नो सेवामा सुरक्षित नहुँदा अरूको सुरक्षा गर्न सक्ने परिस्थिति नहुन सक्दछ । सरकारले २०३३ सालमा ल्याएको प्रहरी नियमावलीलाई २०३४, २०३६, २०३७ र २०३८ सालगरी ४ चोटी संशोधन गरेको र पछि २०४९ सालमा ल्याएको नियमावली २०६६ सालसम्म आईपुग्दा १६ औं पटक संशोधन भएको छ भने प्रहरी ऐन, २०१२ देखि २०४८ सालसम्म आउँदा ५ पटक मात्र संशोधन भएको र २०४९ सालपछि एक पटक पनि संशोधन भएको छैन । यसबाट स्वेच्छाचारी ढङ्गबाट प्रहरी नियमावलीमा पटकपटक संशोधन गरी प्रहरी कर्मचारीमाथि अन्याय गरेको स्पष्ट देखिन्छ ।

शान्ति सुरक्षाको मुख्य जिम्मेवार र पहरेदार प्रहरी कर्मचारीसँग सम्बद्ध प्रहरी ऐन र प्रहरी नियमावलीमा भएको अवकाश हुने उमेर हद, पदावधि र सेवाअवधि गरी अवकाशसम्बन्धी तीन किसिमको प्रावधान अन्य प्रचलित नेपाल कानूनमा भएको व्यवस्थाको विपरीत भेदभावपूर्ण र अन्यायपूर्ण भई संविधानसँग बाझिन गएकोले हामी निवेदकहरूलाई अन्तरिम संविधान, २०६३ को १२(२)(च) द्वारा प्रदत्त पेसा तथा रोजगारीको हक, धारा १३ प्रदत्त समानताको हक, धारा १८ प्रदत्त रोजगारीको हक तथा अन्य प्रचलित नेपाल कानूनमा भएको हक अधिकारको प्रतिकूल भै प्रहरी ऐन, २०१२ को दफा ३९ प्रतिकूल भै अन्यायपूर्ण

भएकोले प्रहरी नियमावली, २०४९ को नियम ९८(१) मा भएको व्यवस्थामध्ये सेवा अवधि ३० वर्ष पूरा भएपछि प्रहरी सेवाबाट अवकाश पाउने भन्ने व्यवस्था नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ३२ र १०७(२) अन्तर्गत उत्प्रेषणको आदेशले बदर गरी उमेर हदको आधारमा मात्र अवकाश पाउने भन्ने कानूनी प्रावधानबमोजिम प्रहरी नियमावली, २०४९ लाई संशोधन गर्नु भनी विपक्षीहरूको नाममा परमादेशको आदेश जारी गरिपाउँ ।

हामी निवेदकहरूमध्ये मदनबहादुर खड्का, नरेश गुरूड, कल्याणकुमार तिमिसिना, किरणकुमार गौतम, प्रकाश कुँवर र अर्जुनजङ्ग शाहीले यही मिति २०६९।५।२८ बाट ३० वर्षे सेवाको अवधिको कारण अनिवार्य अवकाश प्राप्त हुने अवस्थामा पुगेका छौं । त्यस्तै गरी हामी निवेदकहरूमध्ये गीता उप्रेती र राधिका खड्का मिति २०६९।११।३० मा (४८ वर्षमा नै), जगन्नाथ खनाल मिति २०७४।९।३० मा, नविनकुमार बानियाँ मिति २०७९।१।१८ मा र किशोर नेपाल मिति २०८१।५।१५ मा अनिवार्य अवकाश हुँदैछौं । माथि उल्लेख भएबमोजिम हामीहरूले ३० वर्षे उमेर हदको कारण अवकाश प्राप्त गर्यौं भने प्रस्तुत निवेदन निष्प्रयोजन हुने र प्रहरी कर्मचारीहरूलाई समेत प्रत्यक्षरूपमा असर पुग्न जाने हुँदा यो निवेदनको अन्तिम टुङ्गो नलागेसम्म हालको प्रचलित प्रहरी नियमावली, २०४९ को नियम ९८(१) र ऐ. (३) बमोजिम निवेदक प्रहरी कर्मचारीहरूलाई ३० वर्ष उमेर हदको कारण अवकाश नदिनु, नदिलाउनु र उल्लिखित ३० वर्षे प्रावधान कार्यान्वयन नगर्नु, नगराउनु भनी सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०४९ को नियम ४१(१) बमोजिम

अन्तरिम आदेश जारी गरिपाउँ भन्ने निवेदनपत्र । निवेदकको मागबमोजिमको आदेश किन जारी हुन नपर्ने हो जारी हुनु नपर्ने कुनै आधार र कारण भए बाटाका म्यादबाहेक १५ दिनभित्र लिखित जवाफ पेश गर्नु भनी विपक्षीहरूका नाउँमा सूचना म्याद पठाई लिखित जवाफ परेपछि वा अवधि नाघेपछि नियमानुसार पेश गर्नु । माग गरिएको अन्तरिम आदेशको सम्बन्धमा विचार गर्दा दुबै पक्षको कुरा सुनी सोसम्बन्धमा आदेश गर्न उचित देखिएकोले विपक्षीहरूलाई ७ दिनको सूचना र सोही व्यहोराको जानकारी महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयलाई पनि दिई नियमानुसार पेश गर्नु भन्ने यस अदालतको आदेश ।

प्रस्तुत निवेदनमा प्रहरी नियमावली, २०४९ को नियम ९८ मा भएको ३० वर्षे सेवा हद प्रहरी ऐन, २०१२ को दफा ३९ ले प्रत्याभूत गरेको अख्तियारीभन्दा बाहिर गएको देखिन्छ र उक्त कानूनी प्रावधानले हामी निवेदकहरूलाई नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १२(२)(च), १३, १८ समेतद्वारा प्रदत्त हक अधिकारमा आघात पुर्याएकोले उक्त ३० वर्षे सेवा हद उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर गरिपाउँ भन्ने मुख्य निवेदन जिकीर लिएको देखिन्छ ।

सोसम्बन्धमा प्रहरी नियमावली, २०४९ को नियम ९८(१) मा प्रहरी कर्मचारीको ३० वर्षे सेवा अवधि पूरा भएपछि सेवाबाट अवकाश पाउने गरी भएको व्यवस्था अमान्य र बदर घोषित गरिपाउँ भन्ने संवत् २०५९ सालको रिट नं. ९४ निवेदक केशव खरेल र संवत् २०५९ सालको रिट नं. ९६ निवेदक नवराज बुढाथोकी भएको रिट निवेदनको मागदावी सम्बन्धमा यस अदालतबाट निवेदन मागदावीबमोजिम प्रहरी नियमावली, २०४९ को नियम ९८(१) बदर तथा अमान्य

घोषित गरी रहनु नपर्ने गरी यस अदालतको विशेष इजलासबाट मिति २०६०।१।११ मा निर्णय भई रहेको देखिन आयो ।

यसरी निवेदकहरूले माग गरेबमोजिम नै प्रहरी नियमावली, २०४९ को नियम ९८ (१) को प्रावधान अमान्य तथा बदर घोषित गरिपाउँ भनी परेका संवत् २०५९ सालको रिट नं. ९४ निवेदक केशव खरेल र संवत् २०५९ सालको रिट नं. ९६ निवेदक नवराज बुढाथोकीको रिट निवेदनहरूमा यसै अदालतको विशेष इजलासबाट निवेदन मागबमोजिम प्रहरी नियमावलीको उक्त नियम ९८(१) को ३० वर्षे सेवाअवधिको प्रावधान खारेज तथा अमान्य घोषित नगरी रिट निवेदन खारेज गर्ने गरी निर्णय भै रहेको सन्दर्भमा प्रस्तुत रिट निवेदनको मागबमोजिम प्रथमदृष्टिमा नै अन्तरिम आदेश जारी गरिरहनुपर्ने देखिन आएन ।

तर संवत् २०५९ सालको रिट नं. ९४ र रिट नं. ९६ को अन्तिम आदेशमा प्रहरी प्रधान कार्यालयसमेतको लिखित जवाफमा संशोधित प्रहरी नियमावलीमा ३० वर्षे सेवाअवधिको प्रावधान नराखिएको भन्ने उल्लेख भएकोले विपक्षीहरूका नाउँमा निर्देशनात्मक आदेश जारी गरिरहनुपर्ने अवस्था नदेखिएको भनी उल्लेख भएको देखिनाले तत्काल विपक्षी प्रहरी प्रधान कार्यालयसमेतबाट संशोधित नियममा सो ३० वर्षे सेवा अवधिको प्रावधान नराखिने भनी अदालतलाई विश्वास दिलाएको आधारमा उक्तबमोजिमका रिट नं. ९४ र रिट नं. ९६ खारेज भएको रहेछ । तसर्थ संवत् २०५९ सालको रिट नं. ९४ र रिट नं. ९६ को अन्तिम आदेशमा उल्लिखित निर्देशनात्मक आदेश जारी गर्न नपर्ने भनी उल्लेख गरेको व्यहोरा र प्रहरी नियमावलीको नियम ९८(१)

को ३० वर्षे सेवा अवधिको प्रावधान सम्बन्धमा निवेदकहरूले उठाइएका संवैधानिक तथा कानूनी प्रश्नहरूको गम्भीरतालाई मध्यनजर गर्दा प्रस्तुत रिट निवेदन तीनजना भन्दा बढी न्यायाधीशहरूको इजलासबाट सुनुवाइ हुन मनासिब देखिएकोले प्रस्तुत निवेदनमा लिखित जवाफ परे वा सोअवधि समाप्त भएपछि प्रस्तुत निवेदनलाई अग्राधिकार दिई पूर्ण सुनुवाइको लागि नियमानुसार गरी बृहत विशेष इजलासमा पेश गर्नु भन्ने यस अदालत विशेष इजलासको मिति २०६९।५।२५ को आदेश ।

विपक्षी निवेदकहरूले दावी लिनुभएको विषयमा यस कार्यालयको के कस्तो संलग्नता रहेको हो भन्ने सम्बन्धमा कुनै कुरा उल्लेख गर्नु भएको छैन । यस कार्यालयलाई विपक्षी बनाउनुपर्नाको कुनै कारण र आधार निवेदनमा उल्लेख गरिएको छैन । विवादको विषयवस्तुसँग कुनै सम्बन्ध नै नरहेको र संविधान तथा कानूनबमोजिम पूरा गर्नु पर्ने के, कुन दायित्व पूरा नगरेको कारण यस कार्यालयलाई प्रत्यर्थी बनाउनु परेको हो भन्ने आधारभूत तथ्य नै स्थापित हुन नसकेको प्रस्तुत निवेदन प्रथमदृष्टिमा नै खारेजभागी छ ।

प्रहरी नियमावली, २०४९ को उल्लिखित व्यवस्था संविधानको धारा १३ को समानताको हकप्रतिकूल रहेको भन्ने विपक्षी निवेदकको दावीका सम्बन्धमा हेर्दा समानहरूका बीच समान र असमानहरूका बीच असमान व्यवहार नै समानताको सिद्धान्त हो । समानताको अवधारणा निरपेक्ष अवधारणा होइन । कुनै खास आवश्यकताको पूर्तिको लागि वा कुनै खास समस्याको समाधानको लागि कुनै विशेष कानूनी व्यवस्था गर्न विधायिका सक्षम हुन्छ र त्यसो गर्दा विधायिकाले त्यो कानून देशका नागरिकहरूमध्ये

कसलाई लागू हुने र कसलाई लागू नहुने भनी छुट्याई नागरिक एवं कानूनको वर्गीकरण गर्न सक्दछ । कानून वर्गीकरण गर्नुको कुनै बोधगम्य आधार (Intelligible Differentia) स्पष्ट छ, वर्गीकरण गरिएको कानूनद्वारा प्राप्त गर्न खोजिएको उद्देश्यसँग त्यो वर्गीकरणको कुनै विवेकपरक (Rational) सम्बन्ध देखिन्छ र त्यस्तो वर्गीकरण कानूनी वर्गीकरण (Lawful Classification) छ भने सो वर्गीकरणलाई विवेकपूर्ण मान्नुपर्दछ । विपक्षी निवेदकले दावी लिनुभएको नेपाल प्रहरी सेवा, निजामती सेवा, नेपाल स्वास्थ्य सेवा एवं नेपाल सैनिक सेवालार्इ एउटै प्रकृति र कोटिको सेवाका रूपमा लिन सकिँदैन । राष्ट्रसेवालार्इ यी विभिन्न सेवाका रूपमा वर्गीकरण गर्नुको आधार स्पष्ट र बोधगम्य छ । यी विभिन्न सेवामा वर्गीकरण गरिनुको उद्देश्य विवेकपरक (Rational) छ । साथै यो वर्गीकरण कानूनी वर्गीकरण हो । तसर्थ यी सेवाहरू एक अर्कोसँग तुलना हुन सक्तैन । यी फरक उद्देश्यका लागि गठन गरिएका फरक सेवा हुँदा तिनीहरूका बीच समान व्यवहार हुनुपर्छ भनी भन्नु समानताको हकअनुकूल हुँदैन ।

प्रहरी सेवामा ३० वर्ष सेवाअवधि पुगेपछि अवकाश दिइने व्यवस्था प्रहरी नियमावली, २०४९ जारी भएपछि आएको व्यवस्था हो । मुलुकको प्रहरी प्रशासन सञ्चालन गर्ने सम्बन्धमा व्यवस्था गर्नको लागि बनेको प्रहरी ऐन, २०१२ को दफा ३९ ले दिएको अधिकार प्रयोग गरी उक्त प्रहरी नियमावली जारी भएको हो । कुनै सार्वजनिक सेवाको शर्त निर्धारणसम्बन्धी कानून बनाउँदा सम्बन्धित सेवाका पदहरूमा नियुक्ति तथा अवकाश दिनेसम्बन्धमा आवश्यक व्यवस्था गर्नका लागि उमेरको हद पदावधि र सेवावधिजस्ता विषयहरू नीतिगत विषयहरू (Policy Matter) हुन् । कुन

सेवामा के कस्तो उमेरको हद, पदावधि र सेवावधि कायम गर्ने भन्ने विषय कानूनी नभै नीतिगत प्रश्न भएकोले सम्मानीत अदालतबाट यस सम्बन्धमा न्यायिक हस्तक्षेप हुन सक्ने अवस्था देखिँदैन । प्रहरी सेवामा अवकाशको लागि उमेरको हद एवं सेवाअवधिको हद संविधान वा प्रहरी ऐन, २०१२ बाट व्यवस्थित भएको छैन । संविधान वा मूल ऐनविपरीत नियम बनेमा वा कुनै काम कारवाही भएको अवस्थामा सम्मानीत अदालतबाट बदर हुने भएपनि प्रहरी नियमावलीमा भएको उपरोक्त व्यवस्था बदर हुनुपर्ने कुनै कानूनी आधार र कारण रहेको देखिँदैन । प्रहरी सेवामा भएको व्यवस्थालाई निजामती वा सैनिक सेवामा भएको व्यवस्थसँग तुलना गर्न मिल्दैन । कुनै कानूनमा भएको कुनै व्यवस्था नीतिगतरूपमा उपयुक्त हो वा होइन भन्ने कुरा रिट क्षेत्राधिकारबाट परीक्षण हुन सक्ने विषय होइन ।

नियमावलीको उल्लिखित व्यवस्था प्रहरी ऐन, २०१२ को दफा ३९ सँग प्रतिकूल रहेको भन्ने विपक्षी निवेदकको दावीका सम्बन्धमा हेर्दा दफा ३९ को उपदफा (१) मा यस ऐनको सोही दफाले दिएको अधिकारको प्रयोग गरी नेपाल सरकारले प्रहरी नियमावली, २०४९ निर्माण गरेको हुँदा सो कार्यलाई अन्यथा भन्न मिल्ने हुँदैन । विपक्षीले नेपाल सरकारलाई नियमावली बनाउने अधिकार नभएको भनी दावी लिन सकेको पनि पाईँदैन । अतः उपरोक्त आधार र कारणसमेतबाट मागबमोजिमको आदेश जारी हुन सक्दैन । रिट निवेदन खारेज गरी पाउँ भन्ने नेपाल सरकार प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयको लिखित जवाफ ।

प्रहरी नियमावली, २०४९ को उक्त व्यवस्थाको निर्माणमा प्रहरी प्रधान कार्यालयको

कुनै प्रत्यक्ष भूमिका छैन । त्यस्तो नियमको संशोधन प्रहरी कार्यालयले गर्न सक्ने पनि होइन । नेपाल सरकारले प्रत्यायोजित विधायनको रूपमा निर्माण गर्ने नियमको औचित्य, वैधानिकताको विवेचना गर्ने, त्यस्तो कानूनको संवैधानिकताको बारेमा धारणा दिने कानूनी अधिकारक्षेत्र यस कार्यालयको रहेको छैन । अतः प्रारम्भिकरूपमा यस कार्यालय विरूद्धको निवेदन खारेजभागी छ ।

वर्तमान सरकार गठन भएपश्चात् नेपाल प्रहरी ऐनको नयाँ मस्यौदा तयार पारी त्यसमा राखिनु पर्ने विषयहरू खासगरी प्रहरी सेवा आयोगसमेत समावेश गरी पठाउन गृह मन्त्रालयबाट भएको निर्देशनबमोजिम प्रहरी कर्मचारीहरूको सेवा, शर्त, सुविधा, अवकाश तथा प्रहरी सेवा आयोगको गठन आदि जस्ता महत्त्वपूर्ण विषयमा प्रहरी प्रधान कार्यालयमा सकल दर्जाका प्रहरी कर्मचारीहरूबाट विस्तृत छलफल तथा विश्लेषण गरी तयार गरिएको प्रस्तावित प्रहरी ऐन, २०६८ मा अवकाशको महलअन्तर्गत उमेरको हद र विभिन्न पदमा बहाल रहने अवधिका आधारमा अवकाश हुने व्यवस्थालाई प्रष्टसँग उल्लेख गरी हाल कायम रहेको ३० वर्षे सेवाअवधि राख्ने वा नराख्ने भन्नेसम्बन्धमा विस्तृत अध्ययन, अनुसन्धानपश्चात् प्रहरी अधिकृतको वृत्ति विकासमा तत्कालै असर नपर्ने गरी निर्णय लिन उपयुक्त हुने भन्ने निष्कर्षलाई समेत सोही प्रस्तावित ऐनको सम्बन्धित दफामै खुलाई उक्त प्रस्तावित ऐनको प्रारम्भिक मस्यौदा प्रहरी प्रधान कार्यालयबाट गृह मन्त्रालयमा मिति २०६८।९।६ मा पठाई सकिएको व्यहोरासमेत निवेदन गर्दै रिट निवेदकहरूले उठाउनु भएको ३० वर्षे सेवाअवधि राख्ने वा हटाउने भन्ने विषयमा प्रहरी प्रधान कार्यालय भन्दा पनि ऐन कानून बनाउने विधायिका वा नियम बनाउने

अधिकार रहेको मन्त्रिपरिषद्ले निर्णय गर्ने विषय भएको हुँदा यस कार्यालयसमेतलाई विरुद्ध बनाई दायर भएको उल्लिखित रिट निवेदन खारेजभागी छ ।

रिट निवेदकमध्ये तत्काल प्रहरी अतिरिक्त महानिरीक्षक मदनबहादुर खड्का, नरेश गुरूड, कल्याणकुमार तिमिसिना, किरणकुमार गौतम, प्रकाश कुँवर र अर्जुनजङ्ग शाही प्रहरी नियमावली, २०४९ नियम ९८(१) बमोजिमको ३० वर्ष सेवा अवधि पूरा गरी मिति २०६९।५।२८ गतेबाट अनिवार्य अवकाश भइसक्नुभएको व्यहोरासमेत अनुरोध छ ।

प्रचलित ऐन नियममा संशोधन वा परिमार्जन गर्ने विषयमा आवश्यक कारवाही उठान गर्न सक्ने क्षेत्राधिकार प्रस्तुत रिट निवेदनमा विपक्षी बनाईएका नेपाल सरकार मन्त्रिपरिषद्, गृहमन्त्रालय तथा कानून मन्त्रालयमा रहने हुँदा सम्बन्धित क्षेत्राधिकार प्राप्त निकायबाट समेत लिखित जवाफ प्रस्तुत हुने नै हुँदा यसमा तत् निकायबाट आउने कुराका सम्बन्धमा उल्लेख गरिएको छैन भन्ने प्रहरी प्रधान कार्यालयको लिखित जवाफ ।

नेपाल सरकार (कार्य विभाजन) नियमावली, २०६९ बमोजिम नेपाल प्रहरीसम्बन्धी विषय यस मन्त्रालयअन्तर्गतको कार्यक्षेत्रभित्रको विषय नभएको र यस मन्त्रालयको के कस्तो काम कारवाहीबाट निवेदकको नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ द्वारा प्रदत्त हकमा आघात पुगेको हो सो कुरा निवेदकले रिट निवेदनमा प्रष्टसँग उल्लेख गर्न नसक्नु भएको हुँदा रिट निवेदन निरर्थक छ ।

नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १२ को उपधारा (३) को खण्ड (च) को

प्रतिबन्धात्मक वाक्यांश (५) ले कुनै पेसा वा रोजगार गर्नका लागि कुनै शर्त वा योग्यता तोक्ने गरी कानून बनाउन रोक लगाएको नमानिने व्यवस्था गरिनुअनुसार प्रहरी ऐन, २०१२ को दफा ३ को उपदफा (२) ले व्यवस्था गरेबमोजिम प्रहरी फोर्सका अधिकृत र जवानहरूको तलब र सेवाका अन्य शर्त नेपाल सरकारले समयसमयमा निर्धारण गरेबमोजिम हुनेछ भन्ने व्यवस्था गरेकोले प्रहरी ऐन, २०१२ को दफा ३९ ले सो ऐनको उद्देश्य कार्यान्वित गर्न नेपाल सरकारलाई नियम बनाउन सक्ने अधिकार प्रदान गरेको हुँदा सो अधिकार प्रयोग गरी नेपाल सरकारले प्रहरी नियमावली, २०४९ बनाएको र प्रहरी फोर्सको कार्य प्रकृतिअनुसार सेवाको शर्तको व्यवस्था हुन सक्ने नै भएको हुँदा प्रहरी नियमावली, २०४९ को नियम ९८ को उपनियम (१) मा पदअनुसारको उमेर पुगेपछि वा ३० वर्ष सेवा अवधि पुगेपछि सेवाबाट अवकाश हुने व्यवस्था भएको र उपनियम (३) मा उमेरको हद, पदको अवधि र सेवाअवधिमध्ये कुनै एक पुगेपछि अवकाश पाउने व्यवस्था भएको हो ।

प्रहरी फोर्सको कार्य प्रकृतिभन्दा निजामती सेवाको कार्यप्रकृति फरकप्रकृतिको भएकोले नेपाल स्वास्थ्य सेवा ऐन, २०५३ अनुसार स्वास्थ्य सेवाका कर्मचारीहरूको ६० वर्ष र निजामती सेवा ऐन, २०४९ अनुसार ५८ वर्ष सेवाबाट अनिवार्य अवकाश हुने व्यवस्था भए जस्तै उमेरको हदबाट अवकाश हुने व्यवस्था हुनुपर्छ भन्ने निवेदकको जिकीर तर्कसङ्गत देखिँदैन । प्रहरी ऐन, २०१२ को दफा ३९, प्रहरी नियमावली, २०४९ को नियम ९८ को उपनियम (१) र (३) को व्यवस्था संविधानसँग बाझिएको नहुँदा रिट निवेदनको जिकीर तर्कसङ्गत देखिँदैन भन्ने

कानून, न्याय, संविधानसभा तथा संसदीय मामिला मन्त्रालयको लिखित जवाफ ।

नियमबमोजिम दैनिक पेशीसूचीमा चढी पेश हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनमा निवेदकतर्फबाट उपस्थित विद्वान वरिष्ठ अधिवक्ता श्री हरिप्रसाद उप्रेती एवं विद्वान अधिवक्ताहरू श्री नरेन्द्र पाठक र श्री मेघराज पोखरेलले प्रहरी ऐन, २०१२ को दफा ९(२) मा प्रहरी कर्मचारीको सेवाअवधि नेपाल सरकारको इच्छा अनुसार हुने भन्ने व्यवस्था छ । तर, नेपाल सरकारको इच्छालाई आफूखुशी र मनमानी ढङ्गले निर्धारण गरिने होइन । ऐनको दफा ३९ मा नेपाल सरकारले नियम बनाउने अधिकार प्राप्त गरेको भएपनि सो दफामा अवकाशको उमेर तोक्नेसम्बन्धी अधिकार प्रदान गरिएको छैन । प्रहरी नियमावली, २०४९ को नियम ९८(१) मा प्रहरी कर्मचारीको सेवाअवधि ३० वर्ष पुगेपछि अनिवार्य अवकाश हुनुपर्ने व्यवस्था प्रत्यायोजित विधायिकी अधिकारभन्दा बाहिर छ । प्रहरी सेवाको समान प्रकृतिको सैनिक सेवामा ३० वर्षे सेवाअवधिको व्यवस्था छैन । निजामती सेवा ऐनमा २०४९ सालमा ३० वर्षे सेवाअवधि लागू गर्न खोजिएकोमा सो अव्यवहारिक मानिएकोले खारेज गरिएको छ । प्रहरी सेवामा मात्र ३० वर्षे सेवाअवधि लागू गरिनु समानताको सिद्धान्त विपरीत छ । प्रहरी नियमावलीमा भएको ३० वर्षे अवकाशसम्बन्धी व्यवस्था २०४९ सालमा आएकोमा आफ्नु निहित स्वार्थपूर्ति गर्न कहिले ३२ वर्ष पुर्याइएको छ, कहिले ३५ वर्ष पुर्याइएको छ । यसले प्रहरी कर्मचारीको अवकाश प्रणाली अनिश्चित बनाइएको छ । यस अदालतबाट पहिले नै निरूपण भएका रिट निवेदनहरू फरक प्रसङ्गमा निरूपण भएका विषयवस्तु

भएकाले यो विवादको निरूपण भईसकेको भन्न मिल्दैन । पहिले निर्णय भएको रिट नं. ९४ र ९६ को निवेदनमा ३० वर्षे सेवाअवधि पूरा गरेको आधारमा सेवाबाट हटाउने प्रावधान प्रहरी ऐनको नयाँ मस्यौदामा समावेश नभएको भनी प्रहरी प्रधान कार्यालयसमेतको लिखित जवाफमा उल्लेख भएको भन्ने आधारमा ३० वर्षे सेवाअवधि हटाउने सम्बन्धमा आदेश नभएको भन्ने यस अदालतको निर्णयमा उल्लेख छ । शान्ति सुरक्षाको मुख्य जिम्मेवार प्रहरी कर्मचारीसँग सम्बन्धित प्रहरी नियमावलीमा भएको ३० वर्षे अवकाशसम्बन्धी व्यवस्था अन्यायपूर्ण र भेदभावपूर्ण भई समग्र प्रहरी कर्मचारीको मनोबलमा हास पुग्न गएकोले सो व्यवस्था उत्प्रेषणको आदेशले बदर हुनुपर्छ भन्नेसमेत बहस गर्नुभयो ।

विपक्षी नेपाल सरकारसमेतको तर्फबाट उपस्थित विद्वान नायब महान्यायाधिवक्ता श्री राजनारायण पाठक, विद्वान सहन्यायाधिवक्ताहरू श्री कृष्णजीवी घिमिरे र श्री महेश शर्मा पौडेलले नियमावलीको उक्त व्यवस्था २०४९ सालमा आएकोमा २० वर्षपछि उक्त व्यवस्थालाई चुनौती दिइएको छ । नियम ९८(१) मा प्रहरी कर्मचारीहरूको विभिन्न प्रकारका अवकाश हुने उमेर तोकिएको सम्बन्धमा रिट निवेदकहरूलाई कुनै आपत्ति छैन । तर, सबैलाई समानताको सिद्धान्तअनुसार समानरूपमा लागू हुने गरी ३० वर्षे सेवाअवधिको आधारमा अवकाश हुने व्यवस्था असमान भयो भन्न मिल्दैन । प्रहरी सेवा विशिष्ट प्रकारको सेवा भएकाले अरू सेवामा भएको अवकाशसम्बन्धी व्यवस्था प्रहरी सेवामा पनि लागू हुनुपर्छ भन्न मिल्दैन । सशस्त्र प्रहरी सेवा र राष्ट्रिय अनुसन्धान विभागअन्तर्गतको सेवामा पनि ३० वर्षे सेवाअवधिसम्बन्धी व्यवस्था रहेकोले

प्रहरी सेवामा मात्र असमान व्यवस्था रहेको भन्न मिल्दैन । प्रहरी कर्मचारीको ३० वर्षे सेवाअवधिको आधारमा अवकाश हुने व्यवस्थासम्बन्धमा पहिले नै मुद्दा परी यस अदालत विशेष इजलासबाट रिट खारेज हुने गरी सो विषयवस्तुको निरूपण भई सकेकोले सोही विषयलाई पुनः निरूपण गरी रहनुपर्ने अवस्था छैन । प्रहरी ऐन, २०१२ को दफा ९ मा प्रहरी कर्मचारीको सेवाअवधि नेपाल सरकारको इच्छाअनुसार हुने भन्ने व्यवस्था छ । सोही व्यवस्थाबमोजिम नियमावलीमा अवकाश सम्बन्धमा व्यवस्था गरिएको हो । रिट निवेदकले दफा ९ को व्यवस्थाउपर चुनौती दिएको अवस्था छैन । ऐनको दफा ३९ ले नियम बनाउने अधिकार नेपाल सरकारलाई प्रदान गरेको छ । सोही अधिकारबमोजिम कार्यपालिकीय अधिकार प्रयोग गरी नियमावली बनेको हो । ३० वर्षे अवकाशको विषयमा पटकपटक विवाद परी यस अदालतले सो व्यवस्था कानूनबमोजिम भएको भन्ने ठहर गरी सकेकोले स्थापित नजीरको आधारमा पनि यो रिट निवेदन खारेजभागी भएकोले खारेज हुनुपर्छ भन्नेसमेत बहस गर्नुपर्ने भयो ।

उपरोक्तानुसारको बहससमेतलाई सुनी हेर्दा प्रस्तुत रिट निवेदनमा निवेदकको मागबमोजिमको आदेश जारी हुने हो वा होइन भन्ने निर्णय दिनुपर्ने हुन आयो ।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा प्रस्तुत रिट निवेदनमा निवेदकहरूको दावी हेर्दा प्रहरी नियमावली, २०४९ को नियम ९८(१) मा भएको प्रहरी कर्मचारीको सेवाअवधि ३० वर्ष पूरा भएपछि सरकारी सेवाबाट अवकाश दिइने भन्ने व्यवस्था प्रहरी ऐन, २०१२ को दफा ३९ ले दिएको अख्तियारीभन्दा बाहिर रहेको, सैनिक सेवा, स्वास्थ्य सेवा र निजामती सेवामा समेत ३० वर्ष

सेवाअवधि पूरा भएपछि अनिवार्य अवकाश हुनुपर्ने व्यवस्था नभएकाले प्रहरी कर्मचारीलाई असमान व्यवहार गरिएको एवं उल्लिखित व्यवस्थाले गर्दा नागरिकको जीउ, धन तथा शान्ति सुरक्षा प्रदान गर्ने महत्त्वपूर्ण जिम्मेवारी पाएको प्रहरी कर्मचारीको मनोबल उच्च रहन नसक्ने भएकाले उक्त व्यवस्था उत्प्रेषणको आदेशले बदर गरिपाउँ भन्नेसमेतको दावी लिइएको देखिन्छ ।

३. यस सम्बन्धमा सर्वप्रथम रिट निवेदकहरूले दावी गरेको प्रहरी नियमावली, २०४९ को नियम ९८ को व्यवस्थाको उल्लेखन हुन सान्दर्भिक हुन्छ । उक्त नियम ९८ को उपनियम (१) मा “देहायका प्रहरी कर्मचारीको देहायबमोजिमको उमेर पुगेपछि वा निजको सेवा अवधि ३० वर्ष पुगेपछि निजलाई सरकारी सेवाबाट अवकाश दिइने छ” भन्ने उल्लेख भई सोको देहाय (क) देखि (ज) सम्म प्रहरी महानिरीक्षकदेखि प्रहरी हवलदार/प्रहरी जवानसम्मका विभिन्न पदहरूमा अनिवार्य अवकाश हुने सम्बन्धमा विभिन्न उमेर निर्धारण गरिएको पाइन्छ । त्यसका अतिरिक्त उपनियम २ मा “देहायका पदमा देहायको अवधिसम्म बहाल रहेको प्रहरी कर्मचारीले सो अवधि भुक्तानी गरेपछि अवकाश लिनेछन्” भन्ने उल्लेख भई देहाय (क) देखि देहाय (घ) सम्मका प्रहरी महानिरीक्षकदेखि प्रहरी उपरीक्षकसम्मका पदमा निश्चित अवधि भुक्तान भएपछि अवकाश हुने व्यवस्था उल्लेख भएको देखियो ।

४. प्रहरी नियमावलीको नियम ९८(१) मा भएको व्यवस्थाको समग्र अध्ययन गर्दा प्रहरी कर्मचारीको अवकाश सम्बन्धमा तीन प्रकारका व्यवस्थाहरू उल्लेख भएको देखिन्छ । पहिलो, प्रहरी कर्मचारीको सो नियममा उल्लेख भएको उमेर पूरा भएपछि, दोस्रो प्रहरी कर्मचारीको

सेवाअवधि तीस वर्ष पूरा भएपछि र तेस्रो सो नियममा उल्लेख भएको निश्चित पदमा निश्चित अवधि भुक्तान भएपछि प्रहरी कर्मचारीको अनिवार्य अवकाश हुने व्यवस्था रहेको पाइयो । प्रहरी कर्मचारीको अनिवार्य अवकाशका उपर्युक्त तीनवटा प्रावधानहरूमध्ये तीसवर्षे सेवाअवधि भुक्तान भएपछि अनिवार्य अवकाश लिनुपर्ने व्यवस्थासम्बन्धमा मात्र रिट निवेदकहरूले चुनौती दिई यो निवेदन दिएको देखिन्छ । सो नियममा भएको अन्य दुई प्रकारका अवकाशसम्बन्धी व्यवस्थाका सम्बन्धमा निवेदकहरूको कुनै चुनौती रहेको पाईदैन ।

५. प्रहरी नियमावली, २०४९ को नियम ९८(१) को प्रहरी कर्मचारीको ३० वर्ष सेवाअवधि पूरा भएपछि सेवाबाट अवकाश पाउने गरी भएको व्यवस्था असंवैधानिक भएकाले बदरको मागदावी लिई यस अदालतमा दायर भएका २०५९ सालको रिट नं. ९४, निवेदक केशव खरेल विपक्षी नेपाल सरकार भएको उत्प्रेषणको रिट निवेदन र २०५९ को रिट नं. ९६ निवेदक नवराज बुढाथोकी विपक्षी नेपाल सरकार भएको उत्प्रेषणको रिट निवेदनमा निवेदन मागबमोजिम उक्त व्यवस्था असंवैधानिक नभएको भनी बदर अमान्य घोषित गरी रहनु नपर्ने गरी यस अदालतको विशेष इजलासबाट मिति २०६०।१।११ मा निर्णय भई सकेको देखिन्छ । यसै विषयमा त्यसपछि पनि विभिन्न मुद्दा परी यस अदालतबाट निर्णयहरू भई सकेको देखिन्छ । यसै प्रसङ्गमा प्रस्तुत रिट निवेदनको विषयवस्तुमा गम्भीर संवैधानिक तथा कानूनी प्रश्न निहित रहेको भन्ने आधारमा यस अदालतको तीन सदस्यीय विशेष इजलासले मिति २०६९।५।२५ मा यस इजलाससमक्ष प्रस्तुत रिट निवेदन प्रेषित गरी सोही रोहमा प्रस्तुत निवेदन

पेश भएको देखिन्छ ।

६. रिट निवेदकहरूले सैनिक सेवा, स्वास्थ्य सेवा एवं निजामती सेवाहरूमा ३० वर्षे सेवाअवधि व्यतीत भएको कारणले अवकाश हुने व्यवस्था नभएकोमा प्रहरी सेवामा मात्र त्यस्तो व्यवस्था रहेकाले समानताको सिद्धान्तसमेतको विपरीत रही उक्त व्यवस्था खारेज हुनुपर्ने भनी जिकीर लिएको देखिन्छ । तर, सशस्त्र प्रहरी नियमावली, २०६० को नियम ४९(१) मा प्रहरी नियमावली सरह ३० वर्ष सेवाअवधि व्यतीत भएपछि सेवाबाट अवकाश पाउने भन्ने उल्लेख भएको देखिनुकाअतिरिक्त विपक्षी नेपाल सरकारका तर्फबाट उपस्थित नायब महान्यायाधिवक्तासमेतले राष्ट्रिय अनुसन्धान विभागअन्तर्गतका कर्मचारीहरूका हकमा पनि ३० वर्षे सेवाअवधि रहेको भन्ने जिकीर लिनुभएको देखिँदा प्रहरी सेवाको जस्तो सेवाअवधिको कारणले अवकाश पाउने व्यवस्था अरू कुनै सेवामा नभएको भन्न मिलेन । प्रहरी सेवा पनि आफैमा विशिष्ट प्रकारको सेवा भएकाले सेवागत विशेषता र सेवाको प्रकृति हेरी सान्दर्भिकरूपमा नियमावलीमा भएको उक्त व्यवस्था अन्य सेवामा भन्दा फरक रहेको भन्नेमात्र आधारमा समानताको सिद्धान्तविपरीत भएको भनी अर्थ गर्न मिल्ने हुँदैन र प्रहरी सेवाको विशिष्टताको परिवेशमा बनेको प्रहरी नियमावलीको सो व्यवस्थाको कारण समानहरूका बीच असमान व्यवहार भएको भन्न मिल्ने देखिएन ।

७. प्रहरी नियमावली, २०४९ को नियम ९८(१) अन्तर्गत विभिन्न दर्जाअनुसार अवकाश हुने उमेर विभिन्नरूपमा तोकिएकोमा त्यसमा रिट निवेदकहरूको कुनै आपत्ति नभई केवल ३० वर्षको सेवाअवधि पुगेपछि अवकाश पाउने व्यवस्थाउपरमात्र आपत्ति जनाइएको

देखिन्छ । यसबाट निवेदकहरूले उक्त नियमको व्यवस्थाहरूमध्ये आंशिकरूपमा आपत्ति गरेको देखिन्छ । प्रहरी नियमावलीमा भएको ३० वर्ष सेवा गरेको कारणले अवकाश पाउने व्यवस्था खास पदसँगमात्र आबद्ध नगरी सर्वमान्यरूपमा सबै तहका प्रहरी कर्मचारीहरूलाई आकर्षित गर्ने व्यवस्था भएकाले पद वा उमेरलगायतको आधारमा सो व्यवस्था भेदभावयुक्त र असमान मान्न सकिने अवस्था देखिँदैन ।

८. प्रहरी ऐन, २०१२ को प्रस्तावनामा नेपालभर मुलुकको प्रहरी फोर्सको पुनर्गठन गर्न र त्यसलाई अपराध रोक्ने र पत्ता लगाउने सुयोग्य साधन बनाई शान्ति र व्यवस्था कायम राख्ने उद्देश्यका साथ प्रहरी सेवाको गठन भएको भन्ने उल्लेख भएको देखिन्छ । प्रस्तावनाको उक्त उद्देश्यबाट नै प्रहरी सेवा विशिष्ट प्रकृतिको सेवा भएकाले त्यस्तो प्रकृतिको सेवाको कर्मचारीको सेवाअवधि र अवकाशसम्बन्धी व्यवस्था स्वास्थ्य सेवा, निजामती सेवा, सैनिक सेवा वा अरू कुनै ऐन सरह हुनुपर्छ भनी एउटै मापदण्ड लागू गर्न गराउन खोज्नुको उपयुक्तता देखिँदैन । हरेक सेवासम्बन्धी कानूनको आफ्नो छुट्टै आवश्यकता, परिवेश र प्रकृति हुने हुनाले त्यस्तो विशिष्ट चरित्रको उपेक्षा गरी अवकाश छुल्न वा अन्य कुनै सम्भाव्य लाभको आधारमा अरू सेवाको जस्तै व्यवस्थाको अनुकरण गर्न पाउनुपर्ने भन्ने माग स्वयम्मा उचित देखिन आउँदैन ।

९. वस्तुतः कुन सेवामा वा तहमा के कस्तो सेवा शर्त तोक्नुपर्छ, सोअन्तर्गत अवकाशसम्बन्धी व्यवस्था कस्तो हुनुपर्छ, अवकाशको तरिका र अवकाशको लागि उमेरको हद कस्तो हुनुपर्छ भन्ने कुराको निर्धारण राज्यको शक्तिअन्तर्गत नीतिगत आधारमा कानूनबमोजिम निर्णय गर्ने

कुरा हो । कुनै विशिष्ट सेवामा उमेरसम्बन्धमा कुनै विशेष व्यवस्था गरिन्छ भने त्यसको खास सिद्धान्त रहेको हुन्छ । राज्यशक्तिको प्रयोग गरी अधिकारप्राप्त निकायले नीतिगत रूपमा तोकेको व्यवस्थाको औचित्यमा प्रवेश गरी न्यायिक निरूपणको माध्यमद्वारा त्यस्तो व्यवस्था प्रतिस्थापन गर्न अदालतलाई सुहाउँदो एवं मिल्दो हुँदैन । कुन कानून कुन औचित्यमा आधारित छ भनी अदालतले सोध्ने नभई भइरहेका व्यवस्थाबाट संविधान वा कानूनको व्यवस्थासँग विरोध पर्न गएको छ वा छैन भन्ने कुरासम्म अदालतले न्यायिक पुनरालोकनको माध्यमबाट परीक्षण गर्दछ र त्यस्तो विरोध भए गरेको देखिन आएमा आवश्यक आदेश जारी गर्ने अवस्था आउँछ ।

१०. प्रस्तुत रिट निवेदनमा निवेदकतर्फका विद्वान कानून व्यवसायीहरूले प्रहरी ऐन, २०१२ को दफा ३९ ले दिएको अधिकार प्रयोग गरी प्रहरी नियमावली, २०४९ बनाइएको र विवादित ३० वर्ष सेवाअवधि पुगेपछि अवकाश हुने व्यवस्था ऐनको दफा ३९ मा उल्लिखित विषयअन्तर्गत नरहेकाले प्रत्यायोजित विधायनको अखितयारीभन्दा बाहिर गई नियमावलीको नियम ९८(१) बनेको छ भन्नेतर्फ जिकीर लिनुभएको पाइन्छ ।

११. त्यस सम्बन्धमा विचार गर्दा रिट निवेदकहरूले उक्त नियम ९८(१) को सम्पूर्ण व्यवस्था खारेज हुनुपर्छ भन्ने दावी गरेको नभई आंशिकरूपमा बदरको मागदावी गरेको देखिन्छ । नियम ९८(१) मा तीस वर्ष सेवा अवधिसम्बन्धी व्यवस्थामात्र नभई अन्य आधारबाट पनि अवकाश हुने व्यवस्था छ । यसरी ऐनको दफा ३९ बमोजिमको प्रत्यायोजित विधायिकी अधिकारअन्तर्गत बनेको नियम ९८(१) को आंशिक व्यवस्था निवेदकहरूलाई मान्य हुने तर

सोही नियममा भएका अन्य व्यवस्था गैरसंवैधानिक हुने भन्न मिल्दैन । नियम ९८(१) को व्यवस्था समग्ररूपमा खारेज गर्ने हो भने निवेदकलगायतका प्रहरी कर्मचारीको अवकाश कहिले हुने भन्ने कुरा नै अनिश्चित हुन पुग्ने देखिन्छ । ऐनको दफा ९ ले नेपाल सरकारको इच्छा अनुसारको अवधिसम्म प्रहरी कर्मचारी सेवामा रहने भन्ने अनि नियम ९८(१) को व्यवस्था कार्यान्वयन हुन नदिने हो भने अवकाश नै हुन नपर्ने जस्तो अवस्था सिर्जना हुनपुग्छ । यसबाट प्रहरी सेवामा अत्यन्त अराजक र अनिश्चित अवस्थाको सिर्जना हुन सक्ने परिस्थिति निर्माण हुन जान्छ, जुन कानून र न्यायको प्रयोजन हुनै सक्दैन । तसर्थ प्रहरी ऐन, २०१२ को दफा ३९ को प्रयोजनको लागि प्रहरी नियमावली, २०४९ को नियम ९८(१) को अवकाशसम्बन्धी उमेरको व्यवस्था गरिएको हो भनी भन्न नमिली प्रहरी ऐन, २०१२ को समग्र उद्देश्य कार्यान्वयनको लागि नै नियमावलीमा उक्त व्यवस्था गरिएको र सेवासम्बन्धी ऐनको न्यूनतम शर्त त्यसबाट आपूर्ति भएको भन्नुपर्ने हुन आउँछ ।

१२. प्रहरी नियमावली, २०४९ को नियम ९८(१) मा व्यवस्थित भएको ३० वर्ष सेवाअवधि पूरा भएपछि अवकाश हुनुपर्ने व्यवस्थालाई पटकपटक विभिन्न व्यक्तिहरूले विभिन्न बुँदा बनाई चुनौती दिई यस अदालतमा निवेदन दिएको देखिन्छ । नियमावलीको नियम ९८(१) को व्यवस्था संविधान एवं ऐनसँग बाझिएको र प्रहरी ऐन, २०१२ को आधारभूत उद्देश्य र व्यवस्थाविपरीत भन्नसमेत नमिल्ने भनी यस अदालतबाट २०५९ को सालको रिट नं. ९४ र ९६ को रिट निवेदनको रोहमा निर्णय भई सकेकोमा यस अदालतबाट यसअघि

भएका रूलिडसँग असहमत हुनुपर्ने कारणसमेत नदेखिएकाले मागबमोजिम आदेश जारी गर्नुपर्ने स्पष्ट आधार देखिँदैन ।

१३. यस अदालतको विशेष इजलासको मिति २०६९।५।२५ को आदेशबमोजिम प्रस्तुत निवेदन यस इजलाससमक्ष पेश भएकोमा सो आदेश हेर्दा यस अदालतको मिति २०६०।१।११ को आदेशमा विपक्षी नेपाल सरकारले विवादित व्यवस्थामा परिवर्तन गर्न लागि रहेको भन्नेसमेत आधारमा आदेश जारी गर्न इन्कार गरेको तर सोको कार्यान्वयन नभएको भन्ने आधार उल्लेख भएको देखिन्छ । यस अदालतको उक्त मिति २०६०।१।११ को निर्णयानुसार नेपाल सरकारले विश्वास दिलाएको कार्य नगरेको भए सो गर्न गराउन बेग्लै प्रशासनिक उपायहरू अवलम्बन गर्नुपर्ने हुन्छ । सोको कार्यान्वयन गराउनको लागि भै सकेका अन्तिम निर्णय वा रूलिड नै बदलनुपर्ने हुँदैन, न त त्यस्तो गर्नु उचित हुन्छ । उक्त विशेष इजलासले पूर्ववर्ती निर्णयहरूको औचित्य वा रूलिडसँग असहमति जनाएको पनि देखिँदैन र के कस्तो गम्भीर कानूनी प्रश्न उपस्थित भएको भन्ने खुलाएको पनि छैन । यस स्थितिमा विशेष इजलासको आदेशमा उल्लिखित निर्णय एवं तदोपरान्त पनि अन्य निर्णयहरू यसै सन्दर्भमा भइरहेको अवस्थामा तिनलाई परिवर्तन वा पुनरालोकन गरी प्रहरी नियमावली, २०४९ को नियम ९८(१) को व्यवस्था खारेज गर्न वा तिनको कार्यान्वयन रोक्न पर्नेसम्मको अवस्था विद्यमान देखिएन । तसर्थ, रिट निवेदन खारेज हुने ठहर्छ ।

१४. माथि उल्लेख भएको कुराहरूको सर्वसामान्यता र मान्यतामा प्रतिकूल असर नपर्ने गरी प्रहरी नियमावली, २०४९ को नियम ९८(१)

मा उल्लेख भएको अवकाशसम्बन्धी व्यवस्थालाई विचार गर्दा उक्त नियममा भएको व्यवस्था सम्बन्धमा यस अदालतमा पटकपटक मुद्दा परी निर्णय हुँदै गएको भएपनि हरेक पटक विभिन्न बहानामा सोही नियम ९८(१) को व्यवस्थालाई चुनौती दिने र मुद्दा गर्ने क्रम रोकिएको देखिँदै। एउटै विषयमा विभिन्न पटक मुद्दा दिई रहने र पटकपटक विभिन्न इजलासबाट निर्णय गर्नुपर्ने अवस्था सिर्जना भईरहनु राम्रो कुरा होइन। यसबाट प्रहरी सेवाको प्रशासन यन्त्रमा अनिश्चितता रहिरहेको आभाष हुन्छ। अर्कोतिर प्रहरी नियमावलीमा पनि अवकाशसम्बन्धी व्यवस्थामा पटकपटक परिवर्तन गर्ने प्रकृति पनि देखा परेको छ।

१५. प्रहरी नियमावली, २०४९।९।६ मा जारी हुँदा नियम ९८(१) मा अवकाश हुने उमेर सम्बन्धमा भएको व्यवस्थामध्ये ३० वर्ष सेवाअवधि पूरा भएपछि अनिवार्य अवकाश हुनुपर्ने व्यवस्थालाई मिति २०४९।११।१५ मा पहिलो संशोधन गरी ३० वर्षमा २ वर्ष थप्न सकिने व्यवस्था गरिएकोमा दोस्रो संशोधनद्वारा ३० वर्षमा ५ वर्ष थप गरी ३५ वर्ष सेवाअवधि पुर्याइएको देखिन्छ। प्रहरी (सोह्रौँ संशोधन) नियमावली, २०६६ द्वारा पहिले व्यवस्था गरिएको २ वर्ष र ५ वर्ष पदावधि थप गर्ने व्यवस्था खारेज गरी पहिलेको ३० वर्ष सेवा अवधिसम्बन्धी व्यवस्थालाई कायम गरी लागू गरिएको देखिन आउँछ।

१६. यसरी प्रहरी नियमावलीमा अवकाशसम्बन्धी व्यवस्थालाई पटकपटक परिवर्तन गर्ने गरिएको देखिन आयो। शान्ति सुरक्षासँग सम्बन्धित संवेदनशील अङ्गको सेवाको प्रशासन संयन्त्रलाई राजनीतिक वा प्रशासनिक स्वविवेकको

अधीनमा राखी तदर्थवादी र मौकापरस्त ढङ्गले सञ्चालन गर्ने सोच लेसमात्रै पनि अवाञ्छनीय हुन्छ। यसमा खेलाची गरिनुहुँदैन। प्रहरी सेवामा सेवा प्रवेशदेखि वृत्ति विकास र सेवाबाट अवकाशसम्मका कुराहरू स्पष्टरूपमा सुपरिभाषित, सुनिश्चित र निर्दिष्ट बनाई राख्न र अन्योलको अवस्था हटाई सुस्पष्ट बनाउन जो चाहिने प्रयास अविलम्ब गर्नुपर्ने देखिएको छ।

१७. प्रहरी ऐन, २०१२ को दफा ९ मा प्रहरी कर्मचारी नेपाल सरकारको इच्छाअनुसारको अवधिसम्म आफ्नो पदमा बहाल रहने भन्ने र प्रहरी नियमावली, २०४९ को नियम ९८(१) को अवकाशसम्बन्धी व्यवस्थामा कुनै वैज्ञानिक आधारबिना पटकपटक संशोधन गर्नाले प्रहरी सेवामा वाञ्छित हदसम्म सेवाअवधिको सुनिश्चितता जस्तो हुनुपर्थ्यो त्यस्तो नभई आफ्नो अनुकूल व्यवस्था गर्ने गराउने वा त्यस्तो अवकाशसम्बन्धी व्यवस्थाले नियम संशोधनमार्फत् आफ्नो अनुकूल संशोधन वा परिवर्तन गराउने चेष्टाहरू निरन्तर हुने प्रवृत्ति देखापरेको र सो निरन्तरता रहन सक्ने सम्भावनासमेत रहेको देखिन्छ। यस्तो खालको प्रवृत्तिको रोकथाम गरी अवकाशसम्बन्धी व्यवस्थालाई व्यवस्थित गर्न टड्कारो आवश्यक रहेको देखियो।

१८. यसरी हेर्दा प्रहरी ऐन, २०१२ को दफा ९ मा उल्लेख भएको नेपाल सरकारको इच्छाअनुसारको अवधिसम्म सेवामा बहाल रहने भन्ने कुरा आफैमा गैरकानूनी नभए पनि त्यस्तो इच्छाको व्यवस्थापन न्यायोचितरूपमा हुन जरूरी हुन्छ। नेपाल सरकारको उक्त इच्छाको अभिव्यक्ति जे मन लाग्यो त्यो हुने आफूखुश कुरा नभै त्यस्तो इच्छाको अभिव्यक्ति न्यायोचित र वस्तुपरकरूपमा व्यवस्थित हुनुपर्दछ। प्रहरी

सेवा जस्तो अतिसंवेदनशील र महत्त्वपूर्ण सेवामा कार्यरत् प्रहरी कर्मचारीलाई सुस्पष्ट आधारमा स्वच्छता र न्यायोचित व्यवहार हुन्छ भन्ने कुरा सुस्पष्ट गर्न थप व्यवस्था गर्न जरूरी देखिन्छ । प्रहरी ऐन, २०१२ जुन परिवेशमा आएको थियो, सो सन्दर्भमा र परिवेशमा हाल व्यापक परिवर्तन भई वर्तमानमा भएको परिवर्तनको नयाँ आलोकमा प्रहरी कर्मचारीहरूको सेवा शर्तका व्यवस्थाहरू हेर्न जरूरी देखिन्छ । आधुनिक समयका हरेक सेवा वा संगठनमा पारदर्शिता एवं निष्पक्षतामा जोड दिइएको शासकीय शैली विकसित भई रहेकोमा इच्छानुसारको अवधिसम्म सेवामा बहाल राख्ने गरी अनिश्चितता बढाउने खालका व्यवस्थालाई निरन्तर गर्नुको औचित्य देखिँदैन । यस प्रकारको व्यवस्थाबाट समग्र संगठनलाई लाभभन्दा बढी हानि हुने देखिन्छ ।

१९. प्रहरी ऐन, २०१२ को दफा ९ मा उल्लेख भएको व्यवस्थाको कार्यान्वयनका लागि थप अन्य कानूनी व्यवस्था तर्जुमा गर्न जरूरी हुन्छ । तर भइरहेको व्यवस्था हेर्दा प्रहरी ऐन, २०१२ मा अवकाशलगायतका विषयमा स्पष्ट कुनै व्यवस्था गरिएको देखिँदैन । नियमावलीमार्फत् गरिएका व्यवस्थालाई पटकपटक संशोधन वा संशोधन प्रयास अनि मुद्दा मामिलाले पनि चित्त बुझाउन सकेको देखिँदैन । यस्तो स्थितिको अन्त्यका लागि प्रहरी सेवाको सारभूत विषयअन्तर्गत पर्ने नियुक्ति योग्यता, निवृत्तिभरण, अवकाशसम्बन्धी व्यवस्था आदि कुराहरू नियमावलीको व्यवस्थाअन्तर्गत नराखी ऐनकै व्यवस्थाअन्तर्गत राखिएमा कानूनमा स्पष्टता र निश्चितता रहने भै कार्यान्वयनमा प्रभावकारिता रहन सक्ने अपेक्षा गर्न सकिन्छ । यसका लागि प्रहरी ऐनमा नै विधायिकी हिसाबले पुनरालोकन

गरी उपरोक्त सबै कुराहरूको सम्बोधन गर्ने व्यवस्था गर्न जरूरी देखिन्छ ।

२०. रिट निवेदकहरूले प्रस्तुत रिट निवेदनमा उठाइएका प्रहरी नियमावली, २०४९ को नियम ९८(१) को सन्दर्भमा हेर्दा यस अदालतको पटकपटकको निर्णयसमेतको पृष्ठभूमिमा उक्त व्यवस्थामा निश्चितता प्रदान गर्न र नियम संशोधनका प्रक्रियाबाट थप अनिश्चितता नबढोस् भन्नका लागि अवकाशको लागि सेवा अवधि तोक्दा वा उमेर हदको कारणले सेवाबाट अवकाश लिने व्यवस्था गर्दासमेत नियमावली संशोधनको बाटो नअपनाई प्रहरी ऐनमा नै जो चाहिने आवश्यक व्यवस्था गर्ने गरी मिलाउनु भनी विपक्षी नेपाल सरकारका नाममा निर्देशनात्मक आदेश गरी दिएको छ । आदेशको सूचना महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमार्फत् नेपाल सरकारलाई दिई दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा सहमत छौं ।

न्या.सुशीला कार्की

न्या.बैद्यनाथ उपाध्याय

न्या.तर्कराज भट्ट

न्या.ज्ञानेन्द्रबहादुर कार्की

इति संवत् २०७० साल चैत २० गते रोज ५ शुभम् ।

इजलास अधिकृत : विश्वनाथ भट्टराई

निर्णय नं. ११००

सर्वोच्च अदालत, विशेष इजलास
स.का.मु.प्रधानन्यायाधीश श्री दामोदरप्रसाद शर्मा
माननीय न्यायाधीश श्री प्रकाश वस्ती
माननीय न्यायाधीश प्रा.डा.श्री भरतबहादुर कार्की

आदेश मिति : २०७०।११।२२।५
रिट नं. ०६९—WS—०००१

मुद्दा: उत्प्रेषण ।

निवेदक : काठमाडौं जिल्ला, काठमाडौं म.न.पा.
वडा नं. ३४ बस्ने भरतमणि जङ्गम
विरूद्ध

विपक्षी : नेपाल सरकार, मन्त्रिपरिषद्,
प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय,
सिंहदरबारसमेत

- देशमा महत्त्वपूर्ण सेवा पुर्याइएका व्यक्ति सेवाबाट निवृत्त भएपछि निजहरूको सुविधा र सुरक्षा सम्बन्धमा केही व्यवस्था गरिने भन्ने कुरा राज्यको प्रतिष्ठाको विषय हुने ।
- व्यक्तिहरूले पुर्याइएको योगदानको कदर गर्दै सेवानिवृत्त भएपश्चात् सम्मानस्वरूप केही सुविधा प्रदान गर्ने र त्यस्ता व्यक्तिको सुरक्षासम्बन्धी प्रबन्ध गर्ने जस्ता कार्यहरू राज्यको दायित्वभित्र पर्ने ।
- राज्यले के कस्ता व्यक्तिलाई के कस्तो सुविधा र सुरक्षा प्रदान गर्ने भन्ने कुरा राज्यको नीतिगत विषयभित्र पर्ने कुरा हो ।

यस्तो नीतिगत कुरा सामान्यतया न्यायिक पुनरालोकनको विषयवस्तु हुन नसक्ने ।

(प्रकरण नं. १३)

- विधायिकी अधिकारप्राप्त कार्यपालिकाले आफ्नो नीतिगत विषयका कुराहरूलाई लागू गर्ने प्रयोजनका लागि कुनै अध्यादेश जारी गर्दा तत्काल सो अध्यादेशको आवश्यकता थियो वा थिएन भन्ने कुरा न्यायिक पुनरालोकनको विषय बन्न नसक्ने ।

(प्रकरण नं. १४)

- के कस्ता पहिलेका सार्वजनिक पदाधिकारीलाई के कति सुविधा दिने वा नदिने भन्ने विषयमा के कस्तो कानूनको आवश्यकता त्यसको अध्ययन विश्लेषण गरी प्रस्तावित गर्ने काम सरकारको र कानून बनाउने अभिभारा व्यवस्थापिका संसदकै हुँदा सार्वभौम जनताका प्रतिनिधिहरू रहेको संवैधानिक निकायको विचाराधीन रहेको अध्यादेशका विषयमा अदालतले प्रवेश गरी केही बोल्न नमिल्ने ।

(प्रकरण नं. १६)

निवेदकका तर्फबाट : विद्वान अधिवक्ता भरतमणि
जङ्गम

विपक्षीका तर्फबाट : विद्वान सहन्यायाधिवक्ता श्री
किरण पौडेल

अवलम्बित नजीर :

- नेकाप २०६८, नि.नं.८६७५, पृष्ठ
१४२०

सम्बद्ध कानून :

- नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को
धारा १३ र ८८ (२)

आदेश

का.मु.प्र.न्या.दामोदरप्रसाद शर्मा :
नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ३२ र १०७ (१)(२) बमोजिम दायर भएको प्रस्तुत रिट निवेदनको सङ्क्षिप्त तथ्य एवम् आदेश यस प्रकार छ :-

म रिट निवेदक देशमा कानूनको शासन स्थापनाको लागि नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को मर्म, भावना, उद्देश्यमा कुनै पनि व्यक्ति वा निकाय वा सरकारमा बसेको दल वा समूहले हस्तक्षेप गर्न नसकोस्, संविधानबाट प्रदत्त संवैधानिक व्यवस्थालाई कसैले कुण्ठित पार्न नसकोस् र संविधान हस्तक्षेप मुक्त रहोस् भन्ने उद्देश्यका साथ यो निवेदन गर्न आएको छ ।

पूर्वपदाधिकारीहरूलाई सुविधा तथा सुरक्षा प्रदान गर्ने सम्बन्धमा नेपाल राजपत्र, खण्ड ६२ अतिरिक्ताङ्क १२, भाग २ मा प्रकाशित छ । सोही राजपत्रको दफा १(२) बमोजिम यो अध्यादेश तुरुन्त प्रारम्भ हुनेछ भनिएको छ । पूर्वपदाधिकारीहरू भन्नाले संवत् २०४६ सालपछि नियुक्ति भई ओहोदामा बहाल नरहेका निवृत्त राष्ट्रपति, उपराष्ट्रपति, प्रधानमन्त्री, प्रधानन्यायाधीश वा सभामुख सम्झनुपर्छ भने उल्लेख गरिएको छ । पूर्व पदाधिकारीहरू भनी अध्यादेशमा उल्लिखित सबैजसो पदाधिकारीहरूलाई सेवाका प्रकृतिअनुसार ऐन नियम र समयसमयको मन्त्रिपरिषद्को निर्णयानुसार सुविधा तथा सुरक्षा व्यवस्था भएकै अवस्था छ । भूतपूर्व पदाधिकारीको सेवा र शर्त अनुसारको ऐनद्वारा पाएको सुविधा र सुरक्षाको अतिरिक्त यो विशेष व्यवस्था भएबाट उक्त विशेष किसिमको अध्यादेश संविधानको मर्म र भावनाको ठाउँ उल्लङ्घन हुन पुगेको छ ।

नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को

धारा ८८ मा राष्ट्रपतिबाट अध्यादेश जारी गर्ने व्यवस्था छ । तर, अध्यादेश जारी गर्दा तत्कालै परेको समस्यासम्म समाधानका लागि छोटो अवधिको लागि ऐनको मान्यता पाउने आदेश जारी गर्न सकिने व्यवस्था छ । अनन्तकालका लागि रहने गरी कुनै किसिमको आज्ञा, आदेश वा उच्चआदेश जारी गर्न संविधानले राष्ट्रपतिलाई विशेषाधिकार प्रदान गरेको छैन । त्यसैले स्थायी व्यवस्था गरिनुपर्ने कुनै पनि किसिमको कानूनलाई अध्यादेशद्वारा लाद्न मिल्दैन र राष्ट्रको टुकुटी खर्च हुने कुरामा नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ९९ बमोजिम ऐन बनाएरमात्र खर्च गरिनुपर्छ भनिएको छ । ऐनको मान्यता पाउने अध्यादेशबाट दूरगामी प्रभाव पर्ने कार्य गर्न मिल्दैन ।

नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ८८ अनुसार जारी भएको अध्यादेशमा संविधानको धारा १३ को बर्खिलाप हुने गरी भूतपूर्व पदाधिकारीलाई समयसीमा तोकी २०४६ सालअघि र २०४६ सालपछिको भनी असमान किसिमले वर्गीकृत गरेको कार्य गैरसंवैधानिक छ । नेपालका भूतपूर्व प्रधानमन्त्रीहरू तथा प्रधानन्यायाधीशहरूलाई यसरी विभाजन गर्न प्रचलित कानूनले अधिकार प्रदान गरेको छैन । वर्तमानको नेपालमा भूतपूर्व राष्ट्रपतिको उपाधि कुनै पनि नेपालीले ग्रहण गरेका छैनन् । हाल बहालमा रहेका राष्ट्रपति तथा उपराष्ट्रपति भूतपूर्वका रूपमा जीवित रहेर उक्त सुविधा भोग गर्न पाउने हुन् वा होइनन् भविष्यको अनुमान र व्याख्या कसैले गर्न सक्ने कुरा होइन ।

विश्व बैङ्कलगायत अन्य आर्थिक निकायबाट प्राप्त प्रतिवेदनअनुसार वर्तमान नेपालको प्रतिवर्ष प्रतिव्यक्ति आय यु.एस.डलर

४७२।- भनिएको छ । तदनुसार हेर्दा एक वर्ष एक नेपालीको आमदानी भनेको करीब रु. ४०,०००।- देखिन्छ । दैनिक रु. ११०।- कमाई भएका नागरिकले तिरेको करबाट सञ्चालित मुलुकका पदाधिकारीले भने ओहोदाबाट बाहिरिएपछि पनि राष्ट्रकोषको धनराशी उपभोग गर्ने व्यवस्था मिलाउनु भनेको अत्यन्तै घृणित साबित हुने कार्य देखिएको छ । राष्ट्रपति, उपराष्ट्रपति प्रधानमन्त्री, प्रधानन्यायाधीश, सभामुखहरूको पद समाप्त भएपछि पनि अध्यादेशले निर्देशन गरेअनुसार राज्यकोषबाट खर्च बेहोरिँदा हालको अवस्थामा मात्र यो २०६९ सालसम्म भएका भूतपूर्व पदाधिकारीहरूलाई वार्षिक रु ५० करोड लाग्ने कुरा स्पष्ट छ । यसरी खर्च लिने पदाधिकारीहरूमध्ये एक पूर्व प्रधानमन्त्रीका लागि मात्र ५ वर्षका लागि करीब रु. ४ करोड लाग्ने प्रष्ट छ ।

विपक्षीहरूले मिति २०६९ साल वैशाख १ गते नेपाल राजपत्रको खण्ड ६२ अतिरिक्ताङ्क १ को राजपत्रमा पूर्व पदाधिकारीहरूलाई सुविधा तथा सुरक्षा प्रदान गर्ने सम्बन्धमा बनेको अध्यादेश भनी प्रकाशित गरी सोही मितिदेखि पूर्व प्रधानमन्त्रीहरूले सुविधा लिन थालेको समाचार जानकारी हुन आएको छ । राजपत्रको प्रस्तावनामा, "मुलुकलाई महत्त्वपूर्ण सेवा तथा योगदान पुर्याएका व्यक्तिहरूलाई ओहोदामा बहाल नरहे पनि आवश्यक सुविधा तथा सुरक्षा प्रदान गर्न तत्काल आवश्यक भएको" भनिएको छ । तर, तत्काल किन र कसरी आवश्यकता पर्यो भन्ने कुरामा भने प्रस्तावना मौन छ । जुन समयमा उक्त अध्यादेश जारी भएको छ व्यवस्थापिका संसद कायम रहेको देखिन्छ । यदि विपक्षीहरूको नियत सफा, राम्रो र विषय

अत्यावश्यक थियो भने २०६९ साल जेष्ठ ६ गते बसेको संसदीय व्यवस्थापिकाको बैठकमा किन पेश भएन र विपक्षीहरूको गलत नियतकै कारण अध्यादेश पेश नगरी निष्क्रिय बनाइएको छ । एक पटक यसरी निष्क्रिय भइसकेको अध्यादेशलाई विपक्षीहरूले मिति २०६९।४।३ को नेपाल राजपत्रमा खण्ड ६२ को अतिरिक्ताङ्क १२ द्वारा पुनः सोही अध्यादेश जारी गरेको कार्य पूर्ण गैरकानूनी भएको प्रष्ट छ ।

व्यवस्थापिका संसद नबसेको अवस्थामा मुलुकमा कुनै दैवी प्रकोप जस्तै; भूकम्प, अनावृष्टि वा अतिवृष्टि भई नागरिकको जीउ ज्यान खतरामा परेको समयमा राज्यद्वारा तत्काल राहत प्रदान गर्न र राष्ट्रकोषबाट धनराशी निकाली खर्च गर्नुपर्यो भने यस्तो खर्चको लागि अध्यादेशद्वारा खर्च गर्न सकिनेछ । सो पनि व्यवस्थापिका संसदबाट अनुमोदित हुनुपर्ने कानूनी प्रावधान छ । उक्त अध्यादेशमा उल्लिखित तत्काल भन्ने शब्दले "सदाकाल" लाई समेट्न सक्दैन, यी दुई शब्दहरू आफैमा विरोधाभासयुक्त छन् । त्यसैले पूर्व पदाधिकारी सुविधा तथा सुरक्षा प्रदान गर्ने अध्यादेशले सदाकाल समेट्ने हुँदा धारा ८८ सँग सो अध्यादेश स्पष्ट बाझिएको छ ।

उल्लिखित आधार र कारणबाट भूतपूर्व पदाधिकारीहरूलाई सुविधा र सुरक्षा प्रदान गर्ने नेपाल राजपत्रमा प्रकाशित अध्यादेश कानूनको सामान्य सिद्धान्त र नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १३ र ८८ सँग स्पष्ट बाझिएको छ । विपक्षी आफैलाई लाभ हुने र राष्ट्रको ढुकुटीको रकम क्षति हुने गरी षड्यन्त्रपूर्ण तरिकाले बनाई मिति २०६९।१।१ मा जारी गरेको अध्यादेशलाई निरन्तरता दिन पुनः मिति २०६९।४।३ मा नेपाल राजपत्रमा प्रकाशित

गरी जारी गरेको अध्यादेश, २०६९ सालको वैशाखदेखि नै प्रारम्भ भएको हुँदा नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १, १३, २३, ८८, ९९ र १०७(१)(२) बमोजिम उत्प्रेषणलगायत जो चाहिने आवश्यक आज्ञा, आदेश, पूर्जा जारी गरी भूतपूर्व पदाधिकारीहरूले पाउने सुविधासम्बन्धी मिति २०६९।१।१ मा जारी गरेको र त्यसैलाई निरन्तरता दिन २०६९।४।३ मा जारी गरेको अध्यादेश प्रारम्भ भएको मितिदेखि नै लागू हुने गरी अमान्य र बदर घोषित गरी पाउँ । साथै प्रस्तुत निवेदनको टुङ्गो लाग्नलाई केही समय लाग्ने भएको र तत्कालै भूतपूर्व पदाधिकारीहरूलाई सुविधा प्रदान गरेमा वा गर्ने व्यवस्था भएमा राष्ट्रकोषको ठूलो धनराशी मासिने र गैरकानूनी अभ्यास सुरु हुने भएकोले मिति २०६९।४।३ मा प्रकाशित नेपाल राजपत्रबाट जारी भएको अध्यादेश नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ८८ को गलत अर्थ लगाई जारी भएको हुँदा मूल कानूनसँग बाझिएको प्रावधान निष्क्रिय नभएसम्म कानूनीरूपमा प्रभावमा रहने हुँदा यो निवेदनको टुङ्गो नलागुन्जेल उक्त अध्यादेश कायम रहिरहने हुँदा हाल कार्यान्वयन नगर्नु नगराउनु भन्ने सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०४९ को नियम ४१ बमोजिम अन्तरिम आदेशसमेत विपक्षीहरूको नाममा जारी गरिपाउँ भन्ने निवेदनपत्र ।

यसमा के कसो भएको हो, निवेदकको मागबमोजिमको आदेश किन जारी हुन नपर्ने हो, जारी हुनु नपर्ने कुनै आधार र कारण भए बाटाका म्यादबाहेक १५ दिनभित्र महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमार्फत् लिखित जवाफ पेश गर्नु भनी निवेदन र यो आदेशको प्रतिलिपिसमेत साथै राखी विपक्षीहरूका कार्यालयका नाउँमा सूचना म्याद

पठाई महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयलाई बोधार्थ दिई लिखित जवाफ आएपछि वा अवधि नाघेपछि नियमानुसार पेश गर्नु । राष्ट्रपति र प्रधानमन्त्रीको व्यक्तिगत नाममा सूचना पठाउनु परेन ।

निवेदकले माग गरेको अन्तरिम आदेशको सम्बन्धमा विचार गर्दा नेपाल सरकारद्वारा नेपाल राजपत्र खण्ड ६२ मिति २०६९।१।१ मा र पुनः २०६९।४।३ मा प्रकाशित अध्यादेशहरूको प्रस्तावनामा, "मुलुकलाई महत्त्वपूर्ण सेवा तथा योगदान पुर्याएका व्यक्तिलाई ओहोदामा बहाल नरहे पनि आवश्यक सुविधा तथा सुरक्षा गर्न तत्काल आवश्यक भएको" भन्नेसमेत उल्लेख भई "पूर्व पदाधिकारीहरूको सुविधा सुरक्षासम्बन्धी अध्यादेश" जारी भएको देखिन्छ । नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ८८(१) ले "व्यवस्थापिका संसदको अधिवेशन वा बैठक चलिरहेको अवस्थामा बाहेक अन्य अवस्थामा तत्काल केही गर्न आवश्यक परेको छ भन्ने कुरामा राष्ट्रपति सन्तुष्ट भएमा" मन्त्रिपरिषद्को सिफारिशमा अध्यादेश जारी गर्नसक्ने व्यवस्था गरेको पाइन्छ । यस धाराले गरेको कानूनी व्यवस्था अनुसार जारी गरिएको भनिएको उपरोक्त विवादित अध्यादेशको सन्दर्भमा निम्न संवैधानिक प्रश्नहरूको न्यायिक निरूपण हुन आवश्यक देखिन्छ:-

१. व्यवस्थापिका संसदको अस्तित्व कायमै रहेको तर सोको अधिवेशन वा बैठक नचलिरहेको अवस्थामा मात्र धारा ८८ अनुसार अध्यादेश जारी गर्न सकिन्छ वा व्यवस्थापिका संसदको अस्तित्व कायमै नरहेको अवस्थामा पनि उक्त धाराअनुसार अध्यादेश जारी गर्न सकिन्छ ?
२. धारा ८८ अनुसार जारी गरिएको अध्यादेश उक्त धारा ८८ को उपधारा (२) को खण्ड

(ख) बमोजिम राष्ट्रपतिबाट खारेज भएमा बाहेक व्यवस्थापिका संसद अस्तित्वमा नरहेको अवस्थामा सो अध्यादेश लागू रहने समयावधि कति हुने हो ?

३. विवादित अध्यादेशको प्रस्तावनामा लेखिएको "मुलुकलाई महत्त्वपूर्ण सेवा तथा योगदान पुर्याएका व्यक्ति" भन्नाले पहिला कुनै खास ओहोदामा बहाल रही कानूनबमोजिम पदीय जिम्मेवारी बहन गर्दै निवृत्त भएको सबै पदाधिकारीलाई मान्ने हो वा पदीय जिम्मेवारी पूरा गर्दै वा कुनै पदमा नरहे पनि मुलुक र समाजलाई महत्त्वपूर्ण विशेष सेवा वा योगदान पुर्याएको व्यक्तिलाई सुविधा र सुरक्षा राज्यले प्रदान गर्नुपर्ने हो ?

उपरोक्त प्रश्नहरूको न्यायिक निरूपण नभई उक्त विवादित अध्यादेशमार्फत सुविधा प्रदान गर्दै जाने हो भने यो रिट निवेदन प्रयोजनहीन बन्न सक्ने देखिएकोले मिति २०६९।४।३ मा जारी अध्यादेशको कार्यान्वयन आजको दिनमा जे जुन अवस्थामा छ सोही अवस्थालाई यथास्थितिमा राख्नु, सो अध्यादेशअनुसार अब अरू कसैलाई अरू कानूनबमोजिम बाहेक थप सुविधा नदिनु भनी यस निवेदनको अन्तिम निर्णय नभएसम्मका लागि विपक्षीहरूको नाममा सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०४९ को नियम ४१(१) अनुसार अन्तरिम आदेश जारी गरिएको छ । यसको जानकारी विपक्षीहरूलाई दिनु भन्ने यस अदालतको आदेश ।

विपक्षी रिट निवेदकले रिट निवेदनमा उल्लेख गर्नुभएको मिति २०६९।१।६ र मिति २०६९।४।३ मा जारी भएको पूर्व पदाधिकारीहरूको सुविधा र सुरक्षासम्बन्धी

अध्यादेश, २०६९ अधिवक्ता रामचन्द्र पौडेल निवेदक र विपक्षी व्यवस्थापिका संसद सचिवालय, सिंहदरबारसमेत भएको रिट नं. ०६७-WO-०८१२ को उत्प्रेषण, परमादेश रिट निवेदनका सन्दर्भमा सम्मानीत सर्वोच्च अदालतबाट सरकारको नियमित सेवामा नरहे पनि राष्ट्रको विकास, राष्ट्रियताको उत्थान तथा मर्यादा कायम राख्न र नेपालमा कानूनको शासन र लोकतन्त्रको सुदृढीकरणको लागि उल्लेखनीय सेवा तथा योगदान पुर्याएका व्यक्तिहरूलाई केही समय वा आजीवन कस्तो कति समय उपयुक्त हुन्छ सो समयसम्म सरकारी कोषबाट सम्मानस्वरूप आर्थिक सुविधा दिनेबारेमा आवश्यक अध्ययन गरी उपयुक्त कानून बनाउन नेपाल सरकारको ध्यानाकर्षण गराएकोले मुलुकलाई महत्त्वपूर्ण सेवा तथा योगदान पुर्याएका व्यक्तिहरूलाई ओहोदामा बहाल नरहे पनि आवश्यक सुविधा तथा सुरक्षा प्रदान गर्न तत्काल आवश्यक भएको र हाल व्यवस्थापिका संसदको अधिवेशन नभएकोले नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ८८ को उपधारा १ बमोजिम राष्ट्रपतिबाट मिति २०६९।१।६ र मिति २०६९।४।३ मा पूर्व पदाधिकारीहरूको सुविधा र सुरक्षासम्बन्धी अध्यादेश, २०६९ जारी भएकोले यस मन्त्रालयसमेतलाई विपक्षी बनाई दायर गरेको रिट निवेदन निरर्थक छ ।

जहाँसम्म पूर्व पदाधिकारीहरूको सुविधा र सुरक्षासम्बन्धी अध्यादेश, २०६९ नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १३ र ८८ सँग बाझिएको भन्ने प्रश्न छ सो सम्बन्धमा अध्यादेश संविधानको धारा ८८ बमोजिम जारी हुने भएको र अध्यादेशको दफा ८ को उपदफा (१) मा ७० वर्ष उमेर पुगेको र आर्थिक अवस्था कमजोर भएको विशिष्ट व्यक्तिलाई मात्र मापदण्ड

बनाई नेपाल सरकारले आवास, चालकसहित एक सवारी साधनलगायतका सुविधा उपलब्ध गराउने हुँदा रिट निवेदनमा दावी गरिए जस्तो नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १३ तथा धारा ८८ को विपरीत नभएकोले रिट निवेदन निरर्थक छ भन्ने कानून न्याय तथा संविधानसभा तथा संसदीय मामिला मन्त्रालयको लिखित जवाफ ।

रिट निवेदक अधिवक्ता रामचन्द्र पौडेल विरूद्ध व्यवस्थापिका संसद सचिवालयसमेत विपक्षी भएको संवत् २०६७ सालको रिट नं. WO-०८१२ को उत्प्रेषणसमेतको रिट निवेदनमा सम्मानीत अदालतबाट मिति २०६८।८।२२ मा पूर्व पदाधिकारीलाई सुविधा उपलब्ध गराउँदा कानून बनाएर गर्नु भनी सरकारका नाममा निर्देशनात्मक आदेश र व्यवस्थापिका संसदको राज्य व्यवस्था समितिको मिति २०६८।८।२५ को बैठकबाट क-कसलाई के कस्तो प्रकारको सुरक्षा व्यवस्था उपलब्ध गराउन उपयुक्त हुन्छ सो सम्बन्धमा तत्काल आवश्यक निर्णय लिनु भनी माननीय उपप्रधान तथा गृहमन्त्रीलाई निर्देश भएको पाइन्छ । सम्मानीत सर्वोच्च अदालतको आदेश एवं राज्य व्यवस्था समितिको निर्देशको पालना गर्दै मुलुकलाई महत्त्वपूर्ण सेवा तथा योगदान पुर्याएका व्यक्तिहरूलाई ओहोदामा बहाल नरहे पनि आवश्यक सुविधा तथा सुरक्षा प्रदान गर्न वाञ्छनीय भएकोले नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ८८ को अधीनमा रही पूर्व पदाधिकारीहरूको सुविधा तथा सुरक्षासम्बन्धी अध्यादेश, २०६८ जारी भएको पाइन्छ । सो अध्यादेशबमोजिम पूर्व पदाधिकारी तथा विशिष्ट व्यक्तिहरूलाई अध्यादेशबमोजिमका सुविधाहरू उपलब्ध गराई अध्यादेश कार्यान्वयन गर्नका

लागी पूर्वपदाधिकारीहरूलाई उपलब्ध गराइने आवास तथा सवारी सुविधासम्बन्धी मापदण्ड, २०६९ स्वीकृत गर्ने विषयको गृह मन्त्रालयको नं. ६।११-०६९ मिति २०६९।२।११ को प्रस्ताव मन्त्रिपरिषद्को बैठकमा पेश हुँदा त्यसमा नेपाल सरकार मन्त्रिपरिषद्ले प्रस्तावसाथ संलग्न पूर्वपदाधिकारीहरूलाई उपलब्ध गराइने आवास तथा सवारी सुविधासम्बन्धी मापदण्ड, २०६९ परिमार्जनसहित स्वीकृत गर्ने निर्णय भएको पाइन्छ ।

व्यवस्थापिका संसदको अस्तित्व नै कायम नरहेको अवस्थामा धारा ८८ बमोजिम अध्यादेश जारी गर्न मिल्दैन भन्ने रिट निवेदकको जिकीरतर्फ विचार गर्दा सर्वप्रथम अध्यादेशको प्रकृति र आवश्यकतालाई हेर्नुपर्ने हुन्छ । शक्ति पृथकीकरणको सिद्धान्तबमोजिम राज्यमा कानून बनाउन सार्वभौम अधिकार विधायिकामा रहन्छ । जनताबाट निर्वाचित अङ्गको हैसियतले कानून निर्माणमा विधायिकाको सर्वोच्चता रहन्छ । शक्ति पृथकीकरणको सिद्धान्तलाई निरपेक्षरूपमा लागू गर्न व्यवहारिकरूपमा कठिनाई हुने कारण सबै लोकतान्त्रिक मुलुकहरूमा ऐन बनाउनमा विधायिकाको एकलौटी क्षेत्राधिकार कायम गरी ऐनको अधीनमा रही अन्य आवश्यक नियम, कार्यविधि एवं निर्देशिका, मापदण्ड आदि बनाउने अधिकार कार्यपालिकालाई प्रदान गरिएको हुन्छ । यसका अतिरिक्त विधायिकाको अधिवेशन वा बैठक सँधैभरि नबस्ने भएकोले संविधानबमोजिम मुलुकको शासन व्यवस्था चलाउनुपर्ने दायित्व रहेको कार्यपालिकाले निश्चित अवस्थामा मुलुकको आवश्यकतालाई सम्बोधन गर्न अध्यादेश जारी गर्ने अधिकार रहेको देखिन्छ । अध्यादेशको प्रकृति ऐन सरह

हुन्छ । खासगरी विधायिकाको अधिवेशन नचलेको अवस्थामा तत्काल केही गर्नुपर्ने आवश्यकता उत्पन्न भयो भने कार्यपालिकाले संविधानमा निर्धारित प्रक्रिया पूरा गरी अध्यादेश जारी गर्दछ ।

विधायिकाको अधिवेशन वा बैठक नचलेको अवस्थाका अतिरिक्त विधायिकाको अस्तित्व नै नभएको अवस्थामा समेत राज्यमा तत्काल केही गर्नुपर्ने र जुन कुरालाई नीतिगत वा अन्य कुनै व्यवस्थाले सम्बोधन गर्न सकिँदैन र तत्सम्बन्धमा कानूनी राज्यको मान्यता अनुकूल कानूनी व्यवस्था नै गर्नुपर्ने अवस्था उत्पन्न भयो भने आवश्यकताको सिद्धान्तबमोजिम सरकारले अध्यादेश जारी गर्ने प्रचलन सबै लोकतान्त्रिक मुलुकहरूमा पाइन्छ । खास गरी संसदीय व्यवस्था भएका मुलुकहरूमा संसद विघटन भएको अवस्था हुनसक्ने र अर्को संसदको चुनाव हुन लामो समयसम्म पनि पर्खनुपर्ने अवस्था हुनसक्छ । तर कुनै पनि सार्वभौम राज्य सरकारविहीन हुँदैन । यस अवस्थामा संसदको अस्तित्व नै छैन, अध्यादेश ल्याउन मिल्दैन भन्ने हो भने मुलुकको शासन व्यवस्था सञ्चालनमा गम्भीर बाधा वा अवरोध आउन सक्छ । यस्तै प्रकृतिको अवस्था अहिले नेपालमा उत्पन्न भएको छ । सम्मानीत सर्वोच्च अदालतद्वारा निर्धारित अन्तिम मितिभित्र संविधानसभाले संविधान निर्माण गर्ने कार्यलाई पूर्णता दिन नसकेकोले धारा ६४ बमोजिम यसको कार्यकाल स्वतः समाप्त भएकोले संविधानसभाको अवसानसँगै व्यवस्थापिका संसदको समेत स्वतः अवसान हुन गएको छ । मुलुकमा यतिखेर व्यवस्थापिका संसदको अस्तित्व कायम रहेको छैन । संविधानबमोजिमको प्रक्रियाबाट व्यवस्थापिका संसद गठन नभएसम्म मुलुकमा कुनै पनि विषयमा ऐन बन्न सक्ने अवस्था छैन ।

धारा २७ को उपधारा (२) बमोजिम मुलुकको शासन व्यवस्थाको सामान्य निर्देशन नियन्त्रण र सञ्चालन गर्ने अभिभारा रहेको कार्यपालिकाले त्यस क्रममा कतिपय अवस्थामा ऐन सरहको कानूनी व्यवस्था गर्नुपर्ने परिस्थिति उत्पन्न हुन सक्ने सम्भावनालाई निरपेक्षरूपमा इन्कार गर्न सकिँदैन । यस अवस्थामा कार्यपालिकाले संसदको अस्तित्व नभएकोले अध्यादेश ल्याउन पाउँदैन भनी धारा ८८ को व्याख्या गर्ने हो भने कार्यपालिकाको संविधानबमोजिमको आफ्नो दायित्व नै निर्वाह गर्न नसक्ने परिस्थितिको निर्माण हुन्छ । मुलुकको आर्थिक, सामाजिक, राजनीतिक एवं साँस्कृतिक कारण तथा कतिपय अवस्थामा अन्तर्राष्ट्रिय परिस्थितिसमेतको कारणबाट मुलुकमा तत्काल केही गर्नुपर्ने अवस्था उत्पन्न भएमा अध्यादेश जारी गर्नुपर्ने आवश्यकतालाई अस्वीकार गर्न सकिन्न । संविधान एउटा जीवन्त दस्तावेज तथा राष्ट्रको मार्गचित्र भएकोले यसको कार्यान्वयनमा अड्चन वा समस्या आउने गरी संविधानको व्याख्या गर्न सकिँदैन । संविधानलाई कार्यान्वयन गर्न सहज हुने गरी अर्थात् समस्याको गाँठो फुकाउने गरी यसको व्याख्या गर्न वाञ्छनीय हुन्छ । वर्तमान अन्तरिम संविधानको धारा ८८ को उपधारा (१) को व्यवस्था वि.सं. २०४७ सालको संविधानको धारा ७२ को व्यवस्थाको निरन्तरता हो । उक्त दुवै संविधानको सम्बन्धित धाराहरूको तुलनात्मक अध्ययनबाट समेत यो कुराको पुष्टि हुन्छ । २०४७ सालको संविधानअन्तर्गतको प्रतिनिधिसभाको अस्तित्व नै समाप्त भएको अवस्थामा समेत विभिन्न अध्यादेशहरू पटकपटक जारी भई त्यससम्बन्धी विवाद सम्मानीत अदालतसमक्ष पुगेकोमा आवश्यकताको सिद्धान्तको आधारमा अध्यादेश

जारी गरिएको कार्यलाई सम्मानीत अदालतबाट मान्यता प्रदान गरिएको पाइन्छ । त्यसैले व्यवस्थापिका संसदको अस्तित्व कायम नरहेको अवस्थामा धारा ८८ बमोजिम अध्यादेश जारी गर्न नसकिने भन्ने रिट निवेदकको भनाई आधारहीन भएको तथ्य पुष्टि हुन्छ ।

व्यवस्थापिका संसदको अस्तित्व नरहेको अवस्थामा जारी भएको अध्यादेश लागू रहने समयावधि कति हुने हो, भन्ने प्रश्नका सम्बन्धमा विचार गर्दा वर्तमान अन्तरिम संविधानको धारा ८८ को उपधारा (२) बमोजिमको व्यवस्था हेर्दा अध्यादेश जारी भएपछि बसेको व्यवस्थापिका संसदको बैठकमा पेश गरिनुपर्ने र त्यस्तो बैठकले स्वीकार नगरेमा स्वतः निष्क्रिय हुने, नेपाल सरकारबाट जुनसुकै बखत खारेज हुन सक्ने वा व्यवस्थापिका संसदको बैठक बसेको साठी दिनपछि स्वतः निष्क्रिय हुने व्यवस्था छ । अध्यादेशको सम्बन्धमा धारा ८८ को व्यवस्था आफैमा पूर्ण व्यवस्था हो । अध्यादेश जारी हुने तथा निष्क्रिय हुने व्यवस्थाका सम्बन्धमा संविधानले नै प्रष्टरूपमा बोलिसकेको छ । जहाँ संविधानका व्यवस्थाहरू नै प्रष्ट छन् तहाँ संविधानको व्याख्याको गुन्जाइस हुँदैन । संविधानले अध्यादेश निष्क्रिय हुने सम्बन्धमा गरेका तीनवटा आधारहरूबमोजिम नै अध्यादेश निष्क्रिय हुने हो, सो बाहेक अन्य कुनै आधारबाट एक पटक जारी भइसकेको अध्यादेश निष्क्रिय हुनसक्ने अवस्था देखिँदैन । २०४७ सालको संविधानको धारा ७२ को उपधारा (२) को खण्ड (ग) एक पटक अध्यादेश जारी भएपछि सो अध्यादेश सो जारी भएको ६ महिनापछि स्वतः निष्क्रिय हुने व्यवस्था रहेकोमा वर्तमान संविधानमा त्यस्तो व्यवस्था रहेको देखिँदैन ।

वर्तमान संविधानका निर्माताले २०४७

सालको उक्त व्यवस्थालाई वर्तमान संविधानमा निरन्तरता दिन नचाहेकोले नै त्यस्तो व्यवस्था नगरिएको स्वाभाविक अनुमान गर्नुपर्ने हुन्छ । वर्तमान संविधान अन्तरिम प्रकृतिको संविधान भएको, धारा ६४ द्वारा निर्धारित कार्यकालभित्र संविधान जारी हुने परिकल्पना गरिएको र व्यवस्थापिका संसदको विघटनसम्बन्धी प्रावधान नराखिएको कारणले पनि विगतको संविधानको उक्त व्यवस्थालाई वर्तमान संविधानमा स्थान दिनु उपयुक्त र आवश्यक नभएकोले उक्त व्यवस्थाले निरन्तरता पाउन नसकेको अर्थ गर्न सकिन्छ । संविधानमा नै उल्लेख नभएको व्यवस्थाका आधारमा अध्यादेश जारी भएपछिको ६ महिनापछि स्वतः निष्क्रिय हुने भनी भन्न मिल्ने अवस्था छैन । संविधानमा नै नभएको व्यवस्थालाई व्याख्याको नाउँमा घुसाउन सकिने अवस्था पनि हुँदैन । यसका साथै त्यस्तो व्यवस्था नभएको कारणले सरकारले अध्यादेशबाटै शासन चलाउन सक्ने अवस्था हुने भनी कपोलकल्पित अनुमान गर्नु पनि मनासिब हुँदैन । आवश्यक भएको अवस्थामा सरकारले अध्यादेश जारी गर्ने भएकोले त्यसको आवश्यकता वा सान्दर्भिकता समाप्त हुनासाथ वा अन्य कुनै अवस्थामा सरकारले जुनसुकै बखत आफूले जारी गरेको अध्यादेश खारेज गर्नसक्ने प्रावधान संविधानमा छुँदैन । यसका साथै सम्मानीत अदालतले ऐन सरह अध्यादेशको समेत संवैधानिक परीक्षण गर्नसक्ने भएकाले सरकारले अध्यादेशकै भरमा शासन चलाउने अवस्था आउँछ भन्नु उपयुक्त हुँदैन ।

मिति २०६९।१।१ मा जारी भएको पूर्वपदाधिकारीलाई सुविधा दिनेसम्बन्धी अध्यादेश संविधानको धारा ८८ को उपधारा

(२) को खण्ड (ग) को प्रावधानको आधारमा निष्क्रिय भएको तर सो अध्यादेश जारी गर्नुपर्ने आवश्यकतामा कार्यकारिणी सन्तुष्ट भएकोले पुनः मिति २०६९।४।३ मा जारी भएको हो । एक पटक जारी भएको अध्यादेश निष्क्रिय भएपछि पुनः जारी गर्न मिल्दैन भन्ने निवेदकको भनाई संविधानमा आधारित देखिँदैन ।

व्यवस्थापिका संसदको अधिवेशन वा बैठक चलिरहेको अवस्थामा बाहेक अन्य अवस्थामा तत्काल केही गर्न आवश्यक परेको छ भन्ने कुरामा राष्ट्रपति सन्तुष्ट भएमा संविधानमा लेखिएका कुराहरूको प्रतिकूल नहुने गरी मन्त्रपरिषद्को सिफारिशमा अध्यादेश जारी हुनसक्ने कुरा धारा ८८(१) मा उल्लेख भएको पाइन्छ । व्यवस्थापिका संसदको अधिवेशन वा बैठक चलेको अवस्थामा वा व्यवस्थापिका संसदलाई छलेर पूर्वपदाधिकारीहरूको सुविधा तथा सुरक्षासम्बन्धी अध्यादेश जारी भएको अवस्था छैन ।

जहाँसम्म व्यवस्थापिका संसदको अधिवेशन वा बैठक नचलेको अवस्थामा उक्त अध्यादेश जारी हुनु उपयुक्त थियो वा थिएन भन्ने प्रश्न छ, यो विषय न्यायिक निरूपणको मापदण्ड (Judicial manageable standard) भित्र पर्दैन । कुनै अध्यादेश अमुक समयमा ल्याउनु आवश्यक थियो वा थिएन भन्ने विषय राजनीतिक प्रश्नको सिद्धान्त (Political question doctrine) अन्तर्गत पर्ने कुरा हो । मुलुकको कार्यकारिणी अधिकार रहेको मन्त्रपरिषद् तथा राष्ट्रध्यक्षको संयुक्त क्रियाकलापबाट मात्र अध्यादेश जारी हुने हो । राज्यको शासन व्यवस्थाको सामान्य निर्देशन नियन्त्रण र सञ्चालन गर्ने अभिभारा संविधानको धारा ३७ को उपधारा (२) ले मन्त्रपरिषद्लाई

तोकेको छ । त्यस क्रममा शासन प्रशासन चलाउनको लागि सरकारले आवश्यकतानुसार संविधान तथा प्रचलित कानूनको अधीनमा रही विभिन्न काम कारवाही गर्नुपर्ने हुन्छ । मुलुकको राजनीतिक, आर्थिक, सामाजिक एवं सुरक्षासमेतको सम्पूर्ण पक्षहरूलाई आंकलन र विचार गरी सरकारले आफ्नो योजना तथा नीति ल्याउँछ र कार्यकारिणीलाई यस सम्बन्धमा संविधानले नै अधिकार दिएको पनि छ । राज्यका महत्त्वपूर्ण सार्वजनिक पदहरूमा जिम्मेवारी बहन गरी पदबाट निवृत्त भएका केही खास व्यक्तिहरूको छुट्टै आवश्यकता रहने तथ्यबोध गरी त्यस्ता खास पदाधिकारीहरूको हकमा राज्यले एउटा छुट्टै वर्गको रूपमा खडा गरी कानूनबमोजिम विशेष व्यवहार गर्न सक्छ । पूर्वराष्ट्रपति, उपराष्ट्रपति, प्रधानमन्त्री, प्रधानन्यायाधीश, सभामुखको आवश्यकता एवं सुरक्षालगायतका विषयहरू एवं एउटा सामान्य नागरिकको आवश्यकता तथा सुरक्षालगायतका विषयहरूलाई निरपेक्षताको आधारमा एउटै श्रेणीमा राख्न मिल्दैन र यसमा कानूनले नै विवेकपरक ढङ्गले मनासिब वर्गीकरण (Reasonable classification) गर्न सक्छ, यसलाई भेदभाव गरिएको मानिँदैन । त्यसैले उक्त अध्यादेशलाई रिट निवेदकहरूले भने जस्तो धारा १३ द्वारा प्रदत्त समानताको हकप्रतिकूल भएको मान्न मिल्ने देखिँदैन ।

उक्त अध्यादेश संविधानको धारा ८८ को सबै प्रक्रिया पूरा गरी मन्त्रपरिषद्को सिफारिशमा राष्ट्रपति सन्तुष्ट भई जारी भएको हुँदा उक्त अध्यादेश जारी हुनु आवश्यक थियो वा थिएन भन्ने प्रश्नमा सम्मानीत अदालत प्रवेश गर्नुपर्ने आधार र कारण छैन । अध्यादेशको प्रकृति ऐन सरह हुन्छ । त्यसैले जारी भएको

अध्यादेशलाई सम्मानीत अदालतले न्यायिक परीक्षण गर्न सक्नेमा विवाद छैन । कानूनको न्यायिक परीक्षणसम्बन्धी सिद्धान्तअनुसार प्रथमदृष्टिमा नै दावी लिइएको कानून संविधानसँग प्रष्ट वा प्रत्यक्षरूपमा बाझिएको अवस्था हुनुपर्छ । तर त्यस्तो अवस्थालाई निवेदकले शङ्कारहित तवरबाट (Beyond the reasonable doubt) पुष्टि गर्न नसकेको हुँदा मागबमोजिम उक्त अध्यादेश बदर हुनुपर्ने अवस्था छैन । पूर्व पदाधिकारीहरूको सुविधा तथा सुरक्षासम्बन्धी अध्यादेश, २०६८ संविधानको उल्लिखित व्यवस्थाप्रतिकूल भई जारी भएको भनी विपक्षीले दावी लिन सक्नुभएको छैन । उक्त अध्यादेश के, कसरी संविधानको धारा १३ र ८८ प्रतिकूल रहेको हो भन्ने कुरा निवेदनमा कहीं कतै खुलेको पाइँदैन । कुनै कानून वा सोको कुनै प्रावधान संविधानअनुकूल नरहेको भनी कसैले दावी लिई सम्मानीत अदालतको रिट क्षेत्राधिकारमा प्रवेश गरेपछि सो कुरालाई आधार र कारणसहित प्रमाणित गर्नुपर्ने प्रमाणको भार पनि निजमाथि नै रहन्छ । सोको अभावमा उक्त कानून संविधानप्रतिकूल रहेको भनी मान्न सकिँदैन ।

अन्य कुनै छुट्टै ऐन वा कानूनद्वारा सुविधा प्राप्त गर्न सक्ने वा गरिरहेका पदाधिकारीहरूलाई दोहोरो वा राज्यलाई अतिरिक्त भार पर्ने गरी प्रस्तुत अध्यादेशबाट त्यस्तो कुनै सेवा सुविधा दिइएको पनि छैन । पूर्व राष्ट्रपति, पूर्व उपराष्ट्रपति तथा पूर्व सभामुखलाई सेवानिवृत्त भइसकेपछि कुनै सेवा सुविधा दिने गरी अहिलेसम्म छुट्टै कानून बनेको पनि छैन । पूर्व प्रधानन्यायाधीशको हकमा सर्वोच्च अदालतका न्यायाधीशहरूको सेवा सुविधासम्बन्धी ऐन, २०२६ मा उल्लिखित सेवा सुविधाहरूसँग दोहोरो पर्ने गरी पूर्व प्रधानन्यायाधीशलाई सेवा

सुविधा दिइएको पनि छैन । जहाँसम्म २०४६ अधि र पछि भनी भेदभाव गरिएको भन्ने रिट निवेदकको जिकीर छ, मुलुकमा २०४६ सालमा प्रजातन्त्रको स्थापना भएको मानी सोही मितिको आधारमा गरिएको वर्गीकरण बोधगम्य र मनासिब हुँदा असमानतामा आधारित रहेको मान्न मिल्दैन । प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज गरी पाउँ भन्ने नेपाल सरकार मन्त्रिपरिषद्को लिखित जवाफ ।

नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ८८ को उपधारा (१) मा, "व्यवस्थापिका संसदको अधिवेशन वा बैठक चलिरहेको अवस्थामा बाहेक अन्य अवस्थामा तत्काल केही गर्न आवश्यक परेको छ भन्ने कुरा राष्ट्रपति सन्तुष्ट भएमा यस संविधानमा लेखिएका कुराहरूको प्रतिकूल नहुने गरी मन्त्रिपरिषद्को सिफारिशमा आवश्यक अध्यादेश जारी गर्न सक्नेछ" भन्ने संवैधानिक व्यवस्थाबमोजिम, "मुलुकलाई महत्त्वपूर्ण सेवा तथा योगदान पुर्याएका व्यक्तिलाई ओहोदामा बहाल नरहे पनि आवश्यक सुविधा तथा सुरक्षा गर्न तत्काल आवश्यक भएको" भन्नेसमेत उल्लेख भई मन्त्रिपरिषद्को सिफारिश गरेबमोजिम नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ८८ को उपधारा (१) बमोजिम पूर्वपदाधिकारीहरूको सुविधा तथा सुरक्षासम्बन्धी अध्यादेश, २०६९ सम्माननीय राष्ट्रपतिज्यूबाट मिति २०६९।४।३ मा प्रमाणीकरण भएको हो । यसरी मन्त्रिपरिषद्को सिफारिशमा सम्माननीय राष्ट्रपतिज्यूबाट प्रमाणीकरण हुने संवैधानिक व्यवस्थाबमोजिम नै राष्ट्रपतिज्यूबाट सोसम्बन्धी अध्यादेश जारी भएको हुँदा विपक्षी रिट निवेदकले यस कार्यालयलाई विपक्षी बनाई रहनुपर्ने होइन भन्ने राष्ट्रपतिको कार्यालयको

लिखित जवाफ ।

नियमबमोजिम दैनिक पेशीमा चढी पेश हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनमा रिट निवेदक भरतमणि जङ्गमले नेपाल सरकारले भूतपूर्व पदाधिकारीहरूलाई सम्बन्धित ऐन र मन्त्रिपरिषद्को समयसमयको निर्णयबमोजिम विभिन्न सेवा सुविधा तथा सुरक्षा उपलब्ध भइरहेकै अवस्थामा ऐनद्वारा पाएको सुविधाको अतिरिक्त राज्यको कोषबाट करोडौं रूपैयाँको व्ययभार पार्ने गरी अध्यादेश ल्याएको कार्य बदनियतपूर्ण छ । उक्त अध्यादेशमा भूतपूर्व पदाधिकारी कोको हुने भन्ने समयसीमा तोकी २०४६ सालअघि पदबाट निवृत्त भएकालाई सुविधा प्रदान नगर्ने र २०४६ सालपछि निवृत्त भएकालाई मात्र त्यस्तो सुविधा र सुरक्षा प्रदान गर्ने गरी असमान किसिमले वर्गीकृत गरिएको कार्य संविधानको धारा १३ अन्तर्गतको समानताको हकविपरीत छ । नेपालका भूतपूर्व प्रधानमन्त्रीहरू र प्रधानन्यायाधीशहरूलाई २०४६ सालअघि र पछि निवृत्त भएको आधारमा विभाजन गर्नु संविधानविपरीत छ । राजपत्रमा प्रकाशित अध्यादेश संविधानको व्यवस्थाविपरीत जारी भएकाले उत्प्रेषणको आदेशले बदर हुनुपर्छ भन्नेसमेत कुरा व्यक्त गर्नुभयो ।

विपक्षीका तर्फबाट उपस्थित विद्वान सहन्यायाधिवक्ता श्री किरण पौडेलले अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ८८ बमोजिम उक्त अध्यादेश जारी भएको हो । अध्यादेश जारीहुँदाको अवस्था र हालको अवस्थामा तात्त्विक भिन्नता आइसकेको छ । प्रस्तुत विषयमा अब सार्वभौम व्यवस्थापिका संसदले आवश्यक निर्णय गर्नसक्ने भएकाले परिवर्तित सन्दर्भमा यो विषय न्यायिक निरूपणको विषय हुने अवस्था छैन । उक्त अध्यादेश सर्वोच्च अदालतबाट ने.का.प.

२०६८, नि.नं. ८६७५ को उत्प्रेषणको मुद्दामा भएको आदेशको कार्यान्वयनको सन्दर्भमा आएको र रिट निवेदकले अध्यादेशका प्रावधानहरू संविधानसँग बाझिएको भन्ने देखाउन नसकेको हुँदा रिट जारी हुने अवस्था छैन । खारेज हुनुपर्छ भन्नेसमेत बहस गर्नु भई आफ्नोतर्फबाट लिखित बहसनोटसमेत पेश गर्नुभयो ।

आज निर्णय सुनाउन तोकिएको प्रस्तुत रिट निवेदनमा उक्त बहस र पेश भएको बहस नोटसमेतलाई अध्ययन गर्दा निवेदकको मागबमोजिमको आदेश जारी हुने हो वा होइन भन्ने निर्णय दिनुपर्ने देखियो ।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा प्रस्तुत रिट निवेदनमा निवेदकको दावी हेर्दा नेपाल सरकारले भूतपूर्व पदाधिकारीहरूलाई सुविधा र सुरक्षा प्रदान गर्ने सम्बन्धमा नेपाल राजपत्रमा मिति २०६९।१।१ मा अध्यादेश जारी गरी सोही अध्यादेशलाई निरन्तरता दिई मिति २०६९।४।३ मा राजपत्रमा प्रकाशित अध्यादेश नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ८८ विपरीत छ । धारा ८८ बमोजिम असामान्य अवस्थामा तत्काल केही आवश्यक भएको अवस्थामा मात्र जारी गर्नुपर्नेमा त्यस्तो कुनै असामान्य अवस्था नभएको समयमा उक्त अध्यादेश जारी गरिएकाले कानूनको सामान्य सिद्धान्तसमेतको प्रतिकूल छ । त्यस्तै सो अध्यादेशमा २०४६ साल भन्दाअघि सेवानिवृत्त भएका भूतपूर्व पदाधिकारीलाई उक्त सुविधा र सुरक्षा प्रदान नगर्ने, तर २०४६ सालपछि मात्र निवृत्त भएका पदाधिकारीहरूलाई प्रदान गर्ने गरी असमान किसिमले वर्गीकरण गरिएको कार्य संविधानको धारा १३ को समानताको हकको विपरीत भएकाले असंवैधानिकरूपमा जारी उक्त अध्यादेश प्रारम्भ भएको मितिदेखि नै लागू

हुने गरी धारा १०७(१) बमोजिम अमान्य र बदर घोषित गरी पाउँ भन्ने निवेदन दावी रहेको पाइन्छ ।

३. विपक्षीहरूको लिखित जवाफ हेर्दा रिट निवेदक अधिवक्ता रामचन्द्र पौडेल विरूद्ध व्यवस्थापिका संसद सचिवालयसमेत विपक्षी भएको उत्प्रेषणको रिट निवेदनमा यस अदालतबाट मिति २०६८।८।२२ मा भएको आदेशमा पूर्व पदाधिकारीलाई सुविधा उपलब्ध गराउँदा कानून बनाएर गर्नु भनी सरकारका नाउँमा निर्देशनात्मक आदेश जारी भएको र व्यवस्थापिका संसदको राज्य व्यवस्था समितिको २०६८।८।२५ को बैठकबाट क-कसलाई के कस्तो प्रकारको सुरक्षा व्यवस्था उपलब्ध गराउन उपयुक्त हुन्छ सो सम्बन्धमा तत्काल आवश्यक निर्णय लिनु भनी माननीय उपप्रधान तथा गृहमन्त्रीलाई निर्देशन भएअनुरूप यस अदालतको आदेश एवम् राज्य व्यवस्था समितिको निर्देशनको पालन गर्दै मुलुकलाई महत्त्वपूर्ण सेवा तथा योगदान पुर्याएका व्यक्तिहरूलाई ओहोदामा बहाल नरहे पनि आवश्यक सुविधा तथा सुरक्षा प्रदान गर्न अन्तरिम संविधानको धारा ८८ बमोजिम पूर्वपदाधिकारीहरूको सुविधा तथा सुरक्षासम्बन्धी अध्यादेश, २०६८ जारी भएको एवम् सो अध्यादेशबमोजिमका सेवा उपलब्ध गराउन पूर्व पदाधिकारीहरूलाई उपलब्ध गराइने आवास तथा सरकारी सुविधासम्बन्धी मापदण्ड, २०६९ समेत जारी भएको हो । उक्त अध्यादेश संविधानको व्यवस्थाबमोजिम जारी भएकाले रिट निवेदन खारेज गरी पाउँ भन्ने जिकीर रहेको पाइन्छ ।

४. सर्वप्रथम, अध्यादेशका सम्बन्धमा अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ८८ को व्यवस्थालाई हेर्नु सान्दर्भिक हुन्छ । उक्त धारा

८८ को उपधारा (१) व्यवस्थापिका संसदको अधिवेशन वा बैठक चलिरहेको अवस्थामा बाहेक अन्य अवस्थामा तत्काल केही गर्न आवश्यक परेको छ भन्ने कुरामा राष्ट्रपति सन्तुष्ट भएमा यस संविधानमा लेखिएका कुराहरूको प्रतिकूल नहुने गरी मन्त्रिपरिषद्को सिफारिशमा आवश्यक अध्यादेश जारी गर्नसक्ने भन्ने व्यवस्था रहेको पाइन्छ । सोही धारा ८८ को उपधारा (२) मा अध्यादेश ऐन सरह मान्य हुने व्यवस्था भएको पाइन्छ ।

५. उल्लिखित संवैधानिक व्यवस्थाको परिप्रेक्ष्यमा हेर्दा अध्यादेश जारी गर्ने प्रयोजनका लागि केही पूर्वावस्थाहरू विद्यमान रहेको हुनुपर्ने देखिन्छ । पहिलो पूर्वावस्था भनेको व्यवस्थापिका-संसदको अधिवेशन वा बैठक चलिरहेको अवस्था नभएको स्थिति हुनुपर्ने तथा दोस्रो अवस्था भनेको त्यस्तो अधिवेशन वा बैठक चलिरहेको अवस्था नभएको स्थितिमा तत्काल केही गर्न आवश्यक परेको भन्ने कुरामा राष्ट्रपति सन्तुष्ट हुनुपर्ने, तेस्रो अवस्था भनेको त्यस्तो अध्यादेश संविधानमा लेखिएका कुराहरूको प्रतिकूल हुन नहुने र चौथो अवस्था भनेको त्यस्तो अध्यादेश मन्त्रिपरिषद्बाट सिफारिश भएको हुनुपर्ने भन्ने देखिन्छ । यसरी जारी भएको अध्यादेशको वैधानिकता ऐन सरह हुने, तर त्यस्तो अध्यादेश जारी भएपछि बसेको व्यवस्थापिका-संसदको बैठकले स्वीकार नगरेमा स्वतः निष्क्रिय हुने, राष्ट्रपतिबाट जुनसुकै बखत खारेज हुन सक्ने र उपरोक्तबमोजिम निष्क्रिय वा खारेज नभएमा व्यवस्थापिका संसदको बैठक बसेको साठी दिनपछि स्वतः निष्क्रिय हुने व्यवस्था पनि सोही धारा ८८ को उपधारा (२) मा व्यवस्थित भएको पाइन्छ ।

६. राज्यका तीनवटा अङ्गहरूमा कानून

निर्माण गर्ने कार्य विधायिकाको कार्यक्षेत्रअन्तर्गत पर्दछ । शक्तिपृथकीकरणको मान्यताअनुसार राज्यमा आवश्यक पर्ने कानून बनाउने कार्य विधायिकाको हो । तर, विधायिकाको यो अधिकार निरपेक्ष अधिकारको रूपमा रहेको हुँदैन । विधायिकाद्वारा प्रत्यायोजित अधिकारअन्तर्गत राज्यका अन्य अङ्गहरूले पनि कानून निर्माण गर्नसक्ने अधिकार प्राप्त गरेको हुन्छ भने कतिपय अवस्थामा कार्यपालिकाले विधायिकी अधिकार प्रयोग गरी कानून निर्माण गर्नसक्ने अधिकार संविधानद्वारा नै प्रदान गरिएको हुन्छ । यसरी कतिपय विशेष अवस्था र परिस्थितिमा कार्यपालिकाले विधायिकी अधिकार प्रयोग गरी कानून निर्माण गरिने कार्यलाई शक्तिपृथकीकरणको सिद्धान्तभन्दा बाहिर गएको मानिँदैन । यही मान्यतालाई स्वीकार गर्दै हाम्रो संविधानले पनि यो संविधानको धारा ८८ द्वारा कार्यपालिकाद्वारा अध्यादेशको रूपमा कानून निर्माण हुनसक्ने अधिकार प्रदान गरिएको पाइन्छ । यसरी जारी हुने अध्यादेशले सो अध्यादेश लागू हुने अवधिभर ऐन सरहको कानूनी मान्यता प्राप्त गर्ने हुँदा त्यस्तो अध्यादेश पनि न्यायिक पुनरालोकनको दायराभित्र पर्ने हुन्छ । यही मान्यताअनुरूप प्रस्तुत रिट निवेदन यस अदालतको असाधारण अधिकारक्षेत्रअन्तर्गत न्यायिक पुनरालोकनको लागि दायर भएको भन्ने कुरामा विवाद छैन ।

७. अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ८८ मा अध्यादेश जारी गर्दा अपनाउनुपर्ने केही कार्यविधिगत प्रक्रियाहरू पनि रहेका छन् । रिट निवेदकले ती कार्यविधिगत प्रक्रियाहरू त्रुटिपूर्ण रहेको भनी दावी लिएको नदेखिँदा सो सम्बन्धमा केही विचार गरिरहनुपर्ने देखिएन । धारा ८८

मा तत्काल केही गर्न आवश्यक परेको अवस्थामा मात्र मन्त्रिपरिषद्को सिफारिशमा राष्ट्रपतिबाट अध्यादेश जारी गर्नुपर्नेमा त्यस्तो कुनै अवस्था नपरी राज्यकोषबाट ठूलो धनराशी खर्च हुने गरी पूर्व पदाधिकारीलाई सुविधा प्रदान गर्ने प्रयोजनका लागि अध्यादेश जारी गरिएको कार्य संविधानको मर्म र भावनाविपरीत छ भन्ने निवेदन जिकीर रहेकाले मिति २०६९।४।३ मा जारी भएको अध्यादेशलाई हेर्नु सान्दर्भिक हुन्छ ।

८. नेपाल सरकारबाट नेपाल राजपत्रमा प्रकाशित पूर्व पदाधिकारीहरूलाई सुविधा तथा सुरक्षासम्बन्धी अध्यादेश, २०६९ को प्रस्तावनामा, "मुलुकलाई महत्त्वपूर्ण सेवा तथा योगदान पुर्याएका व्यक्तिहरूलाई ओहोदामा बहाल नरहे पनि आवश्यक सुविधा तथा सुरक्षा प्रदान गर्न तत्काल आवश्यक भएको र हाल व्यवस्थापिका संसद नभएकाले नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ८८ को उपधारा (१) बमोजिम मन्त्रिपरिषद्को सिफारिशमा राष्ट्रपतिबाट यो अध्यादेश जारी भएको छ" भन्ने उल्लेख भएको देखिन्छ । सो अध्यादेशको दफा २ को परिभाषा खण्डमा पूर्व पदाधिकारी भन्नाले संवत् २०४६ सालपछि नियुक्ति भई ओहोदामा बहाल नरहेका निवृत्त राष्ट्रपति, उपराष्ट्रपति, प्रधानमन्त्री, प्रधानन्यायाधीश वा सभामुख सम्झनुपर्छ र विशिष्ट व्यक्ति भन्नाले राष्ट्रको विकास र मर्यादा कायम राख्न वा लोकतन्त्रको सृष्टीकरणमा उल्लेखनीय सेवा तथा योगदान पुर्याएको आधारमा नेपाल सरकारले तोकेको व्यक्ति सम्झनुपर्छ भन्ने उल्लेख भएको देखियो । उक्त अध्यादेशको अन्य विभिन्न दफाहरूमा उल्लिखित पदाधिकारीहरूलाई सेवा निवृत्त भएपछि राज्यका तर्फबाट प्रदान गरिने विभिन्न सुविधा र सुरक्षा व्यवस्था सम्बन्धमा

उल्लेख भएको देखियो ।

९. यस सम्बन्धमा नेपाल सरकार मन्त्रिपरिषद्बाट प्राप्त लिखित जवाफमा पूर्व पदाधिकारीलाई सुविधा उपलब्ध गराउँदा कानून बनाएर गर्नु भनी नेपाल सरकारको नाममा यस अदालतबाट रिट निवेदक रामचन्द्र पौडेल विरूद्ध व्यवस्थापिका संसद सचिवालयसमेत भएको ०६७-WO-०८१२ को उत्प्रेषणको रिट निवेदनमा मिति २०६८।८।२२ मा निर्देशात्मक आदेश जारी भएको र व्यवस्थापिका संसदको राज्य व्यवस्था समितिको मिति २०६८।८।२५ को बैठकबाट क-कसलाई के कस्तो प्रकारको सुरक्षा व्यवस्था उपलब्ध गराउन उपयुक्त हुन्छ सो सम्बन्धमा तत्काल आवश्यक निर्णय लिनु भनी माननीय उपप्रधान तथा गृहमन्त्रीलाई निर्देशन भएबमोजिम मुलुकलाई महत्त्वपूर्ण सेवा तथा योगदान पुर्याएका व्यक्तिहरूलाई ओहोदामा बहाल नरहे पनि आवश्यक सुविधा तथा सुरक्षा प्रदान गर्न बाञ्छनीय भएकाले सो अध्यादेश जारी भएको भन्ने उल्लेख भएको देखिन्छ ।

१०. रिट निवेदकले निवेदनपत्रमा उक्त अध्यादेश तत्काल जारी गर्नुपर्ने अवस्था नहुँदा नहुँदै पनि दूषित मनसायले जारी गरेको भन्ने प्रश्न उठाउनु भएको सम्बन्धमा हेर्दा पूर्वपदाधिकारीहरूलाई राज्यको तर्फबाट प्रदान गरिने सुविधा सम्बन्धमा यो अध्यादेश अनपेक्षितरूपमा जारी भएको भन्न मिल्ने देखिँदैन । नेपाल कानून पत्रिका २०६८, मङ्सिर, निर्णय नं. ८६७५, पृष्ठ १४२० मा प्रकाशित निवेदक अधिवक्ता रामचन्द्र पौडेल वि. व्यवस्थापिका संसदको सचिवालयसमेत भएको उत्प्रेषण परमादेशको रिट निवेदनमा यस अदालतको मिति २०६८।८।२२ को आदेशमा, "सरकारको नियमित सेवामा नरहे पनि राष्ट्रको

विकास, राष्ट्रियताको उत्थान तथा मर्यादा कायम राख्न र नेपालमा कानूनको शासन र लोकतन्त्र सुदृढीकरणको लागि उल्लेखनीय सेवा तथा योगदान पुर्याएका व्यक्तिहरूलाई केही समय वा आजीवन कस्तो कति समय उपयुक्त हुन्छ सो समयसम्म सरकारी कोषबाट सम्मानस्वरूप आर्थिक सुविधा दिनेबारेमा आवश्यक अध्ययन गरी उपयुक्त कानून बनाउन" नेपाल सरकारको ध्यानाकर्षण गराउने गरी निर्देशात्मक आदेश जारी भएको पाइन्छ ।

११. यसै गरी सर्वोच्च अदालत बुलेटिन २०६६ फागुन-१, रिट नं. ०६४-WO-१०१८ को निवेदक भूपेन्द्रप्रसाद पोखरेल वि. प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयसमेत भएको उत्प्रेषण परमादेश मुद्दामा, "व्यक्तिको जीउज्यान सम्पत्ति इज्जत वा हैसियतसमेतका कुरा विचार गरी के कस्तो सुविधा वा सुरक्षा चाहिने हो भन्ने कुरा नितान्त नीतिगत विषय हो । राज्यले प्रदान गर्ने सुविधासम्बन्धी नीतिगत निर्णयको परिणामस्वरूप निवेदकको संवैधानिक हक वा सम्पत्तिसम्बन्धी कानूनी अधिकारमा असर पुगेको र निवेदकले थप दायित्व व्यहोर्नु परेको भन्ने भनाई पनि देखिँदैन । प्रस्तुत विषयमा मन्त्रिपरिषद्बाट भएको निर्णय अधिकारक्षेत्रविहीन वा राज्यले दिएको सुविधा र सुरक्षाको कारण निवेदकलाई प्रतिकूल असर पुगेको भन्ने पुष्टि गरी निवेदन जिकीर लिएको अवस्था पनि देखिएको छैन । त्यस्तो अवस्थामा पूर्व राजा तथा उनका परिवारको सम्बन्धमा सुरक्षा र सुविधा दिएको नीतिगत विषयका सम्बन्धमा अन्तरिम संविधानको धारा १०७ का व्यवस्था आकर्षित हुने देखिएन" भन्ने यस अदालतबाट मिति २०६६।६।२८ मा आदेश भएको पाइन्छ ।

१२. विपक्षीहरूको लिखित जवाफमा पनि यस अदालतबाट मिति २०६८।८।२२ मा जारी भएको निर्देशनात्मक आदेशबमोजिम उक्त अध्यादेश जारी भएको भन्ने उल्लेख भएको देखिन्छ ।

१३. वास्तवमा देशमा महत्त्वपूर्ण सेवा पुर्याएको व्यक्ति सेवाबाट निवृत्त भएपछि निजहरूको सुविधा र सुरक्षा सम्बन्धमा केही व्यवस्था गरिने भन्ने कुरा राज्यको प्रतिष्ठाको विषय पनि हो । त्यस्ता व्यक्तिहरूले पुर्याएको योगदानको कदर गर्दै सेवानिवृत्त भएपश्चात् सम्मानस्वरूप केही सुविधा प्रदान गर्ने र त्यस्ता व्यक्तिको सुरक्षासम्बन्धी प्रबन्ध गर्ने जस्ता कार्यहरू राज्यका दायित्वभित्र पर्ने कुरा हुन् । राज्यले के कस्ता व्यक्तिलाई के कस्तो सुविधा र सुरक्षा प्रदान गर्ने भन्ने कुरा राज्यको नीतिगत विषयभित्र पर्ने कुरा हो । यस्तो नीतिगत कुरा सामान्यतया न्यायिक पुनरालोकनको विषयवस्तु हुन सक्तैन । यस अदालतको मिति २०६८।८।२२ को निर्देशनात्मक आदेशमा पनि राज्यले उपयुक्त सुविधा र सुरक्षा प्रदान गर्ने सम्बन्धमा आवश्यक अध्ययन गरी उचित कानून बनाउन सरकारको ध्यानाकर्षण गराएको पाइन्छ । नेपाल सरकारले सोही आदेशको भावनाबमोजिम भूतपूर्व पदाधिकारीहरूलाई प्रदान गर्ने सुविधा र सुरक्षा सम्बन्धमा जारी गरेको अध्यादेश दूषित मनसायबाट जारी भएको भन्न मिल्ने अवस्था देखिएन ।

१४. जहाँसम्म तत्काल उक्त अध्यादेश जारी गर्न उपयुक्त थियो वा थिएन भन्ने प्रश्न छ सो कुराको निर्धारण गर्ने विषय न्यायिक निरूपणको विषय हुन सक्तैन । विधायिकी अधिकारप्राप्त

कार्यपालिकाले आफ्नो नीतिगत विषयका कुराहरूलाई लागू गर्ने प्रयोजनका लागि कुनै अध्यादेश जारी गर्दा तत्काल सो अध्यादेशको आवश्यकता थियो वा थिएन भन्ने कुरा न्यायिक पुनरालोकनको विषय बन्न सक्तैन । यसरी जारी हुने अध्यादेशले ऐन सरहको मान्यता पाउने हुँदा संविधानमा लेखिएको कुराको प्रतिकूल भए नभए सम्बन्धमा सो अध्यादेशको यस अदालतबाट न्यायिक पुनरालोकन हुन सक्ने भए पनि कुनै अमुक अध्यादेश जारी गर्नुपर्ने अवस्था थियो वा थिएन भन्ने विषय विशुद्ध कार्यपालिकीय क्षेत्राधिकारको विषय हुने हुँदा यो अदालतमा न्यायिक निरूपणको विषय हुन सक्तैन ।

१५. निवेदकले यसरी पूर्व पदाधिकारीलाई सुविधा प्रदान गर्दा ठूलो धनराशीको व्ययभार राज्यलाई पर्ने भन्ने प्रश्न पनि उठाउनु भएको छ । राज्यले यस्तो खर्च कतिसम्म गर्न सक्ने, के कस्ता सुविधा क-कसलाई दिन सक्ने यो सरकारले अध्ययन गरी औचित्यको आधारमा तय गर्ने कुरा हो । यस्तो कार्यतालिकाको निर्धारण गर्ने नीतिगत प्रश्नमा सरकारले आमजनताको जीवनस्तर, राज्यको आम्दानीको स्रोत, मुलुकको समग्र आर्थिक स्थिति र सरकारद्वारा निर्धारित खर्चको प्राथमिकताका आधारमा तय गर्ने विषयमा अदालतले संविधान तथा कानूनको ठाडो उल्लङ्घन भएकै प्रश्नमा बाहेक सामान्यतया हस्तक्षेप गर्न मिल्दैन ।

१६. रिट निवेदकले प्रस्तुत रिट निवेदन दायर गर्दाका अवस्थामा व्यवस्थापिका-संसद विघटन भएको अवस्था रहेकोमा हाल निर्वाचन भई व्यवस्थापिका-संसदको अभिभारासमेत बहन गर्ने संविधानसभा गठन भैसकेको अवस्था

छ । सोही संसदले प्रस्तुत अध्यादेशमा आवश्यक विचार गर्न सक्ने नै हुन्छ । यो अध्यादेश व्यवस्थापिका-संसदबाट स्वीकार (अनुमोदन) नहुन पनि सक्दछ, वा धारा ८८(२)(ग) बमोजिम स्वतः निष्क्रिय पनि हुन सक्तछ । यस विषयमा के कस्ता पहिलेका सार्वजनिक पदाधिकारीलाई के कति सुविधा दिने वा नदिने भन्ने विषयमा के कस्तो कानूनको आवश्यकता त्यसको अध्ययन विश्लेषण गरी प्रस्तावित गर्ने काम सरकारको र कानून बनाउने अभिभारा व्यवस्थापिका संसदकै हो । हाल सार्वभौम जनताका प्रतिनिधिहरू रहेको संवैधानिक निकायको विचाराधीन रहेको अध्यादेशका विषयमा निवेदकले चुनौती दिएका सन्दर्भमा अदालतले प्रवेश गरी केही बोल्न मिल्दैन । तसर्थ, निवेदक मागबमोजिम उत्प्रेषणको आदेश जारी गरी रहन परेन । रिट निवेदन खारेज हुन्छ । यस अदालतबाट जारी भएको मिति २०६९।४।१६ को अन्तरिम आदेश निष्क्रिय गरिदिएको छ ।

१७. रिट निवेदकले निवेदनमा उक्त अध्यादेशको दफा २ मा नेपालका भूतपूर्व प्रधानमन्त्रीहरू र प्रधानन्यायाधीशहरूलाई सालविशेषका आधारमा गरिएको वर्गीकरण अन्तरिम संविधानको धारा १३ विपरीत भएको भनी जिकीर लिनुभएतर्फ विचार गर्दा पूर्वपदाधिकारीहरूमध्ये कस्ता पदाधिकारीहरूको कस्तो कार्यलाई योगदान मान्ने कस्तोलाई नमान्ने त्यो छुट्याउने मापदण्ड बनाइनु बेगलै कुरा हो । तर कार्यपालिका, व्यवस्थापिका र न्यायपालिकाका पदाधिकारीहरूको राज्य सञ्चालनको काममा अलगअलग भूमिका र जिम्मेवारी रहने सिद्धान्तसमेतलाई दृष्टिगत

गर्दा सालविशेषलाई मात्र आधार बनाई पहिले सेवानिवृत्त भएका सबै पदाधिकारीहरूलाई एउटै मापदण्ड कायम गर्दा अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १३ को मर्म र भावनासमेतको विपरीत हुने हुँदा उक्त धारा १३ को संवैधानिक व्यवस्था, यस अदालतको मिति २०६८।८।२२को निर्देशनात्मक आदेश र मिति २०६६।८।२८ को आदेशसमेतलाई दृष्टिगत गरी यस सम्बन्धमा जो जे गर्नुपर्छ उपयुक्त व्यवस्था गर्नु भनी विपक्षी नेपाल सरकारका नाममा निर्देशनात्मक आदेश जारी हुने ठहर्छ । विपक्षीहरूलाई आदेशको जानकारी महान्यायाधिवक्ता कार्यालयमार्फत् दिई मिसिल नियमानुसार बुझाइदिनु ।

उक्त आदेशमा सहमत छौं ।

न्या.प्रकाश वस्ती

न्या.भरतबहादुर कार्की

इति संवत् २०७० साल फागुन २२ गते रोज ५ शुभम् ।

इजलास अधिकृत : विश्वनाथ भट्टराई

निर्णय नं.११०१

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
स.का.मु.प्रधानन्यायाधीश श्री दामोदरप्रसाद शर्मा
माननीय न्यायाधीश श्री प्रकाश वस्ती
फैसला मिति : २०७०।३।११।३
०६९-CI-०४७३

मुद्दा : परमादेश ।

पुनरावेदक/विपक्षी : जिल्ला सिरहा, श्री निम्न
माध्यमिक विद्यालय सिंगराही मटिअर्वाका
प्रधानाध्यापक अरूणकुमार चौधरीसमेत
विरुद्ध

प्रत्यर्थी/निवेदक : जिल्ला सिरहा, श्री नि.मा.वि.
सिंगराही मटिअर्वाका कार्यरत् प्राथमिक.
शिक्षक तृतीय, जिल्ला सिरहा गा.वि.स.
औरही वार्ड नं. ७ बस्ने रिक् झ्वा

- शिक्षा नियमावली, २०५९ को नियम १०० (१) मा “शिक्षकले आफ्नो पदमा बहाल गरेको मितिदेखि नेपाल सरकारले तोकिएको बमोजिमको तलब भत्ता पाउने छ” भन्ने तथा सोही नियमावलीको नियम १०१(१) मा “शिक्षकले प्रत्येक महिना भुक्तान गरेपछि तलब भत्ता पाउने भए सोसमेत पाउने छ” भन्ने कानूनी व्यवस्था अनुसार निवेदिकालाई शिक्षक पदमा नियुक्ति पाएको मितिबाट निज सो पदमा बहाल रहेसम्म कानूनबमोजिम तलब भत्ता उपलब्ध गराउनुपर्ने कानूनी दायित्व सम्बन्धित निकायको हुने ।

- विद्यालयमा हाजीर भई कार्यरत् रहेको अवधिको तलब भत्ता निवेदिकाले पाउनेमा तलब भत्ता उपलब्ध नगराएको विपक्षीहरूको त्यस्तो कार्यलाई कानूनसम्मतको कार्य भन्न नमिल्ने ।

(प्रकरण नं.४)

पुनरावेदक/विपक्षीका तर्फबाट :

प्रत्यर्थी/निवेदकका तर्फबाट :

अवलम्बित नजीर :

सम्बद्ध कानून :

- शिक्षा नियमावली, २०५९ को नियम १००(१), १०१(१)

पुनरावेदन अदालत, राजविराजमा फैसला गर्ने :-

मा.न्या. श्री लोकेन्द्र मल्लिक

मा.न्या. श्री थीरबहादुर कार्की

आदेश

न्या.प्रकाश वस्ती : न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ९ बमोजिम विपक्षीहरूको तर्फबाट पुनरावेदन पर्न आएको प्रस्तुत मुद्दाको सङ्क्षिप्त तथ्य र आदेश यस प्रकार रहेको छ :-

श्री प्रा.वि. पदमपुर सिरहाले मिति २०६७।३।१० मा प्रकाशित गरेको विज्ञापनअनुसार प्रा.वि.तहको राहत शिक्षक पदमा लिखित र मौखिक परीक्षासमेत दिई उत्तीर्ण भई मिति २०६७।३।३२ मा अस्थायी नियुक्ति पाएकोमा जिल्ला शिक्षा कार्यालय, सिरहाको मिति २०६७।४।८ को निर्णयबमोजिम श्री प्रा.वि. पदमपुरबाट श्री नि.मा.वि.सिंगराहीमा सरुवा भई मिति २०६७।७।७ गतेदेखि लागू हुने गरी रमाना लिई सो विद्यालयमा हाजीर भई

अध्यापन गराइरहेकी छु । विपक्षी विद्यालयले २०६७ मङ्सिर महिनादेखि हालसम्मको तलब भत्तासमेत नदिएकोले तलब भत्ता दिनु दिलाउनु भनी विपक्षीहरूका नाउँमा परमादेशको आदेश जारी गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको निवेदिका रिक्झाको रिट निवेदन ।

यसमा पुनरावेदन अदालत, राजविराजबाट विपक्षीहरूको नाममा जारी भएको कारण देखाउ आदेश ।

निवेदिकाको तलब भत्ता हामीले रोकेको होइन । नेपाल सरकारसँग तलब भत्ता माग गर्नुपर्नेमा हामीसँग माग गरेको औचित्य छैन । सम्बन्धित निकायबाट तलब उपलब्ध नभएको अवस्थामा हामीले दिन नसक्ने हुँदा परमादेशको आदेश जारी हुनुपर्ने होइन । सम्बन्धित निकायबाट निजको तलब भत्ता उपलब्ध भएमा उपलब्ध गराउने नै हुँदा निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्ने विद्यालय व्यवस्थापन समितिका अध्यक्ष भरतभूषण चौधरी तथा प्रधानाध्यापक अरूणकुमार चौधरीको संयुक्त लिखित जवाफ ।

विपक्षीमध्येका जिल्ला शिक्षा कार्यालय र सो कार्यालयका प्रमुखबाट लिखित जवाफ पेश नभएको ।

निवेदिका रिक्झा विपक्षीमध्येका नि.मा. वि. सिंगराही मटिअर्वाको प्राथमिक शिक्षक तृतीय पदमा कार्यरत् रहेकोमा विवाद नदेखिएको र निजले २०६७ मङ्सिर महिनादेखि तलब भत्ता प्राप्त गरेको मिसिलबाट नदेखिँदा निवेदिकाले कानूनबमोजिम पाउनुपर्ने तलब भत्ता सुविधा निकास गराई निवेदिकाको मागबमोजिम यथाशीघ्र तलब भत्ता सुविधा दिनु, दिन लगाउनु भनी विपक्षीहरूका नाउँमा परमादेशको आदेश जारी हुने ठहर्छ भन्ने पुनरावेदन अदालत, राजविराजको

मिति २०६८।२।१८।४ को आदेश ।

निवेदिका हाजीर भई काम गर्दै आएको छन् । तर, निजले पाउने तलब भत्तालगायतका सुविधा सम्बन्धमा नेपाल सरकारबाट निकास भई आएमा दिइने नै हुँदा आदेश जारी हुनुपर्ने होइन भन्ने विपक्षीहरूमध्ये श्री सिंगराही मटिअर्वा र सो विद्यालयका तर्फबाट अरूणकुमार चौधरी र ऐ.का विद्यालय व्यवस्थापन समितिका अध्यक्ष भरतभूषण चौधरीको तर्फबाट यस अदालतमा पर्न आएको पुनरावेदनपत्र ।

नियमबमोजिम पेश हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा मिसिल अध्ययन गरी हेर्दा पुनरावेदन अदालत, राजविराजको आदेश मिलेको छ, छैन सोही विषयमा निर्णय दिनुपर्ने देखिन आयो ।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा श्री प्रा.वि. पदमपुर सिरहाको प्राथमिक विद्यालय तहको राहत शिक्षक पदमा उक्त विद्यालयले लिएको परीक्षामा उत्तीर्ण भई नियुक्ति भएकोमा जिल्ला शिक्षा कार्यालयबाट सो नियुक्ति समर्थन भएको छ । जिल्ला शिक्षा कार्यालयले मिति २०६७।४।८ मा श्री प्रा.वि.पदमपुरबाट श्री नि.मा.वि. सिंगराही मटिअर्वामा दरबन्दीसहित सरुवा गरेको हुँदा उक्त सरुवा भएको विद्यालयमा नियमितरूपमा कामकाज गर्दै आएकोमा २०६७ मङ्सिर महिनादेखि तलब भत्तासमेत नदिइएको हुँदा तलब भत्ता दिनु भनी परमादेशको आदेश जारी गरिपाउँ भन्ने रिक्झाको निवेदन दावी भएकोमा दावीबमोजिम परमादेशको आदेश जारी हुने ठहर गरेको पुनरावेदन अदालत, राजविराजको आदेशउपर विपक्षीहरूको पुनरावेदन परी निर्णयार्थ पेश हुन आएको पाइयो ।

३. श्री प्रा.वि. पदमपुर सिरहाको प्रा. वि. तहको राहत शिक्षक पदमा यी निवेदिका रिक्झा नियुक्ति भई मिति २०६७।४।८

मा श्री नि.मा.वि. सिंगराही मटिअर्चामा सरूवा भएकोमा मिति २०६७ मङ्सिर महिनादेखि तलब भत्ता नदिइएको भन्ने दावी छ । निवेदिकाको नियुक्ति समर्थन गर्ने निकाय सम्बन्धित जिल्ला शिक्षा कार्यालय सिरहाले लिखित जवाफ लगाएको देखिएन । अन्य विपक्षीहरूको लिखित जवाफमा तलब भत्ता नेपाल सरकारले उपलब्ध गराएमा दिने नै छौं भन्ने व्यहोरा उल्लेख गरेको देखियो ।

४. निवेदिका रिकु झा प्रा.वि. तहको राहत दरबन्दीको प्राथमिक शिक्षक पदमा नियुक्त गरिएकी शिक्षिका भन्ने कुरामा विवाद भएन । श्री प्रा.वि. पदमपुरको रिक्त प्रा.वि. तहको राहत शिक्षक पदमा अस्थायी नियुक्तिको लागि उक्त विद्यालयले मिति २०६७।३।१० मा प्रकाशित गरेको विज्ञापनअनुसार लिइएको लिखित तथा मौखिक परीक्षामा यी निवेदक उत्तीर्ण भई मिति २०६७।३।३२ मा नियुक्ति दिइएको र मिति २०६७।४।८ मा श्री प्रा.वि. पदमपुरबाट श्री नि.मा.वि. सिंगराही मटिअर्चामा सरूवा गरिएको देखिन्छ । यी निवेदिका प्रा.वि. तहको राहत शिक्षक पदमा नियुक्तिप्राप्त शिक्षिका भएको र निजले नियमितरूपमा विद्यालयमा हाजीर भई अध्यापन गर्दै आएको अवधिको तलब भत्ता निवेदकले प्राप्त नगरेको भन्ने कुरामा समेत विपक्षीले स्वीकार नै गरेका छन् । यसरी विधिसम्मत रूपमा नियुक्ति गरिएकी शिक्षिकालाई अध्यापनको कामकाज गर्न लगाइए तापनि निजले पाउने पारिश्रमिक उपलब्ध गराइएको देखिएन । शिक्षा नियमावली, २०५९ को नियम १०० (१) मा “शिक्षकले आफ्नो पदमा बहाल गरेको मितिदेखि नेपाल सरकारले तोकिएबमोजिमको तलब भत्ता पाउने छ” भन्ने तथा सोही नियमावलीको नियम १०१(१) मा “शिक्षकले प्रत्येक महिना भुक्तान गरेपछि तलब

भत्ता पाउने भए सोसमेत पाउने छ” भन्ने कानूनी व्यवस्था रहेको देखिन्छ । यसरी निवेदिकाले शिक्षक पदमा नियुक्ति पाएको मितिबाट निज सो पदमा बहाल रहेसम्म कानूनबमोजिम तलब भत्ता उपलब्ध गराउनुपर्ने कानूनी दायित्व सम्बन्धित निकायको हो । तर, विद्यालयमा हाजीर भई कार्यरत् रहेको अवधिको तलब भत्ता निवेदिकाले पाउनेमा तलब भत्ता उपलब्ध नगराएको विपक्षीहरूको त्यस्तो कार्यलाई कानूनसम्मतको कार्य भन्न मिलेन ।

५. अतः माथि विवेचित आधार र कारणबाट निवेदिका रिकु झा श्री प्रा.वि. पदमपुर सिरहाको प्रा.वि. तहको राहत शिक्षक पदमा नियुक्ति भई श्री नि.मा.वि. सिंगराहीमा सरूवा भई सो विद्यालयमा रूजु हाजीर रही सेवा गरेको निज विधिवत् बहाल रही कार्यरत्समेत रहेको अवधिको तलब भत्तालगायतका कानूनबमोजिमका सुविधा पाउने नै हुँदा निवेदिकाले नियमानुसार पाउने तलब भत्ता निजलाई भुक्तानी दिनु भनी विपक्षीहरूको नाउँमा परमादेशको आदेश जारी हुने ठहर गरेको पुनरावेदन अदालत, राजविराजको मिति २०६८।२।१८ को आदेश मिलेको देखिँदा सदर हुने ठहर्छ । विपक्षीहरूको पुनरावेदन जिकीर पुग्न सक्दैन । प्रस्तुत मुद्दाको दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार बुझाइदिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।

का.मु.प्र.न्या. दामोदरप्रसाद शर्मा

इति संवत् २०७० साल असार ११ गते रोज ३ शुभम् ।
इजलास अधिकृत : दीपक ढकाल

निर्णय नं.११०२

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
स.का.मु.प्रधानन्यायाधीश श्री दामोदरप्रसाद शर्मा
माननीय न्यायाधीश श्री प्रकाश वस्ती
फैसला मिति : २०७०।७।१०।१
०६७-CI-१३५४

विषय: परमादेश ।

पुनरावेदक/विपक्षी : नुवाकोट जिल्ला अदालत,
विदुर

विरूद्ध

प्रत्यर्थी/निवेदक : नुवाकोट जिल्ला, बागेश्वरी
गा.वि.स. वडा नं. ४ बस्ने हितबहादुर
प्याकुरेल

- व्यक्तिको सम्पत्ति रोक्का राखिनुको पछाडि केही निश्चित कारण, आधार, उद्देश्य र औचित्य रहेको हुन्छ भन्ने कुरामा विवाद छैन । कुनै आधार, कारण, उद्देश्य र औचित्य नरही कुनै व्यक्तिको सम्पत्ति रोक्का राख्नु भनेको व्यक्तिलाई सम्पत्तिसम्बन्धी हकको प्रचलन गर्नबाट विमुख गराउनु हुने ।
- नागरिकले आफ्नो सम्पत्ति बेचबिखन गर्ने र त्यस्तो सम्पत्तिको अन्य कारोबार गर्न नपाउने अवस्था भनेको प्रत्यक्षरूपमा नागरिकको मौलिक हकमाथि बन्देज लगाइएको मान्नुपर्ने ।

(प्रकरण नं.९)

- नागरिकको सम्पत्ति रोक्का राख्ने निकायले त्यसरी रोक्का राख्नुपर्ने कारण, आधार र त्यसको औचित्यसमेत पुष्टि गर्नुपर्नेमा अदालतले बिना कुनै आधार र कारण तीन दशकसम्म कुनै व्यक्तिको सम्पत्ति रोक्का रहनुको सोझो अर्थ सो व्यक्तिलाई सम्पत्तिसम्बन्धी मौलिक हकको प्रचलनबाट तीन दशकसम्म संकुचित गर्नु हो । यस्तो कार्य नागरिकलाई न्याय प्रदान गर्ने अदालत जस्तो निकायबाट हुनु भनेको न्यायको मूल मर्ममाथि प्रहार हुनु हो । नागरिकलाई स्थानीयस्तरमा न्याय प्रदान गर्ने जिल्ला अदालत जस्तो निकायबाट भएको यो कार्य निश्चय नै टिप्पणीयोग्य हुने ।

(प्रकरण नं.१०)

पुनरावेदक/विपक्षीका तर्फबाट :

प्रत्यर्थी/निवेदकका तर्फबाट :

अवलम्बित नजीर :

सम्बद्ध कानून :

- अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १९
- मुलुकी ऐन, अ.बं. १७१क
- दण्डसजायको महलको ३३
- जबर्जस्ती करणीको महलको १० ग
- मुलुकी ऐन, जग्गा मिच्नेको १०
- अंशबन्डाको ३१
- मालपोत ऐन, २०३४ को दफा ८ ख को उपदफा (१)

सुरू फैसला गर्ने :-

मा.न्या.श्री तेजबहादुर के.सी

मा.न्या.डा.श्री कुलरत्न भुर्तेल

आदेश

न्या.प्रकाश वस्ती : पुनरावेदन अदालत, पाटनको मिति २०६७।७।१० को आदेशउपर न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ९(१)(क) बमोजिम विपक्षीतर्फबाट यस अदालतमा पुनरावेदन परेको प्रस्तुत मुद्दाको सङ्क्षिप्त तथ्य एवम् ठहर यस प्रकार छ :-

मेरो एकलौटी हकभोगको नुवाकोट जिल्ला, बागेश्वरी स्थित कि.नं. २९३, ३३७, ५४३, ४५९, ८५२ को जग्गाहरू नुवाकोट जिल्ला अदालतको मिति २०४०।१।१६ का आदेशले रोक्का रहेको छ, भनी प्रत्यर्थी मालपोत कार्यालय, नुवाकोटको मिति २०६४।१०।१५ को पत्रबाट जानकारी भयो । उक्त कि.नं. जग्गाहरूमध्येबाट २०४० सालपछि म निवेदकले नुवाकोट जिल्ला, बागेश्वरी बस्ने अवोला मैया तामाङ, विष्णु लामिछानेसमेत अन्य व्यक्तिहरूलाई सोही कित्ताहरूमध्ये केही जग्गा राजीनामाबाट बिक्रीसमेत गरी उल्लिखित जग्गाहरूमध्ये बाँकी रहेको अन्य जग्गाहरूबाट व्यवहार मिलाउन बिक्री गर्नुपर्ने भएकोले जग्गा खरिदकर्ता व्यक्ति लिई मालपोत कार्यालयमा जाँदा उक्त जग्गाको मोठ स्रेस्ता भिडाउने सिलसिलामा सम्बन्धित फाँटको कर्मचारीले तपाईंको जग्गा नुवाकोट जिल्ला अदालतको पत्रबाट रोक्का छ, भनी मिति २०६४।१०।१५ मा मालपोत कार्यालयले मलाई आधिकारिक पत्र दिएको छ । म निवेदकले आफ्नो पूर्ण हकभोगमा रहेको र आफूखुशी गर्न पाउने सम्पत्ति जग्गा बिनाकारण के कसरी रोक्का भएको हो भनी नुवाकोट जिल्ला अदालतमा मिति २०६४।११।१२ गते गई त्यहाँका कर्मचारी तथा स्रेस्तेदारसमक्ष गई मेरो जग्गा के कुन प्रयोजनको लागि बिनाकारण रोक्का राखेको भनी सोद्धा प्रत्यर्थी नुवाकोट जिल्ला

अदालतको सम्बन्धित फाँटका कर्मचारीहरूले ठोस जवाफ नदिएकोले म निवेदकले तत्सम्बन्धमा मिति २०६५।३।५ मा अदालतमा निवेदन दिई कारवाही चलाएको थिएँ । नुवाकोट जिल्ला अदालतले ०६५।१०।२७ मा मालपोत कार्यालय, नुवाकोटलाई उक्त जग्गा के कुन मुद्दामा के कसरी रोक्का रहेको हो स्पष्ट खुलाई जवाफ पठाउनु भनी पत्र पठाएकोमा मालपोत कार्यालय, नुवाकोटले मिति २०६६।५।२८ गते च.नं. ६८४ को पत्रद्वारा हितबहादुर प्याकुरेलको नाउँमा त्यहाँ अदालतको मिति २०४०।१।१६ को पत्रबाट यस कार्यालयको रोक्का किताबमा रोक्का देखिएको तर त्यहाँको च.नं. र रोक्का कि.नं. हरूसमेत उल्लेख नभएकोले निजको नाउँमा रोक्का रहेको जग्गा फुकुवा सम्बन्धमा आवश्यक जानकारी उपलब्ध गराइदिनुहुन अनुरोध गरी नुवाकोट जिल्ला अदालतलाई पत्र पठाएकोमा म निवेदकले विपक्षी नुवाकोट जिल्ला अदालतमा गई मालपोत कार्यालयले लेखेको पत्रबमोजिम जग्गा फुकुवाको लागि आवश्यक कारवाही गरी पाउँ भनी त्यस अदालतको स्रेस्तेदार तथा माननीय न्यायाधीशसमक्ष गई अनुरोध गर्दा जग्गा फुकुवा नगरी दिएकाले मेरो जग्गा फुकुवा गरी दिनु भनी परमादेशको आदेश जारी गरी पाउँ भन्ने निवेदन ।

निवेदकको मागबमोजिमको आदेश किन जारी गर्नु नपर्ने हो, जारी गर्नु नपर्ने कुनै आधार र कारण भए १५ दिनभित्र लिखित जवाफ पेश गर्नु भनी विपक्षीहरूका नाउँमा म्याद सूचना पठाउनु भन्ने पुनरावेदन अदालत, पाटनको आदेश ।

कि.नं. २९३समेतका उल्लिखित कित्ता जग्गाहरूमा कुनै आधार कारण नराखी मिति २०४०।१।१६ मा भएको रोक्का फुकुवा

गरी पाउँ भनी निवेदकले यस नुवाकोट जिल्ला अदालतमा पहिले पनि निवेदन दिएको र सो सम्बन्धमा यस अदालतले मालपोत कार्यालय, नुवाकोटलाई निवेदकको जग्गा के कुन मुद्दामा के कसरी रोक्का रहेको हो स्पष्ट खोली जवाफ पठाउन पत्र लेखेकोमा नुवाकोट जिल्ला अदालतले मिति २०४०।१।१६ को पत्रबाट यस मालपोत कार्यालय, नुवाकोटको रोक्का किताबमा रोक्का देखिएको, तर अदालतको च.नं. र रोक्का कि.नं. हरूसमेत उल्लेख नभएको भनी अस्पष्ट जवाफ पठाएकोमा निवेदक हितबहादुर प्याकुरेलले समेत जग्गा रोक्का रहन नपर्नाका कारण अर्थात् फुकुवा हुनुपर्ने स्पष्ट आधार प्रमाणका कागजातहरूसमेत पेश गर्न नसकेको र रोक्का रहेका भनिएका सोही कित्ता नम्बरका जग्गाहरू २०४० सालपछि पनि विभिन्न व्यक्तिहरूलाई राजीनामा हक हस्तान्तरण एवम् बिक्री वितरण गर्दै आएको भन्ने उल्लेख गरेको र अदालतले जग्गा रोक्का गर्न पठाएको पत्रमा कित्ता नं. हरू उल्लेख नभएको भन्ने मालपोत कार्यालय, नुवाकोटको पत्रबाट समेत प्रस्तुत निवेदन भ्रमात्मक एवं त्रुटिपूर्ण हुँदा हाल आएर जग्गा रोक्काको सम्बन्धमा यस अदालतलाई विपक्षी बनाई रिट निवेदन दिनुपर्ने अवस्था नभएकोले प्रस्तुत निवेदन खारेज गरी पाउँ भन्ने नुवाकोट जिल्ला अदालतको लिखित जवाफ ।

निवेदकले २०४० सालपछि कि.नं २९३, ५४३ समेतको जग्गा यस कार्यालयबाट बिक्री गरेको भनिएकोमा हितबहादुर प्याकुरेल, बाबु भीमबहादुर र बाजे शेरबहादुर भएको जग्गा कृषि विकास बैङ्कबाट २०४१।०१।१० मा रोक्का भै २०४३।१।१९ मा फुकुवापत्र आई फुकुवा भै बिक्री भएको देखिन्छ भने २०४०।१।१६ को अदालतको पत्रबाट हितबहादुर प्याकुरेलको

नाममा बाबु बाजे खाली भै कि.नं. उल्लेख नभै रोक्का रहेको विषयमा नुवाकोट जिल्ला अदालतबाट फुकुवापत्र प्राप्त नभै फुकुवा गर्न नसकिने भएकोले अनावश्यक निवेदन दावी खारेज गरी पाउँ भन्ने मालपोत कार्यालय, नुवाकोटको लिखित जवाफ ।

कुनै पनि कारवाहीको पृष्ठभूमि, कारण र आधार नखुलेको नुवाकोट जिल्ला अदालतको मिति २०४०।१।१६ को पत्रबाट निवेदकको जग्गा रोक्का रहेको व्यहोरा कुनै कानूनले समर्थन नगरेको देखिँदा कुनै पनि कानूनी कारवाहीको सिलसिलामा निवेदकको उक्त कि.नं. का जग्गा रोक्का नराखिएको भए रोक्का राख्नुपर्ने नदेखिएमा निवेदकको कि.नं. २९३, ३३७, ५४३, ४५९ र ८५२ को जग्गा फुकुवा गरी दिने कारवाही गर्नु गराउनु भनी विपक्षीहरूका नाउँमा परमादेशको आदेश जारी हुने ठहर्छ भन्ने पुनरावेदन अदालत, पाटनको मिति २०६७।७।१० को आदेश ।

पुनरावेदन अदालतको आदेशमा चित्त बुझेन । मालपोत कार्यालयको लिखित जवाफमा २०४० सालपछि रोक्का रहेकोमध्ये केही जग्गा बिक्री भई कृषि विकास बैङ्कबाट २०४०।१।१० मा रोक्का भई २०४३।१।१९ मा फुकुवासमेत भएको उल्लेख भएको र रोक्का रहेकामध्ये केही जग्गा बिक्रीसमेत गरेको भनी निवेदकले निवेदनपत्रमा उल्लेख गरेकोले मिति २०४०।१।१६ को पत्रले रोक्का रहेका भनिएको केही जग्गा बिक्री भएको र केही जग्गा रोक्का रहेकोले उक्त जग्गा सम्बन्धमा द्विविधाजनक व्यहोरा देखिएकाले यस अदालतबाट उक्त जग्गाहरू पुनः फुकुवा गरिरहनुपर्ने अवस्थासमेत नदेखिँदा पुनरावेदन अदालतबाट यस अदालतको नाममा परमादेश जारी हुने ठहराएको आदेश

बदर गरी पाउँ भन्ने नुवाकोट जिल्ला अदालतको तर्फबाट यस अदालतमा परेको पुनरावेदनपत्र ।

नियमबमोजिम दैनिक पेशीसूचीमा चढी पेश हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको पुनरावेदनसहितको मिसिल अध्ययन गरियो । यसमा पुनरावेदन अदालत, पाटनले परमादेशको आदेश जारी हुने ठहराएको निर्णय मिलेको छ वा छैन र विपक्षीको पुनरावेदन जिकीर पुग्ने हो वा होइन भन्ने निर्णय दिनुपर्ने देखियो ।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा निवेदकका नाउँमा दर्ता रहेको नुवाकोट जिल्ला, बागेश्वरी गा.वि.स. वडा नं. १ कि.नं. २९३, ३३७, ५४३, ४५९ र ८५२ का जग्गाहरू बिनाकारण नुवाकोट जिल्ला अदालतको २०४०।१।१६ को पत्रले रोक्का रहेको र उक्त जग्गा फुकुवा गरी पाउँ भनी जिल्ला अदालत र मालपोत कार्यालयमा निवेदन दिँदा पनि फुकुवा नगरेकोले मेरो कानूनी हकमा आघात परेकाले बिना कुनै कारण रोक्का राखिएको जग्गा फुकुवा गरिदिनु भनी विपक्षीहरूका नाउँमा परमादेश जारी गरी पाउँ भन्ने निवेदन दावी देखिन्छ । पुनरावेदन अदालत, पाटनले कुनै पनि कारवाहीको पृष्ठभूमि, कारण र आधार नखुली निवेदकको जग्गा रोक्का रहेकाले फुकुवा गरिदिनु भनी परमादेशको आदेश जारी हुने ठहर्याएको आदेशउपर विपक्षी नुवाकोट जिल्ला अदालतको तर्फबाट यस अदालतमा पुनरावेदन परी पेश हुन आएको रहेछ ।

३. कुनै पनि व्यक्तिको सम्पत्तिमध्येको जग्गा रोक्का राखिनु भनेको सो सम्पत्ति कुनै पनि तवरबाट राजीनामा, बिक्री, दान बकस वा अन्य कुनै पनि तरिकाले स्वामित्वको हस्तान्तरण हुनबाट रोक्नु हो । त्यसका अतिरिक्त सम्पत्ति रोक्का रहनु भनेको कुनै अचल सम्पत्ति यथास्थिति रहने

भई कुनै किसिमको संरचना निर्माण वा भईरहेको संरचनामा कुनै किसिमको परिवर्तन गर्न नदिई जे जुन अवस्था र स्थितिमा छ सोही अवस्थामा राख्नु पनि हो । यसरी रोक्का रहेको अचल सम्पत्तिको भोगाधिकार सामान्यतया सम्बन्धित व्यक्तिकै रहन सक्ने भएपनि सो अचल सम्पत्तिमाथिको निजको अधिकार नासोग्रहिता (Bailee) सरहको हुन्छ । कतिपय अवस्थामा रोक्का रहेका सम्पत्तिको उपभोगसम्म गर्न पाउने अधिकार सम्बन्धित व्यक्तिको भए पनि आफ्नो इच्छानुसार राजीनामा, बिक्री वा दानबकस कुनै पनि तरहले हक हस्तान्तरण गर्न वा त्यस्तो सम्पत्तिको स्वरूपमा परिवर्तन गर्न नसक्ने हुन्छ । कानूनका अधीनमा रही आफ्नो सम्पत्ति आफूले चाहेअनुरूप भोगचलन गर्न पाउनु साम्पत्तिक हकको चरित्र हो । तर, रोक्काले यो हकमा नियन्त्रण गर्दछ । यसरी संविधानद्वारा नै प्रदत्त एवं संरक्षित साम्पत्तिक हकमाथिको अङ्कुशलाई सहज र सरलरूपमा लिनु नागरिकका मौलिक हक संरक्षण गर्ने अभिभारा वहन गरेको अदालतका लागि शोभनीय कुरा होइन । कसैको सम्पत्ति रोक्का राख्ने मिल्दैन भन्न खोजिएको होइन । रोक्का राख्ने आदेश अदालतसमेतका राज्य संयन्त्रले दिन सक्दछन् । तर, यसका लागि सर्वप्रथम तिनलाई कानूनले अख्तियार दिएको हुनुपर्दछ, दोस्रो कुरा कसैको सम्पत्ति रोक्का राख्ने औचित्य र आधार हुनुपर्दछ र तेस्रो कुरा रोक्का राख्न निर्धारित कार्यविधिको परिपालन हुनुपर्दछ ।

४. देवानी प्रकृतिका विषयमा कुनै व्यक्तिको सम्पत्ति रोक्का राखिनुको पछ्याडिको मुख्य उद्देश्य भनेको सो व्यक्तिको कारोबारबाट कानूनीरूपमा सिर्जित हुन सक्ने दायित्व पूरा हुने सुनिश्चतता हो । कुनै व्यक्तिले पूरा गर्नुपर्ने देवानी प्रकृतिको

दायित्वको परिपालन सुनिश्चित गर्ने प्रयोजनका लागि सम्पत्ति रोक्का राखिने कानूनी प्रबन्ध गरिन्छ । त्यस्तै फौजदारी प्रकृतिका विषयमा अदालतबाट भएका फैसलाबमोजिमको जरीवाना, दण्ड सजाय वा कैदलगायतका अन्य फौजदारी दायित्वहरूको कार्यान्वयनको सुनिश्चता एवम् सहजताका लागि सम्पत्ति रोक्का राखिने गरिन्छ । यसबाट के स्पष्ट हुन्छ भने कुनै पनि व्यक्तिले पूरा गर्नुपर्ने देवानी वा फौजदारी दायित्वको सुरक्षणका लागि कुनै पनि व्यक्तिको सम्पत्ति एउटा निश्चित समयसम्म रोक्का राखिन्छ । सम्बन्धित व्यक्तिले आफ्नो दायित्व पूरा नगरेको अवस्थामा सोही रोक्का रहेको सम्पत्तिबाट दायित्वको पालना गराइन्छ । त्यस्तै कुनै अचल सम्पत्तिमा हक बेहकसम्बन्धी प्रश्न उठेको अवस्थामा पनि त्यस्तो सम्पत्तिको हक निरूपण नभएसम्म निश्चित अवधिका लागि मात्र सम्पत्ति रोक्का राखिन्छ ।

५. कुनै पनि व्यक्तिको सम्पत्ति रोक्का राखिने सम्बन्धमा नेपालको कानून प्रणालीमा विभिन्न प्रकारका कानूनी व्यवस्था रहेका पाइन्छन् । पहिलो प्रकारको व्यवस्थाअन्तर्गत देवानी प्रकृतिका विषय भएका मुद्दा मामिलाको सम्बन्धमा अदालतको आदेशबमोजिम सम्पत्ति रोक्का राखिन्छ । मुलुकी ऐन, अ.बं. १७१क नं. बमोजिम चल अचल सम्पत्ति वा बिगो दावी भएको तथा हक बेहकको प्रश्न उठेको मुद्दामा विवादित अचल सम्पत्ति यथास्थितिमा राखी कुनै किसिमको निर्माण गर्न नदिन वा भई रहेको निर्माण बिगार्न वा भौतिक स्वरूप परिवर्तन गर्न नदिन तथा चल अचल सम्पत्तिको उपभोगसम्बन्धी प्रश्न उठेमा त्यस्तो उपभोग सम्बन्धमा उपयुक्त व्यवस्था गराउन, कुनै बैङ्क कम्पनी वा अन्य कुनै निकायमा रहेको कुनै किसिमको निक्षेप वा

हिसाबबाट प्रतिवादीले पाउने बाँकी भएको निक्षेप वा हिसाबको भुक्तानी नगर्न नगराउन वा राजीनामा वा अन्य कुनै व्यहोराबाट त्यस्तो चल अचल सम्पत्तिको हक हस्तान्तरण नगराउनको लागि पक्षले निवेदन दिएमा अदालतले मुद्दाको प्रकृति र औचित्य हेरी प्रतिउत्तरपत्र नपरेसम्मको लागि वा मुद्दा किनारा नभएसम्मको लागि वादीको दावी पुग्न सक्ने जस्तो देखिएमा दावी पुगनेसम्मको सम्पत्ति रोक्का गर्न वा अन्य उपयुक्त आदेश जारी गर्न सक्ने छ भन्ने व्यवस्था भएको पाइन्छ ।

६. त्यस्तै सम्पत्ति रोक्का राखिने दोस्रो प्रकारको व्यवस्थाअन्तर्गत फौजदारी दायित्वको विषयमा मुलुकी ऐन, दण्ड सजायको महलको ३३ नं.बमोजिम सर्वस्व हुने वा सरकारी बिगो लाग्ने ठहरी फैसला अन्तिम भएपश्चात् सम्पत्ति रोक्का राख्न सकिने व्यवस्था रहेको पाइन्छ । जबर्जस्ती करणीको महलको १०ग नं.बमोजिम सो महलअन्तर्गत मुद्दा फैसला गर्दा जबर्जस्ती करणी ठहर गरेकोमा सो फैसलामा उक्त महलबमोजिम कसूरदारबाट भराई दिनुपर्ने क्षतिपूर्तिसमेत उल्लेख गरी क्षतिपूर्ति भराउने प्रयोजनका लागि उक्त महलअन्तर्गतको मुद्दा दायर भएलगत्तै अदालतले आरोपित व्यक्तिको अंशलगायतका अन्य सम्पत्ति रोक्का राख्नुपर्ने छ भन्ने व्यवस्था रहेको पाइन्छ । कुनै पनि व्यक्तिको सम्पत्ति रोक्का रहने सम्बन्धमा माथि उल्लेख भएका कानूनी व्यवस्थाका अतिरिक्त मुलुकी ऐनको जग्गा मिच्नेको १० नं. को वाली रोक्का, अंशबन्डाको ३१ नं. को आयस्ता रोक्कासमेतका अदालती बन्दोवस्तको र दण्ड सजायको महलका विभिन्न नम्बरमा विभिन्न व्यवस्था भएको पाइन्छ । यी प्रतिनिधि कानूनी व्यवस्थाबाट प्रचलित कानूनमा सम्पत्ति राख्न कुनै न कुनै प्रयोजन हुनपर्ने स्पष्ट छ ।

७. उल्लिखित व्यवस्थाका अतिरिक्त विभिन्न बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाहरूले आफ्नो कारोबारका सम्बन्धमा पनि व्यक्तिको सम्पत्ति रोक्का राख्न सकिने सम्बन्धमा तत् तत् कानूनमा व्यवस्था भएको पाइन्छ ।

८. मालपोत ऐन, २०३४ को दफा ८ ख को उपदफा (१) मा कुनै घर जग्गामा विवाद परी वा अरु कुनै कारणले रोक्का राख्न आवश्यक देखिएमा मालपोत कार्यालयले त्यस्तो घर जग्गा रोक्का राख्न सक्नेछ भन्ने व्यवस्था भएको पाइन्छ । त्यस्तै उपदफा (२) मा प्रचलित कानूनबमोजिम कुनै अड्डा, अदालत वा सरकारी कार्यालयबाट कुनै घर जग्गा रोक्का राख्न वा त्यस्तो रोक्का राखिएको घर जग्गा फुकुवा गर्न लेखी आएमा मालपोत कार्यालयले लेखी आएबमोजिम त्यस्तो घर जग्गा रोक्का वा फुकुवा गरिदिनुपर्छ भन्ने उल्लेख छ । सोही दफाको उपदफा (३) मा प्रचलित कानूनबमोजिम स्थापित कुनै बैङ्क, वित्तीय संस्था वा स्थानीय निकायले आफ्नो आर्थिक कारोबारको सिलसिलामा कुनै घरजग्गा रोक्का राख्न वा त्यसरी रोक्का राखिएको घर जग्गा फुकुवा गर्न लेखी पठाएमा मालपोत कार्यालयले तोकिएबमोजिम त्यस्तो घरजग्गा रोक्का राख्नु वा फुकुवा गर्नुपर्ने छ भन्ने व्यवस्था भएको पाइन्छ ।

९. उपर्युक्त कानूनी व्यवस्थाको अध्ययनबाट कुनै पनि व्यक्तिको सम्पत्ति रोक्का राख्नुको पछाडि केही निश्चित कारण, आधार, उद्देश्य र औचित्य रहेको हुन्छ भन्ने कुरामा विवाद छैन । कुनै आधार, कारण, उद्देश्य र औचित्य नरही कुनै व्यक्तिको सम्पत्ति रोक्का रहनु भनेको व्यक्तिलाई सम्पत्तिसम्बन्धी हकको प्रचलन गर्नबाट विमुख गराउनु हो । कुनै पनि व्यक्तिको

जीवनमा सम्पत्तिसम्बन्धी अधिकारको असीमित महत्त्व रहेको हुन्छ । सम्पत्तिको अधिकारको महत्त्वलाई दृष्टिगत गरी अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १९ मा सम्पत्तिको हकलाई मौलिक हकको रूपमा व्यवस्थित गरिएको पाइन्छ, जसअन्तर्गत प्रत्येक नागरिकलाई प्रचलित कानूनको अधीनमा रही सम्पत्ति आर्जन गर्ने, भोग गर्ने, बेचबिखन गर्ने र सम्पत्तिको अन्य कारोबार गर्ने हक हुनेछ भन्ने संवैधानिक प्रत्याभूति गरिएको पाइन्छ । यसरी सम्पत्तिमाथिको हकलाई संविधानले नै सम्पत्ति आर्जन गर्ने र भोग गर्नेमा मात्र सीमित नगरी त्यस्तो सम्पत्ति बेचबिखन गर्ने र सम्पत्तिको अन्य कारोबार गर्ने हकसमेतलाई मानेको पाइन्छ । अर्थात् कुनै पनि नागरिकले आफ्नो सम्पत्ति बेचबिखन गर्ने र त्यस्तो सम्पत्तिको अन्य कारोबार गर्न नपाउने अवस्था भनेको प्रत्यक्षरूपमा नागरिकको मौलिक हकमाथि बन्देज लगाइएको मान्नुपर्ने हुन्छ ।

१०. प्रस्तुत मुद्दाको सन्दर्भमा निवेदक नाउँ दर्ताको जग्गाहरू नुवाकोट जिल्ला अदालतको पत्रबाट मिति २०४०।१।१६ मा रोक्का रहेको देखिन्छ । सो अदालतबाट उक्त जग्गा कुन मुद्दामा के प्रयोजनको लागि रोक्का राख्नु परेको भन्ने कुरा न सो पत्रमा उल्लेख छ न त लिखित जवाफमा उल्लेख छ न त सो अदालतले यस अदालतमा गरेको पुनरावेदनपत्रमा नै उल्लेख छ । कुनै पनि नागरिकको सम्पत्ति रोक्का राख्ने निकायले त्यसरी रोक्का राख्नुपर्ने कारण, आधार र त्यसको औचित्यसमेत पुष्टि गर्नुपर्दछ । तर, सो अदालतले त्यस्तो कुनै आधार र कारण पेश गर्न सकेको पाइएन । यसरी बिना कुनै आधार र कारण तीन दशकसम्म कुनै व्यक्तिको सम्पत्ति रोक्का रहनको सोझो अर्थ सो व्यक्तिलाई सम्पत्तिसम्बन्धी मौलिक

हकको प्रचलनबाट तीन दशकसम्म संकुचित गर्नु हो । यस्तो कार्य नागरिकलाई न्याय प्रदान गर्ने अदालत जस्तो निकायबाट हुनु भनेको न्यायको मूल मर्ममाथि प्रहार हुनु हो । नागरिकलाई स्थानीयस्तरमा न्याय प्रदान गर्ने जिल्ला अदालत जस्तो निकायबाट भएको यो कार्य निश्चय नै टिप्पणीयोग्य छ ।

११. निवेदक हितबहादुर प्याकुरेलले सर्वप्रथम आफ्नो जग्गा बीसौं वर्षदिखि बिनाकारण अदालतको आदेशले रोक्का रहेकाले फुकुवा गरी पाउँ भनी मिति २०६५।३।५ मा नुवाकोट जिल्ला अदालतमा निवेदन दिएको अवस्था देखिन्छ । यस अवस्थामा सो अदालतले निवेदकको जग्गा के कति कारणले रोक्का रहन गएको हो भन्ने कुराको आफ्नो अभिलेख हेरी कुनै मुद्दा मामिलाका सन्दर्भमा रोक्का रहन गएको भए सोहीबमोजिमको जानकारी निवेदकलाई गराउनु कानूनी कर्तव्यको परिपालन हो । उल्टो आफूले किन रोक्का राखेको हो थाहा छैन तर रोक्का भने रहिरहनुपर्दछ भन्ने मान्यता अदालत जस्तो निकायले राख्नु र पुनरावेदन अदालतले सो फुकुवा गर्न परमादेश जारी गरेको अवस्थामा पनि सोउपर निवेदक/प्रत्यर्थीको जग्गा रोक्का राख्नुपर्नाका कारण केही उल्लेख नगरी यस अदालतमा पुनरावेदन गर्नुबाट नुवाकोट जिल्ला अदालत आफ्नो कानूनबमोजिमको कर्तव्य पूरा नगरी कर्तव्यबाट विमुख भएको देखियो ।

१२. निवेदकले पुनरावेदन अदालत, पाटनमा सो जिल्ला अदालतसमेतलाई विपक्षी बनाई परमादेश मुद्दा दिएकोमा पुनरावेदन अदालतबाट निवेदकको जग्गा कुनै पनि कानूनी कारवाहीको सिलसिलामा रोक्का नराखिएको भए फुकुवा गरी दिनु भनी मिति २०६७।७।१० मा

परमादेशको आदेश जारी भएकोमा सोबमोजिम निवेदकको जग्गा तत्काल फुकुवा गर्नुपर्नेमा निवेदकको जग्गा रोक्का राख्नुको कारण, आधार र औचित्य केही नखुलाई यस अदालतमा पुनरावेदन गर्न आउने सो जिल्ला अदालतको कार्य निश्चय नै टिप्पणीयोग्य छ ।

१३. तसर्थ, कुनै आधार र कारण नभई निवेदकको जग्गा रोक्का रहेकाले कुनै पनि कानूनी कारवाहीको सिलसिलामा निवेदकको उक्त जग्गा रोक्का नराखिएको भए सो जग्गा फुकुवा गरी दिनु भनी परमादेश जारी हुने ठहराएको पुनरावेदन अदालत, पाटनको मिति २०६७।७।१० को आदेश मिलेको देखिँदा सदर हुने ठहर्छ । विपक्षीको पुनरावेदन जिकीर पुग्न सक्तैन । दायरी लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार बुझाई दिनु ।

उक्त आदेशमा सहमत छु ।

का.मु.प्र.न्या. दामोदरप्रसाद शर्मा

इति संवत् २०७० साल कात्तिक १० गते रोज १ शुभम् ।

इजलास अधिकृत : विश्वनाथ भट्टराई

निर्णय नं.११०३

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
स.का.मु.प्रधानन्यायाधीश श्री दामोदरप्रसाद शर्मा
माननीय न्यायाधीश श्री बैद्यनाथ उपाध्याय
फैसला मिति : २०७०।१०।७।३
०६६-CR-०३६८

मुद्दा: नागरिकता प्रमाणपत्र रद्द गरी नेपाली
नागरिकताबाट हटाउने ।

पुनरावेदक/प्रतिवादी : जिल्ला पर्सा, वीरगन्ज
उपमहानगरपालिका वडा नं. २ बस्ने शेष
नैमुद्दिन

विरुद्ध

प्रत्यर्था/वादी : प्रमोद विक्रम शाहसमेतको उजूरीले
नेपाल सरकार

- तत्कालीन नेपाल नागरिकता ऐन, २०२० को दफा (३क) मा “झुट्टो विवरण वा बयान दिई जन्म वा वंशजको नाताले नेपाली नागरिक हो भनी झुक्क्याई कसैले नेपाली नागरिकताको प्रमाणपत्र प्राप्त गरेको कुरा थाहा हुन आएमा श्री ५ को सरकारले त्यस्तो प्रमाणपत्र रद्द गरी निजलाई नेपाली नागरिकताबाट हटाउन आदेश दिन सक्नेछ” भन्ने उल्लेख भएको व्यवस्थाले कसैले प्राप्त गरिसकेको नेपाली नागरिकताबाट हटाउन आदेश गर्ने अधिकार तत्कालीन श्री ५ को सरकारमा नीहित रहेको भए पनि सो हटाउन सक्ने कार्यको अख्तियारी प्रयोग

गर्ने अख्तियारवाला श्री ५ को सरकारले फरेबद्वारा वा झुट्टा बयान वा विवरण दिई नागरिकता प्राप्त गरेको हो भन्ने कसूरजन्य तथ्यको पुष्टि गर्नुपर्ने ।

- पुनरावेदक प्रतिवादीले प्राप्त गरेको नेपाली नागरिकताको प्रमाणपत्र लिँदा पुनरावेदकले फरेब गरी वा झुट्टा बयान वा विवरण दिएको हो भन्ने कुराको पुष्टि हुन नसकिरहेको अवस्थामा निजलाई नागरिकताबाट हटाउने निर्णयलाई यथोचित मान्न नमिल्ने ।

(प्रकरण नं.९)

पुनरावेदक/प्रतिवादीका तर्फबाट : विद्वान
अधिवक्ता श्री प्रशान्तकुमार दास
प्रत्यर्था/वादीका तर्फबाट : विद्वान उपन्यायाधिवक्ता
श्री चन्द्रकान्त खनाल
अवलम्बित नजीर :
सम्बद्ध कानून :

- नेपाल नागरिकता ऐन, २०२० को दफा (३क)
- प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा २३ (७)

सुरू निर्णय गर्ने :

माननीय गृह मन्त्री श्री धर्मबहादुर थापा
पुनरावेदन तहमा फैसला गर्ने :
मा.न्या.श्री हरिराम कोइराला
मा.न्या.श्री जनार्दनबहादुर खड्का

फैसला

न्या.बैद्यनाथ उपाध्याय : पुनरावेदन
अदालत, पाटनबाट भएको मिति २०६३।५।१८
को फैसलाउपर न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को

दफा १२(१)(क)(ख) बमोजिम दोहोरयाई हेरी पाउँ भन्ने यस अदालतमा निवेदन परी निस्सा प्रदान भएर पुनरावेदनको रोहमा दर्ता भएको प्रस्तुत मुद्दाको सङ्क्षिप्त तथ्य एवं ठहर यस प्रकार छः-

शेष नैमुद्दिनले बाबु शेष जाहिर हुसेन र ठेगाना जिल्ला पर्सा, वीरगन्ज उ.म.न.पा. वडा नं. २ देखाई मिति २०४७।७।१८ मा जिल्ला प्रशासन कार्यालय, पर्साबाट ना.प.नं. १६०३१९३९८ को वंशजको नेपाली नागरिकता प्रमाणपत्र लिएको देखिन्छ ।

भारत बिहार प्रदेश पूर्वीचम्पारण अञ्चल छौडादानों थाना दरपा गाउँ नरकटिया १३ आदापुर (विधानसभा) भाग संख्या मतदान केन्द्र संख्या ९१, गृह संख्या ५५४ मा नाम रहेको शेष नैमुद्दिनले २०३३ सालमा अङ्गीकृत नागरिकता लिन नाम दर्ता गराएकोमा सो प्राप्त नगरेपछि पुनः २०४७ सालमा वंशजको नागरिकता लिएको, निजको बाबु शेष जाहिर भारतमा नै घरबास गरी बसेकोले भारतीयको छोरोले वंशजको नागरिकता पाउन नसक्ने भएको हुँदा छानबिन गरी कानूनी कारवाही गरी पाउँ भन्ने प्रमोद विक्रम शाहसमेत विभिन्न व्यक्तिले विभिन्न मितिमा उजूरी निवेदन गरेको । उजूरी निवेदन परेपछि गृह मन्त्रालयमार्फत् पत्राचार भई जिल्ला प्रशासन कार्यालय, पर्साबाट छानबिन भै कारवाही अगाडि बढेको देखिन्छ ।

शेष नैमुद्दिनको बाजेको नाम शेष शमसेर, बाबुको नाम शेष जाहिर हुसेन हो । निजहरू बाबु बाजेको पालादेखि नै वी.न.पा. वडा नं. २ मा बसोबास गर्दै आएका छन् । शेष नैमुद्दिनको बाजेको पालादेखि जग्गा जमिन घरद्वार गरी बसोबास गरी रहेका छन् । शेष नैमुद्दिनको

बाजेले नागरिकता प्रमाणपत्र लिएको थाहा छैन । निजका बाबुको नागरिकता प्रमाणपत्र छ । निजहरू नेपालका नागरिक हुन् भनी स्थानीय प्रहरी कार्यालय छपकैयाबाट डोर खटी आएको सर्जमिनमा स्थानीय व्यक्ति इद्रिस मियाँ ठकुराई, उल्लाहमिया चुरिहार, कमरोदिन मिया ठकुराई, समसुलहक मिया ठकुराई, शेष नबाब र महमुद खलील ठकुराईको एकै बोलीको बयान र शेष नैमुद्दिनको बाबु बाजेको नाम थर वतन थाहा छैन निजहरू केही वर्षअगाडि निज शेष नैमुद्दिनको ससुरालीमा आएर बसेका छन् । सुलमान मियाँ ठकुराईको जग्गा किनी घर बनाई बसेका हुन् । निजका बाबु बाजेले नेपाली नागरिकता प्रमाणपत्र पाएको छैन भनी ऐ. सर्जमिनमा बस्ने वीरगन्ज उ.म.न.पा.२ का हजरत मियाँ अन्सारीको बयान ।

मेरो हजुरबाबुका दुई भाइ छोरा थिए । उनीहरूमा शेष कुरा र शेष शम्सेर छन् । शेष कुराका दुई भाइ छोरोमा शेष अदालत र शेष हनिया दुबै मरिसके । शेष शम्सेरका एक मात्र छोरा शेष जाहिर हुसेन हो । उनको पनि मृत्यु भइसक्यो । शेष अदालतका चार भाइ छोरोमा म शेष इद्रिस पनि एक हुँ र शेष जाहिरका तीन छोरोमा शेष नैमुद्दिन, शेष समसुल र शेष महमुद हो । मेरो बाबु नेपाल प्रहरीमा जागिरे हुनुहुन्थ्यो । नागरिकता थियो थिएन थाहा छैन । म र मेरो अरू दाजुभाइहरूले २०३३ साल पहिले नै नागरिकता पाएका छौं । शेष जाहिरको मृत्यु भएको, निज मेरो काका भएको र शेष नैमुद्दिन काकाको छोरा भएकोले मैले नागरिकता दिलाउन सनाखत गरेको हुँ । शेष अदालत मेरा बाबु हुन् । उजूरी झूटो छ । निजको बाबुको नाम शेष जाहिर नै हो । मुलमानहरूको धेरै

ठाउँमा नाम मिल्छ । भारतको भोटर लिस्टमा नाम हुँदा निज नै हो भन्ने हुँदा । निजको मामाघर र ससुराली दुबै भारतमा पर्छ भनी शेष इट्रीसले गरेको बयान कागज ।

निज शेष नैमुद्दिनको नाम २०४४ सालको नागरिकता टोलीको बालिग दर्ता किताबमा द.नं. ३७४ मा दर्ता भएको र निजको सहोदर काकाको छोरा सोही वार्डमा बस्ने नागरिकता नं. १६०३०११०९ भएको शेष इट्रीसले सनाखत गरेको आधार र आफूले चिनेकोले सिफारिश गरी दिएको हुँ, निजको बसोबास वीरगन्जमा नै भएको शेष इट्रीस २ नं. वडाका वडा सदस्यसमेत भएको आधारमा विश्वासमा परी सिफारिश गरी दिएको हुँ लिनु खानु केही गरेको छैन भनी नागरिकता दिलाउन अनुसूचीमा सिफारिश गर्ने तत्कालीन स्वास्थ्य शिक्षा अधिकृत हरिशंकर सिंहको बयान कागज ।

२०३३ सालको नागरिकता टोलीमा वंशजको नागरिकता पाउँ भनी नाम दर्ता गराएको थिएँ । तर बाबुको नाम फरक परेकोले नागरिकता नलिएको हो । नाम फरक परी नाम सच्याई नागरिकता माग्न जाँदा विवाद परेकोले नलिई त्यसै बसेँ । त्यसपछि त्यस किताबमा के के कसले लेख्नु भयो थाहा छैन । नेपाली नै हुँ । भारतीय होइन । भारतमा २ विगाहा जमिन आफ्नो नाममा छ । उक्त जग्गा दिदीलाई किनी दिएको हो । दिदी भारत मै विवाह गरी बस्नुभएको छ । नेपालमा जन्मेको व्यक्तिले भारतमा जग्गा किन्न पाउँछ । भारतीय भोटर लिस्टमा नाम लेखाएको छैन । भोट हालको पनि छैन । मेरो नाममा त्यहाँ जग्गा भएकोले कसैले लेखाएको भए थाहा छैन । बाबुले नेपाली नागरिकता प्राप्त गरेको छ । तर हाल मसँग

छैन । २०४४ सालमा टोलीमा नाम दर्ता गराई वंशजको नागरिकता प्राप्त गरेको हुँ । उजुरी झूठा हो भनी नागरिकताधारक शेष नैमुद्दिनको बयान कागज ।

निज शेष नैमुद्दिनको वास्तविक बाबुको नाम शेष जाहिर हुसेन हो । निज र निजको बाबुको जन्मस्थान तथा वास्तविक ठेगाना भारतको नरकटियामा भएको हो । निजको पिता हालसम्म जीवित छन् । उनी भारतको नरकटियागन्जमा बस्दछन् । निज शेष नैमुद्दिन अङ्गीकृतको नाताले नेपाली नागरिकता पाउने हैसियतका देखिन्छन् । निजको श्रीमतीको वास्तविक नाम नुरजहाँ शेष हो । नुरजहाँको पति शेष नैमुद्दिन र पिता शेष अदालत हो । शेष अदालतको ठेगाना वीरगन्ज उ.म.न.पा. वडा नं. २ छपकैयामा रहेको छ । निजको मृत्यु भैसकेको बुझिन आएकोले सोही व्यहोरा पेश गरेको भनी जिल्ला प्रहरी कार्यालय, पर्साको च.नं. ७४१२ मिति २०५९।२।२२ को पत्र उल्लेख भएको ।

२०३३।०३४ सालमा खटिएको नागरिकता टोलीबाट कायम भएको अभिलेखको क्र.सं. १११५ मा शेष नैमुद्दिनको नाम रहेको र त्यसमा बाबु अदालत शेष जनाई पछि काटेका र कैफियतमा अङ्गीकृत उल्लेख भई बुढी औंलाको छाप लगाइएकोमा सो छाप प्र.जि.अ. समक्ष लिइएको हालको निजको बुढी औंलाको छाप राष्ट्रिय विधि विज्ञान प्रयोगशालामा जचाउँदा एकै व्यक्तिको हो भनी प्रमाणित भएको राष्ट्रिय विधि विज्ञान प्रयोगशालाको रिपोर्ट ।

यसमा विदेशी नागरिकले झूठा विवरण पेश गरी वंशजको नाताले नेपालको नागरिकता लिएकोले नागरिकता ऐन, २०२० को दफा १० को (३क) बमोजिम जिल्ला प्रशासन

कार्यालय, पर्साबाट मिति २०४७।७।१८ मा १६०३१९३९८ नम्बरको नागरिकताको प्रमाणपत्र लिएकोले सो प्रमाणपत्र रद्द गरी नागरिकताबाट हटाई निजको अचल सम्पत्ति कानूनबमोजिम गर्न प्र.जि.अ. पर्सालाई लेखी पठाई शेष नैमुद्दिन र सिफारिश गर्ने तथा सनाखत गर्ने पक्षहरूलाई नेपाल नागरिकता ऐन, २०२० को दफा १५ बमोजिम कारवाही गर्ने भनी मिति २०५९।७।५ गते नेपाल सरकारबाट भएको निर्णय ।

यसमा मैले कुनै ठाउँमा अङ्गीकृत नागरिक हुँ भनी स्वीकार नगरेको, २०३३ सालको नागरिकता टोलीको सेस्तामा वंशजबाट नाम उल्लेख भएको र २०४४ सालको नागरिकता टोलीको द.नं. ३७४ मा समेत उल्लेख भएकोमा २०३३ सालमा अङ्गीकृत नागरिकता लिन नसकेपछि वंशजको नाताले नागरिकता लिए पनि निजका बाबुले समेत नागरिकता लिएको नदेखिएकोले भन्ने आधारमा मेरो प्रमाणको मूल्याङ्कन नगरी मलाई विदेशी ठहराई नागरिकताबाट हटाउने गरी भएको नेपाल सरकारको निर्णय त्रुटिपूर्ण हुँदा बदर गरी पाउँ भन्ने प्रतिवादी शेष नैमुद्दिनको पुनरावेदनपत्र ।

यसमा २०३३ सालमा नागरिकता टोलीबाट लिएको नागरिकता लगतमा नागरिकता भन्ने जनिएको र नागरिकता पाएको किसिमसम्म फरक पर्ने अवस्थामा वंशजको नाता देखाएको बदर गरी सम्पत्तिसमेतमा कारवाही गर्ने गरेको श्री ५ को सरकारको निर्णय विचारणीय हुँदा अ.बं. २०२ नं. बमोजिम छलफलको निमित्त पु.वे. सरकारी वकील कार्यालयमा पेशीको सूचना दिई नियमानुसार गरी पेश गर्नु भन्ने पुनरावेदन अदालतको आदेश ।

यसमा राष्ट्रिय विधि विज्ञान प्रयोगशालाको विशेषज्ञ डा. सेवकराम भण्डारीको बकपत्र गराउन आदेश भएकोमा निज हाल उक्त प्रयोगशालामा नरही राजीनामा स्वीकृत गराई बस्नुभएको कुरा सोही कार्यालयको पत्रद्वारा खुल्न आएकोले निजको वतन सम्बन्धमा पुनरावेदन सरकारी वकील कार्यालयमार्फत् खुलाई पूर्व आदेश बमोजिम बकपत्र गराई नियमानुसार पेश गर्नु भन्ने पुनरावेदन अदालतको आदेश ।

शेष नैमुद्दिनले २०३३ सालमा नागरिकता किताबमा गरेको ल्याप्चे र हाल प्रमुख जिल्ला अधिकारीले लिएको ल्याप्चे राष्ट्रिय विधि विज्ञान प्रयोगशालामा जचाउँदा एकै व्यक्तिको देखिँदा अङ्गीकृत नागरिकता पाउने प्रयास सफल नभएपछि बिना सबूद प्रमाण भारतीय नागरिकले वंशजको नाताले मिति २०४७।७।१८ मा जिल्ला प्रशासन कार्यालय, पर्साबाट १६०३१९३९८ नम्बरको नागरिकता लिएको कार्य कानूनविपरीत भएकोले शेष नैमुद्दिनलाई नेपाली नागरिकता ऐन, २०२० को दफा १५ बमोजिम कारवाही गरी पुनरावेदक शेष नैमुद्दिनको वंशजको नेपाली नागरिकताको प्रमाणपत्र रद्द गरी निजलाई नेपाली नागरिकताबाट हटाउने गरी नेपाल सरकारबाट मिति २०५९।७।५।३ मा भएको निर्णय मिलेकै देखिँदा सदर हुने ठहर्छ भन्ने पुनरावेदन अदालत, पाटनको मिति २०६३।५।१८ को फैसला ।

२०४४ सालको नागरिकता टोलीले वालिग रजिस्टरको द.नं. ३७४ मा मेरो नाउँ दर्ता भएको, सर्जिमिन गर्दा नेपाली नागरिक हो भनी सबैले लेखाएका, जिल्ला प्रशासन कार्यालय, पर्सामा रहेको नागरिकताको अभिलेख पुस्तिकामा वंशजको नाताले नेपाली नागरिकको रूपमा

नेपाली नागरिकताको प्रमाणपत्र प्राप्त गरेको हो । सो अभिलेखमा पछिबाट कसैले रिसइवीबाट अर्कै कलम, मसी र अक्षरले अङ्गीकृत भनी लेखिदिएकै आधारमा मेरो नागरिकताको अभिलेखमा विवाद उत्पन्न हुन सक्दैन । असम्बद्ध तवरले उल्लेख गरेकै आधारमा कानूनबमोजिम पाएको प्रमाणपत्रमा विवाद उठाउन पाउने होइन भन्नेसमेत व्यहोराको शेष नैमुद्दिनले यस अदालतमा पेश गरेको पुनरावेदनपत्र ।

नेपाल नागरिकता ऐन, २०२० को दफा १४ को देहाय (ख) अनुसार नेपाली नागरिकताबाट हटाउने अधिकार नेपाल सरकारमा निहित रहेकोमा निवेदक प्रतिवादी शेष नैमुद्दिनलाई मन्त्रिस्तरीय निर्णयबाट हटाएको देखिन आएको र पुनरावेदक प्रतिवादीको नागरिकता विवरणमा भएको औंठा छाप जाँच गर्ने रेखा तथा लेखा विशेषज्ञले अदालतसमक्ष उपस्थित भई बकपत्र नगरेको अवस्थामा निजको रायलाई प्रमाणमा लिई पुनरावेदन अदालत, पाटनबाट मिति २०६३।५।१८ मा भएको फैसलामा प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा २३(७) दफा ५२ को त्रुटि हुनुको साथै यस अदालतबाट प्रतिपादित ने.का.प. २०४४, नि.नं. ३२९७, पृ. १२६३ र ने.का.प. २०४३, नि.नं. २६८८, पृ. ३३६ मा उल्लेखित सिद्धान्तको पालना भएको नदेखिएकोले न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा १२ को उपदफा (१) को खण्ड (क) र (ख) अनुसार मुद्दा दोहोरयाई हेर्ने निस्सा प्रदान गरिएको छ भन्ने यस अदालतको मिति २०६६।८।२६।६ को आदेश ।

मिति २०६६।८।२६ को आदेशमा उल्लेख भएबमोजिम प्रतिवादीको औंठा छाप जाँच गर्ने रेखा तथा लेखा विशेषज्ञलाई प्रमाण ऐन,

२०३१ को दफा २३(७) बमोजिम अदालतमा झिकाई बुझ्ने कार्य सम्पन्न गरी पेश गर्नु भनी मिति २०६७।७।१६ मा यस अदालतबाट भएको आदेश ।

नेपाली नागरिकताबाट हटाउने भनी तत्कालीन गृह मन्त्रिस्तरीय निर्णय भएको देखिन्छ । नेपाल नागरिकता ऐन, २०२० मा हटाउने अधिकार नेपाल सरकारले प्रयोग गर्न पाउने प्रावधान देखिँदा तत्काल श्री ५ को सरकारको कार्य विभाजन नियमावली पेशीका दिन देखाई फिर्ता लैजाने गरी पत्र लेख्नु भनी मिति २०६७।१२।७ गते भएको आदेश ।

विशेषज्ञको नाउँमा पठाएको म्याद पिपलको रूखमा टाँस भएकोले बेरीतको टाँस भएको म्याद बदर गरी पुनः ११० नं. को रीत पुर्याई तामेल गर्नु भनी यस अदालतबाट गरेको आदेश ।

ल्याप्चे छाप परीक्षण गरी राय दिने रेखा विशेषज्ञलाई प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा २३(७) अनुसार बकपत्र गराउनको लागि पटकपटक सूचना जारी हुँदा पनि बकपत्र हुन नसकेको अवस्था हुँदा न्यायको रोहमा विवादित ल्याप्चेछापको पुनः जाँच गर्नुपर्ने अवस्था देखिएकाले जिल्ला प्रशासन कार्यालय, पर्साको मिति २०५६।१२।२५ को पत्रमा उल्लेखित दुबै रजिस्टर झिकाई ती रजिस्टरमा लागेको शेष नैमुद्दिनको बुढी औंलाको छापसँग मिति २०५७।१।१८ मा जिल्ला प्रशासन कार्यालय, पर्साबाट लिईएको निज शेष नैमुद्दिनको नमूना औंठाछाप मिल्छ मिल्दैन भन्ने सम्बन्धमा परीक्षण गर्नका लागि विशेषज्ञको बोर्ड गठन गरी रायसहितको प्रतिवेदन पठाई दिनु भनी राष्ट्रिय विधि विज्ञान प्रयोगशालामा पठाई राय प्राप्त भएपछि प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा २३(७)

अनुसार सम्बन्धित विशेषज्ञको बकपत्र गराई काम सम्पन्न भएपछि नियमानुसार पेश गर्नु भनी यस अदालतबाट भएको आदेश ।

जिल्ला प्रशासन कार्यालयबाट प्राप्त हुन आएको रजिस्टरमा क्रमसंख्या १११५ ना.प्र.प.नं. १६०३०१११५ मा उल्लेखित शेष नैमुद्दिनको विवादित बुढी औँठाको छाप च्यात्तिएको अवस्थामा प्राप्त भएकोले सो रजिस्टरमा रहेको च्यात्तिएको अवस्थामा प्राप्त भएको बुढी औँठाको ल्याप्चे छाप बाहेक अर्को रजिस्टरमा रहेको बुढी औँठाको ल्याप्चे छापसँग मात्र नमूना ल्याप्चे छाप जाँच गर्ने नगर्ने सम्बन्धमा अडबड परेको भनी इजलासमा साधसोधमा पेश भएकोमा पेशीमा चढाई पेश गर्नु भनी आदेश भएको ।

नियमबमोजिम साप्ताहिक तथा दैनिक मुद्दा पेशीसूचीमा चढी पेश हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदकको तर्फबाट विद्वान अधिवक्ता श्री प्रशन्नकुमार दासले पुनरावेदकको बाबु बाजेको पालादेखि नै नेपालमा बसोबास गरिआएको भनी सर्जिमिनका मानिसहरूले भनेका छन् । पुनरावेदकको नाममा विरगन्जमा घर जमिन बसोबास छ । पार्टीगत रिसइबीका कारण पुनरावेदकलाई दुःख दिने उद्देश्यले कसैले अङ्गीकृत भनी व्यहोरा थपिदिएको हो । पुनरावेदक नेपाली नागरिक हुन् । गृह मन्त्रीले पुनरावेदक प्रतिवादीलाई नागरिकताबाट बदर गर्ने गरी गरेको निर्णय र सोलाई सदर गरेको पुनरावेदन अदालतको फैसला त्रुटिपूर्ण र हचुवा छ । स्वेच्छाचारी ढङ्गले पुनरावेदकलाई नेपाली नागरिकताबाट हटाएकोले अन्याय भएको छ । पुनरावेदन अदालत, पाटनबाट भएको फैसला बदरभागी छ भनी र विपक्षी नेपाल सरकारको तर्फबाट विद्वान उपन्यायाधिवक्ता श्री चन्द्रकान्त

खनालले पुनरावेदकको बाबु बाजेको पालादेखि नेपालमा बसोबास गरेको भए बाबु बाजेको नेपाली नागरिकता प्रमाणपत्र हुनुपर्ने थियो, सो पेश गर्न सकेको छैन । नेपालमा पुनरावेदकको साविकदेखिको घर बसोबास रहेको भन्ने ठोस आधार प्रमाण पनि छैन । जिल्ला प्रशासन कार्यालय, पर्सामा पुनरावेदकले अङ्गीकृत नागरिक भन्ने स्थानमा औँठाछाप लगाएका छन् । भारतीय आदापुर विधानसभा निर्वाचन क्षेत्रको निर्वाचक सूचीमा निजको नाम देखिन्छ । उपरोक्त आधारबाट प्रतिवादी नेपाली नागरिक नभै भारतीय नागरिक हुन् भनी बहस गर्नुभयो ।

२. उपरोक्तबमोजिमको बहस जिकीर सुनी निर्णयतर्फ विचार गर्दा पुनरावेदक प्रतिवादी शेष नैमुद्दिनले मिति २०४७।७।१८ मा जिल्ला प्रशासन कार्यालय, पर्साबाट ना.प्र.नं. १६०३१९३९८ को वंशजको नेपाली नागरिकता प्रमाणपत्र प्राप्त गरेको तर निज नेपाली नागरिक नभै भारतीय नागरिक भएकोले भारतीयले वंशजको नेपाली नागरिकता लिएको भन्ने उजूरीका आधारमा जिल्ला प्रशासन कार्यालय, पर्साबाट छानबिनपश्चात् निज प्रतिवादीले झूठा विवरण पेश गरी वंशजको नाताले नेपालको नागरिकता लिएको हुँदा नेपाल नागरिकता ऐन, २०२० को दफा १० को (३क) बमोजिम पुनरावेदकले लिएको १६०३१९३९८ नं. को नेपाली नागरिकताको प्रमाणपत्र रद्द गरी निजलाई नेपाली नागरिकताबाट हटाउने ठहर्छ भनी गृहमन्त्रीले मिति २०५९।७।५ मा निर्णय गरेको देखिन्छ ।

३. पुनरावेदकले नेपाली नागरिकता लिएको विषयमा मिति २०५२।१।११ गते जिल्ला प्रहरी कार्यालय पर्सा वीरगन्जबाट सर्जिमिन हुँदा पुनरावेदकको घर ठेगाना वीरगन्ज न.पा.वडा

नं. २ का वर्ष ५५ का इद्रिस मियाँ ठकुराई, वर्ष ६० का अति उल्लाह मियाँ चुरीहार, वर्ष ८० का कमरोदिन मियाँ ठकुराई, वर्ष ६० का समसुल हक मियाँ ठकुराई, वर्ष ६५ का शेष नवाव, वर्ष ६५ का म. खलील ठकुराईले पुनरावेदकको बाबु बाजेको पाला पुस्तादेखि वीरगन्ज न.पा. वडा नं. २ मा बसोबास गरिआएको र नेपालको वंशज नागरिक हो भनी उल्लेख गरेको देखिन्छ । सोही सर्जमिन मुचुल्काका एकमात्र हजरत मियाँ अन्सारीले पुनरावेदक भारत नरकटीयाका नागरिक हुन् भनी लेखाएको व्यहोरालाई मात्र प्रमाणमा लिई बाँकी अरूको व्यहोरालाई झूटो मानेर नागरिकता बदर गरेको देखिन्छ ।

४. २०३३ सालको नागरिकता लागत दर्ता अभिलेख को सि.न. १११५ मा पुनरावेदकको नाम उल्लेख छ । सो रजिस्टरको कैफियत महलमा निजले लगाएको औँठाछापको भाग च्यातिएको देखिन्छ । तापनि मिसिल संलग्न रहेको सोही भागको फोटोकपी हेर्दा पुनरावेदकले औँठाछाप लगाएपछि सोमाथि कसैले पूर्वाग्रह राखी “अङ्गीकृत” भन्ने शब्द लेखिदिएको भन्ने प्रतिवादीको जिकीर रहेको छ । सो रजिस्टरमा दर्ता अभिलेख भएको आधारबाट पुनरावेदकले नागरिकता प्रमाणपत्र लिन नसकेको र पछि २०४७ सालतिर आएर छूट नागरिकताका आधारमा नेपाली नागरिकता लिएको देखिन्छ । पुनरावेदकले वंशज नेपाली नागरिक हुँ भनी दावी लिइरहेको अवस्था छ ।

५. यसरी पुनरावेदकले हालको वंशजको नाताले नागरिकता पाएकोमा पहिले अङ्गीकृत नागरिकतालाई निवेदन राखेको भनी सोही च्यातिएको ल्याप्चे देखाई झूटा व्यहोरा भनी

नागरिकताबाट हटाएको देखिन आयो । तसर्थ उक्त पहिले अङ्गीकृत भनी लेखिएकोमा रजिस्टरमा परेको ल्याप्चे विषयमै विचार गर्नुपर्ने देखियो ।

६. पुनरावेदकले २०३३ सालमा क्र. सं. १११५ मा लगाएको ल्याप्चेछापमा विवाद उत्पन्न भै सो ल्याप्चेछाप नागरिकता प्रमाणपत्र वितरण पुस्तिकाको क्र.सं. १६, छूट सि.नं. ३७४ लगाएको ल्याप्चेछाप र ०५७।१।१८ मा जिल्ला प्रशासन कार्यालय, पर्सामा लिइएको औँलाका ल्याप्चेछापहरू राष्ट्रिय विधि विज्ञान प्रयोगशालामा जाँच भै आएको देखिन्छ । तर प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा २३(७) बमोजिम ल्याप्चेछाप जाँच गर्ने विशेषज्ञ अदालतमा उपस्थित भै बकपत्र हुन सकेको देखिँदैन । ल्याप्चेछाप परीक्षण गर्ने डा. सेवकराम भण्डारी सेवा निवृत्त भई निजका नाउँमा पटकपटक जारी भएका म्यादहरू बेपत्ता तामेल भएको मिसिलबाट देखिन्छ । तर निज बकपत्रका लागि उपस्थित हुन आएको देखिएन । तसर्थ डा. सेवकराम भण्डारीको रायलाई प्रमाणमा लिन मिल्ने अवस्था रहेन ।

७. अब पुनः ल्याप्चे जाँच गर्न उपलब्ध अन्य विशेषज्ञसमक्ष पठाउनुपर्ने अवस्था छ । तर पुनरावेदकको औँठाछाप लागेका दुबै रजिस्टर झिकाई पुनः औँठाछाप परीक्षण गर्न राष्ट्रिय विधि विज्ञान प्रयोगशालामा पठाउने भनी यस अदालतबाट मिति २०६९।११।१ मा आदेश भएपनि २०३३ सालमा खडा भएको लागतको क्र.सं. १११५ मा पुनरावेदक शेष नैमुद्दिनको औँठाछाप भनिएको भाग च्यातिएकोबाट आदेशबमोजिम औँठाछाप जाँच गर्ने कार्य अब गर्न सम्भव देखिँदैन । यसरी जाँच नै गर्न नसकिने लिखतको आधारमा कसैलाई कसूरदार ठहर्याई सजाय गर्नु न्यायोचित हुँदैन ।

८. पुनरावेदक नेपाली वंशज नागरिक नभै भारतीय नागरिक हो भने सो दावी पुष्टि गर्नको लागि पर्याप्त आधार प्रमाण हुनुपर्दछ । जिल्ला प्रशासन कार्यालय, पर्साबाट कानूनबमोजिम खडा गरिएका नागरिकताको लगतसम्बन्धी अभिलेखहरू र पुनरावेदकले नागरिकता प्रमाणपत्र प्राप्त गरेको सम्बन्धमा गृह मन्त्रालयको पत्रबमोजिम जाँचबुझ गर्ने क्रममा तयार गरिएको सर्जिमिन मुचुल्कालगायतका लिखतहरूबाट पुनरावेदक प्रतिवादी ३ पुस्तादेखि वीरगन्ज न.पा. वडा नं. २ मा स्थायी बसोबास गरिआएको भन्ने देखिन्छ ।

९. पुनरावेदकले झूठा विवरण पेश गरी नेपाली नागरिकता प्रमाणपत्र प्राप्त गरेको भन्ने ठहर गरी तत्कालीन गृहमन्त्रीले पुनरावेदकले प्राप्त गरेको नेपाली नागरिकताको प्रमाणपत्र रद्द गरी नेपाली नागरिकताबाट हटाउने गरी मिति २०५९।७।५ मा निर्णय गरेको देखिन्छ । तत्कालीन नेपाल नागरिकता ऐन, २०२० को दफा (३क) मा “झूटो विवरण वा बयान दिई जन्म वा वंशजको नाताले नेपाली नागरिक हो भनी झुक्याई कसैले नेपाली नागरिकताको प्रमाणपत्र प्राप्त गरेको कुरा थाहा हुन आएमा श्री ५ को सरकारले त्यस्तो प्रमाणपत्र रद्द गरी निजलाई नेपाली नागरिकताबाट हटाउन आदेश दिन सक्नेछ” भन्ने उल्लेख छ । यस ऐनको उपरोक्त व्यवस्थाले कसैले प्राप्त गरिसकेको नेपाली नागरिकताबाट हटाउन आदेश गर्ने अधिकार तत्कालीन श्री ५ को सरकारमा नीहित रहेको भए पनि सो हटाउन सक्ने कार्यको अख्तियारी प्रयोग गर्ने अख्तियारवाला श्री ५ को सरकारले फरेबद्वारा वा झूठा बयान वा विवरण दिई नागरिकता प्राप्त गरेको हो भन्ने कसूरजन्य तथ्यको पुष्टि गर्नुपर्ने हुन्छ । प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदक प्रतिवादीले

प्राप्त गरेको नेपाली नागरिकताको प्रमाणपत्र लिँदा पुनरावेदकले फरेब गरी वा झूठा बयान वा विवरण दिएको हो भन्ने कुराको पुष्टि हुन नसकिरहेको यस अवस्थामा निजलाई नागरिकताबाट हटाउने निर्णयलाई यथोचित मान्न मिलेन ।

१०. तसर्थ, पुनरावेदक प्रतिवादीले प्राप्त गरेको वंशजको नेपाली नागरिकताको प्रमाणपत्र जिल्ला प्रशासन कार्यालय, पर्साबाट रीतपूर्वक अभिलेख तयार गरी दिइएको स्थलगत सर्जिमिन हुँदा नेपालको स्थायी बासिन्दा भन्ने उल्लेख भएको देखिएको अवस्थामा निजलाई नागरिकताबाट हटाउने गरी भएको फैसला त्रुटिपूर्ण देखिँदा तत्कालीन गृहमन्त्रीले गरेको निर्णय सदर गरी पुनरावेदन अदालत, पाटनबाट मिति २०६३।५।१८ मा गरेको फैसला उल्टी हुने ठहर्छ । प्रस्तुत मुद्दाको दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार गरी बुझाइदिनु ।

उक्त आदेशमा सहमत छु ।

का.मु.प्र.न्या.दामोदरप्रसाद शर्मा

इति संवत् २०७० साल माघ ७ गते रोज ३ शुभम् ।

इजलास अधिकृत : महेन्द्र पोखरेल

निर्णय नं. ११०४

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
स.का.मु.प्र.न्या.श्री रामकुमार प्रसाद शाह
माननीय न्यायाधीश श्री वैद्यनाथ उपाध्याय
आदेश मिति : २०७०।८।१।१
०७०-WO-०१६१

विषय: उत्प्रेषण ।

निवेदक : काठमाडौं जिल्ला, गोकर्णेश्वर गा.वि.स.
वडा नं. १ स्थित सहयोगी उच्च माध्यमिक
विद्यालय

विरुद्ध

प्रत्यर्थी : अध्यक्ष, प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को
कार्यालय, सिंहदरबार, काठमाडौंसमेत

- नेपाल सरकारको स्वामित्वमा रही भोग गर्नसम्म दिएको जग्गाको स्वामित्ववाला नेपाल सरकारले अन्य संस्थालाई दिन नपाउने भनी अर्थ गर्न नमिल्ने हुँदा जग्गाको स्वामित्व प्राप्त गर्नेले आफ्नो जग्गा आफूले भोग गर्नेलगायत अन्य कसैलाई कुनै व्यहोराले हस्तान्तरण गर्न पाउने ।

(प्रकरण नं. २)

- भोगाधिकारमाल पाएको अवस्थामा भोगाधिकार पाउनेले जग्गाधनीको स्थान ग्रहण गर्न नसक्ने हुँदा जग्गाधनीले अघि दिएको भोगाधिकार संशोधन गर्न,

परिवर्तन गर्न वा हस्तान्तरण गर्न नपाउने भन्न नमिल्ने ।

(प्रकरण नं. ३)

- जग्गाको स्वामित्व नेपाल सरकारकै नाममा भएको, भोगाधिकारमाल अरूलाई हस्तान्तरण गरेको अवस्थामा उक्त जग्गाको जग्गाधनीले सो जग्गाको स्वामित्व अरूलाई हस्तान्तरण गर्न र भोगाधिकार अरूलाई दिन सक्ने ।

(प्रकरण नं. ४)

निवेदकका तर्फबाट : विद्वान अधिवक्ताद्वय
न्हुच्छेनारायण श्रेष्ठ र गोपालप्रसाद भण्डारी
प्रत्यर्थीका तर्फबाट : विद्वान वरिष्ठ अधिवक्ता कुमार
शर्मा आचार्य, विद्वान उपन्यायाधिवक्ता
पुष्कर सापकोटा र विद्वान अधिवक्ता
बच्चुसिंह खड्का

अवलम्बित नजीर :

सम्बद्ध कानून :

फैसला

स.का.मु.प्र.न्या.रामकुमार प्रसाद शाह :
नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा
३२ र १०७(२) बमोजिम यस अदालतको
क्षेत्राधिकारभित्र रही दायर भएको प्रस्तुत रिट
निवेदनको तथ्य र ठहर यस प्रकार छ :-

रिट निवेदक सहयोगी उच्च माध्यमिक
विद्यालयले २०२२ सालदेखि भोग चलन गर्दै
आएको का.जि. गोकर्णेश्वर गा.वि.स.वडा नं. १
ख सिट नं. ३८ को जग्गामध्ये उत्तरपूर्वतर्फको
करीब साँढे २४ रोपनी जग्गा नेपाल सरकारको
मिति २०६७।२।१९ को निर्णयानुसार यस
विद्यालयले भोगाधिकारको निस्सा प्राप्त गरेको

जग्गा हो । उक्त जग्गामा विद्यालयको तर्फबाट ग्याभियन वाल उठाई भवन कोठाहरू मर्मत सम्भार र निर्माण कार्यहरू भै रहेको छ । मिति २०७०।३।२१ गतेको गोरखापत्रको मुखपृष्ठमै “जनकपुर चुरोट कारखानाका सबै कर्मचारीलाई अवकाश” भन्ने शीर्षकअन्तर्गत “मन्त्रिपरिषद्को बैठक” भन्दै यस विद्यालयले नेपाल सरकारबाट भोगाधिकारप्राप्त गरेको उल्लिखित जग्गामध्ये “ज.रो. ३-७-२-० जग्गा काठमाडौं उपत्यका खानेपानी बोर्डको नाममा नामसारी गर्ने” भनी समाचार प्रकाशित भएकोले सो सम्बन्धमा बुझी निर्णयको प्रतिलिपि माग गर्न विपक्षी प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयमा जाँदा निर्णयको प्रतिलिपि दिन नमिल्ने भनी नदिइएकोले सो निर्णयको प्रतिलिपि विपक्षीहरूबाटै पेश गर्न लगाई पाऊँ ।

यसरी यस विद्यालयले भोगाधिकार प्राप्त गरी भोगसमेत गरिरहेको उल्लिखित २४-८-१-२ जग्गा दिने भनी नेपाल सरकारबाट मिति २०६७।२।१९ मा भएको निर्णय बदर भएको अवस्था पनि छैन । सम्पूर्ण कानूनी प्रक्रिया पूरा गरी साधिकार निकायले रीतपूर्वक निर्णय गरी सो निर्णयको आधारमा बनेको भोगाधिकारको निस्सा क्रियाशील हुँदाहुँदै उक्त मिति २०६७।२।१९ को निर्णयको बर्खिलाप हुने गरी गरिएको निर्णय स्वतः बदरभागी रहेकोछ । यसै गरी मिति २०६७।२।१९ मा मन्त्रिपरिषद्ले निर्णय गरी दिएको भोगाधिकारको निस्सालाई काट्ने गरी सो मितिभन्दा पछि सोही निकायले निर्णय गर्छ भने अधिल्लो निर्णयलाई मान्नपर्ने हुनुका साथै विद्यालयले प्रयोग गरिराखेको जग्गा अधिग्रहण गर्नसमेत नमिल्ने अवस्थामा नेपाल सरकार मन्त्रिपरिषद्ले विद्यालयले भोग गरिरहेको उल्लिखित जग्गामध्ये

तर्फसमेत नखुलाई ३-७-२-० जग्गा काठमाडौं उपत्यका खानेपानी बोर्डको नाममा नामसारी गर्ने भनी गरेको निर्णयले नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १३(१), १७, १९ र २७समेतले प्रदत्त गरेको निवेदकको हकाधिकारमा आघात पुग्न गएको र नेपाल सरकार मन्त्रिपरिषद्को उक्त निर्णय बदर गरी आघातित हकको संरक्षण र प्रचलन गरी पाउन अन्य प्रभावकारी वैकल्पिक कानूनी उपचारको मार्गसमेत नरहेकोले प्रस्तुत निवेदन गर्न आएको छु ।

अतः नेपाल सरकारले यस विद्यालयलाई भोगाधिकारको लागि दिएको जग्गामध्ये ३-७-२-० जग्गा विपक्षी काठमाडौं उपत्यका खानेपानी बोर्डको नाममा नामसारी गर्ने भनी मिति २०७०।३।२१ को गोरखापत्रमा प्रकाशित सूचनाबमोजिमको निर्णय उत्प्रेषणको आदेशले बदर गरी मिति २०६७।२।१९ को निर्णयलाई नै यथावत् कायम गर्नु गराउनु भनी अन्तरिम आदेशसहित विपक्षीहरूको नाउँमा परमादेशसमेत जारी गरी पाउँ भन्ने व्यहोराको रिट निवेदन ।

निवेदकको मागबमोजिमको आदेश किन जारी हुनु नपर्ने हो आदेश जारी हुनु नपर्ने भए १५ दिनभित्र लिखित जवाफ पेश गर्नु भनी प्रत्यर्थीहरूका नाममा म्याद जारी गर्नु । साथै, अन्तरिम आदेशको माग भएतर्फ विचार गर्दा, प्रस्तुत मुद्दामा निवेदकको मागबमोजिम अन्तरिम आदेश जारी हुने नहुने सम्बन्धमा दुबै पक्षहरू उपस्थित गराई छलफल गर्नु उपयुक्त हुँदा मिति २०७०।५।१८ गते छलफलका लागि पेशी तोकी सोको जानकारी प्रत्यर्थीहरूलाई दिनु । सो छलफल नभएसम्म मिति २०७०।३।२१ गतेको गोरखापत्रमा प्रकाशित मन्त्रिपरिषद्को बैठकको काठमाडौंको सहयोगी उच्च माध्यमिक

विद्यालयलाई भोगाधिकारका लागि दिइएको जग्गा मध्ये क्षेत्रफल ३-७-२-० जग्गा विपक्षीका नाममा नामसारी गर्ने निर्णय तत्काल कार्यान्वयन नगर्नु नगराउनु भनी विपक्षीहरूका नाममा सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०४९ को नियम ४१(१) बमोजिम यो अल्पकालीन अन्तरिम आदेशसमेत जारी गरिदिएको छ । यो अन्तरिम आदेशको जानकारी प्रत्यर्थीहरूलाई दिनु भन्ने यस अदालतको मिति २०७०।५।११ को आदेश ।

रिट निवेदनमा पेश भएको विषयवस्तु नेपाल सरकार (कार्य विभाजन) नियमावली, २०६९ अनुसार यस मन्त्रालयको क्षेत्राधिकारभित्र नरहेको र रिट निवेदकले आफ्नो निवेदनमा यस मन्त्रालयको के कस्तो काम कारवाहीबाट निजको हक अधिकारमा आघात पुग्न गएको हो भन्ने उल्लेख गर्न सकेको नदेखिएकोले यस मन्त्रालयलाई समेत विपक्षी बनाई दिएको रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको शिक्षा मन्त्रालयको लिखित जवाफ ।

नेपाल सरकारले आफ्नो स्वामित्वमा रहेको कुनै पनि जग्गा कुनै संस्थालाई भोगाधिकार दिँदा कानूनतः त्यस्तो जग्गाको स्वामित्व भोगाधिकार प्राप्त निकायमा हस्तान्तरण भई जाने होइन । सरकारले काठमाडौं उपत्यका खानेपानी बोर्डलाई जग्गा दिएको विषय निवेदकको सरोकारको विषय होइन । राष्ट्रिय प्राथमिकता प्राप्त आयोजनालाई जग्गा उपलब्ध गराउने कार्य सरकारकै प्राथमिकतामा पर्ने विषय हो । विपक्षी विद्यालयले भोग गरी रहेको जग्गामध्ये ३-७-२-० जग्गा काठमाडौं उपत्यका खानेपानी बोर्डलाई दिँदैमा विद्यालयको शैक्षिक गतिविधिमा कुनै असर पर्ने अवस्थासमेत नदेखिएको हुँदा प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज गरी पाउँ भन्ने भूमि सुधार तथा व्यवस्था

मन्त्रालयको लिखित जवाफ ।

नेपाल सरकार मन्त्रिपरिषद्को मिति २०६७।२।१९ को निर्णयानुसार काठमाडौं जिल्ला, गोकर्णेश्वर गा.वि.स., वडा नं.१ ख, कित्ता नं. ३८ को २४-८-१-२ जग्गा सहयोगी उच्च माध्यमिक विद्यालयलाई भोगाधिकार दिने भनी भएको निर्णयलाई संशोधन गरी सोही क्षेत्रभित्र पाइपलाइन बिछ्याउनका लागि रेखाङ्कन भई सकेको १३१ मिटर लम्बाई र १३.५ मिटर चौडाइले हुने क्षेत्रफल ३-७-२-० जग्गा काठमाडौं उपत्यका खानेपानी व्यवस्थापन बोर्डका नाममा नामसारी गरी सो बोर्डलाई हकभोग गर्न दिने भनी निर्णय भएको हो । निवेदक विद्यालयलाई भोगाधिकार गर्न दिइएको उल्लिखित जग्गामध्ये ३-७-२-० जग्गासम्म काठमाडौं उपत्यकामा खानेपानी सेवा उपलब्ध गराउनका लागि स्थापित काठमाडौं उपत्यका खानेपानी व्यवस्थापन बोर्डलाई मेलम्ची खानेपानी आयोजनाको पाइपलाइन बिछ्याउने कार्यको लागि उपलब्ध गराउने निर्णय भएको हो । उक्त जग्गा नेपाल सरकारको स्वामित्व भएको सरकारी जग्गा भएको कुरामा विवाद छैन । भोगाधिकारको आधारले मात्र उक्त जग्गामा रिट निवेदकको स्वामित्व स्थापित हुने होइन । नेपाल सरकारले मिति २०६७।२।१९ को निर्णयले उक्त जग्गा रिट निवेदक विद्यालयलाई भोगाधिकारमा दिँदा नै सो जग्गाको स्वामित्व नेपाल सरकारका नाममा यथावत् राख्ने भनी निर्णय गरिसकेको सन्दर्भमा जुन जग्गाका सम्बन्धमा रिट निवेदकको हकदावी नै स्थापित भएको छैन, सो जग्गाको सम्बन्धमा रिट दायर गर्न नमिल्ने भएकोले रिट निवेदन खारेज गरी पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय र ऐ.का अध्यक्षको

संयुक्त लिखित जवाफ ।

मेलम्ची खानेपानी आयोजना सञ्चालन गर्न प्रस्तावित योजनानुसार सुरुङ मार्ग हुँदै उपत्यकाभित्र मेलम्ची खोलाको पानी सुन्दरीजलस्थित पानी प्रशोधन केन्द्रमा संकलन र प्रशोधन गरी सो पानी महाकालचौरस्थित पानीपोखरीमा ल्याउन जी.आइ.पाइपद्वारा थोक वितरण प्रणाली (Bulk Distribution Line) कार्यको लागि २०५७ सालमा नै निवेदक विद्यालयले दावी गरेको गोकर्णेश्वर गा.वि.स.वडा नं.१ ख कित्ता नं. ३८ को ७३-३-०-१ जग्गामध्ये ३-१-२-० जग्गाबाट नक्सा डिजाइन भई नेपाल सरकारको स्वामित्वमा रहेको उक्त जग्गा पाइपलाइन बिछ्याउने कार्यको लागि तत्कालीन श्री ५ को सरकारको मिति २०५७।१।३ को निर्णयअनुसार मेलम्ची खानेपानी विकास समितिको नाममा हकभोग प्रदान गर्ने सूचना गोरखापत्रमा प्रकाशित भएको हो । उक्त जग्गामा १३१ मिटर लम्बाई र १३.५ मिटर चौडाईको जि.आइ.पाइपद्वारा सुन्दरीजल पानी प्रशोधन केन्द्रबाट महाकालचौर स्थित पानीपोखरीमा पानी ल्याउन थोक वितरण प्रणालीको पाइपलाइन बिछ्याउने प्रयोजनमा प्रयोग गर्न आवश्यक भएकोले खानेपानी व्यवस्थापन बोर्डको नाममा प्राप्त हुन आएको हो । उक्त जग्गा निवेदक विद्यालयले नेपाल सरकारबाट भोगाधिकारमात्र प्राप्त गरेको र उक्त जग्गामध्ये पाइपलाइन निर्माणका लागि रेखाङ्कन गरेको ३-७-२-० जग्गामा निवेदक विद्यालयको कुनै पनि भौतिक संरचना वा पूर्वाधारहरू निर्माण र स्थापना भएको पनि छैन । निवेदक विद्यालयले सो जग्गा यस लिमिटेडलाई भोगचलन गर्न दिने कुरामा सहमतिसमेत जनाइसकेको र नेपाल सरकारको स्वामित्वभित्रको जग्गा नेपाल सरकारले मेलम्ची

खानेपानी आयोजनालाई हकभोग गर्न दिएको अवस्थामा निवेदन दावीअनुसार निवेदकको कुनै पनि संवैधानिक तथा कानूनी हक कुन्ठित नभएकोले रिट निवेदन खारेज गरी पाउँ भन्ने व्यहोराको काठमाडौं उपत्यका खानेपानी लिमिटेडको लिखित जवाफ ।

नियमबमोजिम पेशीसूचीमा चढी अन्तरिम आदेशको छलफलका लागि इजलाससमक्ष पेश हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनमा सबै विपक्षीहरूको लिखित जवाफ परिसकेकोले सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०४९ को नियम ४१(१) (४) बमोजिम पूर्ण सुनुवाइ गर्न बाधा नपर्ने हुँदा निवेदकतर्फबाट रहनु भएका विद्वान अधिवक्ताद्वय श्री न्हुच्छेनारायण श्रेष्ठ र श्री गोपालप्रसाद भण्डारीले मेरो पक्षले नेपाल सरकार मन्त्रिपरिषद्को निर्णयले भोगाधिकार प्राप्त गरी लामो समयदेखि भोगचलन गर्दै आएको निवेदनमा उल्लिखित जग्गामा विद्यालयको तर्फबाट निर्माणको कार्यहरू भएको र हुने क्रममा रहेकोले विद्यालयजस्तो संस्थालाई भोगाधिकार दिएको जग्गा अर्को निकायलाई हस्तान्तरण गर्दा विद्यालयसँग कुनै छलफल नै नगरी, अनुमति नै नलिई हस्तान्तरण गर्ने कार्यबाट विद्यार्थीहरू शिक्षा पाउने हकबाट समेत बञ्चित हुनजाने भएकोले नेपाल सरकार मन्त्रिपरिषद्को मिति २०७०।३।२० को निर्णय उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर हुनुपर्छ भन्नेसमेत बहस प्रस्तुत गर्नुभयो ।

विपक्षीहरूको तर्फबाट उपस्थित विद्वान वरिष्ठ अधिवक्ता श्री कुमार शर्मा आचार्य, विद्वान उपन्यायाधिवक्ता श्री पुष्कर सापकोटा र विद्वान अधिवक्ता श्री बच्चुसिंह खड्काले नेपाल सरकारले मेलम्ची खानेपानी आयोजनाको लागि अधिग्रहण गरेको जग्गामध्ये २४ रोपनी

जग्गाको भोगाधिकारमात्र निवेदक विद्यालयलाई दिएको हो । उक्त जग्गाको स्वामित्व नेपाल सरकारमा नै रहेको हुँदा नेपाल सरकारले उक्त जग्गा अन्य निकायलाई हस्तान्तरण गर्न कुनै कुराले बाधा पुर्याउने होइन । नेपाल सरकारले निवेदक विद्यालयलाई भोगाधिकारका लागि दिएको जग्गामध्ये साँढे ३ रोपनी जग्गामात्र काठमाडौं उपत्यका खानेपानी विकास बोर्डलाई हस्तान्तरण गर्ने निर्णय गरेको हो । निवेदक विद्यालयले समेत उक्त जग्गा काठमाडौं उपत्यका खानेपानी आयोजनालाई प्रयोग गर्न दिने भनी मिति २०६८।११।१५ मा सहमति प्रदानसमेत गरेको देखिँदा विपक्षीको रिट निवेदन खारेज गरी पाउँ भनी गर्नु भएको बहससमेत सुनियो ।

विद्वान कानून व्यवसायीहरूको उपर्युक्तबमोजिमको बहससमेत सुनी रिट निवेदनसँग सम्बन्धित मिसिल कागजातहरू अध्ययन गरी हेर्दा यसमा निवेदन मागबमोजिमको आदेश जारी हुनुपर्ने हो होइन सो सम्बन्धमा निर्णय दिनुपर्ने देखियो ।

निवेदकले का.जि.गोकर्णेश्वर गा.वि.स.वडा नं.१ ख सिट नं. ३८ को जग्गाको उत्तरपूर्वतर्फबाट २४-८-१-२ जग्गा नेपाल सरकारको मिति २०६७।२।१९ को निर्णयअनुसार रिट निवेदक विद्यालयले भोगाधिकार प्राप्त गरी भोग चलन गरिरहेकोमा निवेदक विद्यालयसँग कुनै छलफल नगरी सो जग्गामध्ये ज.रो. ३-७-२-० जग्गा काठमाडौं उपत्यका खानेपानी बोर्डको नाममा नामसारी गर्ने भनी नेपाल सरकारबाट भएको निर्णय उत्प्रेषणको आदेशले बदर गरी पाउँ भन्ने मुख्य निवेदन जिकीर रहेको देखिन्छ । निवेदक विद्यालयलाई जग्गा भोगाधिकार गर्न दिईएको निर्णयलाई संशोधन गरी सोही क्षेत्रभित्र

मेलम्ची खानेपानी आयोजनाको पानी वितरण गर्न पाइपलाइन बिछ्याउनका लागि रेखाङ्कन भईसकेको १३१ मिटर लम्बाई र १३.५ मिटर चौडाइले हुने क्षेत्रफल ३-७-२-० जग्गा काठमाडौं उपत्यका खानेपानी व्यवस्थापन बोर्डले हकभोग गर्न पाउने गरी मिति २०७०।३।२० मा निर्णय भएको हो । नेपाल सरकारले मिति २०६७।२।१९ मा निर्णय गरी उक्त जग्गा निवेदक विद्यालयलाई भोग गर्न दिँदा जग्गाको स्वामित्व नेपाल सरकारकै नाममा यथावत् राख्ने निर्णय गरेको छ । साथै निवेदक विद्यालयले विवादित जग्गा काठमाडौं उपत्यका खानेपानी व्यवस्थापन बोर्डलाई भोगचलन गर्न दिने कुरामा सहमतिसमेत जनाई सकेकोले रिट जारी हुनुपर्ने होइन, खारेज गरी पाउँ भन्ने प्रत्यर्थीहरूको लिखित जवाफबाट देखिन्छ ।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा, निवेदकले दावी लिएको का.जि.गोकर्णेश्वर गा.वि.स.वडा नं.१ख, सिट नं. ३८ मध्ये उत्तरपूर्वतर्फको २४-८-१-२ जग्गा नेपाल सरकारको स्वामित्वको जग्गा भएको र सो जग्गा निवेदक विद्यालयलाई भोगाधिकार दिएको तथ्य रिट निवेदकले स्वीकार गरेको तथा निवेदनसाथ संलग्न सरकारी जग्गाको भोगाधिकारसम्बन्धी प्रमाणपत्रको फोटोकपीबाट समेत सो तथ्य देखिन्छ । उल्लिखित जग्गामा निवेदक विद्यालयको स्वामित्व कायम भएको नभई भोगाधिकारसम्म रहेको भन्ने तथ्यमा पनि विवाद छैन । सो जग्गाको स्वामित्ववाला नेपाल सरकारले निवेदक विद्यालयलाई भोग गर्न दिएको २४-८-१-२ जग्गामध्ये ३-७-२-० जग्गा काठमाडौं उपत्यका खानेपानी व्यवस्थापन बोर्डका नाममा नामसारी गरी दिने भनी मिति २०७०।३।२० मा निर्णय भएको देखिन्छ ।

सो जग्गा निवेदक विद्यालयले लामो समयदेखि भोगचलन गरी आएको भनिए तापनि उक्त जग्गामा निवेदक विद्यालयको निजी स्वामित्व स्थापित भएको अवस्था छैन । सरकारको स्वामित्वभित्रको जग्गा लामो समयको भोगले मात्र विद्यालयको स्वामित्व पक्का भएको भन्न सकिँदैन । निवेदक विद्यालयको रिट निवेदनमा मिति २०७०।३।२९ को गोरखापत्रमा प्रकाशित सूचना अनुसार मन्त्रिपरिषद्को बैठकले विद्यालयको भोगाधिकार रहेको जग्गामध्ये ३-७-२-० जग्गा काठमाडौं उपत्यका खानेपानी बोर्डको नाममा नामसारी गर्ने भनी निर्णय भएको भनी उल्लेख भएकोले उक्त जग्गामा निवेदक विद्यालयको स्वामित्व नभएको प्रष्ट हुन्छ । यसरी नेपाल सरकारको स्वामित्वमा रही विद्यालयलाई भोग गर्नसम्म दिएको विवादित जग्गाको स्वामित्ववाला नेपाल सरकारले अन्य संस्थालाई दिन नपाउने भनी अर्थ गर्न मिल्ने देखिएन । जग्गाको स्वामित्व प्राप्त गर्नेले आफ्नो जग्गा आफूले भोग गर्नेलगायत अन्य कसैलाई कुनै व्यहोराले हस्तान्तरण गर्न पाउने हक राख्दछ ।

३. निवेदक सहयोगी उच्च माध्यमिक विद्यालयले उक्त जग्गा नेपाल सरकार, मन्त्रिपरिषद्को मिति २०६७।२।१९ को निर्णयले भोगाधिकारमात्र प्राप्त गरेको देखिन्छ । उक्त जग्गाहरूमा भोगाधिकार निवेदक विद्यालयलाई दिएको भए तापनि स्वामित्व नेपाल सरकारकै नाममा रहेकोबाट उक्त जग्गामा निवेदक विद्यालयले पूर्ण स्वामित्व ग्रहण गरिसकेको अवस्था छैन । भोगाधिकारमात्र पाएको अवस्थामा भोगाधिकार पाउनेले जग्गाधनीको स्थान ग्रहण गर्न नसक्ने हुँदा जग्गाधनीले अघि दिएको भोगाधिकार संशोधन

गर्न, परिवर्तन गर्न वा हस्तान्तरण गर्न नपाउने भन्न मिल्दैन । निवेदक सहयोगी उच्च माध्यमिक विद्यालयले नेपाल सरकारबाट विवादित जग्गाको भोगाधिकारमात्र प्राप्त गरेको, स्वामित्व प्राप्त गरी नसकेको र जग्गाधनीबाट भोगाधिकारमात्र पाएको उक्त जग्गामा विद्यालयको तर्फबाट कुनै भौतिक संरचनाको समेत निर्माण नभएको अवस्थामा सो जग्गा अन्य कसैको नाममा नामसारी गर्ने, भोगाधिकार दिने गरी गरेको निर्णय संशोधन गर्न नपाउने भन्न मिल्दैन । सोको अलावा निवेदक विद्यालयसँग विद्यालयले भोगाधिकार प्राप्त गरेको उक्त जग्गामा काठमाडौं उपत्यकामा पानी वितरणको लागी मेलम्ची खानेपानी आयोजनाको पाइप बिछ्याउने कार्यका लागि काठमाडौं उपत्यका खानेपानी तथा सरसफाइ आयोजनाले अनुमति माग गरेकोमा निवेदक विद्यालयले मिति २०६८।११।१५ मा च.नं.०९ को पत्रबाट सहमति प्रदान गरेको कुरा बहसको क्रममा पेश भएको सहयोगी उच्च माध्यमिक विद्यालयको पत्रको प्रतिलिपिबाट देखिएको छ । यसरी विपक्षीहरूले निवेदक विद्यालयसँग जग्गाको भोगाधिकार परिवर्तन गर्नुअघि कुनै छलफल नगरेको र अनुमति नलिएको भन्ने निवेदक विद्यालयको निवेदन जिकीर सत्यतामा आधारित रहेको पनि देखिएन ।

४. तसर्थ, दावीको जग्गा निवेदक सहयोगी उच्च माध्यमिक विद्यालयले नेपाल सरकारबाट स्वामित्व हस्तान्तरण गरी प्राप्त गरेको जग्गा नभई भोगाधिकारसम्म मात्र प्राप्त गरेको, उक्त जग्गाको स्वामित्व नेपाल सरकारकै नाममा भएको, भोगाधिकारमात्र अरूलाई हस्तान्तरण गरेको अवस्थामा उक्त जग्गाको जग्गाधनीले सो जग्गाको स्वामित्व अरूलाई हस्तान्तरण गर्न

र भोगाधिकार अरूलाई दिन सक्ने नै भएकोले उक्त जग्गामा निवेदक विद्यालयलाई भोगाधिकार दिने गरी गरेको निर्णय परिवर्तन वा संशोधन गरी निवेदक विद्यालयलाई भोगाधिकारप्राप्त उक्त जग्गामध्ये केही जग्गा काठमाडौं उपत्यका खानेपानी व्यवस्थापन बोर्डलाई दिने भनी गरेको नेपाल सरकारको मिति २०७०।३।२० को निर्णयले निवेदकको कुनै कानूनबमोजिमको हकाधिकारमा आघात पुगेको नदेखिँदा निवेदन मागबमोजिमको आदेश जारी गर्न मिलेन । प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज हुने ठहर्छ । दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।
न्या.बैद्यनाथ उपाध्याय

इति संवत् २०७० साल मङ्सिर ९ गते रोज १ शुभम् ।
इजलास अधिकृत: मनोज श्रेष्ठ

निर्णय नं.९१०५

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री रामकुमार प्रसाद शाह
माननीय न्यायाधीश श्री बैद्यनाथ उपाध्याय
आदेश मिति : २०७०।९।९।३
०६८-MS-००१६

विषय: अपहेलना ।

निवेदक : जिल्ला बैतडी, दशरथ चन्द नगरपालिका
वडा नं. ४ बस्ने यज्ञदेव भट्ट
विरूद्ध

विपक्षी : स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालयका
सचिव डा. सुधा शर्मा

- जाँच लिई सकेको परीक्षाको अदालतबाट समेत परीक्षाफल प्रकाशन गर्नु भनी विपक्षीका नाउँमा दुईदुई पटक आदेश जारी हुँदा आदेशबमोजिम नगरी आलटाल गरी बस्ने कार्यले जानी जानी आदेशको पालना नगरेको अदालतको आदेशको अपहेलना गरेको स्पष्ट हुने ।

(प्रकरण नं.३)

- कुनै पदाधिकारीले राजीनामा दिएको माल कारणले निजले पदासीन रहेको अवस्थामा गरिएको अपराधजन्य कार्यबाट उन्मुक्ति पाउन सक्ने अवस्था हुँदैन । अदालतको आदेश वा फैसलाको कार्यान्वयन गर्नुपर्नेमा आफ्नो कार्यकाल अवधिभर सो आदेशको

पालना नगरेकोमा अपहेलनाजन्य कार्य नै हुने ।

(प्रकरण नं.५)

निवेदकका तर्फबाट : विद्वान वरिष्ठ अधिवक्ता बालकृष्ण न्यौपाने

विपक्षीका तर्फबाट : विद्वान अधिवक्ता पदम गिरी अवलम्बित नजिर :

सम्बद्ध कानून :

- सर्वोच्च अदालत ऐन, २०४८ को दफा ७(१)

आदेश

न्या.रामकुमार प्रसाद शाह : प्रस्तुत निवेदन नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १०२(३) र सर्वोच्च अदालत ऐन, २०४८ को दफा ७(१) बमोजिम यसै अदालतको क्षेत्राधिकारभित्र पर्ने हुँदा निवेदनको सङ्क्षिप्त टिपोट र आदेश यसप्रकार छ :-

मध्यपश्चिमाञ्चल क्षेत्रीय स्वास्थ्य निर्देशनालय, सुर्खेतलाई लोकसेवा आयोगबाट अधिकार प्रत्यायोजन भएअनुसार मिति २०४६।११।२४ को लोकसेवा आयोगको बुलेटिन अनुसार मिति २०४६।११।२४ मा तथ्याङ्क सहायक (रा.प. अनं. प्रथम श्रेणी प्राविधिक) को ९ वटा पदका लागि विज्ञापन भएको थियो । उक्त विज्ञापन भएको पदमा निवेदक योग्य उम्मेदवार भएको हुँदा कानूनका म्यादभित्रै मध्यपश्चिमाञ्चल क्षेत्रीय स्वास्थ्य निर्देशनालय, सुर्खेतमा दरखास्त दिई परीक्षार्थी क्र.सं. ६४ प्राप्त गरी मिति २०४७।१।२३ मा लिइएको अन्तर्वार्तामा समेत सहभागी भएको थिएँ । मिति २०४६।११।२४ मा मध्यपश्चिमाञ्चल क्षेत्रीय स्वास्थ्य निर्देशनालय, सुर्खेतलाई लोकसेवा आयोगबाट अधिकार प्रत्यायोजन भई लिइएको

तथ्याङ्क सहायक (रा.प. अनं. प्रथम श्रेणी प्रा.) पदको नतिजा अविलम्ब प्रकाशित गर्नुपर्नेमा सो नगरेको हुँदा नतिजा प्रकाशित गर्नु, पास भएमा नियुक्तिपत्र दिई कामकाजमा लगाउनु भनी विपक्षी निकायसमेतका नाउँमा उत्प्रेषण, परमादेशलगायत अन्य उपयुक्त आदेश वा पूर्जिसमेत जारी गरी पाउँ भनी सर्वोच्च अदालतमा सम्बन्ध २०६५ सालको रिट नं. WO-०५१० को उत्प्रेषणयुक्त परमादेशको रिट निवेदन दर्ता गरेको थिएँ ।

उक्त रिट निवेदनमा सर्वोच्च अदालतबाट मिति २०६६।३।२३ मा "विज्ञापन रद्द भएको भए सो व्यहोरा र नभएको भए जाँच लिई सकेको परीक्षाको कानूनबमोजिम परीक्षाफल प्रकाशन गर्नु भनी विपक्षीको नाममा परमादेश जारी हुने ठहर्छ" भन्ने परमादेशको आदेशसमेत जारी भएको थियो । सर्वोच्च अदालतको उक्त आदेशको प्रतिलिपि र मिति २०६६।११।२० को पत्रसहित आदेशको कार्यान्वयनको लागि विपक्षीको कार्यालयमा सम्पर्क राख्न गएकोमा सो सम्बन्धमा आदेशबमोजिमको कार्य नगरी आफ्नो कर्तव्य एवं दायित्वबाट पन्छिई नतिजा प्रकाशित गर्नेतर्फ कुनै पनि पहल र चासोसमेत नदेखाई उल्टै नतिजा प्रकाशन गर्दैनाँ, जे सक्छौं गर भनी विपक्षीले मौखिक जानकारी गराई हालसम्म पनि आदेशको कार्यान्वयन नगरी बसेका छन् । विपक्षीको उल्लेखित कार्यद्वारा सर्वोच्च अदालतद्वारा जारी भएको मिति २०६६।३।२३ को परमादेशको आदेशको अपहेलना हुन गएकोले अपहेलनामा कारवाही गरी पाउँ भनी २०६६-MS-००२० को निवेदन सर्वोच्च अदालतमा दर्ता गरेको र सो निवेदनउपर सर्वोच्च अदालतबाट २०६७।१२।१७ मा आदेश भएको र सो आदेशको प्रमाणित प्रतिलिपिसमेत साथै राखी सो

आदेशबमोजिम गरिपाउन फैसला कार्यान्वयन निर्देशनालयको पत्र साथ पटकपटक विपक्षीसमक्ष पुनः गएकोमा कुनै सुनुवाइ नभएकोले निजको उक्त कार्यद्वारा अदालतको अपहेलना हुन गएको छ । सम्मानीत अदालतबाट न्यायपूर्ण फैसला भएपनि विपक्षीको गैर जिम्मेवारीपूर्ण कार्यद्वारा अन्यायमा पर्न गएको हुँदा बाध्य भई प्रस्तुत निवेदन गर्न आएको छु ।

विपक्षी प्रत्यर्थीद्वारा विज्ञापित पदको परीक्षा लिई नतिजासमेत प्रकाशित नगरी चुप लागेर बसी माथि उल्लेखित मौखिक जवाफ निवेदकलाई दिन मिल्दैन । परीक्षा रद्द भएकोसमेत विपक्षीद्वारा भन्न नसकेको अवस्थामा परमादेशको र अपहेलनाको आदेशबमोजिम उल्लेखित पदको नतिजा प्रकाशित नगर्नुले सम्मानीत सर्वोच्च अदालतको घोर अपहेलना हुन गएको छ । अदालतबाट भएको आदेशको अटेर र अवज्ञा गर्ने प्रवृत्तिले प्रोत्साहन पाएमा अराजकता बढ्न गई अदालतप्रतिको जनआस्थामा नै नकारात्मक प्रभाव पर्ने हुँदा अदालतको फैसला वा आदेशको अवज्ञा गर्ने कार्य फौजदारी कसूरअन्तर्गत पर्दछ ।

अतः उल्लेखित तथ्य, सर्वोच्च अदालतबाट प्रतिपादित नजीर र कानूनसमेतको आधारमा प्रत्यर्थीको उल्लेखित कार्यद्वारा सम्मानीत अदालतको मिति २०६६।३।२३ को परमादेश र मिति २०६७।१२।१७ को अपहेलना मुद्दामा भएको आदेशको अपहेलना भएको हुँदा नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १०२ को उपधारा ३, सर्वोच्च अदालत ऐन, २०४८ को दफा ७(१), सर्वोच्च अदालत विषयगत नजीर संग्रह, २०६६ भाग ७ को पृष्ठ ५४, ९० र ने.का.प. २०४९ को पृष्ठ ७९८, नि.नं. ४६०६ मा प्रतिपादित नजीरसमेतको

आधारमा विपक्षी प्रत्यर्थीलाई वारेस राख्न नपाउने गरी स्वयम् सम्मानीत अदालतमा झिकाई तारेखमा राखी निजलाई हदैसम्म अदालतको अपहेलनामा सजाय गरी सम्मानीत अदालतको मिति २०६६।३।२३ को परमादेशको आदेश र मिति २०६७।१२।१७ को अपहेलनाको मुद्दामा भएको आदेशको परिपालना गराई पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको निवेदन माग दावी ।

यसमा के कसो भएको हो निवेदकको मागबमोजिम अपहेलनामा किन कारवाही गर्नु नपर्ने हो सर्वोच्च अदालतको मिति २०६६।३।२३ को परमादेशको आदेश के कति कारणले हालसम्म कार्यान्वयन हुन नसकेको हो सो आदेशको कार्यान्वयनको हालको अवस्था के कस्तो छ सबै विवरण खुलाई सोको कारणसहित यो आदेश प्राप्त भएका मितिले बाटाको म्याद बाहेक १५ दिनभित्र बयानसरहको लिखित जवाफ लिई वा बयान गर्नका लागि उपस्थित हुनु भनी विपक्षी डा.सुधा शर्मालाई सूचना पठाई निज उपस्थित भएपछि नियमबमोजिम पेश गर्नु भन्ने यस अदालतको मिति २०६८।८।२९ को आदेश ।

सम्मानीत सर्वोच्च अदालतबाट मिति २०६६।३।२३ र २०६७।१२।१७ मा भएको आदेशको कार्यान्वयन गर्ने सन्दर्भमा सम्बन्धित निकाय लोकसेवा आयोग, सामान्य प्रशासन मन्त्रालयसमेतमा पत्राचार गरिसकिएको अवस्था छ । सामान्यतया विज्ञापन भएका पदहरू तोकिएको समयावधिभित्रमा टुङ्गो लागी सक्नुपर्नेमा २० वर्षअघिको नतिजा हाल प्रकाशन गर्न परीक्षासँग सम्बन्धित दरखास्त फारामहरू, परीक्षा सञ्चालन समितिले गरेको मूल्याङ्कनलगायत अन्य कागजात एवं अभिलेखहरू आवश्यक पर्ने हुन्छ । सम्मानीत सर्वोच्च अदालतको

मिति २०६६।३।२३ मा भएको आदेश कार्यान्वयन गर्ने क्रममा उक्त कागजातहरू मध्यपश्चिमाञ्चल क्षेत्रीय स्वास्थ्य निर्देशनालय र यस मन्त्रालयसमेतमा खोजतलास गर्दा फेला पार्न नसकिएको र उल्लेखित कागजातका अभावमा उक्त परीक्षाको परीक्षाफल प्रकाशन गर्न नसकिएको हो । उक्त परीक्षासम्बन्धी फाइल प्राप्त हुन नसकेको तथ्यगत पृष्ठभूमिमा परीक्षाफल प्रकाशन गर्ने वा विज्ञापन रद्द गर्ने भन्ने विषयमा समेत कानूनी समस्या परेको अवस्था छ । विषयवस्तु ज्यादै जटिल तथा गहन भएका कारण टुङ्गोमा पुग्न समय लागी कारवाहीकै क्रममा रहेको छ । मिति २०६८।८।२८ मा यस मन्त्रालयका सचिवको जिम्मेवारी हेरफेर भई मेरो जिम्मेवारी जनसंख्यातर्फमात्र सिमित भएको र यो विषय प्रशासनतर्फबाट कारवाही हुनुपर्ने भएकोले कारवाही टुङ्गोमा पुग्न केही ढिलाई भएको तथ्यप्रति सम्मानीत अदालतको ध्यान आकृष्ट हुनसमेत अनुरोध गर्दछु । सम्मानीत अदालतको आदेशको पालना र मर्यादा सदैव गर्नुपर्दछ भन्ने कुरामा म सचेत भएकोले मबाट आदेशको उल्लङ्घन नभएकोले मलाई अदालतको अपहेलनामा सजाय हुनुपर्ने होइन, प्रस्तुत मुद्दा खारेजभागी हुँदा खारेज गरिपाउँ भन्ने स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालयका सचिव डा. सुधा शर्माले यस अदालतमा पेश गरेको लिखित जवाफ ।

यिनै निवेदकले दिएको २०६५ सालको रिट नं. WO-०५१० को उत्प्रेषणयुक्त परमादेश मुद्दामा मिति २०६६।३।२३ मा र निवेदकले नै दिएको २०६६ सालको MS-००२० को अदालतको अपहेलना मुद्दामा मिति २०६७।१२।१७ मा यस अदालतबाट भएका फैसलासहितको मिसिलहरू साथै राखी

नियमानुसार पेश गर्नु भन्ने यस अदालतको मिति २०६९।२।३२ को आदेश ।

नियमबमोजिम साप्ताहिक तथा दैनिक पेशीसूचीमा चढी पेश हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा निवेदकतर्फबाट विद्वान वरिष्ठ अधिवक्ता बालकृष्ण न्यौपानेले यस अदालतबाट यिनै निवेदकले दायर गरेको रिट नं. ०६५-WO-०५१० र ०६६-MS-००२० मा आदेश हुँदा जाँच लिई सकेको परीक्षाको नतिजा प्रकाशन सम्बन्धमा कारवाही उठाई टुङ्गोमा पुर्याउनु भनी विपक्षी सचिव, स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालयका नाममा निर्देशनात्मक आदेश जारी भएकोमा उक्त आदेशबमोजिमको काम कारवाही गर्नेतर्फ विपक्षीले कुनै कारवाही अगाडि नबढाई आदेशको अवज्ञा गरी नतिजा प्रकाशन गर्ने कार्यमा कुनै चासो नदेखाई निवेदकलाई मर्कामा पार्ने कार्य गरेको हुँदा निज विपक्षीले अदालतको अपहेलना गरेकोले हदैसम्मको सजाय गरी पाउँ भन्ने र विपक्षी डा. सुधा शर्माको तर्फबाट विद्वान अधिवक्ता पदम गिरीले मेरो पक्षले अदालतको आदेश समयमा प्राप्त गर्न नसकेको र आदेश प्राप्त भएपछि उक्त विज्ञापनसँग सम्बन्धित कागजात खोजतलास गर्ने क्रममा कागजात नभेटिई आदेशबमोजिमको कारवाही अगाडि बढाउन ढीला भएको हो । यसै क्रममा मन्त्रालयका सचिवको जिम्मेवारी हेरफेर भई मेरो पक्षको जिम्मेवारी जनसंख्यातर्फमात्र सीमित भई प्रस्तुत विषय प्रशासनसँग सम्बन्धित भएकोले कारवाही टुङ्गोमा पुग्न केही ढिलाई भएको हो । निज सचिव डा. सुधा शर्माले स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालयको सचिव पदबाट मिति २०६८।९।११ मा राजीनामा दिई नेपाल सरकार मन्त्रपरिषद्को मिति २०६८।९।१२ को निर्णयानुसार मिति २०६८।१०।१ बाट लागू

हुने गरी राजीनामासमेत स्वीकृत भई सकेकोले यस अदालतबाट जारी भएको परमादेशको आदेश कार्यान्वयन गराउने जिम्मेवारी मेरो पक्षको नरहेको हुँदा निवेदन दावीबमोजिम डा. सुधा शर्मालाई अपहेलनामा सजाय हुनुपर्ने होइन भनी बहस गर्नुभयो ।

विद्वान कानून व्यवसायीहरूको बहस जिकीरसमेत सुनी निवेदनसहितको सम्बन्धित मिसिल, मिसिल संलग्न प्रमाण मिसिलसमेत अध्ययन गरी प्रस्तुत मुद्दामा निवेदन मागबमोजिम अपहेलनामा सजाय हुनुपर्ने हो होइन भन्ने विषयमा निर्णय दिनुपर्ने देखियो ।

निवेदकले मध्यपश्चिमाञ्चल क्षेत्रीय स्वास्थ्य निर्देशनालय, सुर्खेतलाई लोकसेवा आयोगबाट अधिकार प्रत्यायोजन भएअनुसार मिति २०४६।११।२४ मा तथ्याङ्क सहायक (रा.प. अनं. प्रथम श्रेणी प्राविधिक) पदको ९ वटा पदका लागि विज्ञापन भएअनुसार क्षेत्रीय स्वास्थ्य सेवा निर्देशनालय, सुर्खेतबाट मिति २०४७।१।२३ मा लिइएको अन्तर्वार्तामा सहभागी भएको तर नतिजा प्रकाशित नगरेकोले उक्त परीक्षाको नतिजा प्रकाशित गरी पास भएमा नियुक्तिपत्र दिनु भनी आदेश जारी गरिपाउन यस अदालतमा २०६५-WO-०५१० को उत्प्रेषणयुक्त परमादेशको रिट निवेदन दर्ता गरेकोमा यस अदालतबाट मिति २०६६।३।२३ मा विज्ञापन रद्द भएको भए सो व्यहोरा र नभएको भए जाँच लिई सकेको परीक्षाको कानूनबमोजिम परीक्षाफल प्रकाशन गर्नु भनी विपक्षीको नाउँमा परमादेश जारी भएको तर सो परमादेशको बेवास्ता एवं अवज्ञा गरी नतिजा प्रकाशन नगरी आदेशको कार्यान्वयन नगरेकोले विपक्षीले अदालतको अपहेलना गरेको हुँदा अपहेलनामा कारवाही गरी पाउँ भनी

०६६-MS-००२० को निवेदन गरेकोमा मिति २०६६।३।२३ मा भएको पूर्व आदेशमुताबिक निवेदकले दिएको मध्यपश्चिमाञ्चल क्षेत्रीय स्वास्थ्य निर्देशनालय, सुर्खेतको तथ्याङ्क सहायक (रा.प. अनं. प्रथम श्रेणी) पदको परीक्षाफलको नतिजा आदेश प्राप्त भएका मितिले १५ दिनभित्र प्रकाशन गरी यस अदालतलाई जानकारी दिनु भनी विपक्षीमध्येका सचिव, स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालयका नाउँमा निर्देशनात्मक आदेश जारी भएको थियो । उक्त आदेशबमोजिम फैसला कार्यान्वयन नगरी विपक्षीले आदेशको अवज्ञा गरेकोले अदालतको अपहेलनामा सजाय गरी पाउँ भन्ने निवेदन दावी रहेको देखिन्छ ।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा लोकसेवा आयोगबाट अधिकार प्रत्यायोजन भएअनुसार मध्यपश्चिमाञ्चल स्वास्थ्य निर्देशनालय, सुर्खेतले मिति २०४६।११।२४ मा तथ्याङ्क सहायक (रा.प. अनं. प्रथम श्रेणी प्राविधिक पदको) पद ९ का लागि भएको विज्ञापनअनुसार निवेदकले सो पदमा दरखास्त पेश गरेको र क्षेत्रीय स्वास्थ्य सेवा निर्देशनालय, सुर्खेतले मिति २०४७।१।२३ मा अन्तर्वार्तासमेत लिई सकेकोमा सोको नतिजा प्रकाशन नगरेको तथ्यमा विवाद देखिँदैन । नतिजा प्रकाशन गरी दिनु भनी निवेदकले यस अदालतमा दिएको रिट नं. २०६५-WO-०५१० को परमादेशको रिटमा मिति २०६६।३।२३ मा "विज्ञापन रद्द भएको भए सो व्यहोरा र नभएको भए जाँच लिई सकेको परीक्षाको कानूनबमोजिम परीक्षाफल प्रकाशन गर्नु" भनी विपक्षीका नाममा परमादेश जारी हुने ठहरी आदेश भएको भन्ने उक्त मिसिलबाट देखिएको र सो तथ्यलाई यी प्रत्यर्थीले पनि स्वीकार गरेको छ । तर सो परमादेशबमोजिम विपक्षी स्वास्थ्य तथा जनसंख्या

मन्त्रालय र सोका सचिवले उक्त परीक्षाको परीक्षाफल प्रकाशित गरेको देखिँदैन । तत्पश्चात् उक्त आदेश कार्यान्वयन नगरेकोले विपक्षी सचिवलाई अदालतको अपहेलनामा कारवाही गरिपाऊँ भनी यिनै निवेदकले यस अदालतमा ०६६-MS-००२० को निवेदन दिएको र यस अदालतबाट अपहेलना गरेकोमा सजाय नगरी "आदेश प्राप्त भएको मितिले १५ दिनभित्र यस अदालतबाट मिति २०६६।३।२३ मा भएको आदेशमुताबिक निवेदकले दरखास्त दिई अन्तर्वार्तासमेत दिएको, उक्त पदको परीक्षाफल प्रकाशित गर्ने सम्बन्धमा कारवाही उठाई टुङ्गोमा पुर्याई यस अदालतलाई जानकारी दिनु" भनी यस अदालतबाट मिति २०६७।१२।१७ मा आदेश भएको देखिन्छ । अदालतबाट भएको उक्त आदेशहरूको जानकारी आफूलाई नभएको भन्ने प्रत्यर्थीको कथन रहेको देखिँदैन । विपक्षीले यस अदालतबाट भएको सो आदेशबमोजिम निवेदक सम्मिलित परीक्षाको अन्तर्वार्ताको नतिजा प्रकाशनलगायतको काम कारवाही गरेको लिखित जवाफबाट समेत देखिन आउँदैन । कुनै मुद्दाको रोहमा अदालतबाट भएको फैसला मात्र मुद्दाका पक्षलाई कर लाग्ने भन्ने न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा १९ मा कानूनी व्यवस्था रहेको पाईन्छ । साथै सरकारका कुनै निकाय वा यसका कुनै पदाधिकारीले अदालतको आदेश वा निर्देशलाई यथारूपमा पालन गर्नुपर्ने उसको जिम्मेवारी र कर्तव्य हुन्छ । सो आदेशबमोजिम नगरेमा वा सो गर्न नसकेको युक्तियुक्त र वस्तुनिष्ठ कारण देखाउन नसकेमा सो कार्य अपहेलनाजन्य कार्य हुन्छ । यी विपक्षी स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालयका सचिवलाई २०६५-WO-०५१० को रिटको रोहमा मिति २०६६।३।२३

मा जारी भएको परमादेश तथा निज सचिवको नाउँमा ०६६-MS-००२० को अपहेलना मुद्दाको रोहमा जारी भएको मिति २०६७।१२।१७ मा भएको आदेशसमेत बमोजिम नतिजा प्रकाशन गर्ने कार्य विपक्षी सचिवले नगरेको देखिन आउँछ । विपक्षी सचिव जस्तो उच्च प्रशासनिक प्रमुखको पदमा कार्यरत् जिम्मेवार पदाधिकारीले यस अदालतबाट जारी आदेशको प्रभाव, गम्भीरता र सम्बेदनशीलतालाई महसूस गर्न नसक्नु र जानी जानी अदालतको आदेशलाई अटेर, अवज्ञा र अपमान गर्नु गम्भीर आपराधिक कार्यको कोटिमा पर्ने कुरामा विवाद हुन सक्दैन र यस्तो कार्य अदालतको अपहेलनाजनक हुने हुन्छ ।

३. नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १०२(३) मा "सर्वोच्च अदालत अभिलेख अदालत हुनेछ । यसले आफ्नो र आफ्नो मातहतका अदालत वा न्यायिक निकायहरूको अपहेलनामा कारवाही चलाई कानूनबमोजिम सजाय गर्न सक्नेछ" भन्ने व्यवस्था रहेको छ । त्यस्तै सर्वोच्च अदालत ऐन, २०४८ को दफा ७(१) मा "सर्वोच्च अदालतले आफ्नो र आफ्ना मातहतका वा न्यायिक निकायहरूको अपहेलनामा कारवाही चलाएको मुद्दामा कसूरदार ठहराएको व्यक्तिलाई एक वर्षसम्म कैद वा दश हजार रूपैयाँसम्म जरीवाना वा दुबै सजाय गर्न सक्नेछ" भन्ने कानूनी व्यवस्था रहेको छ । उक्त संवैधानिक एवं कानूनी व्यवस्था अनुसार यस अदालतबाट भएको आदेश सबैले पालना गर्नुपर्ने बाध्यात्मक व्यवस्था छ । यी निवेदकले तथ्याङ्क सहायक (रा.प. अनं. प्रथम श्रेणी) को पदमा नियुक्तिको लागि भएको विज्ञापनअनुसार रीतपूर्वक दरखास्त फाराम भरी परीक्षा दस्तूर बुझाई अन्तर्वार्तामा समेत सामेल भईसकेको तर परीक्षाफल प्रकाशित

नगरेकोले सो सम्बन्धमा न्यायिक उपचारका लागि दुईदुई पटक यस अदालतमा निवेदन दिई यस अदालतबाट प्रत्येक पटक आदेशसमेत जारी भएकोमा विपक्षी सचिवको निष्क्रियतापूर्ण कार्यले निवेदकले संवैधानिक एवं कानूनी उपचार पाउन सकेको देखिँदैन । एउटा नागरिकले सरकारी सेवाको लागि परीक्षा दिई लामो अवधिसम्म परीक्षाको नतिजा कुरेर बस्दा पनि नतिजा प्रकाशित नगरेपछि न्यायिक उपचारको मार्ग अवलम्बन गरी अदालतसमक्ष आउनुपरेको र अदालतबाट समेत जाँच लिई सकेको परीक्षाको परीक्षाफल प्रकाशन गर्नु भनी विपक्षीका नाउँमा दुईदुई पटक आदेश जारी हुँदा पनि आदेशबमोजिम नगरी आलटाल गरी बस्ने कार्य गरेबाट विपक्षीले जानी जानी आदेशको पालना नगरेको तथा पटकपटक यस अदालतबाट आदेश हुँदासमेत विपक्षी स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालयका सचिवले हालसम्म पनि उक्त परीक्षाको परीक्षाफल प्रकाशित गर्नेतर्फ कुनै कारवाही उठाई टुङ्गोमा पुर्याएको नदेखिएबाट निजले यस अदालतको आदेशको अपहेलना गरेको स्पष्ट छ ।

४. विपक्षीको कानून व्यवसायीले निज सचिवले मिति २०६८।१०।१ देखि लागू हुने गरी सचिव पदबाट राजीनामा दिएको भनी अदालतसमक्ष बहसको सिलसिलामा व्यक्त गर्नुभएको छ । तर निजको नाउँमा सो भन्दा अघि नै मिति २०६७।१२।१७ मा जारी भएको आदेशको जानकारी दिई सकिएको छ । आफूलाई आदेशको जानकारी नभएको वा ढिलो भएको भनी निजले यस अदालतसमक्ष पेश गरेको लिखित जवाफमा कहीं कतै पनि उल्लेख गरेको देखिँदैन । अदालतसमक्ष पेश गरेको लिखित जवाफमा नै उक्त कुरा उल्लेख नगरेबाट निजले

सोही समयमा नै आदेशको जानकारी पाएको मान्नुपर्ने र जानकारी पाएको १५ दिनभित्र र आजसम्म पनि यस अदालतको मिति २०६६।३।२३ र मिति २०६७।१२।१७ को आदेशबमोजिम उक्त तथ्याङ्क सहायक (रा.प.अनं प्रथम श्रेणी) पदको अन्तर्वार्ताको परीक्षाफल प्रकाशन नगरेको देखिँदा विपक्षी सचिव डा. सुधा शर्माले यस अदालतको आदेशको अपहेलना गरेको ठहर्छ ।

५. कुनै पदाधिकारीले राजीनामा दिएको मात्र कारणले निजले पदासीन रहेको अवस्थामा गरिएको अपराधजन्य कार्यबाट उन्मुक्ति पाउन सक्ने अवस्था हुँदैन । अदालतको आदेश वा फैसलाको कार्यान्वयन गर्नुपर्नेमा आफ्नो कार्यकाल अवधिभर सो आदेशको पालना नगरेको कार्य अपहेलनाजन्य नै हुन्छ ।

६. तसर्थ निज प्रत्यर्थी सचिव डा. सुधा शर्माले यस अदालतले पटकपटक दिएको आदेशको पालना नगरी अदालतको अपहेलनाजन्य कार्य गरेको देखिँदा सर्वोच्च अदालत ऐन, २०४८ को दफा ७(१) बमोजिम विपक्षी स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालयको सचिव डा.सुधा शर्मालाई रु.५०००।-(अक्षरूपी पाँच हजार) जरीवाना हुने ठहर्छ । अरूमा तपसीलबमोजिम गर्नु ।

तपसील

माथि इन्साफ खण्डमा लेखिएबमोजिम विपक्षी डा. सुधा शर्मालाई रु.५०००।- अक्षरूपी पाँच हजार जरीवाना हुने ठहरी फैसला भएको र निजले स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालयको सचिव पदबाट दिएको राजीनामा मिति २०६८।१०।१ बाट लागू हुने गरी स्वीकृतसमेत भएको भन्ने बहसको क्रममा निजको कानून व्यवसायीले पेश गर्नु भएको च.नं. ६१९ मिति २०६८।९।१२ को पत्रबाट देखिएको तथा निजको स्थायी वतन

मिसिलबाट खुल्न नआएकोले त्यस अदालतबाट नै निजको स्थायी वतन स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालयबाट खुलाउन लगाई सो जरीवानाको लगत कसी कानूनबमोजिम असूलउपर गर्नु भनी काठमाडौं जिल्ला अदालतमा लेखी पठाइ दिनु .१ सरोकारवाला नक्कल माग्न आएमा नियमानुसार लाग्ने दस्तूर लिई नक्कल दिई दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार गरी अभिलेख शाखामा बुझाई दिनु .....

निर्णय नं.११०६

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री रामकुमार प्रसाद शाह
माननीय न्यायाधीश श्री बैद्यनाथ उपाध्याय
आदेश मिति : २०७०।१०।५।१
०६९-CI-०९६३ र ९६४

मुद्दा: रैकर लगत कट्टाको निर्णय बदर ।

उक्त रायमा सहमत छु ।
न्या.बैद्यनाथ उपाध्याय

निवेदक : ललितपुर जिल्ला, ललितपुर उ.म.न.पा.
वडा नं.४ बस्ने वर्ष ७१ को सुशीला
श्रेष्ठसमेत

इति संवत् २०७० साल पुस ९ गते रोज ३ शुभम् ।
इजलास अधिकृत : नगेन्द्रकुमार कालाखेती

विरूद्ध

प्रत्यर्थी : गुठी संस्थान केन्द्रीय कार्यालय,
काठमाडौंसमेत

- गुठी वा रैकर जग्गाको यकीन नै नगरी जग्गाको लगत नभिकेको अवस्थामा अनुमानको भरमा १५ वर्षभन्दा अघिदेखि तहतह हक हस्तान्तरण भई आएको एकाको नाममा दर्ता भईसकेको जग्गालाई बिनाआधार बिनाप्रमाण लगत भिकेको भनी रैकर जग्गालाई गुठी कायम गर्ने अधिकार गुठी संस्थान ऐन, २०३३ को दफा ३९ ले गुठी संस्थानलाई दिएको नदेखिने ।

(प्रकरण नं.६)

निवेदकका तर्फबाट : विद्वान वरिष्ठ अधिवक्ता
महादेवप्रसाद यादव र विद्वान अधिवक्ता
खगेन्द्र अधिकारी

प्रत्यर्थीका तर्फबाट : विद्वान अधिवक्ता ज्ञानेन्द्रप्रसाद
पोखरेल

अवलम्बित नजीर :

सम्बद्ध कानून :

- गुठी संस्थान ऐन, २०३३ को दफा ३९
(१)

सुरू निर्णय गर्ने :

श्री विष्णुप्रसाद सिग्देल

गुठी संस्थान केन्द्रीय कार्यालय ।

पुनरावेदनमा फैसला गर्ने :

माननीय न्यायाधीश श्री फणिन्द्रदत्त शर्मा

माननीय न्यायाधीश श्री विष्णुदेव पौडेल

फैसला

न्या.बैद्यनाथ उपाध्याय : पुनरावेदन अदालत, पाटनको मिति २०६८।६।३ को फैसला यस अदालतबाट न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा १२ बमोजिम दोहोर्याई हेर्ने निस्सा प्रदान भई पुनरावेदनको रूपमा दायर भएको प्रस्तुत मुद्दाको सङ्क्षिप्त तथ्य र ठहर देहायबमोजिम छ :-

विश्वरूप गुठीको लगत नं.४६ मा भिङ्ने ल.पु.न.पा.वडा नं.५(झ) कि.नं.७० क्षेत्रफल १-२-० जग्गा गुठी लगतमा मेरो नाममा दर्ता भएको जोताहा कृष्णकुमारी भन्ने नैनकुमारी भएकोमा नैनकुमारीको अधि नै मृत्यु भएको र फिल्डबुकको किसानको व्यहोरामा उल्लेख मेरा दाजु न्हुच्छेलालसमेत परलोक भै उक्त जग्गा मैले नै जोती कमाई हालसम्म भोगचलन गरी आएको हुँदा तिरो तिरान गरी मेरो नाममा जग्गाधनी प्रमाण पूर्जा पाउँ भनी ललितपुर टंगालको हाल ल.पु.न.पा.१९ बस्ने धनकृष्ण महर्जन ज्यापुको

मिति २०४६।३।९ मा परेको निवेदन ।

उक्त जग्गाको फिल्डबुक उतार हेर्दा ललितपुर नगर वडा नं.५(झ) कि.नं.७० को क्षेत्रफल १-२-० जग्गाको जोताहाको नाम थर वतनमा कृष्णकुमारी भन्ने नैनकुमारी किसानको व्यहोरामा यो जग्गा ललितपुर टंगालटोल बस्ने न्हुच्छेलालको हो मैले अधियामा जोती खाएको छु भन्ने उल्लेख भएको, निवेदकले माग गरेको जग्गा मालपोत कार्यालयको मिति २०३५ असारको निर्णयले शिवलाल ताम्राकारले रैकर दर्ता गरेको साविक पा मंगल, ५९।१५२८ नं. को दर्ता भएको खेत सपाजछु ।।२ थसीखेल ।- जग्गामा भिडाएको देखिन्छ ।

शिवलाल ताम्राकारले उक्त जग्गा मेरो रैकर जग्गा हो गुठी होइन भनी मिति २०४६।८।१८ मा बयान कागज गरेको देखिन्छ भने सुशीला श्रेष्ठले मिति २०४३।२।२९ मा खरिद गरी लिएको छु आफैँ कमाई आएको छु भनी मिति २०४६।१२।१६ मा बयान गरेको कागजबाट देखिन्छ ।

फिल्डबुकमा उल्लेखित न्हुच्छेलाललाई म्याद पठाउँदा निजको मृत्यु भै सकेको निजको छोरा सानुकाजीले उक्त जग्गा विश्वरूप गुठीको लगत नं.४६ मा मेरो जिजुबाजे धनकृष्णको नाममा दर्ता भएको गुठी जग्गा हो । शिवलाल ताम्राकार १५९।१५२८ सपाज खेत भनेको जग्गा चापागाउँ जाने बाटोमा पर्दछ र थसीखेलको जग्गा साविक ०-५-० मात्र भएकोले यो जग्गा उक्त साविक लगतसँग भिङ्ने जग्गा होइन । गुठीको लगतमा उल्लेखित धनकृष्ण ज्यापु १९९६ साल वैशाख महिनामा परलोक भएको र धनबीर ज्यापुले धनकृष्ण भनी निवेदन गरेको जालसाजी हो भनी ललितपुर गुठी तहसीलमा

निवेदन दिएको ।

विवादित जग्गा कार्यालयमा रहेको लगतसमेतबाट विश्वरूप गुठीको लगत नं.४६ खेत १६ को मोही धनकृष्ण त्यागल स.चा.१।७।२४ नगदी १८० को ०२५।२६ सालको लगतबमोजिम बाँकी भनी उल्लेख भएको देखिन्छ ।

विवादित जग्गा साविक लगतबाट गुठीकै देखिएकोले रैकर लगत कट्टा भै गुठी नै कायम हुनुपर्ने व्यहोराको ललितपुर गुठी तहसील तथा खर्च कार्यालयबाट किटानी रायसाथ फायल यस संस्थानमा प्राप्त हुन आएको ।

यसमा ललितपुर नगरपालिका वडा नं.५(झ) कि.नं.७० को १-२-० जग्गा नापीका समयमा फिल्डबुकमा गुठी लेखाउन छुट हुन गएको भए तापनि साविक गुठी लगतभित्रको जग्गा भएको कार्यालयको लगतबाट देखिन आएकोले यस्तो प्रकारको गुठीको जग्गा रैकरतर्फ दर्ता हुन गएको देखिएकोले गुठी संस्थान ऐन, २०३३ को दफा ३९(१) बमोजिम उक्त रैकर लगत कट्टा भै विश्वरूप गुठीको कायम हुने ठहर्छ भन्ने गुठी संस्थान केन्द्रीय कार्यालयको मिति २०५५।१।६ को निर्णय पर्चा ।

साविक जोताहा मोहीको मृत्युपछि निजको हकखाने छोरा कृष्णबहादुरले मिति २०३७ सालमा आफ्ना नाममा जोत नामसारी गरेको साविक दर्ताभित्रको जग्गा साविक भिडी निर्विवादरूपमा २०३५ सालमा दर्तासमेत भै कृष्णबहादुरले जग्गा प्राप्त गरेपछि जोतसमेत कट्टा गरी साविक जग्गाको वस्तुस्थिति परिवर्तन भई तहतह हक हस्तान्तरण भै मेरा नाउँमा आएपछि नक्सा पास भै घर निर्माण गरी भोगचलन गरी आएकोमा स्नेस्ताबाट देखिने जग्गाधनीलाई बुझ्दै

नबुझी दावीको जग्गा गुठीको हो भन्ने एउटै पनि आधार प्रमाण नहुँदा नहुँदै पनि अड्डामा रहेको स्नेस्ता प्रमाणको प्रतिकूल हुने गरी गुठी कायम गर्ने गरी भएको मिति २०५५।१।६ को निर्णय बदर गरी रैकर जग्गाको दर्ता स्नेस्ता यथावत् राखी पाउँ भन्ने सुधिरबहादुर श्रेष्ठको पुनरावेदनपत्र ।

साविक जोताहा मोहीको मृत्युपछि निजको हकखाने छोरा कृष्णबहादुरले मिति २०३७ सालमा आफ्ना नाममा जोत नामसारी गरेको साविक दर्ताभित्रको जग्गा साविक भिडी निर्विवादरूपमा २०३५ सालमा दर्तासमेत भै कृष्णबहादुरले जग्गा प्राप्त गरेपछि जोतसमेत कट्टा गरी साविक जग्गाको वस्तुस्थिति परिवर्तन भई तहतह हक हस्तान्तरण भै मेरा नाउँमा आएपछि नक्सा पास भै घर निर्माण गरी भोगचलन गरी आएकोमा स्नेस्ताबाट देखिने जग्गाधनीलाई बुझ्दै नबुझी दावीको जग्गा गुठीको हो भन्ने एउटै पनि आधार प्रमाण नहुँदा नहुँदै पनि अड्डामा रहेको स्नेस्ता प्रमाणको प्रतिकूल हुने गरी गुठी कायम गर्ने गरी भएको मिति २०५५।१।६ को निर्णय बदर गरी रैकर जग्गाको दर्ता स्नेस्ता यथावत् राखी पाउँ भन्ने सुशीला श्रेष्ठको पुनरावेदनपत्र ।

यसमा विवादित जग्गा शिवलाल ताम्राकारका नाउँमा २०३५ सालमा रैकरमा दर्ता भएको कुरा गुठी संस्थानको मिति २०५५।१।६ को निर्णयमा उल्लेख भएको देखिन्छ । शिवलालबाट मोही जनिएको नैनकुमारीको छोरा कृष्णबहादुरका नाउँमा २०३७।५।२ मा गएको पाइन्छ । कृष्णबहादुरबाट दिवाकर आचार्यमा गएको र दिवाकरबाट २०४३ सालको लिखतबाट सुशीलाका नाउँमा आएको देखिन्छ । यसपछि नक्सापास गरी घर निर्माण

भएको र केही जग्गा बाटोका लागि छुट्याइएको अवस्थामा मिति २०५५।१।६ को निर्णयले गुठी कायम भएको भनी २०६७।१।६ को पत्रबाट जनाउ दिएको गुठीको निर्णय फरक पर्न सक्ने देखिँदा छलफलका लागि अ.बं.२०२ नं. एवम् पुनरावेदन अदालत नियमावली, २०४८ को नियम ४७ बमोजिम प्रत्यर्थीलाई झिकाई आएपछि वा अवधि व्यतीत भएपछि लगाउको मुद्दा साथै राखी नियमानुसार पेश गर्नु भन्ने मिति २०६७।५।२० को पुनरावेदन अदालत, पाटनको आदेश ।

कि.नं.७० को जमिन शिवलालले मेरो साविक १५५८ दर्ताको सताजरू १० आना र ठसीखेल ५ आना गरी २ खलाको जग्गा कि.नं.७० को १-२-० जग्गा हो भनी ती खलामा भिडाई दर्ता गराएको देखिन आएको छ । सो खलाहरूको दर्ता भिडाई निज शिवलालले चापागाउँ जाने बाटोका र लगनखेलका जग्गा दर्ता गराएका हुन् भनी सानुकाजी महर्जनले मिति २०४७।१।२८ मा निवेदन दिएको देखिन आएको छ । किन एकै ठाउँमा भएका जोडिएका जमिन बेगल बेगल २ खला कायम भएर साविकमा दर्ता भयो सो कुरा प्रस्तुत मुद्दामा कहिँ पनि खुल्न आएको पाइएन । ती २ खला जग्गामध्ये एक खला शिवलालले खरिद गरेर आफ्नो नाममा नामसारी गराएको भन्ने पनि देखिन आएन । शिवलालले उक्त दुबै खला आफ्नो खलाको हो भनेका, कि.नं.७० को फिल्डबुकमा नाम लेखिएका जग्गाधनी भनिएका न्हुच्छेलालको छोरा तथा धनकृष्णको निवेदन तथा गुठी लगत नं. ४६ खलाको विवादित जग्गा होइन भन्ने कुराको पुनरावेदकले भरपर्दो जिकीर पुर्याउन सकेको नपाइएको । जहाँसम्म पुनरावेदकतर्फका विद्वान अधिवक्ताहरूले २०४९ सालमा गुठी प्रशासकले

रैकरलाई बदर गर्न पाउने अधिकार पाएका छन् त्यसभन्दा अगाडिको रैकर दर्तालाई बदर गर्न मिल्दैन भनी लिनुभएको जिकीरतर्फ गुठी संस्थान ऐन, २०३३ को संशोधित दफा ३९ ले सो दफा लागू भएपछिमात्र रैकरमा दर्ता भएको जग्गालाई गुठीमा परिवर्तन गर्न पाउने हो भन्न उपयुक्त हुँदैन । यस कारणसमेतबाट कि.नं.७० को जमिन रैकरको लगत कट्टा गरेर गुठी कायम गर्ने गरी गरेको गुठी संस्थानको मिति २०५५।१।६ को निर्णय मिलेकै देखिँदा सदर हुने ठहर्छ भन्ने व्यहोराको पुनरावेदन अदालत, पाटनबाट भएको मिति २०६८।६।३ को फैसला ।

२०२१ सालको सर्भे नापी हुँदा ललितपुर जिल्ला, ललितपुर नगर पञ्चायत वडा नं.५(झ) कि.नं.७० को १-२-० जग्गा निर्विवाद रैकर जनिई न्हुच्छेलालका नाममा दर्ता सेस्ता खडा भै न्हुच्छेलालको हक खाने गुठीमा उजूर गर्ने सानुकाजीले हकदावी छाडी कानूनबमोजिम मिति २०३५।३।१३ मा शिवलाल ताम्राकारको नाममा दर्ता भई निज शिवलालबाट मिति २०३७।५।२ को हा.ब. लिखतबाट उक्त जग्गाको मोही कृष्णबहादुर खड्काको नाममा, निज कृष्णबहादुरबाट दिवाकर आचार्यको नाममा, दिवाकर आचार्यबाट मिति २०४३।२।२९ मा हा.ब. लिखतले म सुशीला श्रेष्ठको नाममा र मिति २०५१।४।२१ को पारित छोडपत्रको लिखतले पुनरावेदकमध्येका सुधिर श्रेष्ठका नाममा दर्ता कायम हुन आई अख्तियारप्राप्त निकाय ललितपुर उपमहानगरपालिकाबाट नक्सा पास गराई घरको चारतला निर्माण कार्य पूरा गरी सोको प्रमाण लिई बसोबास गरी आएको घरजग्गाको सन्दर्भमा गुठी संस्थान ऐन, २०३३ को दफा ३९(१) आकर्षित हुन सक्ने होइन । निवेदकको पाटन

थसीखेलको पाखोबारी, भिट मकैबारीको कि.नं.७० को जग्गालाई पाटन बल्खुको धनहर खेततर्फको ४६ नं. गुठी मछिन्द्रनाथको खेत रसिद लगतसँग भिडाई ठोस प्रमाणबेगर रैकर दर्ता बदर गर्ने गरेको गुठी संस्थानको मिति २०५५।१।६ को निर्णय तथा सोलाई सदर गर्ने पुनरावेदन अदालत, पाटनको मिति २०६८।६।३ को निर्णयमा सबूद प्रमाणको मूल्याङ्कन एवं गुठी संस्थान ऐन, २०३३ को दफा ३९(१) को गम्भीर त्रुटी विद्यमान भएकोले उक्त पुनरावेदन अदालत, पाटनको मिति २०६८।६।३ को फैसला दोहोर्याई पाउँ भन्ने व्यहोराको निवेदक प्रतिवादी सुशीला श्रेष्ठको यस अदालतमा परेको निवेदन ।

२०२१ सालको सर्भे नापी हुँदा ललितपुर जिल्ला, ललितपुर नगर पञ्चायत वडा नं.५(झ) कि.नं.७० को १-२-० जग्गा निर्विवाद रैकर जनिई न्हुच्छेलालका नाममा दर्ता सेस्ता खडा भै न्हुच्छेलालको हक खाने गुठीमा उजूर गर्ने सानुकाजीले हकदावी छाडी कानूनबमोजिम मिति २०३५।३।१३ मा शिवलाल ताम्राकारको नाममा दर्ता भई निज शिवलालबाट मिति २०३७।५।२ को हा.ब. लिखतबाट उक्त जग्गाको मोही कृष्णबहादुर खड्काको नाममा, निज कृष्णबहादुरबाट दिवाकर आचार्यको नाममा, दिवाकर आचार्यबाट मिति २०४३।२।२९ मा हा.ब. लिखतले म सुशीला श्रेष्ठको नाममा र मिति २०५१।४।२१ को पारित छोडपत्रको लिखतले म निवेदक सुधिरबहादुर श्रेष्ठका नाममा दर्ता कायम हुन आई अख्तियारप्राप्त निकाय ललितपुर उपमहानगरपालिकामा मिति २०५४।१२।२५ मा नक्सा पास निवेदन दिई मिति २०५५।१।२७ मा नक्सा पास गराई घर निर्माण गरी त्यसपछि पटकपटक नक्सा पास

गराई तला थप गरी सोको प्रमाण लिई बसोबास गरी आएको घरजग्गाको सन्दर्भमा गुठी संस्थान ऐन, २०३३ को दफा ३९(१) आकर्षित हुन सक्ने होइन । निवेदकको पाटन थसीखेलको पाखोबारी, भिट मकैबारीको कि.नं.७० को जग्गालाई पाटन बल्खुको धनहर खेततर्फको ४६ नं. गुठी मछिन्द्रनाथको खेत रसिद लगतसँग भिडाई ठोस प्रमाणबेगर रैकर दर्ता बदर गर्ने गरेको गुठी संस्थानको मिति २०५५।१।६ को निर्णय तथा सोलाई सदर गर्ने पुनरावेदन अदालत, पाटनको मिति २०६८।६।३ को निर्णयमा सबूद प्रमाणको मूल्याङ्कन एवं गुठी संस्थान ऐन, २०३३ को दफा ३९(१) को गम्भीर त्रुटी विद्यमान भएकोले उक्त पुनरावेदन अदालत, पाटनको मिति २०६८।६।३ को फैसला दोहोर्याई पाउँ भन्ने व्यहोराको निवेदक प्रतिवादी सुधिरबहादुर श्रेष्ठको यस अदालतमा परेको निवेदन ।

यसमा निवेदन दावीको जग्गा सर्भे नापीमा कि.नं.७० कायम भई मोही कृष्णकुमारी भन्ने नैनकुमारी तथा जग्गाधनीमा न्हुच्छेलाल जनिई रैकर जग्गा भन्ने स्पष्टरूपमा देखिएको भनी जिकीर लिएको अवस्थामा विश्वरूप गुठीको ४६ नं. लगतको सेस्तासँग भिडेको भनी गुठी संस्थानका प्रशासकबाट गुठी संस्थान ऐन, २०३३ को दफा ३९(१) बमोजिम रैकरतर्फको लगत कट्टा भई गुठी कायम हुने ठहर्याई मिति २०५५।१।६ मा निर्णय भएको देखिन्छ । गुठी संस्थान ऐनको दफा ३९ ले साविकको गुठी तैनाथी जग्गा, गुठी अधीनस्थ जग्गा वा गुठी रैतान नम्बरीमा दर्ता गर्न सक्ने अधिकार प्रदान गरेको भए तापनि विवादको जग्गा गुठी हो वा रैकरतर्फको हो भन्ने सम्बन्धमा साविक लगत, मोठ, सेस्तालगायतका प्रमाणहरूको विश्लेषण गरी गुठी संस्थानबाट निर्णय

भएको भन्ने देखिँदैन । फिल्डबुकमा गुठी भन्ने जनिएको र नक्सापास गराई घरसमेत बनाई बसेको कित्ता नं.७० को जग्गाको सम्बन्धमा कुनै विश्लेषण नै नगरी गुठी संस्थानको निर्णय सदर हुने ठहर्याएको पुनरावेदन अदालत, पाटनको मिति २०६८।६।३ को फैसलामा गुठी संस्थान ऐन, २०३३ को दफा ३९, प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा ५४ तथा यस अदालतबाट प्रतिपादित नजीर सिद्धान्त (नेकाप २०४३, अङ्क १२, नि.नं.२९२५, पृष्ठ ११४७) समेतको त्रुटी रहेको देखिँदा न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा १२ को उपदफा (१) को खण्ड (क) र (ख) अनुसार मुद्दा दोहोर्याई हेर्ने अनुमति प्रदान गरिदिएको छ । प्रस्तुत निवेदनलाई पुनरावेदनको लगतमा दर्ता गरी विपक्षीहरूसमेत झिकाई आएपछि वा अवधि नाघेपछि नियमानुसार गरी पेश गर्नु भन्ने मिति २०६९।१२।१६ को यस अदालतको आदेश ।

नियमबमोजिम पेश हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदकतर्फबाट उपस्थित विद्वान वरिष्ठ अधिवक्ता श्री महादेवप्रसाद यादव र विद्वान अधिवक्ता श्री खगेन्द्र अधिकारीले साविक जोताहा मोहीको मृत्युपछि निजको हकखाने छोरा कृष्णबहादुरले मिति २०३७ सालमा आफ्ना नाममा जोत नामसारी गरेको साविक दर्ताभिन्नको जग्गा निर्विवादरूपमा २०३५ सालमा दर्तासमेत भै कृष्णबहादुरले जग्गा प्राप्त गरेपछि जोतसमेत कट्टा गरी तहतह हक हस्तान्तरण भै सुधिरबहादुर श्रेष्ठको नाउँमा आएपछि नक्सा पास भै घर निर्माण र पटकपटक तला थप गरी भोगचलन गरी आएको, गुठीको ४६ नं.लगत धनहर खेतभएको र भिडाएको कि.नं.७० को जग्गा भीट भनी हाल साविक नभिडेको, सेस्ताबाट देखिने जग्गाधनीलाई

बुझ्दै नबुझी दावीको जग्गा गुठीको हो भन्ने एउटै पनि आधार प्रमाण नहुँदा नहुँदै पनि अड्डामा रहेको सेस्ता प्रमाणको प्रतिकूल हुने गरी गुठी कायम गर्ने गरी भएको मिति २०५५।१।६ को निर्णय सदर गर्ने गरी पुनरावेदन अदालत, पाटनबाट भएको फैसला बदर गरी रैकर जग्गाको दर्ता सेस्ता यथावत् कायम हुनुपर्छ भनी बहस गर्नु भयो । प्रत्यर्थीको तर्फबाट उपस्थित विद्वान अधिवक्ता श्री ज्ञानेन्द्रप्रसाद पोखरलले फिल्डबुकमा लेखिएको व्यहोरालाई विपक्षीहरूले स्वीकार गरेको, फिल्डबुकमा लेखिएको जग्गाधनीका छोरा सानुलाल महर्जनलाई बुझ्दा जग्गा गुठीको हो भनी कागज गरिदिएको र गुठी संस्थानमा रहेको ऐतिहासिक दस्तावेजसमेतका प्रमाणबाट गुठी देखिएकोमा लगत रहे नरहेको कुराले महत्त्व नपाउने हुँदा गुठी संस्थान केन्द्रीय कार्यालयको निर्णय सदर गर्ने गरी पुनरावेदन अदालत, पाटनबाट भएको फैसला अन्यथा हुनुपर्ने होइन भन्नेसमेत व्यहोराको बहस प्रस्तुत गर्नुभयो ।

उल्लिखित बहस सुन्नुका साथै मिसिल संलग्न प्रमाण कागजहरूको अध्ययन गरी सुरु गुठी संस्थान केन्द्रीय कार्यालयले गरेको निर्णय सदर गरेको पुनरावेदन अदालत, पाटनको फैसला मिलेको छ छैन प्रतिवादीहरूको पुनरावेदन जिकीर पुग्न सक्छ सक्दैन भन्ने सम्बन्धमा निर्णय दिनुपर्ने देखियो ।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा, यसमा २०२१ सालमा सर्भे नापी हुँदा ललितपुर जिल्ला, ललितपुर नगर पञ्चायत वडा नं.५(झ) कि.नं.७० को १-२-० जग्गा रैकरको लगत कट्टा गरी गुठी कायम गरेको गुठी संस्थानको मिति २०५५।१।६ को निर्णय सदर गर्ने गरेको पुनरावेदन अदालत, पाटनको फैसलामा मुख्यतः गम्भीर कानूनी त्रुटी भै सर्वोच्च

अदालतबाट स्थापित कानूनी सिद्धान्तको पालना नभएको र गलत किसिमले व्याख्या गरेको हुँदा दोहोर्याई हेर्ने निस्सा पाउँ भनी प्रतिवादीहरूको यस अदालतमा छुट्टाछुट्टै निवेदन परेकोमा यस अदालतबाट पुनरावेदन अदालत, पाटनको फैसला दोहोर्याई हेर्ने निस्सा प्रदान भई पुनरावेदनको रूपमा दर्ता हुन आएको देखियो ।

३. यसमा विवादित जग्गा मिति २०३५।३।१३ मा शिवलाल ताम्राकारको नाममा रैकर दर्ता भई शिवलालबाट मोही जनिएका नैनकुमारीको छोरा कृष्णबहादुर खड्काको नाउँमा मिति २०३७।५।२ मा हालैको बकसपत्रबाट दर्ता हुन आएको देखिन्छ । निज कृष्णबहादुरबाट दिवाकर आचार्य हुँदै मिति २०४३।२।२९ मा हालैको बकसपत्रबाट पुनरावेदक प्रतिवादी सुशीला श्रेष्ठको नाममा आएको र मिति २०५१।४।२१ को पारित छोडपत्रको लिखतले सुधिर श्रेष्ठको नाममा दर्ता भई अख्तियारप्राप्त निकाय ललितपुर उपमहानगरपालिकाबाट नक्सा पास गराई घर निर्माण गरी पटकपटक तला थप गरी भोग चलन गरी आएको अवस्थामा उक्त जग्गा विश्वरूप गुठीको लगत नं.४६ को हो भनी मिति २०५५।१।६ मा गुठी संस्थानबाट उक्त रैकर दर्ता बदर गरी गुठी कायम गरेको देखिन्छ ।

४. गुठी संस्थानले गुठी संस्थान ऐन, २०३३ को दफा ३९(१) बमोजिम रैकरतर्फको लगत कट्टा भै गुठी कायम गर्ने गरी निर्णय गर्दा सुशीला श्रेष्ठ र सुधिरबहादुर श्रेष्ठ तथा निवेदकहरूले उक्त जग्गा प्राप्त गरेका निजहरूका दाताहरूलाई बुझ्दै नबुझी विश्वरूप गुठीको ४६ नं. लगतको सेस्तासँग भिडेको भनी गुठी कायम हुने ठहर गरेको देखिन्छ । लगत नं.४६ को जग्गा खेत हो भनी गुठीको लगतमा उल्लेख भएको

देखिन्छ तर उक्त कि.नं.७० को जग्गाको क्षेत्रीय किताबको विरह महलमा पाखो भनी जनिएको देखिन्छ भने मोहीको महलमा कृष्णकुमारी भन्ने नैनकुमारी लेखिएको र किसानको व्यहोरामा यो जग्गा नुच्छेलालको हो मैले अधिया तिरी जोती खाएको छु भन्ने क्षेत्रीय किताबमा व्यहोरा उल्लेख भएको देखिन्छ । लगतमा र क्षेत्रीय किताबमा विरह फरक फरक रहेको र क्षेत्रीय किताब र सेस्ता पूर्जामा समेत गुठी जनिएको अवस्था देखिन आउँदैन । उजूरी गर्नेले पनि सो जग्गा कुन आधार, कारण र प्रमाणबाट गुठीको हो भनी देखाउन सकेको छैन । लगत नं.४६ को जग्गा कि.नं.७० सँग भिडेको छ भन्ने कुनै स्पष्ट आधार देखाउन सकेको पनि पाईएन । सो हुँदा विवादित जग्गा वादीतर्फबाट दावी लिएबमोजिम गुठीकै जग्गा हो भनी भन्न सक्ने अवस्था देखिँदैन ।

५. दावीको जग्गा नापी हुँदा रैकर भनी नापी भएको र दर्ता गराई तहतह मालपोत कार्यालयको निर्णयले हकप्राप्त व्यक्तिमा हक हस्तान्तरणसमेत हुँदै आएकोमा सोलाई हक पुग्ने व्यक्ति शिवलाल ताम्राकारले आफ्नो नाउँमा दर्तासमेत गराएको देखिन्छ । उक्त विवादित जग्गामा नक्सापास गराई घर निर्माण भई भोग चलन गरी आएको पनि देखिन्छ । यसरी दर्ता सेस्ता प्राप्त गरी सो जग्गामा घर निर्माण गरी लामो समयसम्म भोग चलन गरी आएको तथ्यमा कुनै विवाद रहेको देखिन आएन ।

६. गुठी संस्थान ऐन, २०३३ को दफा ३९ मा गुठीको जग्गा रैकरमा दर्ता भए तापनि गुठीको सेस्ताबाट गुठीको जग्गा देखिन आई प्रमाणित हुन आएमा रैकरको लगत कट्टा गरी गुठीको जग्गामा दर्ता गरिने छ भन्ने व्यवस्था रहेको देखिन्छ । सोबमोजिम रैकर लगत कट्टा

गर्नका लागि सर्वप्रथम उक्त जग्गा गुठीको जग्गा हो भनी लिखत प्रमाणबाट प्रमाणित भएको हुनुपर्दछ । तर प्रस्तुत विवादमा गुठी संस्थानले यो जग्गा साविकदेखि हालसम्म यसरी रहेको र यो प्रमाणबाट गुठीको जग्गा हो भनी देखाउन प्रमाणित गर्न सकेको देखिँदैन । गुठी वा रैकर जग्गाको यकिन नै नगरी जग्गाको लगत नभिकेको अवस्थामा अनुमानको भरमा १५ वर्षभन्दा अघिदेखि तहतह हक हस्तान्तरण भई आएको एकाको नाममा दर्ता भइसकेको जग्गालाई बिनाआधार बिनाप्रमाण लगत भिकेको भनी रैकर जग्गालाई गुठी कायम गर्ने अधिकार उक्त दफाले गुठी संस्थानलाई दिएको देखिँदैन । सो हुँदा उक्त जग्गा रैकरको लगत कट्टा गरी गुठी जग्गामा दर्ता गर्न मिल्ने देखिँदैन ।

७. तसर्थ कि.नं.७० को जग्गा गुठीको हो भन्ने प्रमाणबाट नदेखिएको र हक हस्तान्तरण हुँदै प्रतिवादीहरूका नाउँमा दर्ता भई नक्सा पास गरी घर निर्माण गरी भोग चलनसमेत गरी आएको अवस्थामा उक्त जग्गालाई गुठीको जग्गा ठहरयाएको गुठी संस्थान केन्द्रीय कार्यालयको निर्णयलाई सदर गर्ने गरेको पुनरावेदन अदालत, पाटनको फैसला मिलेको नदेखिँदा उल्टी हुने ठहर्छ । अरूमा तपसीलबमोजिम गर्नु ।

तपसील

माथि इन्साफ खण्डमा उल्लेख भएबमोजिम पुनरावेदन अदालत, पाटनको फैसला उल्टी भै कि.नं.७० को जग्गा रैकर कायम हुने ठहरी फैसला भएकोले सुरु गुठी संस्थान केन्द्रीय कार्यालयको निर्णयबमोजिम कायम गरेको गुठीको लगत कट्टा गर्नु भनी गुठी संस्थान केन्द्रीय कार्यालयमा र गुठी संस्थान शाखा कार्यालय, ललितपुरमा लेखी पठाउनु..... १

दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार गरी बुझाइदिनु..... १

उक्त रायमा सहमत छु ।
न्या.रामकुमार प्रसाद शाह

इति संवत् २०७० साल माघ ५ गते रोज १ शुभम् ।
इजलास अधिकृत: मनोज श्रेष्ठ

निर्णय नं.११०७

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री रामकुमार प्रसाद शाह
माननीय न्यायाधीश प्रा.डा.श्री भरतबहादुर कार्की
फैसला मिति : २०७०।१।१।२
०६७-CR-०३४९

मुद्दा : जबर्जस्ती करणी ।

पुनरावेदक/प्रतिवादी : भारत विहार, सीतामढी
वैरगनिया घर भई हाल कारागार कार्यालय,
पर्सा वीरगन्जमा कैदमा रहेका महेश पटेल
कुर्मी

विरूद्ध

प्रत्यर्थी/वादी : गीतादेवी पटेलको जाहेरीले नेपाल
सरकार

- अनुसन्धानको क्रममा बुझिएका व्यक्तिहरूले अदालतमा साक्षी सरह बकपत्र नगरेसम्म त्यस्तो प्रमाणलाई प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा १८ बमोजिम ठोस र विश्वसनीय प्रमाण मान्न नमिल्ने ।
(प्रकरण नं.४)
- विशेषज्ञले प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा २३(७) बमोजिम साक्षी सरह अदालतमा उपस्थित भई बकपत्र नगरेको र त्यस्तो बकपत्रलाई अर्को पक्षले जिरह गर्ने मौका नपाएकोमा त्यस्तो विशेषज्ञको रायलाई प्रमाणमा लिन उक्त कानूनी व्यवस्थाबमोजिम मिल्ने नहुने ।
- जाहेरवाला वा पीडितले अनुसन्धानको क्रममा व्यक्त गरेको कथनलाई निजहरू साक्षी सरह अदालतमा उपस्थित भई बकपत्र नगरेको अवस्थामा त्यस्तो कथनलाई पनि दफा १८ बमोजिम प्रमाणमा लिन नमिल्ने ।
- वादीबाट अनुसन्धान तहकीकातको क्रममा तयार भएको लिखतमा उल्लेख भएको कुरा सो कुरा व्यक्त गर्ने व्यक्तिहरू, जाहेरवाला, पीडित, पीडितको शारीरिक परीक्षण गर्ने मेडिकल अधिकृत, वस्तुस्थिति मुचुल्कासमेतका व्यक्तिहरू अदालतमा साक्षी सरह उपस्थित भई बकपत्र गर्न नआएको र साक्षी सरह बकपत्र गरेको नदेखिएकोले अनुसन्धान तहकीकातका क्रममा घटनाका सम्बन्धमा निजहरूले व्यक्त गरेको कुरा प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा १८, २५ एवं २३(७) बमोजिम अकाट्य, निश्चयात्मक र विश्वसनीय
- प्रमाणको रूपमा ग्रहण गर्न नमिल्ने ।
(प्रकरण नं.५)
- पुनरावेदक/प्रतिवादीका तर्फबाट : विद्वान अधिवक्ता लिलामणि पौडेल
प्रत्यर्थी/वादीका तर्फबाट : विद्वान उपन्यायाधिवक्ता टिकेन्द्र दाहाल
अवलम्बित नजीर :
सम्बद्ध कानून :
■ प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा १८, २५, २३(७) ।
- सुरू तहमा फैसला गर्ने :-
मा.जि.न्या.श्री विष्णुप्रसाद कोइराला
पुनरावेदन तहमा फैसला गर्ने :-
मा.न्या. श्री एकराज आचार्य
मा.न्या. श्री तेजबहादुर कार्की
- फैसला
न्या.रामकुमार प्रसाद शाह : न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को ९(१) बमोजिम दायर हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको सङ्क्षिप्त तथ्य र ठहर यसप्रकार छ :
जिल्ला पर्सा, वीरगन्ज उपमहानगरपालिका, वडा नं. ११ स्थित नन्दु साहको घरमा डेरा गरी बसी आएकोमा सोही घरमा डेरा गरी बस्ने अभियुक्त महेश पटेलको कोठामा मिति २०६४।५।२८ गतेका दिन अपरान्ह १५:३० बजेको समयमा टि.भी.को ठूलो आवाज आएको, मेरी वर्ष ८ की छोरी रोएको जस्तो लागेको र निजको कोठाको ढोका बन्द रहेकोले झ्यालबाट कोठा खोली हेर्दा निज महेश पटेलले छोरी काजलकुमारी पटेललाई

खाटमा सुताई सर्वाङ्ग नाङ्गो पारी आफ्नु लिङ्गलाई छोरीको योनीमा राख्ने गरेको देखी तत्काल हल्लाखल्लासमेत गरेकीले अन्य मानिसहरूसमेत आई निज महेश पटेललाई पक्राउ गरेका हुँदा निजलाई कानूनी कारवाही गरी पाऊँ भनी सो बखत छोरीले लगाएको पुरानो टिसर्टसमेत दाखिला गरेको छु भन्नेसमेत व्यहोराको गीतादेवी पटेलको जाहेरी दरखास्त ।

जिल्ला पर्सा, वीरगन्ज उपमहानगरपालिका, वडा नं. ११ स्थित उत्तरमा खाली जग्गा, दक्षिण रामचन्द्रको घर, पूर्वमा सडक र पश्चिममा नागेन्द्र साहको घर यति ४ किल्लाभिन्न पर्ने नन्दु साहको घरमा जाहेरवाला र अभियुक्त महेश पटेलसमेत डेरा गरी बसेका, सो महेश पटेलको डेरामा प्रवेश गरी हेर्दा बिस्तरासहितको खाट भएको, सोसँगै पश्चिम टेलिभिजन र अन्य सामानहरू भएको, खाटमा महेश पटेलले काजलकुमारी पटेललाई करणी गरेको भन्नेसमेत व्यहोराको घटनास्थल मुचुल्का ।

जिल्ला प्रहरी कार्यालय, पर्साको कम्पाउन्डमा उपस्थित गराइएका अभियुक्त महेश पटेलले लगाएको रगतको टाटो (दाग) देखिएको पुरानो गम्छा र पीडित काजलकुमारी पटेलले लगाएको पुरानो नाइलनको निजको घुँडासम्म पुग्ने दुई ठाउँमा तरल पदार्थको दाग भएको भेस्ट बरामद भएको भन्नेसमेत व्यहोराको बरामदी मुचुल्का ।

मिति २०६४।५।२८ गते अपरान्ह १५:३० बजेको समयमा मेरो आमाले मलाई नुहाई दिई कपडा धुन लाग्नु भएको र म कोठातिर आएकोमा अभियुक्त महेश पटेलले मलाई काजल एक ग्लास पानी ल्याई देउ भनेकोले पानी दिन निजको कोठामा जाँदा निज खाना खाँदै रहेछ ।

मैले पानी दिएपछि निजले मेरो हातमा समाती बसेर टि.भी. हेर भनेको हुँदा मैले टि.भी. हेरी बसेँ । निजले खाना खाइसकेपछि म बसेको खाटमा सँगै बसी मलाई लडाई नाङ्गो पारी बोलिस, कराइस् भने मारी दिन्छु भनी धम्की दिई निजले आफ्नो लिङ्ग मेरो योनीमा पसाउन बल गरेको, रुँदा कराउँदा पनि नछोडेको र पछि मेरो आमाले थाहा पाई हल्ला गरेको हो भन्नेसमेत व्यहोराको पीडित काजलकुमारी पटेलले गरेको कागज ।

पीडित काजलकुमारी पटेल र अभियुक्त महेश पटेलसमेतलाई स्वास्थ्य परीक्षण गरी पठाई दिन नारायणी उपक्षेत्रीय अस्पताल, वीरगन्जलाई लेखिएको पत्र ।

मिति २०६४।५।२८ गते अपरान्ह १५:३० बजेको समयमा म आफ्नो डेरामा खाना खान लागेको बखत काजलकुमारी पटेल नुहाई आएको देखी मैले निजलाई एक गिलास पानी देउ भनेकोले निज पानी लिई कोठामा आईन् । त्यसपछि निजको हात समाती बस, टि.भी. हेर भनेँ । अनि उनी बसिन् र मैले खाना खाई निजसँगै बसेँ । त्यसपछि निजलाई खाटमा सुताई निजले लगाएको भेस्ट कपडा माथि सारी बोलिस, कराइस् भने मारी दिन्छु भनी धम्की दिई मेरो लिङ्गलाई निजको योनीमा रगड्दै गर्दा निजकी आमाले थाहा पाई हल्ला खल्ला गर्दा वरिपरिका मानिसहरूसमेत आई मलाई पक्राउ गरिएको हो भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी महेश पटेलले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष गरेको बयान ।

पीडित काजलकुमारी पटेलको Labia Majora मा Abrasion देखिन्छ भन्नेसमेत व्यहोराको नारायणी उपक्षेत्रीय अस्पताल, वीरगन्जको स्वास्थ्य जाँच परीक्षण प्रतिवेदन ।

पीडित काजलकुमारी पटेलको शरीरबाट

निकालिएको तरल जस्तो पदार्थ लागेको भेस्ट र अभियुक्त महेश पटेलको गम्छा परीक्षणको लागि केन्द्रीय प्रहरी विधि विज्ञान प्रयोगशाला, महाराजगन्ज काठमाडौंमा पठाएको पत्र ।

जाहेरवाला गीतादेवी पटेलले हल्लाखल्ला गरेको आवाज सुनी गई हेर्दा पीडित काजलकुमारी पटेल रुँदै बसेकी र अभियुक्त महेश पटेल तौलियामात्र लगाएको अवस्थामा भएकोले बुझ्दा निज अभियुक्तले काजलकुमारी पटेललाई आफ्नो कोठामा लगी करणी गरेको रहेछ भन्नेसमेत व्यहोराको वस्तुस्थिति मुचुल्का ।

मिति २०६४।५।२८ गते अपरान्ह १५:३० बजेको समयमा यी प्रतिवादी महेश पटेल कुर्मीले जाहेरवालाकी छोरी वर्ष ८ की काजलकुमारी पटेललाई आफ्नै कोठामा बोलाई जबर्जस्ती करणी गरेको पुष्टि हुन आएकोले निज प्रतिवादी महेश पटेल कुर्मीलाई मुलुकी ऐन, जबर्जस्ती करणीको महलको १ नं. तथा ३ नं. को देहाय १ को कसूरमा ऐ. महलको ३ नं.को देहाय १ अनुसार सजाय हुन तथा ऐ.को १० नं. अनुसार पीडित काजलकुमारीलाई क्षतिपूर्तिसमेत भराई पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको अभियोगपत्र ।

मैले पीडित काजलकुमारी पटेललाई जबर्जस्ती करणी गरेको होइन, छैन । प्रहरीमा कुटपीट गरी बयान गराइएको हो । मैले तौलिया फेरिरहेको अवस्थामा मलाई पीडितकी आमाले पक्राउ गरेको हो, मेरो र जाहेरवालाको बीचमा झगडा भएकोले निजले मलाई फँसाउनको लागि झूठा जाहेरी दिएको हुँदा अभियोग दावीबाट सफाइ पाऊँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी महेश पटेल कुर्मीले पर्सा जिल्ला अदालतमा गरेको बयान ।

पीडितको मौकामा भएको शारीरिक जाँचको प्रतिवेदन, केन्द्रीय प्रहरी विधि विज्ञान

प्रयोगशालाको प्रतिवेदन, मौकामा बुझिएका पीडित र जाहेरवालासमेतका व्यक्तिहरूको कथनले प्रतिवादीले मौकामा गरेको बयानलाई पुष्टि र प्रमाणित गरेको देखिन्छ । प्रतिवादीले अदालतमा गरेको बयान र प्रतिवादीका साक्षीले पुष्टि हुने प्रमाण पेश हुन नसकेको समेतका आधारमा प्रतिवादीले पीडितलाई जबर्जस्ती करणी गर्ने प्रयाससम्म गरी पीडितको योनीको सम्बेदनशील भागमा Abrasion भएको देखिँदा यी प्रतिवादी महेश पटेल कुर्मीले अभियोग दावीअनुसारको कसूर अपराध नगरी मुलुकी ऐन, जबर्जस्ती करणीको महलको ५ नं. अनुसार जबर्जस्ती करणीको उद्योगसम्म गरेको देखिन्छ । प्रतिवादीले ऐ.३ नं.को देहाय १ अनुसार १० वर्ष भन्दा मुनिको बालिकालाई जबर्जस्ती करणीको उद्योग गरेको देखिँदा निजलाई ऐ.को ५ नं.अनुसार सोको आधा सजाय ५ वर्ष कैद हुने ठहर्छ भन्ने पर्सा जिल्ला अदालतबाट भएको मिति २०६५।१२।३० को फैसला ।

पीडित भनिएकी केटीको उमेर यकिन नगरिएको, वादीका साक्षीहरू, पीडित, जाहेरवालासमेतले अदालतमा आई बकपत्र नगरेकाले वादी पक्षले अदालतसमक्ष आफ्नो साक्षी प्रमाणको स्वतन्त्र तवरले पुष्ट्याई गर्न सकेको छैन । अस्पतालबाट भएको परीक्षण रिपोर्टमा करणी भए नभएको भनी यकिन साथ भन्न नसकिने भनी उल्लेख भएको, अनुसन्धानको क्रममा मेरो बयान गराउँदा जबर्जस्ती साथ पहिले नै तयार भएको बयानमा सहीछाप गराएको र सोको खण्डन गरी मैले समयमा नै अदालतसमक्ष बयान गर्दा प्रतिवाद गरी सकेको समेतका आधारमा पर्सा जिल्ला अदालतबाट मिति २०६५।१२।३० मा भएको फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा सो फैसला उल्टी गरी अभियोग दावीबाट सफाइ पाउँ भन्ने प्रतिवादी

महेश पटेल कुर्मिले पुनरावेदन अदालत, हेटौंडामा दिएको पुनरावेदनपत्र ।

प्रतिवादीले मौकामा बयान गर्दा मैले आफ्नो लिङ्ग काजलकुमारीको योनीको वरिपरि रगड्दै गरेको अवस्थामा जाहेरवालीले थाहा पाएकोले भाग्न लाग्दा मलाई नियन्त्रणमा लिएका हुन् भनी बयान गरेको, स्वास्थ्य परीक्षण प्रतिवेदनमा पीडितको योनीको Labia Majora मा Abrasion देखिन्छ भनी उल्लेख भएको, प्रतिवादीले आफ्नो लिङ्ग मेरो योनीमा रगड्दै बल प्रयोग गरी मेरो योनीमा पसाउन खोज्दै गर्दा मेरी आमाले थाहा पाई कोठामा आई ढोका खोल्दा निज भागेको भन्ने पीडित बालिकाले गरेको बयान र जबर्जस्ती करणी वारदात कायम हुनका लागि लिङ्ग र योनीबीच सामान्य घर्षण पर्याप्त हुने भन्नेसमेत कानूनी सिद्धान्त प्रतिपादन भएको र ८ वर्षकी बालिकाले प्रतिवादीलाई फँसाउनका लागि झूठा कुरा गरेकी होलिन् भन्ने अनुमान गर्नसमेत सकिने अवस्था नहुँदा प्रतिवादीले पीडित वर्ष ८ की काजलकुमारी पटेललाई जबर्जस्ती करणी गरेको तथ्य पुष्टि भैरहेको अवस्थामा प्रतिवादीले जबर्जस्ती करणीको उद्योग गरेको ठहर गरिएको फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा बदर गरी प्रतिवादीलाई अभियोग दावीअनुसार सजाय गरी पाउँ भन्ने वादी नेपाल सरकारको तर्फबाट पुनरावेदन अदालत, हेटौंडामा दिएको पुनरावेदनपत्र ।

वादी प्रतिवादी दुबै पक्षको पुनरावेदन परेकाले अ.बं. २०२ नं.को प्रयोजनार्थ दुबै पक्षको पुनरावेदन एक-अर्कालाई परस्पर सुनाउनु भन्ने मिति २०६६।१।२८ गते पुनरावेदन अदालत, हेटौंडाबाट भएको आदेश ।

पुनरावेदक प्रतिवादीले पीडितको योनीमा लिङ्ग घुसारी घर्षण गरेको कारणबाट नै योनीको

बाह्य ओठको भागमा खुइलिएको र चोटपटक परेको पुष्टि हुन आएकोले योनीमा वीर्य स्खलन हुनुपर्ने र योनीको अन्य भागमा चोटपटक हुनु नै पर्ने बाध्यात्मक स्थिति हुन सक्दैन । नाबालिका पीडितलाई वयस्क प्रतिवादीले सजिलै नियन्त्रण गरी लिङ्ग योनीमा छिराउन दल्दादल्दैका अवस्थामा जाहेरवालाले देखी हल्ला गरी प्रतिवादीलाई पक्राउसमेत गरेको कारणबाट पीडितको योनीमा अन्य थप चोटपटकहरू पर्न सक्ने अवस्था पनि भएन । यसरी मिसिल संलग्न सबूद प्रमाणहरूबाट पीडितलाई पुनरावेदक प्रतिवादीले जबर्जस्ती करणीको १ र ३ (१) नं. को कसूर गरेकाले ऐ.को ३ (१) नं. ले सजाय गर्नुपर्नेमा ऐ.को ५ नं. अनुसार पुनरावेदक प्रतिवादीलाई जबर्जस्ती करणीको उद्योगको कसूर कायम गरी सजाय गरेको सुरू फैसला मिलेको देखिएन । यस्तो अवस्थामा कसूरबाट सफाई पाऊँ भन्ने पुनरावेदक प्रतिवादीको जिकीरसँग सहमत हुन सकिएन । तसर्थ उक्त आधार र कारणहरूबाट पुनरावेदक प्रतिवादीलाई जबर्जस्ती करणी उद्योगको कसूर सजाय गरेको पर्सा जिल्ला अदालतबाट मिति २०६५।१२।३० गते भएको फैसला नमिलेकोले सो फैसला केही उल्टी हुने र प्रत्यर्थी पुनरावेदक प्रतिवादी महेश पटेल कुर्मिलाई जबर्जस्ती करणीको ३(१) नं. ले १०(दस) वर्ष कैद हुने तथा ऐ.को १० नं. ले दस हजार रूपैयाँ क्षतिपूर्तिसमेत पीडित बालिकाले पुनरावेदक प्रतिवादीबाट भरी पाउने ठहर्छ । पुनरावेदक प्रतिवादीको पुनरावेदन जिकीर पुग्न सक्दैन भन्ने पुनरावेदन अदालत, हेटौंडाको मिति २०६६।११।११ को फैसला ।

प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा २५ मा प्रमाणको भार वादीमा रहने व्यवस्था रहेकोमा

वादीबाट ठोस र तथ्ययुक्त प्रमाण पेश हुन सकेको छैन । प्रतिवादीले अदालतमा बयान गर्दा आरोपित कसूरमा इन्कार रहेको स्थितिमा अनुसन्धान अधिकारीसमक्ष साबित रहेको भन्ने आधारमा मात्र कसूरदार ठहरयाउन मिल्दैन । घटनास्थल मुचुल्का, वस्तुस्थिति मुचुल्का, बरामदी मुचुल्काका मानिस तथा पीडित र जाहेरवालासमेतलाई अदालतमा उपस्थित गराई बकपत्र गराइएको छैन । अनुसन्धान अधिकारीसमक्ष कागज गर्ने व्यक्तिले अदालतमा उपस्थित भई बकपत्र नगरेको अवस्थामा त्यस्तो कागज गर्ने व्यक्तिको बनाइलाई प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा १८ बमोजिम प्रमाणमा लिन मिल्दैन । नारायणी उपक्षेत्रीय अस्पताल वीरगन्जमा पीडितको स्वास्थ्य परीक्षण गर्ने चिकित्सकले पनि अदालतमा आई बकपत्र गरेको छैन । यसरी वादीले अनुसन्धानको क्रममा तयार गरिएका प्रमाण पुष्टि हुने गरी अदालतमा परीक्षण गराउन नसकेको अवस्थामा केवल अनुसन्धानको क्रममा तयार भएको प्रमाणको आधारमा मात्र कसूरदार ठहरयाउन नमिल्ने स्थितिमा आरोपित कसूर गरेको ठहरयाएको पुनरावेदन अदालत, हेटौँडाको फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा उल्टी गरी अभियोग दावीबाट सफाई पाउँ भन्ने व्यहोराको प्रतिवादीले यस अदालतमा दिएको पुनरावेदनपत्र ।

प्रतिवादीले अदालतमा बयान गर्दा कसूरमा इन्कार रही बयान गरेको, अनुसन्धानको क्रममा बुझिएका मानिसहरूले आई बकपत्र गरेको नदेखिनुका साथै स्वास्थ्य जाँच गर्ने विशेषज्ञसमेतले बकपत्र नगरेको अवस्थामा प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा १८, २३(७), ५४ तथा अ.बं. १८४क को परिप्रेक्ष्यमा प्रतिवादीलाई कसूरदार ठहरयाई

सजाय गरेको पुनरावेदन अदालत, हेटौँडाको फैसला फरक पर्न सक्ने देखिँदा अदालती बन्दोवस्तको २०२ नं. बमोजिम छलफलको निमित्त महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयलाई पेशीको सूचना दिई नियमानुसार पेश गर्नु भन्ने यस अदालतको मिति २०६९।५।२० को आदेश ।

नियमबमोजिम दैनिक पेशीसूचीमा चढी पेश हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको पुनरावेदनसहितको मिसिल अध्ययन गरी पुनरावेदक/प्रतिवादी महेश पटेल कुर्मीका तर्फबाट विद्वान अधिवक्ता लिलामणि पौडेलले जाहेरवाला, पीडित र अनुसन्धानको क्रममा बुझिएका व्यक्तिहरूले अदालतमा आई बकपत्र नगरेको स्थितिमा निजहरूले अनुसन्धानको सिलसिलामा व्यक्त गरेको कुरालाई प्रमाणमा लिन मिल्दैन । प्रतिवादीले आरोपित कसूरमा इन्कार रही अदालतमा बयान गरेका छन् । जाहेरवालसँग रिसइवी रहेको भनी प्रतिवादीले अदालतमा गरेको बयानलाई निजका साक्षीले गरेको बकपत्रले पुष्टि गरेको छ । यस्तो स्थितिमा प्रतिवादीलाई कसूरदार ठहर गरी पुनरावेदन अदालत, हेटौँडाबाट भएको फैसला नमिलेकोले उल्टी गरी प्रतिवादीलाई सफाई दिने गरी फैसला हुनुपर्छ भनी बहस गर्नुभयो । यस्तै, प्रत्यर्थी/वादी नेपाल सरकारको तर्फबाट विद्वान उपन्यायाधिवक्ता टिकेन्द्र दाहालले प्रतिवादी अनुसन्धान अधिकारीसमक्ष आरोपित कसूरमा साबित भई बयान गरेका छन् । प्रत्यक्षदर्शी/ जाहेरवालाको कीटानी जाहेरी र पीडितले अनुसन्धानको क्रममा यी प्रतिवादीले आफूलाई जबर्जस्ती करणी गरेको भनी लेखाई दिएकी छन् । पीडितको स्वास्थ्य जाँच प्रतिवेदनबाट योनीको मध्यभागको ओठमा खुइलिएको भन्ने

देखिन्छ । त्यसकारण प्रतिवादीलाई अभियोग माग दावीबमोजिम सजाय हुने ठहर्याएको पुनरावेदन अदालत, हेटौंडाको फैसला मिलेको हुँदा सदर हुनुपर्छ भनी बहस गर्नु भयो ।

उपयुक्त बहस जिकीर एवं मिसील अध्ययन गरी पुनरावेदन अदालत, हेटौंडाको फैसला मिलेको छ, छैन र पुनरावेदकको पुनरावेदन जिकीर पुग्न सक्छ, सक्दैन भन्ने निर्णय दिनुपरेको छ ।

२. प्रतिवादी महेश पटेलले मेरी छोरी काजलकुमारीलाई मिति २०६४।५।२८ गते जबर्जस्ती करणी गरेकोले कारवाही गरी पाउँ भन्ने जाहेरी भई पीडितको बयान, शारीरिक परीक्षणसमेतबाट जबर्जस्ती करणी गरेको देखिँदा निज महेश पटेललाई मुलुकी ऐन, जबर्जस्ती करणीको ३(१) नं.को कसूरमा सजाय गरी निज प्रतिवादीबाट १० नं. बमोजिम क्षतिपूर्तिसमेत भराई पाउँ भन्ने अभियोग दावी रहेको छ ।

३. प्रतिवादी महेश पटेल कसूरजन्य कुरामा अनुसन्धान अधिकारीमा साबित भए पनि अदालतमा इन्कार रही बयान गरेका छन् । प्रतिवादीले जाहेरवालसँग आफ्नो झगडा परेको कारणले फँसाउनका लागि जाहेरी दिएको भनी अदालतमा बयान गरेका छन् । निजको सो बयानलाई निजका साक्षी सुरेन्द्र मण्डलले अदालतमा बकपत्र गरी पुष्टि गरेको देखिन्छ ।

४. पीडित काजलकुमारी, निजकी आमा र जाहेरवाला, घटनास्थल तथा बरामदी मुचुल्का र वस्तुस्थिति मुचुल्काका व्यक्तिहरूलाई साक्षी सरह बकपत्र गर्न अदालतमा उपस्थित गराई दिन पर्सा जिल्ला अदालतले मिति २०६४।७।२९ मा जिल्ला प्रहरी कार्यालय, पर्सालाई लेखी पठाएकोमा जाहेरवालासमेतका सरकारी गवाहहरूको घर

ठेगानामा जाँदा निजहरू फेला नपरेको भन्ने व्यहोराको मुचुल्का प्राप्त हुन आएको भन्ने जिल्ला सरकारी वकील कार्यालयको मिति २०६४।९।२ को पत्रबाट देखिन्छ । तत्पश्चात् पनि पर्सा जिल्ला अदालतले मिति २०६५।८।१६, मिति २०६५।१०।२७ समेतका पत्रहरूबाट सरकारी पक्षका साक्षी गवाह उपस्थित गराई दिन पटकपटक जिल्ला प्रहरी कार्यालय, पर्सामा लेखी पठाएकोमा ती साक्षी गवाहलाई वादी पक्षले अदालतमा उपस्थित गराई बकपत्र गराउन सकेको देखिँदैन । प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा २५ ले प्रमाणको भार वादीमा रहने व्यवस्था गरेको परिप्रेक्ष्यमा जाहेरवाला, पीडित र अनुसन्धानको क्रममा बुझिएका व्यक्तिहरूले अदालतमा उपस्थित भई बकपत्र गर्न सकेको देखिएन । अनुसन्धानको क्रममा बुझिएका व्यक्तिहरूले अदालतमा साक्षी सरह बकपत्र नगरेसम्म त्यस्तो प्रमाणलाई प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा १८ बमोजिम ठोस र विश्वसनीय प्रमाण मान्न मिल्दैन ।

५. प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा १८ मा "कुनै काम, घटना वा अवस्थाका सम्बन्धमा भएको तहकीकात वा जाँचबुझको सिलसिलामा प्रचलित नेपाल कानूनबमोजिम तयार भएको कुनै लिखतमा उल्लेख भएको कुनै कुरा सो कुरा व्यक्त गर्ने व्यक्ति साक्षीको रूपमा अदालतमा उपस्थित भई बयान गरेमा प्रमाणमा लिन हुन्छ" भन्ने व्यवस्था रहेको छ । तर अनुसन्धान तहकीकातका सम्बन्धमा घटना र वारदातका सम्बन्धमा व्यक्त गर्ने पीडित काजलकुमारी र निजकी आमा जाहेरवाला गीतादेवी, पीडितको शारीरिक परीक्षण गर्ने डाक्टरसमेत कोही पनि अदालतमा उपस्थित भई बकपत्र गरेको अवस्था

देखिँदैन । यस्तै प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा २३(७) मा "कुनै व्यक्तिले व्यक्त गरेको कुनै राय सो व्यक्ति साक्षीको रूपमा आफैँ अदालतमा उपस्थित भएमा मात्र प्रमाणमा लिन हुन्छ" भन्ने व्यवस्था रहेको पाइन्छ । तर पीडितको स्वास्थ्य परीक्षण गरी प्रतिवेदन दिने डाक्टर पनि अदालतमा साक्षीको रूपमा उपस्थित भएको देखिँदैन ।

६. कुनै विशेषज्ञले प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा २३(७) बमोजिम साक्षी सरह अदालतमा उपस्थित भई बकपत्र नगरेको र त्यस्तो बकपत्रलाई अर्को पक्षले जिरह गर्ने मौका नपाएकोमा त्यस्तो विशेषज्ञको रायलाई प्रमाणमा लिन उक्त कानूनी व्यवस्थाबमोजिम मिल्ने हुँदैन । त्यस्तै जाहेरवाला वा पीडितले अनुसन्धानको क्रममा व्यक्त गरेको कथनलाई निजहरू साक्षी सरह अदालतमा उपस्थित भई बकपत्र नगरेको अवस्थामा त्यस्तो कथनलाई पनि सो दफा १८ बमोजिम प्रमाणमा लिन मिल्दैन । यसरी वादीबाट अनुसन्धान तहकीकातको क्रममा तयार भएको लिखतमा उल्लेख भएको कुरा सो कुरा व्यक्त गर्ने व्यक्तिहरू जाहेरवाला, पीडित काजलकुमारी, पीडितको शारीरिक परीक्षण गर्ने मेडिकल अधिकृत, वस्तुस्थिति मुचुल्कासमेतका व्यक्तिहरू अदालतमा साक्षी सरह उपस्थित भई बकपत्र गर्न नआएको र साक्षी सरह बकपत्र गरेको नदेखिएकोले अनुसन्धान तहकीकातका क्रममा घटनाका सम्बन्धमा निजहरूले व्यक्त गरेको कुरा प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा १८, २५ एवं २३(७) बमोजिम अकाट्य, निश्चयात्मक र विश्वसनीय प्रमाणको रूपमा ग्रहण गर्न मिल्दैन ।

७. तसर्थ प्रतिवादी महेश पटेल प्रहरीसमक्ष कसूरमा साबित भए पनि अदालतमा

इन्कार रहेको, अभियोग दावीका सम्बन्धमा अनुसन्धानका क्रममा निजका विरूद्ध व्यक्त गर्ने व्यक्तिहरू अदालतमा उपस्थित भई बकपत्र नगरेको अवस्थामा तहकीकातका सिलसिलामा व्यक्त गरेको कथनमात्रलाई प्रतिवादीको विरूद्ध निश्चयात्मक, विवादरहित, ठोस र विश्वसनीय प्रमाणको रूपमा ग्रहण गर्न नसकिने हुँदा पर्याप्त र शङ्कारहित निर्विवाद प्रमाणको अभावमा प्रतिवादी महेश पटेल कुर्मीलाई कसूरदार ठहरयाएको पर्सा जिल्ला अदालतको फैसला केही उल्टी गरेको पुनरावेदन अदालत, हेटौँडाको मिति २०६६।११।११को फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा उल्टी हुने र आरोपित कसूरबाट प्रतिवादीले सफाइ पाउने ठहर्छ । अरूमा तपसीलबमोजिम गर्नु ।

तपसील

पुनरावेदक प्रतिवादी महेश पटेल कुर्मी के, माथि इन्साफ खण्डमा लेखिएबमोजिम सुरू र पुनरावेदन अदालतको फैसला उल्टी भई निज प्रतिवादी महेश पटेल कुर्मीले आरोपित कसूरबाट सफाइ पाउने ठहरी फैसला भएको हुँदा पुनरावेदन अदालत, हेटौँडाको मिति २०६६।११।११को फैसलाबमोजिम प्रतिवादीलाई ठहरेको कैदको लगत र क्षतिपूर्ति भराई दिन राखेको लगतसमेत कट्टा गर्नु भनी पर्सा जिल्ला अदालतमा लेखी पठाउनु १
प्रतिवादी महेश पटेल कुर्मीले अभियोग दावीबाट सफाइ पाउने ठहरेकोले निजलाई थुनामुक्त गरी दिनु भनी सम्बन्धित कारागारमा लेखी पठाउनु भनी मिति २०७०।९।१ मा छुट्टै आदेश भई सोबमोजिम निजलाई थुनामुक्त गरिदिन लेखी पठाई सकिएको देखिँदा थप केही गरी रहन परेन २

यो फैसलाको जानकारी महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयलाई दिई दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार बुझाई दिनु .....

उक्त रायमा सहमत छु ।
न्या.प्रा.डा.भरतबहादुर कार्की

इति संवत् २०७० साल पुस १ गते रोज २ शुभम् ।
इजलास अधिकृत : किशोर घिमिरे

निर्णय नं.९१०८

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री कल्याण श्रेष्ठ
माननीय न्यायाधीश श्री तर्कराज भट्ट
आदेश मिति : २०७०।५।२५।३
०६६-WO-०२३५

विषय :- उत्प्रेषण ।

निवेदक : कमलाकान्त झाको छोरा रौतहट
जिल्ला, संग्रामपुर गा.वि.स.वडा नं. ४ बस्ने
नरेन्द्र झासमेत

विरूद्ध

विपक्षी : जिल्ला विकास समितिको कार्यालय,
रौतहटसमेत

- गाउँ विकास समिति कानूनबमोजिम स्थापित स्वायत्त निकाय भएको र यसले कानूनबमोजिम व्यक्ति सरह सम्पत्ति आर्जन गर्ने र भोग गर्ने अधिकार राख्ने भए पनि स्थानीय स्वायत्त शासन ऐन, २०५५ को दफा ६८(ख) ले प्रष्ट रोक लगाएको विषयमा समेत ठेक्का सदर गर्ने गरेको कार्य कानूनसम्मत हुन नसक्ने ।
- गाउँ विकास समितिले कानूनविपरीत निजी जग्गाको उत्पादनसमेत समावेश गरी ठेक्का लगाउने कार्य गर्न सक्ने नदेखिने ।

(प्रकरण नं.६)

निवेदकका तर्फबाट :

विपक्षीका तर्फबाट :

अवलम्बित नजीर :

सम्बद्ध कानून :

- स्थानीय स्वायत्त शासन ऐन, २०५५ को दफा ६८ (ख)

आदेश

न्या.कल्याण श्रेष्ठ : नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ३२, १०७(२) बमोजिम दायर हुन आई यसै अदालतको अधिकारक्षेत्रभित्र पर्ने प्रस्तुत मुद्दाको सङ्क्षिप्त तथ्य र आदेश यस प्रकार छ :

हामी रिट निवेदकले रिट निवेदनको प्रकरण नं १ मा उल्लेख गरेको हाम्रो पूर्ण हकभोग चलन रहेका जग्गाहरूमा २०५५ सालमा नदी पसी केही बालुवा, ढुङ्गा परे पनि उक्त जग्गाहरूमा सिजनअनुसारको धान, तरकारी खेती लगाउँदै आएका छौं । मिति २०६६।२।६

को विपक्षी गाउँ विकास समितिले आव्हान गरेको बोलपत्रबमोजिम समनपुर नाका नदी नालाबाट बिक्री हुने ढुङ्गा, गिट्टी, ग्राभेल र रोडा (निजी जग्गामा समेत) को कर दस्तूर उठाउने ठेक्का पाएको र उक्त ठेक्काबमोजिम उठाएको भनी नगदी रसिद देखाएकोले हामी निवेदकहरूको नम्बरी जग्गामा गिट्टी, बालुवा र ढुङ्गाको ठेक्का लगाउने अधिकार विपक्षी गा.वि.स.लाई नभएकोले नम्बरी जग्गामा समेत ठेक्का लगाउने र कर असूल गर्ने कार्यले हामी निवेदकहरूको संवैधानिक र कानूनी हक हनन् भएकोले विपक्षी निकायहरूको कार्य बदर गर्न कुनै प्रभावकारी कानूनी उपचार विद्यमान नभएकोले सम्मानीत सर्वोच्च अदालतको असाधारण अधिकार क्षेत्र गुहार्न आएका छौं । स्थानीय स्वायत्त शासन ऐन, २०५५ को परिच्छेद ७ को दफा ५५, ५६, ५७, ५८ मा निजी जग्गामा रहेको बालुवा, ढुङ्गा, ग्राभेललाई ठेक्का लगाई बिक्री गर्ने कुनै कानूनी अधिकार विपक्षी गाउँ विकास समितिलाई छैन । हामी निवेदकको जग्गामा रहेको बालुवा, ढुङ्गा, ग्राभेल खनेर लैजाँदा जग्गाको हैसियत बिग्रनुको साथै उक्त जग्गामा रहेको तरकारी बालीलाई नोक्सान पारेको छ ।

विपक्षी जिल्ला विकास समितिको मिति २०६६।२।२१ को पत्रानुसार समनपुर नाकाको वागमती नदीको पानीमा रहेको बालुवा, गिट्टी, ग्राभेललाई ठेक्का लगाउन स्वीकृति दिएको देखिन्छ । तर विपक्षी गाउँ विकास समितिले आफूले पाएको स्वीकृति भन्दा बढी निजी जग्गामा उत्पादितसमेत भनी थप गरी ठेक्का लगाउने अधिकार नै विपक्षी गाउँ विकास समितिलाई दिएको छैन । जिल्ला विकास समितिले मिति २०६६।२।२१ मा दिएको स्वीकृति भन्दा बढी नहुने गरी कार्यान्वयन गर्न भनिएकोमा निजी

नम्बरी जग्गामा समेत ठेक्का लगाउने अधिकार विपक्षी गा.वि.स. लाई छैन ।

तसर्थ, हामी निवेदकहरूको माथि उल्लेखित कानूनी हक र नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १२(३)(च), १३(१), धारा १९ को ६(क) को हक हनन् भएकोले धारा १०७ को (२) बमोजिम उत्प्रेषणको आदेश जारी गरी हामी निवेदकहरूको नम्बरी जग्गामा समेत ढुङ्गा, गिट्टी, ग्राभेल र रोडाको बोल कबोल आव्हान गर्ने, विपक्षी ठेकेदार सुरेश शाहलाई ठेक्का दिने र उक्त ठेक्काको चलनपूर्जी दिनेलगायत हामी निवेदकहरूको नम्बरी जग्गामा ठेक्का लगाउने सम्पूर्ण कार्य बदर गरी निवेदकहरूको नम्बरी जग्गामा आइन्दा ठेक्का लगाउने कार्य नगर्नु नगराउनु भन्ने परमादेशको आदेश वा अन्य जो चाहिने आदेश वा पूर्जी जारी गरिपाऊँ । साथै, हामी निवेदकहरूको नम्बरी जग्गामा तरकारीको खेती र धान खेती गरेको र सिजनअनुसार अन्य खेती गर्नुपर्ने हुनाले निवेदकहरूको नम्बरी जग्गाबाट बालुवा, ढुङ्गा, रोडा, ग्राभेल निकालेमा खेती बिग्रिने र गाडी लैजाँदा पनि खेत बिग्रिने र माथि उल्लेखित कार्य गरेमा जग्गाको स्वरूप तथा हैसियत बिग्रिने भएकोले यो निवेदनपत्रको अन्तिम किनारा नलागेसम्म निवेदकहरूको जग्गाबाट बालुवा, ढुङ्गा, रोडा, ग्राभेल निकाल्नु निकाल्न नलाउनु भन्ने विपक्षी गाउँ विकास समिति र ठेकेदार सुरेश शाहको नाममा सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०४९ को नियम ४१ बमोजिम अन्तरिम आदेशसमेत जारी गरिपाऊँ भन्नेसमेत व्यहोराको रिट निवेदनपत्र ।

यसमा के कसो भएको हो निवेदकको मागबमोजिमको आदेश किन जारी हुन नपर्ने हो यो आदेशप्राप्त भएका मितिले बाटाको

म्याद बाहेक १५ दिनभित्र सम्बन्धित कागज साथै राखी महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमार्फत् लिखित जवाफ पठाउनु भनी विपक्षीहरूलाई रिट निवेदनको एकप्रति नक्कल साथै राखी सूचना पठाई त्यसको बोधार्थ महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमा पठाई लिखित जवाफ आएपछि वा अवधि नाघेपछि नियमबमोजिम पेश गर्नु ।

अन्तरिम आदेशको माग सम्बन्धमा विचार गर्दा, जिल्ला विकास समिति, रौतहटले समनपुर नाकाको वागमती नदीको पैनीमा रहेको बालुवा, गिट्टी, ग्राभेलको आ.व. २०६६/०६७ को लागि ठेक्का बन्दोवस्त गर्न गा.वि.स. समनपुरलाई अनुमति दिइएको उक्त जिल्ला विकास समितिको मिति २०६६।२।२१ को पत्रको प्रतिलिपिबाट देखिएकोले यो रिट निवेदनको अन्तिम टुङ्गो नलागेसम्म निवेदकहरूको नाममा दर्ता रहेको जग्गाबाट बालुवा, ढुङ्गा, रोडा, ग्राभेल निकाल्नु निकाल्न नलागाउनु भनी विपक्षी गा.वि.स.समनपुर र ठेकेदार सुरेश शाहका नाममा सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०४९ को नियम ४१(१) बमोजिम अन्तरिम आदेश जारी गरी दिएको छ । सोको जानकारी विपक्षीहरूलाई दिनु भन्ने यस अदालतको मिति २०६६।५।३० को आदेश ।

निवेदन गैरकानूनी छ । स्थानीय स्वायत्त शासन ऐन, २०५५ र नियमावली, २०५६ समेतले अख्तियारी दिएबमोजिम ठेक्का बन्दोवस्त भएको हो । विपक्षीको जग्गाको ठेक्का बन्दोवस्त भएको होइन । वागमती नदी पैनीसमेतले चर्चेको भागको संरक्षण र उपभोग गर्ने दायित्व र अधिकार गा.वि.स.लाई र जिल्ला विकास समितिलाई रहेकोले सो गरेको कार्य गैरकानूनी हुन सक्दैन, परेको रिट निवेदन ठेक्का पट्टा कार्यमा असफल व्यक्तिको तर्फबाट परेको हो जुन कार्य

स्थानीय निकायसम्बन्धी नियमावली, २०५६ को नियम २०७, अनुसूची २३, क्र.स. ग समेतको विपरीत छ ।

यो रिट निवेदन पहिलो ठेक्का लिने व्यक्तिले आफूले ठेक्का नपाएको र बोलपत्रमा असफल भएका व्यक्तिको उक्साहट कारण परेको हो । विपक्षी कसैको जग्गाबाट उल्लेखित सामग्री उठाउने अख्तियारी यस गा.वि.स.ले दिएको छैन । विपक्षीहरूको जग्गाबाट उल्लेखित सामग्री उठाउने यो ठेक्का हुँदै होइन । त्यसमाथि विपक्षीहरूमध्ये नरेन्द्र झादेखि बाहेकका अन्य विपक्षीको कथित पूर्जामा भएको भनेको जग्गा वागमती खोलाभन्दा पूर्व सर्लाही जिल्लापट्टि परेको भन्ने सुनेका छौं । आफ्नो हातमा पूर्जा भएकै कारण र वागमती नदीबाट गाउँलेले सामग्री ल्याउने हुँदा यो निवेदन परेको प्रष्ट छ । विपक्षीहरूको जमिन वागमती खोलामा परेको व्यहोरा स्वयम् निवेदनको प्रकरण नं. १ दोस्रो पृष्ठमा ०५५ सालमा नदी पसी केही ढुङ्गा, बालुवा पसे पनि ... भन्ने लवज उल्लेख गरेबाट विपक्षीको कथित तरकारी, परवल, तरबुजा भएको भन्ने काल्पनिक निवेदन लेखको आधारमा मात्र हो । त्यसमाथि साँच्ची नै खेतीयोग्य जमिन वा तरकारी खेती नोक्सान भएको भए क्षतिपूर्तिको दावी लिई आउन सक्नुपर्नेमा सो गर्न नसकेबाट समेत दावी झूठा आवरण ओढाई परेको प्रष्ट देखिन्छ । स्थानीय निकायलाई यो ठेक्का दिने अख्तियारीको कानून जीवित छ । सो जीवित कानूनलाई विपक्षीले चुनौती गर्न पनि सक्नुभएको छैन । तसर्थ, उल्लेखित तथ्य कानूनसमेतका आधारमा झूठा कुरा लेखी गैरकानूनीरूपमा परेको रिट निवेदन खारेज गरी कानूनबमोजिम भएको कार्यलाई यथावत् राखी विपक्षीको काल्पनिक रिट निवेदन खारेज गरिपाऊँ भन्नेसमेत व्यहोराको नमूना

गा.वि.स.को कार्यालय समनपुर, रौतहट, ठेकेदार सुरेश शाह र नमूना गा.वि.स. कार्यालयको संयन्त्र समिति (गा.वि.स.बोर्ड) समनपुरको तर्फबाट पर्न आएको एउटै व्यहोराका छुट्टाछुट्टै लिखित जवाफहरू ।

विपक्षीले आफ्नो रिट निवेदनमा यस कार्यालयले विपक्षीहरूको के कस्तो कानूनी, संवैधानिक हक अधिकारमाथि हस्तक्षेप गरेको हो भनी कहीं कतै पनि उल्लेख नगरी गोश्वारारूपमा नामसम्म उल्लेख गरी यस कार्यालयउपर अनाहकमा हैरान परेसान गर्नलाई दायर गरेको रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ । विपक्षी स्वयम्ले आफ्नो निवेदनमा यस कार्यालयको कुनै दोष गल्ती नरहेको तथ्यलाई एकातर्फ स्वीकार गरेका छन् भने अर्कोतर्फ विपक्षी बनाई मुद्दा दायर गरी राखेको अवस्था छ । विपक्षीले दावी गरेअनुसारको ठेक्का बन्दोवस्त गर्नेसम्बन्धी सम्पूर्ण अधिकार स्थानीय निकाय गा.वि.स.को कार्यालयलाई रहेको छ । अतः यस कार्यालयबाट सम्बन्धित गा.वि.स.को कार्यालय, समनपुर रौतहटलाई प्रचलित कानूनको विपरीत नहुने गरी ठेक्का बन्दोवस्त गर्नु भन्नेसमेत व्यहोराको पत्राचार सम्बन्धित गा.वि.स.को कार्यालयलाई जानकारी गराई यस कार्यालयले गर्नुपर्ने आफ्नो कर्तव्य भइरहेकै हुँदा तथा विपक्षीले यस कार्यालयउपर नामसम्म उल्लेख गरी कुनै दोष, गल्ती नदेखाई दायर गरेको रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको जिल्ला विकास समितिको कार्यालय, रौतहटको तर्फबाट पर्न आएको लिखित जवाफ ।

यसमा पवन सप्लायर्सलाई विपक्षी जिल्ला विकास समिति, रौतहटले समनपुर नाकाबाट बालुवा, गिट्टी, ढुङ्गा आदि निकाल्नको लागि दिएको ठेक्कासम्बन्धी फाइल पेशीका दिन इजलासलाई

देखाउने गरी जिल्ला विकास समितिको कानून व्यवसायीमार्फत झिकाई निवेदक नरेन्द्र झा विपक्षी नमूना गा.वि.स.को कार्यालय, समनपुरसमेत भएको संवत् २०६६ सालको ०६६-MS-००१० को अपहेलना मुद्दामा भएको आदेशानुसार सो मुद्दासमेत यसै साथ नियमबमोजिम पेश गर्नु भन्ने यस अदालतको मिति २०६८।१।२८ को आदेश ।

नियमबमोजिम साप्ताहिक तथा दैनिक पेशीसूचीमा चढी निर्णयार्थ यस इजलाससमक्ष पेश हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको सम्पूर्ण मिसिल अध्ययन गरी हेरियो ।

यसमा हामी निवेदकहरूको पूर्ण हक भोग चलन रहेको जग्गाहरूमा २०५५ सालमा नदी पसी केही बालुवा, ढुङ्गा पसे पनि नियमितरूपमा खेती लगाउने काम भइरहेको थियो । उक्त जग्गासमेतबाट विपक्षी जिल्ला विकास समितिले ढुङ्गा, गिट्टी, ग्राभेल र रोडा उठाउने ठेक्का लगाउन स्वीकृति दिएको हुँदा स्थानीय स्वायत्त शासन ऐन, २०५५ को परिच्छेद ७ को दफा ५५, ५६, ५७ र ५८ मा निजी जग्गामा रहेको बालुवा, ढुङ्गा, ग्राभेललाई ठेक्का लगाई विक्री गर्ने अधिकार विपक्षीलाई नभएको हुँदा उक्त विपक्षी जिल्ला विकास समितिको मिति २०६६।२।२१ को पत्र उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर गरी निवेदकहरूको नम्बरी जग्गामा समेत ढुङ्गा, गिट्टी, ग्राभेल र रोडाको बोलकबोल आव्हान गर्ने विपक्षी ठेकेदार सुरेश शाहलाई ठेक्का दिने र उक्त ठेक्काको चलनपूर्जी दिनेलगायत हामी निवेदकहरूको नम्बरी जग्गामा ठेक्का लगाउने कार्य बदर गरी निवेदकहरूको नम्बरी जग्गामा आइन्दा ठेक्का लगाउने कार्य नगर्नु नगराउनु भन्ने परमादेशको आदेशको माग गरी रिट निवेदन दायर हुन आएको

देखियो । विपक्षीको जमिन वागमती खोलामा परेको व्यहोरा स्वयम् निवेदन लेखबाटै प्रष्ट भएको र स्थानीय निकायलाई भएको अधिकार प्रयोग गरी ठेक्का स्वीकृत भएको हुँदा रिट निवेदन झूटा हो भन्ने लिखित जवाफ व्यहोरा देखियो ।

उपरोक्तबमोजिम तथ्य भएको प्रस्तुत मुद्दामा मुख्यरूपमा निवेदन मागबमोजिमको आदेश जारी हुनुपर्ने हो वा होइन भन्ने सम्बन्धमा नै निर्णय दिनुपर्ने देखियो ।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा हामी निवेदकहरूको निजी जग्गासमेतबाट विपक्षीले दुङ्गा, गिट्टी, रोडा, बालुवा बिक्री गर्ने ठेक्का लगाएको भन्ने निवेदन जिकीर देखिन्छ । नमूना गाउँ विकास समितिको कार्यालय, समनपुर रौतहटबाट मिति २०६६।२।२५ मा जारी भएको "विभिन्न आय ठेक्कासम्बन्धी बोलपत्र आव्हान" को सूचना हेर्दा समनपुर नाका नदी नालाबाट बिक्री हुने दुङ्गा, गिट्टी, ग्राभेल र रोडा (निजी जग्गामा उत्पादितसमेत) को कर, दस्तूर संकलन दररेट तथा समनपुर बजार ठेक्काको दररेट भनी उल्लेख भएको देखिन्छ । ठेक्का लगाउने नमूना गा.वि.स.को कार्यालय, समनपुर रौतहटको लिखित जवाफ व्यहोरा हेर्दा प्रकरण ३ मा "खास उक्त जग्गामा धेरैअघि वागमती नदी पसी कटान भै नदीको भाग भै सकेको छ" भन्ने उल्लेख भएको पाइयो । विवादित ठेक्का निवेदकका हकको जग्गामा वा सार्वजनिक जग्गामा लगाइएको हो भन्ने मुख्य प्रश्न उपस्थित भएको पाइन्छ । निवेदकको सम्पत्तिको हकमा नै असर पर्ने गरी विपक्षीले काम गरेको हो वा होइन हेर्नलाई सर्वप्रथम सम्पत्तिसम्बन्धी हकको स्पष्टता हुन जरूरी छ । सम्पत्ति आर्जन गर्ने, भोग गर्ने तथा बेचबिखन वा हक हस्तान्तरण गर्ने सम्बन्धमा

कानूनले निश्चित प्रक्रिया निर्धारण गरिएको हुन्छ । सो प्रक्रियाभन्दा बाहिर गई सम्पत्तिमाथिको अधिकार स्थापित हुन सक्दैन । सम्पत्तिमाथिको अधिकारलाई विभिन्न किसिमले वर्गीकरण गर्ने गरिएको पनि पाइन्छ । विभिन्न वर्गीकरणहरूमध्ये निम्न वर्गीकरण पनि प्रमुख हो ।

१. Open access property अर्थात् Res nullius : यस्तो सम्पत्तिमा जसले पहिले कब्जा जमाउँछ उसकै स्वामित्व स्थापित हुन जान्छ ।
२. State Property : यसलाई सार्वजनिक सम्पत्ति (Public Property) को नामले पनि बुझिन्छ । यसमा सर्वसाधारण सबैको स्वामित्व हुने भएपनि त्यसको प्रयोग र नियन्त्रण भने राज्यको जिम्मामा हुन्छ ।
३. Common Property or Collective Property : यस्तो सम्पत्ति सामूहिक स्वामित्व हुने र त्यसको प्रयोग पनि सामूहिक निर्णयबाट हुने हुन्छ ।
४. Private Property : यस्तो सम्पत्ति कुनै निश्चित व्यक्ति वा व्यक्तिहरूको स्वामित्वमा हुने र त्यसको प्रयोग र नियन्त्रण पनि त्यस्तो निजी व्यक्तिकै हुने हुन्छ ।

३. सम्पत्तिको अधिकार भन्नाले मुलुकको कानूनअनुसार व्यक्तिले सम्पत्ति प्रयोगको अधिकार, त्यसको प्रयोग गरी आय आर्जन गर्न पाउने अधिकार, त्यस्तो सम्पत्तिको हक हस्तान्तरण गर्न पाउने अधिकार तथा सम्पत्तिसम्बन्धी सम्पूर्ण अधिकार उपभोग गर्न पाउने अधिकारसमेत पर्न आउँछ । यसरी सम्पत्तिको अधिकारको संरक्षण

गर्नुको उद्देश्य व्यक्तिको साम्पत्तिक अधिकारमाथि राज्यको गैरकानूनी अतिक्रमण (encroachment) बाट संरक्षण गर्नु हो । सम्पत्तिको हक स्थापित रहेको अवस्थामा गैरकानूनी हस्तक्षेप गर्न मिल्ने कुरा आउँदैन । विपक्षीले भनेजस्तो निवेदकको निजी सम्पत्तिको विषय नभै सामुदायिक वा सार्वजनिक सम्पत्तिको विषय हो होइन भन्ने कुरा हेर्नुपर्ने हुन आउँछ ।

४. स्थानीय निकायले आफ्नो क्षेत्रभित्र लगाउन पाउने ठेक्का पट्टा सम्बन्धमा कानूनले के कस्तो अधिकार प्रदान गरेको छ भनी हेर्नुपर्ने हुन्छ । स्थानीय स्वायत्त शासन ऐन, २०५५ को दफा ६८ मा गाउँ विकास समितिको सम्पत्ति सम्बन्धमा निम्न व्यवस्था गरिएको छ :

६८. गाउँ विकास समितिको सम्पत्ति : (१) गाउँ विकास क्षेत्रभित्रको देहायका सम्पत्तिउपर गाउँ विकास समितिको पूरा हक हुनेछ र त्यस्तो सम्पत्तिको रेखदेख, मर्मत, सम्भार तथा प्रबन्ध गाउँ विकास समितिले गर्नुपर्नेछ :

(क) गाउँ विकास समितिको कोषबाट बनेको, खरिद भएको, नेपाल सरकार, जिल्ला विकास समिति वा संघ संस्था वा कुनै व्यक्तिले दिएको सम्पत्ति ।

(ख) कुनै व्यक्ति विशेषको निजी हक नभएको र नेपाल सरकार वा जिल्ला विकास समितिको स्वामित्वमा नरहेको सार्वजनिक ढल, नाला, पुल, पोखरी, देवालय, शिवालय, पाटी, पौवा, घर, कूवा, धारा, ईनार, गौचर, पानीघाट, निकास र बाटो ।

(ग) प्रचलित वनसम्बन्धी कानून वा नेपाल सरकारले दिएको वन ।

(घ) प्राकृतिक सम्पदा ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको सम्पत्ति गाउँ

विकास समितिले नेपाल सरकारको स्वीकृतिबिना बेचबिखन गर्न वा अरू कुनै व्यहोराले हकभोग छोड्न पाउने छैन । स्वीकृतिबिना बेचबिखन गरेमा वा हक छाडी कसैलाई दिएमा जुनसुकै अवस्थामा पनि स्वतः बदर हुनेछ ।

५. माथि उल्लेखित स्थानीय स्वायत्त शासन ऐन, २०५५ को दफा ६८(ख) को कानूनी व्यवस्थाबाट गाउँ विकास समितिको सम्पत्ति सम्बन्धमा कुनै व्यक्ति विशेषको निजी हक नभएको गाउँ विकास क्षेत्रभित्रको सम्पत्तिको मात्र रेखदेख, मर्मत सम्भार तथा प्रबन्ध गर्न पाउने भन्ने प्रष्ट कानूनी व्यवस्था रहेको देखिन्छ । तर मिति २०६६।२।२५ को बोलपत्रको सूचनामा समनपुर, नाका नदीनालाबाट बिक्री हुने ढुङ्गा, गिट्टी, ग्राभेल र रोडा (निजी जग्गामा उत्पादितसमेत) को कर दस्तूर संकलन दररेट तथा समनपुर बजार ठेक्काको दररेट भनी उल्लेख भएकोबाट गाउँ विकास समितिको हक नै नभएको निजी व्यक्तिको हक भोग स्वामित्वको जग्गा ठेक्कामा लगाउन सक्ने कानूनी अख्तियारी रहेको भन्न मिल्दैन । गाउँ विकास समिति कानूनबमोजिम स्थापित स्वायत्त निकाय भएको र यसले कानूनबमोजिम व्यक्ति सरह सम्पत्ति आर्जन गर्ने र भोग गर्ने अधिकार राख्ने भए पनि स्थानीय स्वायत्त शासन ऐन, २०५५ को दफा ६८(ख) ले प्रष्ट रोक लगाएको विषयमा समेत ठेक्का सदर गर्ने गरेको कार्य कानूनसम्मत हुन सक्दैन ।

६. उपरोक्त विक्षेपणका आधारमा विपक्षी गाउँ विकास समितिले कानूनविपरीत निजी जग्गाको उत्पादनसमेत समावेश गरी ठेक्का लगाउने कार्य गर्न सक्ने देखिँदैन । तर प्रस्तुत मुद्दामा निवेदकहरूले भनेझैं विवादित ठेक्कामा निवेदकहरूको हकको

जग्गा परेको भन्ने मिसिलबाट प्रष्ट हुन आउँदैन । निवेदकहरूको जग्गा परी बालीनाली नोक्सान भएको भन्ने रिट निवेदन जिकीरतर्फ हेर्दा सो सम्बन्धमा कानूनबमोजिमको प्रक्रिया अनुसरण गरी क्षतिपूर्तिर्तर्फ सक्षम अदालतमा दावी गरेको भन्ने पनि देखिँदैन । अर्कोतर्फ बदर गरी पाउन माग गरेको मिति २०६६।२।२५ को बोलपत्र आव्हानबमोजिमको ठेक्का सम्झौता हेर्दा उक्त बोलपत्रको शर्त तथा बन्देजको दफा १ मा ठेक्का अवधि २०६६ श्रावण एकदेखि ६७ अषाढसम्म (एकवर्ष) को लागि हुनेछ भन्ने उल्लेख भएको हुँदा ठेक्का अवधि नै समाप्त भै सकेको प्रस्तुत विवादमा रिट जारी गर्नुपर्ने औचित्य नै समाप्त भएको हुँदा रिट जारी गर्न मिलेन खारेज हुने ठहर्छ । दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।
न्या.तर्कराज भट्ट

इति संवत् २०७० साल भदौ २५ गते रोज ३ शुभम् ।
इजलास अधिकृत: आत्मदेव जोशी

निर्णय नं.११०९

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री कल्याण श्रेष्ठ
माननीय न्यायाधीश प्रा.डा.श्री भरतबहादुर कार्की
फैसला मिति : २०७०।१०।२०।२
०६९-CR-०४३६

मुद्दा :- कर्तव्य ज्यान ।

पुनरावेदक/प्रतिवादी : जिल्ला सुनसरी, भोक्राहा
गा.वि.स.वडा नं. ३ घर भई हाल कारागार
कार्यालय, मोरङमा थुनामा रहेकी सरिता
पौडेल

विरूद्ध

प्रत्यर्थी/वादी : सिताराम पौडेलको जाहेरीले नेपाल
सरकार

- चरम गरिबी, असहाय अवस्था, सहयोग र समर्थनको अभावले मनोवैज्ञानिक दुर्बलताले विवेकहीन कार्य गरेको देखिन आउँदछ । बराबर विरामी भइरहने र त्यसको भार थेंग नसक्ने अवस्थाले विचलित भएर एउटा महिलाले आफ्नो प्रियजनकै उपर साङ्घातिक बल प्रयोग गर्नुपर्ने परिस्थिति मानवता र समाजका लागि पनि चेतावनी दिने खालको कुरा छ । यस्तो कार्य र परिस्थिति अवाञ्छित र विडम्बनापूर्ण त छ तर त्यस्तो स्थितिबाट उम्कन सक्ने राहतजन्य व्यवस्थाहरूको अभावमा त्यस्तो जघन्य र सम्वेदनशून्य अवस्था आइरहला भन्न पनि

सकिँदैन । समाज र राज्यले यस्ता कुराको कारक तत्त्वहरूको अध्ययन र पहिचान गरी मानवीय सुरक्षाका किल्लाहरू मजबुत पार्ने प्रयास गर्नुपर्ने ।

(प्रकरण नं.३)

पुनरावेदक/प्रतिवादीका तर्फबाट : विद्वान अधिवक्ता रामप्रसाद अर्याल

प्रत्यर्थी/वादीका तर्फबाट :

अवलम्बित नजीर :

सम्बद्ध कानून :

- मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धी महलको १३ (३), अ.बं.१८८ नं.

सुरू तहमा फैसला गर्ने :

मा.जि.न्या.श्री बालकृष्ण उप्रेती

पुनरावेदन तहमा फैसला गर्ने :

मा.न्या.श्री डम्बरबहादुर शाही

मा.न्या.श्री प्रकाशचन्द्र गजुरेल

फैसला

न्या.कल्याण श्रेष्ठ : पुनरावेदन अदालत, विराटनगरबाट मिति २०६८।३।७ मा भएको फैसलाउपर न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ९ बमोजिम यस अदालतको क्षेत्राधिकारअन्तर्गत पुनरावेदन परी पेश हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको सङ्क्षिप्त तथ्य एवं ठहर यसप्रकार रहेको छ :-

मिति २०६६।१।२४ गते मेरी बुहारी सरिता पौडेलले १५ महिनाको नाति सचिन कोइरालालाई लिई कसैलाई जानकारी नगराई इनरूवातर्फ गएकोमा निज साँझसम्म पनि फर्की नआएकोले खोजतलास गर्दा फेला परेकी थिइन् । मिति २०६६।१।२६ गते सुनसरी

खोला पारी सरितालाई देखी गाउँले तथा हामीसमेतका परिवार भेट्न जाँदा निज भागी गएको र भागेकै स्थान वरिपरि हेर्दा नाति सचिन पौडेलको लास फेला परेको भन्नेसमेत व्यहोराको जाहेरी दरखास्त ।

जिल्ला सुनसरी, डुम्रहा गा.वि.स. वडा नं. ३ स्थित सुनसरी खोला किनारमा मृतक सचिन पौडेलको लास फेला परेको, सो लासको शरीरका भागहरू हेर्दा घाँटीमा नीलोरातो डाम देखिनुका अलावा घाँटी लल्याक्लुलुक् अवस्थामा रहेको, छातीको भागमा रगत जमी कालो देखिएको, सो स्थानभन्दा १०० मिटर पूर्वतर्फ एउटा सखुवाको सानो रूखमा नीलो कपडाको टुक्रा बाँधिएको, सो नजिकै एउटा रूखको फेदमा मृतक सचिनको आमा सरिता पौडेलको चप्पल फेला परेको भन्नेसमेत व्यहोराको घटनास्थल लास प्रकृति मुचुल्का ।

मृतक सचिन पौडेलको मृत्युको कारण Asphyxia due to Throatling भन्नेसमेत व्यहोराको पोस्ट मार्टम रिपोर्ट ।

मिति २०६६।१।२४ गतेका दिन मैले घरपरिवारका मानिसहरूलाई जानकारी नदिई छोरा सचिन पौडेललाई उपचार गर्न भनी इनरूवा लिई गएको हो । इनरूवाबाट फर्की सुनसरी खोलाछेउको घरमा रात्री बास बसी भोलिपल्ट म सो स्थानबाट घरतर्फ जाँदैगर्दा छोरा विरामी भएकाले निजलाई लिई जङ्गलतर्फ गएँ, सो क्रममा मैले विषसमेत बोकेकोले छोरा सधैं विरामी हुने कारण एक बिको विष खुवाई बाँकी बचेको विष आफूले समेत खाएँ । आफूले खाएको विषादी उल्टी भएकोले म बाँचे । छोरोलाई काँधमा राखी बोकी जङ्गलतर्फ नै जाने क्रममा छोराको घाँटीको भाग मेरो काँधमा परी निस्सासिएर निजको मृत्यु

भएको हुनसक्छ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी सरिता पौडेलले गरेको बयान ।

मेरी भाउजू घरबाट भतिजा सचिन पौडेललाई बोकी इनरूवातर्फ गएको भन्ने जानकारी पाई म इनरूवाबाट घर गएँ । बुबा जाहेरवाला, म तथा अन्य गाउँघरका मानिसहरूसमेत भई भाउजू सरिता पौडेलको खोजी कार्य जारी राखेकोमा मिति २०६६।१।२६ मा भाउजू सरिता पौडेललाई सुनसरी खोलाको किनारामा देखी हामीले वारीबाट पर्खनुहोस् भन्दै पारी जाँदा भाउजू भागी गएको र सो स्थानमा पुग्दा सचिन पौडेलको मृत लास फेला परेको हो । प्रतिवादीले नै कर्तव्य गरी मारेको हो भन्नेसमेत व्यहोराको गोमा पौडेलको कागज ।

म केही महिनाअगाडि नै भारतको हरियाणामा काम गर्न भनी गएकोमा मलाई मिति २०६६।१।२६ का दिन घरबाट फोन गरी आमा सिकिस्त विरामी हुनुहुन्छ तुरून्त आउनु भनेकाले घरमा आई बुझ्दा मेरी श्रीमती सरिता पौडेलले छोरा सचिन पौडेललाई जङ्गलमा लगी विषादी खुवाई घाँटी थिची मारेको भन्ने सुनी थाहा पाएको हुँ भन्नेसमेत व्यहोराको मृतक सचिन पौडेलको बाबु कुमार पौडेलको कागज ।

प्रतिवादी सरिता पौडेलले आफ्नो छोरा सचिन पौडेललाई घरबाट लिई गएपछि फर्की नआएपछि घर गाउँमा हो हल्ला भई मसमेत गाउँघरका मानिसहरू निजलाई खोजी गर्दै जाँदा सुनसरी खोलाको किनारमा सचिन पौडेलको मृत लास फेला परेकोले निज प्रतिवादी सरिता पौडेलको कर्तव्यबाट निजको मृत्यु भएकोमा पूर्ण विश्वास लाग्छ भन्नेसमेत व्यहोराको वस्तुस्थिति मुचुल्का ।

प्रतिवादी सरिता पौडेलको कर्तव्यबाट

आफ्नै छोरा सचिन पौडेलको मृत्यु भएको वारदात स्थापित हुन आएको हुँदा निज प्रतिवादीको उक्त कार्य मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धी महलको १ नं. र १३(३) नं. को कसूर हुँदा निजलाई ऐ.१३(३) नं. बमोजिम सजाय हुन माग दावी लिएको भन्ने व्यहोराको अभियोगपत्र ।

मैले छोरा सचिनलाई घाँटी थिची मारेको होइन । मैले मृतकलाई धानमा हाल्ने थोरै विष खुवाएकी हुँ । मैले पनि विष खाएकी थिएँ । छोरा सचिन सधैं विरामी हुने हुँदा र उपचार गर्दा वाक्क भएर विष खुलाएकी हुँ । अभियोग दावीबमोजिम हुनुपर्ने होइन भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी सरिता पौडेलले अदालतमा गरेको बयान ।

प्रस्तुत मुद्दामा अ.बं. ११८ नं. को देहाय २ बमोजिम प्रतिवादीलाई थुनामा राख्नु भन्ने मिति २०६६।२।१४ मा भएको थुनछेक आदेश ।

बच्चाको मृत्यु निस्सासिएर भएको भन्ने डा. घनश्याम झाले गरेको बकपत्र ।

बच्चाको लासको अवस्था हेर्दा कसले मार्यो म भन्न सकिदैन भन्ने वस्तुस्थिति मुचुल्काकी शान्ता खतिवडाले गरेको बकपत्र ।

प्रतिवादीले बच्चा लिएर हिँडेकी हुँदा निजकै कर्तव्यबाट मृतकको मृत्यु भएको हो भन्नेसमेत व्यहोराको जाहेरवाला सिताराम पौडेलको बकपत्र ।

प्रतिवादी सरिता पौडेलको कर्तव्यबाटै बच्चा मरेको जस्तो लाग्दछ भन्नेसमेत व्यहोराको वस्तुस्थिति मुचुल्काका विष्णु दाहाल र लास प्रकृति मुचुल्काका रूक्मण दाहालको करिब एकै मिलानको बकपत्र ।

छोराको घाँटीमा हरियो नीलडाम थियो रे, निजलाई घाँटीसमेत थिची मारेको भन्ने मैले

सुनेको हो भन्ने व्यहोराको मृतकका बाबु कुमार पौडेलले गरेको बकपत्र ।

आफ्नो नाबालक छोरा सचिन पौडेललाई निजकी आमा प्रतिवादी सरिता पौडेलले घाँटी थिची मारेको भन्ने पुष्टि भएकाले निज प्रतिवादीलाई मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धीको महलको १३(३) नं. बमोजिम सर्वस्वसहित जन्म कैदको सजाय हुने ठहर्छ । प्रतिवादीको उमेर, शारीरिक अवस्था, वारदातको स्थितिलगायतका कारणबाट निजलाई उक्त सजाय गर्दा चर्को पर्न जाने चित्तले देखी अ.बं. १८८ नं. बमोजिम कैद वर्ष ५(पाँच) सजाय गर्न राय जाहेर गरेको भन्नेसमेत व्यहोराको सुनसरी जिल्ला अदालतबाट मिति २०६६।१०।२० मा भएको फैसला ।

हामी आमा छोरा दुबैले विष सेवन गरी मर्न खोजेकोमा मलाई उल्टी भै म बाँचेकी हुँ । छोरालाई अंगालोमा बोकी घाँटी काँधमा राखी लिएर हिँड्दा निसास्सिएर मृत्युसमेत हुन सक्ने अवस्थामा मेरो तत्कालीन अवस्था र परिस्थिति विचारै नगरी मेरो साबितीलाई मात्र आधार मानेर गरिएको सजाय न्यायको मर्म र फौजदारी न्यायको सिद्धान्तसमेतका प्रतिकूल भएको र हाल थुनामै जन्म भएको नाबालक शिशुको भविष्यलाई समेत मध्यनजर गरी सुरुले गरेको फैसलामा न्यायिक मनको प्रयोग गरी पुनर्विचार गरिपाउँ भनी प्रतिवादी सरिता पौडेलले पुनरावेदन अदालत, विराटनगरमा गरेको पुनरावेदनपत्र ।

प्रतिवादीको साँगासथमा रहेको मृतक बच्चाको शव परीक्षण प्रतिवेदनबाट निजको मृत्यु घाँटी थिचिएको कारण श्वास अवरूद्ध भएको कारणले गर्दा भएको भन्ने उल्लेख भएको र लास प्रकृति मुचुल्काबाट घाँटीमा नीलो रातो डाम देखिएको, घाँटी छाम्दा लल्याक्लुलुक

भएको भन्ने व्यहोरा उल्लेख भएको तथा बुझिएका व्यक्तिले प्रतिवादीकै कर्तव्यबाट मृत्यु भएको हुनुपर्दछ भनी बकपत्रसमेतमा उल्लेख गरिदिएबाट प्रतिवादीले ज्यानसम्बन्धीको १३(३) नं. बमोजिम सर्वस्वसहित जन्मकैद सजाय गर्ने गरेको सुरु फैसलालाई अन्यथा भन्न मिलेन । यी प्रतिवादीको पति विदेश गएको अवस्थामा मृतक छोरा विरामी भइरहने हुँदा दिक्क लागी अपराध गरेको देखिएको हुँदा निजको शारीरिक, मानसिक र आर्थिक स्थितिसमेतलाई हेर्दा सो सजाय चर्को पर्ने देखिँदा अ.बं.१८८ नं.बमोजिम ५ (पाँच) वर्ष कैदको सजाय गर्ने गरेको सुरु फैसला मिलेकै देखिँदा सोहीबमोजिम ५ (पाँच) वर्ष कैद गर्न उपयुक्त नै देखी राय व्यक्त भएको भन्ने पुनरावेदन अदालत, विराटनगरको मिति २०६८।३।७ को फैसला ।

म आफूलेसमेत विषादी सेवन गरी मृतक छोरालाईसमेत खुवाई बोकी हिँड्ने क्रममा मेरो कुममा निजको घाँटी पर्न गई मृत्यु भएको अवस्थामा हुन सक्नेमा मैले नै घाँटी थिची हत्या गरेको भन्न मिल्ने होइन । मबाट भावावेशमा आई भूलवश हुन गएको मनसायरहितको कसूरमा न्याय दिलाई पाऊँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादीले यस अदालतमा गरेको पुनरावेदन ।

नियमबमोजिम दैनिक पेशीसूचीमा चढी निर्णयार्थ यस इजलाससमक्ष पेश हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा प्रतिवादीका तर्फबाट उपस्थित विद्वान अधिवक्ता श्री रामप्रसाद अर्यालले मेरो पक्षले मृतकलाई विष सेवन गराएको हुँदा सोही कारणले मृत्यु भएको देखिँदैन । मेरो पक्षले अनुसन्धानमा र अदालतमा समेत बयान गर्दा आफूले मृतकलाई घाँटी थिची मारेको कुरामा इन्कार रही बयान गरेको अवस्था छ । तसर्थ

अभियोग दावीबमोजिम कसूर कायम गरी सजाय गर्दा विवशतापूर्वक अपराधमा संलग्न हुन पुगेकी प्रतिवादीलाई अन्याय हुने हुँदा न्याय दिलाई पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको बहस प्रस्तुत गर्नुभयो । विद्वान कानून व्यवसायीको उक्त बहस जिकीर सुनी पुनरावेदनसहितको सम्पूर्ण मिसिल अध्ययन गरी हेर्दा प्रस्तुत मुद्दामा प्रतिवादीले अभियोग दावीबमोजिम कसूर गरेकी हुन् होइनन् र निजलाई सोबमोजिम सजाय हुनुपर्ने हो होइन भन्ने सम्बन्धमा निर्णय दिनुपर्ने देखिन आयो ।

२. यसमा निर्णयतर्फ विचार गर्दा प्रतिवादीले मृतकलाई विषादी सेवन गराएको भन्ने कतैबाट पुष्टि हुन नआएको र शव परीक्षण प्रतिवेदनबाट श्वास अवरूद्ध भई मरेको भन्ने देखिएको अवस्थामा घरमा ठूला मानिसलाई जानकारी नै नदिई मृतकलाई लिई जङ्गलतर्फ गएको र दोस्रो दिनसम्म त्यहीं बसेको हुँदा मार्ने मनसायसमेत भएको हुँदा निजले कर्तव्य नै गरी मारेको भन्ने अभियोग दावी देखिन्छ । सुरु पुनरावेदन अदालतले पनि अभियोग दावीबमोजिम प्रतिवादीको कसूर कायम गरी फैसला गरेको पाइन्छ । प्रस्तुत मुद्दामा विष खाएर वा खुवाएर मृतकको मृत्यु भएको देखिँदैन । मृत्युको कारण Asphyxia due to throatling भन्ने उल्लेख भएको शव परीक्षण प्रतिवेदनलाई समर्थन गरी सोही व्यहोराको डा. घनश्याम झाले बकपत्र गरेको पाइन्छ । घाँटीमा नीलडाम भएको भन्ने लास प्रकृति मुचुल्कासमेतले देखाएको अवस्थामा मृतकको मृत्यु घाँटी थिचिएर भएको कुरामा शङ्का गर्ने ठाउँ देखिँदैन । प्रतिवादीको ससुरा नाता पर्ने सिताराम पौडेल र पति कुमार पौडेलसमेत बुझिएका अन्य व्यक्तिले समेत अदालतमा आई बकपत्र गर्दा प्रतिवादीकै कर्तव्यबाट मृतकको

मृत्यु भएको भनी व्यहोरा उल्लेख गरिदिएको पाइन्छ । यी प्रतिवादीले आफ्नो सफाइमा अदालतमा साक्षी प्रमाण पेश गर्न सकेको पनि पाईँदैन, निजले घरका कोही मानिसलाई जानकारी नै नगराई बच्चालाई मार्ने र आफू पनि मर्ने उद्देश्य लिई जङ्गलतर्फ गएको कुरामा प्रतिवादी स्वयम् साबित भई बयान गरेकी छिन् । जङ्गलको बसाइको क्रममा मृतक बच्चाको मृत्यु हुन गएको अवस्थामा यिनै प्रतिवादीको कर्तव्यबाट मृतकको मृत्यु भएको पुष्टि हुन आएकोले प्रतिवादी सरिता पौडेललाई अभियोग माग दावीबमोजिम मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धीको १३(३) नं. अनुसार सजाय हुने गरी भएको सुरु सुनसरी जिल्ला अदालतको फैसलालाई सदर गर्ने ठहर्याई भएको पुनरावेदन अदालत, विराटनगरको मिति २०६८।३।७ को फैसला मनासिब देखिँदा सदर हुने ठहर्छ । मेरो कर्तव्यबाट मृतकको मृत्यु भएको होइन भन्ने प्रतिवादीको पुनरावेदन जिकीर पुग्न सक्दैन ।

३. प्रतिवादी सरिता पौडेललाई ज्यानसम्बन्धी महलको १३(३) नं. बमोजिम सर्वस्वसहित जन्मकैद गर्दा सजाय चर्को हुन जान्छ कि भन्ने सन्दर्भमा विचार गर्दा सुरु तथा पुनरावेदन अदालतले कैद वर्ष ५(पाँच) गर्ने राय व्यक्त गरेको पाइयो । यी प्रतिवादीले चरम गरिबी, असहाय अवस्था, सहयोग र समर्थनको अभावले मनोवैज्ञानिक दुर्बलताले विवेकहीन कार्य गरेको देखिन आउँदछ । बराबर विरामी भइरहने र त्यसको भार थग्न नसक्ने अवस्थाले विचलित भएर एउटा महिलाले आफ्नो प्रियजनकै उपर साङ्घातिक बल प्रयोग गर्नुपर्ने परिस्थिति मानवता र समाजका लागि पनि चेतावनी दिने खालको कुरा छ । यस्तो कार्य र परिस्थिति अवाञ्छित र विडम्बनापूर्ण त छ तर त्यस्तो स्थितिबाट उम्कन

सक्ने राहतजन्य व्यवस्थाहरूको अभावमा त्यस्तो जघन्य र सम्वेदनशून्य अवस्था आई नरहला भन्न पनि सकिँदैन । समाज र राज्यले यस्ता कुराको कारक तत्वहरूको अध्ययन र पहिचान गरी मानवीय सुरक्षाका किल्लाहरू मजबुत पार्ने प्रयास गर्नुपर्ने हुन्छ ।

४. प्रस्तुत मुद्दामा परिस्थितिको प्रतिकूलता र गम्भीर मनोवैज्ञानिक चापमा परेर प्रतिवादीले कसूर गरेको देखिएकोले अभियोग दावीबमोजिम कसूर कायम गरी सजायको हकमा उपरोक्तबमोजिमको परिस्थितिको विद्यमानता विचार गरी अ.बं. १८८ नं. बमोजिम पुनरावेदन अदालतले ५(पाँच) वर्षमात्र कैद सजाय गर्न उपयुक्त हुने भनी व्यक्त गरेको राय न्यायको दृष्टिले मनासिब हुँदा सदर हुने ठहर्छ । अरूमा तपसीलबमोजिम गर्नु ।

तपसील

माथि इन्साफ खण्डमा लेखिएबमोजिम प्रतिवादी सरिता पौडेललाई अभियोग दावीबमोजिम ज्यानसम्बन्धीको १ नं. र १३(३) नं. बमोजिम कसूर कायम गरी अ.बं. १८८ नं. बमोजिम ५(पाँच) वर्षमात्र कैद सजाय हुने भनी फैसला भएकोले निजलाई सोहीबमोजिम ५(पाँच) वर्षको कैदको लगत कस्नु भनी सुरु सुनसरी जिल्ला अदालतमा लेखी पठाउनु ..... १ यस अदालतमा रहेको प्रस्तुत मुद्दाको दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार गरी बुझाई दिनु १

उक्त रायमा सहमत छु ।

न्या.प्रा.डा.भरतबहादुर कार्की

इति संवत् २०७० साल माघ २० गते रोज २ शुभम् ।

इजलास अधिकृत :- अनिल कुमार शर्मा

निर्णय नं.१११०

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री गिरीश चन्द्र लाल
माननीय न्यायाधीश श्री सुशीला कार्की
आदेश मिति : २०७०।८।१३।५
०६८-WO-१०९७

विषय : उत्प्रेषण, परमादेश

निवेदक : ललितपुर जिल्ला, ललितपुर
उपमहानगरपालिका वडा नं.८ बस्ने
शेरबहादुर महर्जनसमेत
विरूद्ध

विपक्षी : नेपाल बैङ्क लिमिटेड प्रधान कार्यालय,
काठमाडौंसमेत

- जुन निकायले रोक्का राखेको हो भनी मालपोत कार्यालयमा रोक्का रेकर्ड देखिएको छ सो निकायले के कुन कारण परी निवेदन दावीको जग्गा रोक्का राख्नु परेको हो सोको स्पष्ट जवाफ सम्बन्धित निकायको अभिलेखको आधारमा दिन सक्नुपर्ने ।
- स्पष्ट जवाफ दिन रोक्का राख्ने निकायले नसकेको अवस्थामा कानूनअनुरूप नै रोक्का रहेको होला भनी अनुमान गर्नु पनि उचित हुँदैन । मालपोत कार्यालयले जुन निकायले रोक्का राखेको हो भनी खुलाएको छ सो निकायले विवरणसहितको रोक्का राख्नुपर्नाको कारण आफ्नो अभिलेखबाट नदेखिएको भनी खुलाई

रहेको अवस्थामासमेत बिनाकारण लामो समयसम्म व्यक्तिको सम्पत्ति रोक्का राख्न नहुने ।

(प्रकरण नं.२)

निवेदकका तर्फबाट : विद्वान अधिवक्ताद्वय श्री
केदार दाहाल र ध्रुवप्रसाद चौलागाईं
विपक्षीका तर्फबाट : विद्वान अधिवक्ता श्री अच्युत
भण्डारी
अवलम्बित नजीर :
सम्बद्ध कानून :

आदेश

न्या.गिरीश चन्द्र लाल : नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ३२ र १०७(२) बमोजिम यसै अदालतको क्षेत्राधिकारभित्रको प्रस्तुत मुद्दाको सङ्क्षिप्त तथ्य यस प्रकार छ :

हामी निवेदकहरू हाम्रो बाजे मंगलाल ज्यापुको नाममा दर्ता रहेको ललितपुर जिल्ला, ललितपुर नगरपालिका वडा नं. ५क १ कि.नं. १६२ को ज.रो. ०-३-०-० र ऐ.ऐ. कि.नं. १७३ को ज.रो. ०-१२-०-० समेतका जग्गाहरू ललितपुर जिल्ला अदालतको मिति २०५१।९।१८ को फैसला र मिति २०५६।४।७ को बन्डा मुचुल्काबमोजिम मालपोत कार्यालय, ललितपुरमा दा.खा. गर्न जाँदाको अवस्थामा उक्त जग्गाको मोठ रोक्का भिडाउँदा रोक्का सि.नं. ५ र २५ मा मंगलाल ज्यापुको नाउँको वडा नं. ५क कि.नं. १६२, १७२ नेपाल बैङ्क लिमिटेड प्रधान कार्यालयबाट रोक्का देखिन्छ भनी उल्लेख भएको अवस्था छ । उक्त दुई कित्ता जग्गाहरू अदालतबाट रोक्का भएको हकमा अदालतबाट नै रोक्का फुकुवा गर्न सकिने अवस्था छ । तर बैङ्कबाट रोक्का

गरेको कुरामा मालपोत कार्यालय, ललितपुरमा पत्र पठाउँदासमेत पत्र बुझ्ने र दर्ता गर्ने कामसमेत बैङ्कले गरेन भन्ने जवाफ मालपोत कार्यालयबाट दिइयो भने मालपोत कार्यालयले पठाएको पत्र बैङ्कले बुझेको पनि देखिएन । यसै गरी हामी निवेदनले समेत बैङ्कमा यस बैङ्कबाट हाम्रो जग्गा रोक्का गरिएको भन्ने जानकारी भयो । त्यसैले के कति कारणले रोक्का भएको हो वा भूलबाट रोक्का हुन गएको हो यकिन जानकारी पाउँ भनी मिति २०६८।११।४ मा निवेदन लिई जाँदासमेत बैङ्कले हाम्रो निवेदन दर्ता र दरपीठ केही नगरी फर्काउने काम गरियो । हाम्रो जग्गा के कति कारणले रोक्का गरेको हो भन्ने सम्बन्धमा मालपोत कार्यालय, ललितपुरले बैङ्कले रोक्का गरेको भन्ने र बैङ्कले कुनै जानकारी नदिने र जग्गा फुकुवा गरिपाउँ भन्ने हाम्रो निवेदन दर्ता दरपीठसमेत केही नगर्ने कार्य गरी नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १९ द्वारा प्रदान गरिएको सम्पत्तिसम्बन्धी अधिकारमा आघात पुग्ने काम विपक्षीहरूबाट हुन गएको छ । यसरी हाम्रो सम्पत्ति अनधिकृत रूपमा रोक्का राख्ने र फुकुवा गरिपाउँ भनी निवेदन दिँदा केही जवाफ नदिने विपक्षीहरूको कार्य विरुद्धमा हामीले न्यायिक उपचार प्राप्त गर्ने अन्य कुनै वैकल्पिक उपचारको बाटोसमेत नभएकोले बाध्य भई यो निवेदन लिई आएका छौं । अतः हाम्रो बाजे मंगलाल ज्यापुको नाममा दर्ता रहेको ललितपुर जिल्ला, ललितपुर नगरपालिका वडा नं. ५क १ कि.नं. १६२ को ज.रो. ०-३-०-० र ऐ.ऐ. कित्ता नं. १७३ को ज.रो. ०-१२-०-० समेतका जग्गाहरू रोक्का गर्ने गैरकानूनी निर्णय भए सम्बन्धित कार्यालयबाट झिकाई उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर गरी उक्त जग्गाहरू फुकुवा गर्नु गराउनु भनी विपक्षीहरूको

नाममा परमादेशलगायत जो चाहिने आज्ञा आदेश वा पूर्जा पाउँ भन्ने निवेदन दावी ।

यसमा के कसो भएको हो, निवेदकको मागबमोजिमको आदेश किन जारी हुन नपर्ने हो, यो आदेश प्राप्त भएको मितिले बाटाका म्याद बाहेक १५ दिनभित्र सम्बन्धित कागजात साथै राखी लिखित जवाफ पठाउनु भनी विपक्षीलाई सूचना पठाई लिखित जवाफ प्राप्त भए वा अवधि नाघेपछि नियमानुसार पेश गर्नु भन्ने यस अदालतको मिति २०६९।१।२५ को आदेश ।

यस कार्यालयको रेकर्डअनुसार रजिस्टरको सि.नं.१९ मा पुनः च.नं.५४१४ मिति २०४९।११।२२ मा कि.नं. १६२ पुनरावेदन अदालत, ललितपुरको रोक्का रही ललितपुर जिल्ला अदालत च.नं. ९२९० मिति २०५५।३।४ को पत्रले पुनरावेदन अदालत, ललितपुरबाट फुकुवा भएपछि पुन रोक्का राख्ने आदेश प्राप्त भई सि.नं. ३६ मा रोक्का कायम भएको भन्ने व्यहोरा देखिएको, सि.नं. ५ मा नेपाल बैङ्क लिमिटेडको रोक्का फुकुवा भएपछि ललितपुर जि.अ.को च.नं. ९२९० मिति २०५५।३।४ को पत्रले रोक्का रहेको देखियो । उक्त रोक्का रजिस्टरको सि.नं.३६ मा समेत वडा नं. ५क को कि.नं. १७३, १६२ जग्गा रोक्का राखी ल.पु. जि.अ.को च.नं. २८८ मिति २०६१।११।३ मा कि.नं. १७३ र १६२ को जग्गा भाग ५ को दुईभाग फुकुवा जनिएको देखिए तापनि अन्य सि.नं.का जग्गासमेत रोक्का रहिरहेको अवस्था छ । उक्त जग्गाहरू यस मालपोत कार्यालयले रोक्का नराखी अन्य निकायबाट रोक्का राख्न अनुरोध भै रोक्का राखिएको हुँदा मालपोत ऐन, २०३४ को दफा ८ख(२) बमोजिम रोक्का राख्ने सम्बन्धित निकाय वा संस्थाबाट फुकुवा गर्ने आदेशपत्र

लेखी नआएसम्म मालपोत कार्यालयले फुकुवा गर्न नमिल्ने हुँदा यस कार्यालयलाई विपक्षी बनाई लिएको जिकीर खारेज गरी झूठा दावीबाट फुर्सद पाउँ भन्ने मालपोत कार्यालयको लिखित जवाफ ।

यसमा मालपोत कार्यालय, ललितपुरको मिति २०६४।९।१६ को पत्रमा उल्लिखित कित्ता जग्गा रोक्का राख्न अनुरोध गर्ने नेपाल बैङ्क लि. प्रधान कार्यालयले आफ्नो नामको म्याद बुझी उक्त जग्गा के कति कारणले रोक्का राखेको हो लिखित जवाफ पेश नगरी अटेर गरी अदालतको काम कारवाहीमा अवरोध पुर्याउने कार्य राम्रो होइन । अतः मालपोत कार्यालय, ललितपुरको च.नं. ३४३८ मिति २०६४।९।१६ को पत्रको प्रतिलिपि साथै राखी लिखित जवाफ नलिएको स्पष्ट कारण खोली रोक्का सम्बन्धमा भएका आधार प्रमाणसहित पेशीको दिन छलफलमा उपस्थित हुनु भनी लेखी पठाई अग्राधिकार दिई नियमानुसार पेश गर्नु भन्ने यस अदालतको मिति २०७०।३।१२ को आदेश ।

निवेदकले दायर गरेको उत्प्रेषण परमादेशको निवेदनको म्याद सूचना यस नेपाल बैङ्क लिमिटेडमा मिति २०६९।३।१२ मा प्राप्त भएको, सो विषयमा रिट निवेदन पर्नुअगावै मालपोत कार्यालय ललितपुरबाट रोक्का रहनुपर्ने कारण खुलाई रोक्का राख्नु नपर्ने भए फुकुवा पठाई दिनु हुन भनी मिति २०६८।१।२८ मा च.नं. ७५८ को पत्र प्राप्त हुन आएको । रोक्का राखेको पत्रको प्रतिलिपि उपलब्ध गराइदिनुभएका बखत रोक्काको सम्बन्धमा आवश्यक जानकारी गराउने भनी यस बैङ्कबाट प.स.नं. ७४।५० मिति २०६८।२।१७ को पत्रबाट मालपोत कार्यालय, ललितपुरलाई लेखी पठाएकोमा सोको

जवाफ प्राप्त नभएको उपरोक्त म्याद प्राप्त भएपछि यस विभागबाट कर्मचारी खटाई के कारणले रोक्का भएको रहेछ बुझ्न पठाउँदा २०३७ सालतिर यस बैङ्कको रोक्का रहेको भन्ने रोक्का रेकर्डमा देखिएको अतः कुनै विवरण तथा रोक्कापत्र नभएको भन्ने जानकारी प्राप्त भएको । म्याद प्राप्त भएपछि उपत्यकाभित्रका साथै शाखा, उपशाखा र प्रधान कार्यालय, जोखिम व्यवस्थापन डिभिजन कार्यालय, काठमाडौं अफिस लेखा विभाग, कर्मचारी सापटी तथा औषधि फाँट (घरकर्जा) बाट कर्जा कारोबार भए नभएको सम्बन्धमा कारोबारको विवरण माग गर्दा सम्पूर्ण उपत्यका शाखा, उपशाखाबाट र प्रधान कार्यालयका उल्लिखित फाँट विभागबाट कर्जाको कुनै रेकर्डमा राखेको रेकर्ड नदेखिएको भनी जानकारी प्राप्त भएको र तत्कालीन अवस्थामा प्रधान कार्यालयबाट सुरक्षणवापत पास गराई लिएको लिखतहरूको अभिलेख हेर्दासमेत उक्त अचल सम्पत्ति पास गराई रोक्का राखेको अभिलेख नदेखिएकोले मालपोत कार्यालयमा रोक्का रहेको भनिए तापनि सोको कुनै अभिलेख फेला नपरेको कारणले नै सो विषयमा यो यति कारणले रोक्का राखेको भनी कितान गरी लिखित जवाफ लगाउन नसकिएको भन्ने नेपाल बैङ्क लि.प्र.का. कानून विभागको मिति २०७०।७।६ को पत्र ।

नियमबमोजिम दैनिक पेशीसूचीमा चढी पेश हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा निवेदकको तर्फबाट उपस्थित विद्वान अधिवक्ताद्वय श्री केदार दाहाल र ध्रुवप्रसाद चौलागाईंले निवेदकको बाजे मंगलाल ज्यापुको नाममा दर्ता रहेको ललितपुर जिल्ला, ललितपुर नगरपालिका वडा नं. ५क १ कि.नं. १६२ को ज.रो. ०-३-०-० र ऐ.ऐ. कित्ता नं. १७३ को ज.रो. ०-१२-०-० समेतका जग्गाहरू के कारणले रोक्का रहेको हो

सोको कुनै अभिलेख फेला नपरेको कारणले सो विषयमा लिखित जवाफ नलगाइएको भनी रोक्का राख्ने नेपाल बैङ्क लिमिटेड प्रधान कार्यालय, कानून विभागको मिति २०७०।७।६ को पत्र प्राप्त भैरहेको अवस्था छ । जग्गा रोक्का राख्ने निकायले नै रोक्का राख्नपर्नाको यकिन जवाफ दिन नसकिरहेको अवस्थामा बिनाकारण व्यक्तिको सम्पत्ति रोक्का राख्न नसकिनेमा गैरकानूनीरूपमा निवेदकको जग्गा रोक्का राखिएकोले उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर गरी उक्त जग्गाहरू फुकुवा गर्नु गराउनु भनी विपक्षीहरूको नाममा परमादेशको आदेश जारी गरी पाउँ भनी गर्नुभएको बहस सुनियो ।

विपक्षी नेपाल बैङ्क लि. प्रधान कार्यालय, काठमाडौंका तर्फबाट उपस्थित विद्वान अधिवक्ता श्री अच्युत भण्डारीले निवेदन दावीका जग्गाहरू के कारणले नेपाल बैङ्क लिमिटेड प्रधान कार्यालयबाट रोक्का रहेको हो सोको कुनै अभिलेख फेला नपरेको कारणले सो विषयमा लिखित जवाफसम्म नलगाइएपनि नेपाल बैङ्क लिमिटेड प्रधान कार्यालय कानून विभागको मिति २०७०।७।६ को पत्रमा भएको व्यहोरा खुलाईएको छ । जग्गा रोक्का राख्नुपर्नाको कारण हालको अवस्थामा नखुलिरहेको जग्गा फुकुवा गर्न परमादेशसमेतको आदेश जारी गरी पाउँ भन्ने निवेदन दावी खारेज गरी पाउँ भनी गर्नुभएको बहस सुनियो ।

२. यसमा निवेदकहरूको बाजे मंगलाल ज्यापुको नाममा दर्ता रहेको ललितपुर जिल्ला, ललितपुर नगरपालिका वडा नं. ५क १ कि.नं. १६२ को ज.रो. ०-३-०-० र ऐ.ऐ. कि.नं. १७३ को ज.रो. ०-१२-०-० समेतका जग्गाहरू ललितपुर जिल्ला अदालतको मिति २०५१।९।१८

को फैसला र मिति २०५६।४।७ को बन्डा मुचुल्काबमोजिम मालपोत कार्यालय, ललितपुरमा दा.खा. गर्न जाँदाको अवस्थामा उक्त जग्गाको मोठ रोक्का भिडाउँदा मंगलाल ज्यापुको नाउँको वडा नं. ५क कि.नं. १६२, १७२ का जग्गाहरू नेपाल बैङ्क लिमिटेड प्रधान कार्यालयबाट रोक्का देखिएकोमा उक्त बैङ्कबाट के कति कारणले रोक्का भएको हो वा भूलबाट रोक्का हुन गएको हो यकीन जानकारी पाउँन निवेदकले माग गरेकोमा निवेदन दर्ता वा दरपीठ केही नगरी फर्काउने र मालपोत कार्यालय, ललितपुरले पनि नेपाल बैङ्कले रोक्का गरेको भनी रोक्का राख्नुको कारण नै नखुलाई गैरकानूनीरूपमा जग्गा रोक्का राखी सम्पत्तिसम्बन्धी अधिकारमा आघात पार्ने काम गरेकोले उक्त जग्गाहरू रोक्का गर्ने कार्य तथा सोको कुनै गैरकानूनी निर्णय भए सम्बन्धित कार्यालयबाट झिकाई उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर गरी उक्त जग्गाहरू फुकुवा गर्नु गराउनु भनी विपक्षीहरूको नाममा परमादेशसमेतको आदेश जारी गरीपाउँ भन्ने निवेदन दावी रहेको देखिन्छ । प्रस्तुत रिट निवेदनमा विपक्षी बनाइएका नेपाल बैङ्क लि.ले जग्गा रोक्का राखेको भनी भनिएको भएपनि नेपाल बैङ्क लि.ले प्रस्तुत रिट निवेदन सम्बन्धमा लिखित जवाफ प्रस्तुत गरेको पनि देखिएन । यस अदालतमा मिति २०७०।३।१२।४ को आदेशबमोजिम नेपाल बैङ्क लि.बाट मिति २०७०।७।६ मा लेखिएको १।एल।७६।१५८ को पत्रमा उपत्यकाभिन्नका साथै शाखा, उपशाखा र प्रधान कार्यालय जोखिम व्यवस्थापन डिभिजन कार्यालय, काठमाडौं अफिस लेखा विभाग कर्मचारी सापटी तथा औषधि फाँट (घरकर्जा) बाट कर्जा कारोबार भए नभएको सम्बन्धमा कारोबारको विवरण माग

गर्दा सम्पूर्ण उपत्यका शाखा, उपशाखाबाट र प्रधान कार्यालयका उल्लिखित फाँट विभागबाट कर्जाको कुनै रेकर्डमा राखेको रेकर्ड नदेखिएको भनी जानकारी प्राप्त भएको र तत्कालीन अवस्थामा प्रधान कार्यालयबाट सुरक्षणवापत पास गराई लिएको लिखतहरूको अभिलेख हेर्दासमेत उक्त अचल सम्पत्ति पास गराई रोक्का राखेको अभिलेख नदेखिएकोले मालपोत कार्यालयमा रोक्का रहेको भनिए तापनि सोको कुनै अभिलेख फेला नपरेको कारणले नै सो विषयमा यो यति कारणले रोक्का राखेको भनी किटान गरी लिखित जवाफ लगाउन नसकिएको भनी नेपाल बैङ्क लि.का. कानून विभागको पत्र देखिन्छ । उल्लेखित पत्रानुसार के कुन कारणले रोक्का राखेको भनी स्पष्ट गर्न सकिएकोसमेत देखिएन । बरु उपत्यकाभिन्नका उक्त बैङ्क अधीनस्थ निकाय शाखा प्रशाखामा कुनै ऋणसमेतको अभिलेख नदेखिए, नभेटिएको भनी खुलाएको पाईयो । जुन निकायले रोक्का राखेको हो भनी मालपोत कार्यालयमा रोक्का रेकर्ड देखिएको छ सो निकायले, के कुन कारण परी निवेदन दावीको जग्गा रोक्का राख्नु परेको हो सोको स्पष्ट जवाफ सम्बन्धित निकायको अभिलेखको आधारमा दिन सक्नुपर्ने हुन्छ । त्यसरी स्पष्ट जवाफ दिन रोक्का राख्ने निकायले नसकेको अवस्थामा कानूनअनुरूप नै रोक्का रहेको होला भनी अनुमान गर्नु पनि उचित हुँदैन । यसको अतिरिक्त मालपोत कार्यालयले जुन निकायले रोक्का राखेको हो भनी खुलाएको छ सो निकायले विवरणसहितको रोक्का राख्नुपर्नाको कारण आफ्नो अभिलेखबाट नदेखिएको भनी खुलाई रहेको अवस्थामा समेत बिनाकारण लामो समयसम्म व्यक्तिको सम्पत्ति रोक्का राख्नु हुँदैन ।

३. त्यसकारण रिट निवेदनमा उल्लिखित

विपक्षी नेपाल बैङ्क लि.ले निवेदन दावीको जग्गा रोक्का राख्नुपर्नाको कुनै स्पष्ट आधार कारण खुलाउन नसकेको देखिनाले नेपाल बै. लि.को तर्फबाट मालपोत कार्यालय, ललितपुरले निवेदन दावीको जग्गा रोक्का राखेको कार्य उत्प्रेषणको आदेशले बदर गरी नेपाल बैङ्क लिमिटेडको तर्फबाट रहेको रोक्का फुकुवा गरी दिनु भनी विपक्षीहरूका नाउँमा परमादेशको आदेशसमेत जारी हुने ठहर्छ । अरूमा तपसीलबमोजिम गर्नु ।

तपसील

माथि ठहर खण्डमा लेखिएबमोजिम मंगलाल ज्यापुका नाउँमा दर्ता रहेको ललितपुर जिल्ला, ललितपुर नगरपालिका वडा नं. ५क १ कि.नं. १६२ को ज.रो. ०-३-०-० र ऐ.ऐ. कित्ता नं. १७३ को ज.रो. ०-१२-०-० का जग्गाहरूमा नेपाल बैङ्क लि.को तर्फबाट मालपोत कार्यालय, ललितपुरले राखेको जग्गा रोक्का उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर भई उक्त जग्गा फुकुवा गरिदिनु भनी विपक्षीहरूका नाउँमा परमादेशको आदेशसमेत जारी हुने ठहरेकोले आदेशबमोजिम उक्त जग्गा फुकुवा गरिदिनु भनी सम्बन्धित मालपोत कार्यालयलाई लेखी पठाई दिनु । यो मिसिलको दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।
न्या. सुशीला कार्की

इति संवत् २०७० साल मङ्सिर १३ गते रोज ५ शुभम् ।
इजलास अधिकृत : हर्कबहादुर क्षेत्री

निर्णय नं.११११

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री गिरीश चन्द्र लाल
माननीय न्यायाधीश प्रा.डा.श्री भरतबहादुर कार्की
फैसला मिति : २०७०।५।१८।३
२०६८-CR-१०८०

मुद्दा : नकबजनी चोरी

पुनरावेदक/वादी : जसमाया वि.क.को जाहेरीले
नेपाल सरकार

विरूद्ध

विपक्षी/प्रतिवादी : स्याङ्जा जिल्ला, पुतलीबजार
न.पा. वडा नं. ३ बस्ने शम्भे नेपाली

- मुलुकी ऐन, अदालती बन्दोवस्तको महलको २९ नं. को देहाय २ मा स्पष्टसँग चोरीको महलको सजाय हुने मुद्दा अपराध भएको ईलाकाको अड्डाबाट हेर्नुपर्दछ भनी व्यवस्था भएको अवस्थामा अधिकारक्षेत्रको प्रश्न मुद्दाको पक्षको सहमतिले वा कुनै पक्षले घटाउन बढाउन वा परिवर्तन गर्न नसक्ने ।
- ईलाकाको अड्डाबाट हेर्न पर्ने भनी मुद्दा नै किटान गरी तोकेका मुद्दाहरूमा कानूनको मनसायविपरीत काठमाडौंको ईलाकामा घटेको वारदातलाई जाहेरी दिँदा सो तथ्य नै लुकाई स्याङ्जा जिल्लाको ईलाकामा घटेको बनाई जानी जानी अन्यत्र अड्डामा मुद्दा दर्ता गर्न पीडित पक्षको भूमिकासमेत मुद्दा उठानको क्रममा स्वाभाविक

नदेखिएकोले अड्डाको गल्लीले अर्को ईलाकामा मुद्दा दर्ता भएको भन्न पनि नमिल्ने ।

(प्रकरण नं.२)

पुनरावेदक/वादीका तर्फबाट : सहन्यायाधिवक्ता श्री महेश थापा

विपक्षी/प्रतिवादीका तर्फबाट :

अवलम्बित नजीर :

सम्बद्ध कानून :

- मुलुकी ऐन, अदालती बन्दोवस्तको महलको २९ को देहाय २, ७

सुरू फैसला गर्ने :-

मा.न्या.श्री माधवेन्द्रराज रेग्मी

पुनरावेदन फैसला गर्ने :-

मा.मुख्य न्या.श्री ज्ञानेन्द्रबहादुर कार्की

मा.न्या.श्री किशोर सिलवाल

फैसला

न्या.गिरीश चन्द्र लाल : न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा १२ बमोजिम मुद्दा दोहोर्याई हेर्ने निस्सा प्रदान भई दायर हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको सड्किस टिपोट र ठहर यस प्रकार छ :-

मिति २०६५।११।२९ गते रातको समयमा निदाईरहेको अवस्थामा एक्कासी केही चीज वस्तु ठोकिए जस्तो लागी उठी हेर्दा जिल्ला स्याङ्जा, पुतलीबजार नगरपालिका वडा नं. ३ बस्ने शम्भे नेपालीले घर कोठाको लेडिज व्यागभित्र रहेको नगद रु.२६,५००।-, टेबुलमाथि राखेको नोकिया मोबाइल सेट थान १ चोरी गरी भागेको र हार गुहार गरी पछि लाग्दासमेत भेट्न नसकेकाले निजलाई खोजतलास पक्राउ गरी कानूनबमोजिम

कारवाही गरी चोरी भएको सामान दिलाई भराई पाऊँ भन्नेसमेत व्यहोराको जसमाया वि.क.को जाहेरी दरखास्त ।

खोजतलासको क्रममा पक्राउ परेका प्रतिवादीलाई खानतलासी लिँदा निजको साथबाट नोकिया मोबाइल सेट थान १२ फेला परेको, पक्राउ गरी बरामद गरिएको भन्नेसमेत व्यहोराको बरामदी मुचुल्का कागज ।

जिल्ला स्याङ्जा, खिलुङ्गादेउराली गा.वि.स. वडा नं. ९ घर कोठास्थित मिति २०६५।११।२९ गते राति प्रतिवादी शम्भे नेपालीले जाहेरवाला जसमाया वि.क.को कोठामा राखिएको नगद तथा नोकिया मोबाइल सेट थान १ चोरी गरी भागेको भन्ने घटनास्थल चार किल्ला विवरण कागज ।

प्रतिवादी शम्भे नेपालीको खोजतलास गर्दा फेला परेकोले पक्राउ गरी दसीको मोबाइल सेट थान १ सहित बरामद गरी दाखिला गराइएको भन्नेसमेत व्यहोराको प्र.ज.रवि पौडेलको प्रतिवेदन ।

मिति २०६५।११।२९ गते म घुमफिर गर्दै जाँदा स्याङ्जा, खिलुङ्गादेउराली गा.वि.स. वडा नं. ९ स्थित जाहेरवाला जसमाया वि.क.को घरमा पुगेको थिएँ । जाहेरवालाको घरमा पुगेपछि त्यस घरमा केटा मान्छे कोही नभएको जाहेरवालाको नाति नातिना पनि सानै देखेकोले र जाहेरवालाको घरमा निकै धनमाल होला भन्ने विचारले रातको समयमा ढोकामा लगाएको ताला फोडी घरभित्र रहेको नोकिया मोबाइल सेट थान १ र नगद रु.५,५००।- चोरी गरी भाग्न लागेको अवस्थामा जाहेरवालाले थाहा पाई हार गुहार गर्न लागेपछि म त्यस ठाउँबाट भागेको हुँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी शम्भे नेपालीले प्रहरीसमक्ष गरेको

साबिती बयान कागज ।

वारदात मिति समयमा मेरो घरबाट चोरी लगेको हाल बरामद भै आएको नोकिया मोबाइल सेट देखाउँदा देखें चिनें सो मोबाइल मेरै हो सनाखत गरी दिएँ, नगद के कहाँ छ शम्भे नेपालीले नै जानून् भन्नेसमेत व्यहोराको जाहेरवाला जसमाया वि.क.को सनाखत कागज ।

शम्भे नेपाली पहिलादेखि नै खराब आचरणका व्यक्ति हुन् । निजले धेरै पटक धेरै जनाको चोरी गर्दै हिड्ने गर्दैछन् । निजले वारदात मिति समयमा जाहेरवाला जसमाया वि.क.का घरबाट नगद रु.२६,५००।- नोकिया मोबाइल सेट थान १ चोरी गरी हिडेका हुन् । अतः हाल निजको साथबाट मोबाइल सेटमात्र बरामद भएको छ । नगद के कहाँ छ थाहा भएन, निजलाई कडाभन्दा कडा कारवाही गरी चोरी भएको सामान दिलाई भराई पाऊँ भन्नेसमेत व्यहोराको वस्तुस्थितिका मानिसहरू सिर्जना वि.क. समेतको कागज ।

मिसिलसाथ रहेका आधार प्रमाणहरूबाट मिति २०६५।११।२९ गते राति ११M३० बजेको समयमा प्रतिवादी शम्भे नेपालीले जाहेरवालीको घर धन्सार कोठाको ताला फोडी नगद रु.२६,५००।- र मूल्य रु.६,५००।- पर्ने नोकिया मोबाइलसमेत गरी जम्मा बिगो रु.३३,०००।- बराबरको धनमाल चोरी गरी मुलुकी ऐन, चोरीका महलको १ र ३ नं. मा परिभाषित कसूर गरेको देखिएकोले उक्त कसूर गरेमा प्रतिवादी शम्भे नेपालीलाई सोही ऐनको महलको १४(१) नं. बमोजिम सजाय गरी मङ्गली नेपालीको जाहेरीले वादी नेपाल सरकार प्रतिवादी निजै शम्भे नेपाली भएको नकबजनी चोरी मुद्दाको अभियोगपत्र आजै प्रस्तुत गरिएको हुँदा प्रस्तुत

मुद्दामा दोस्रो पटक कायम गरी सजाय हुन र सोही महलको १० र २१ नं. बमोजिम चोरी भएको धनमाल जाहेरवालीलाई दिलाई भराई पाऊँ भन्नेसमेत व्यहोराको अभियोगपत्र ।

जाहेरवाला जसमाया वि.क.को छोरीको काठमाडौं गोगबु नयाँ बसपार्कमा न्यू कोशी गेस्ट हाउस छ । म सोही गेस्ट हाउसमा काम गर्ने क्रममा म त्यहाँ रहेको अवस्था गेस्ट हाउसको काउन्टरमा रहेको नगद रु.२,५००।- र सोही गेस्टहाउसका म्यानेजर जाहेरवाला जसमाया वि.क.का छोरा दिपक गहतराजको विस्तराको सिरानीमुनि रहेको नगद रु.३,०००।- र नोकिया मोबाइल सेट मिति २०६५।११।२७ गते चोरी गरी भागेको हुँ । मैले जाहेरवाला जसमाया वि.क.को घरबाट केही पनि चोरी गरेको होइन, अभियोग व्यहोरा झूटा हो भन्नेसमेत व्यहोराको शम्भे नेपालीले सुरू अदालतमा गरेको बयान कागज ।

अदालतका आदेशानुसार जाहेरवाला जसमाया वि.क.को बकपत्र भै सो बकपत्रसमेत मिसिल सामेल रहेछ ।

कस्तो प्रकृतिको मुद्दा कुन कहाँको अदालतले हेर्ने भन्नेबारेमा मुलुकी ऐन, अदालती बन्दोवस्तको महलमा व्यवस्था गरेको र सो महलको २९ नं. हेर्दा चोरीको महलले सजाय हुने मुद्दा अपराध भएको ईलाकाको अड्डाबाट हेर्नुपर्छ भनी प्रष्ट उल्लेख भै रहेको र प्रस्तुत मुद्दा पनि नकबजनी चोरी भै चोरीका महलको १४(१) नं. को सजाय मागदावी गरी दायर हुन आएको देखिन्छ । जाहेरवालाको बकपत्र र प्रतिवादीको यस अदालतमा भएको बयानसमेतबाट प्रस्तुत वारदात काठमाडौं जिल्लामा घटेको पुष्टि हुन आएकोले उल्लिखित अदालती बन्दोवस्तको

महलको अ.बं. २९ नं. अनुसार यस स्याङ्जा जिल्लाको अधिकारक्षेत्र अनुसारको घटना वारदात नभएबाट यस अदालतले अधिकारक्षेत्र ग्रहण गरी निर्णय गर्न मिल्ने देखिएन । तसर्थ, काठमाडौं जिल्लामा भएको वारदातलाई यस स्याङ्जा जिल्लाअन्तर्गतको वारदात भनी दायर भएको प्रस्तुत मुद्दाको अभियोगपत्र अ.बं. १८० नं. ले खारेज हुने ठहर्छ भन्ने सुरु स्याङ्जा जिल्ला अदालतको मिति २०६६।२।२९ को फैसला ।

सुरु स्याङ्जा जिल्ला अदालतको मिति २०६६।२।२९ को फैसलामा चित्त बुझेन । अपराध अनुसन्धान बेईलाकाको प्रहरी कार्यालयबाट भएमा बेरीतको हुने वा बेईलाकाको सरकारी वकीलबाट दायर अभियोगपत्र गैरकानूनी हुने भनी प्रचलित नेपाल कानूनले भनेको अवस्था छैन । यी प्रतिवादी अदालतमा बयान गर्दासमेत चोरी गरेकोमा साबित छन् भने निज प्रतिवादीबाट चोरी गरेको सामान बरामद भएको छ । यस बाहेक मङ्गली नेपालीको जाहेरीले वादी नेपाल सरकार प्रतिवादी निजै भई दायर गरिएको नकबजनी चोरी मुद्दामा स्याङ्जा जिल्ला अदालतबाट मिति २०६६।२।१९ मा अपराध गरेको ठहर भएबाट यी प्रतिवादी पटके अपराधी पनि देखिएको अवस्था छ । तसर्थ मुलुकी ऐन, अ.बं. २९(७) बमोजिम प्रस्तुत मुद्दा हेर्ने क्षेत्राधिकार प्राप्त अदालतमा कानूनबमोजिम मुद्दा पठाई कानूनबमोजिम गर्नु भन्नुपर्नेमा क्षेत्राधिकारभित्र नपरेको हुँदा अभियोग माग दावी खारेज हुने ठहर्छ भनी भएको फैसलामा कानूनी त्रुटी देखिँदा सो फैसला बदर गरी क्षेत्राधिकारप्राप्त काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट मुद्दाको सुनुवाइ गरी प्रतिवादीलाई अभियोग माग दावीबमोजिम सजाय गरी पाउँ भन्ने वादी नेपाल

सरकारले पुनरावेदन अदालत, पोखरामा लिएको पुनरावेदन जिकीर ।

मुलुकी ऐन, अदालती बन्दोवस्तको महलको २९ नं. को देहाय २ मा स्पष्टसँग चोरीको महलले सजाय हुने मुद्दा अपराध भएको ईलाकाको अड्डाबाट हेर्नुपर्दछ भनी व्यवस्था गरेको परिप्रेक्ष्यमा अधिकारक्षेत्रको प्रश्न मुद्दाको पक्षको सहमति वा कुनै पक्षले घटाउन बढाउन परिवर्तन गर्न नसक्ने भएकोले र जाहेरवालाको बकपत्र, प्रतिवादीले सुरु जिल्ला अदालतमा बयान गर्दासमेत प्रस्तुत वारदात स्याङ्जा जिल्लामा घटेको नभई काठमाडौं जिल्लाअन्तर्गतको वारदात भनी देखिन आएकोले क्षेत्राधिकारविहीन अदालतमा दायर गरेको अभियोग दावी खारेज गर्ने ठहरयाएको सुरु स्याङ्जा जिल्ला अदालतको मिति २०६६।२।२९ को फैसला मिलेकै देखिँदा सदर हुने ठहर्छ भन्ने पुनरावेदन अदालत, पोखराको मिति २०६६।१२।१० को फैसला ।

अपराधको अनुसन्धान बेईलाकाको प्रहरी कार्यालयबाट भएमा बेरीतको हुने र बेईलाकाको सरकारी वकीलबाट दायर अभियोगपत्र गैर कानूनी हुने भनी प्रचलित कानूनले भनेको अवस्थासमेत छैन । प्रतिवादी अदालतमा बयान गर्दा चोरीमा साबित छन् भने चोरी सम्बद्ध भौतिक दसीबाट सो तथ्य स्थापित छ । प्रतिवादी पटके अपराधकर्ता भन्नेमा समेत द्विविधा नदेखिएको अवस्थामा निजलाई सजाय गर्न प्रस्तुत मुद्दा मुलुकी ऐन, अ.बं. २९(७) नं. बमोजिम क्षेत्राधिकारप्राप्त अदालतमा पठाउनुपर्नेमा सो नभै क्षेत्राधिकारविहीन अदालतमा दायर गरेको अभियोग दावी खारेज हुने भनी गरिएको फैसलामा गम्भीर कानूनी त्रुटी हुँदा उक्त फैसला बदर उल्टी गरी पाउँ भन्ने वादी नेपाल सरकारले यस अदालतमा लिएको

पुनरावेदन जिकीर ।

यसमा प्रतिवादी शम्भे नेपालीले नगद रू.२६,५००।- र मोबाइल सेट थान एक चोरी गरी भागेकोले कारवाही गरी पाउँ भन्नेसमेत जसमाया वि.क.को जाहेरी दरखास्त परेको तथा प्रतिवादीले अनुसन्धानको क्रममा अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष जाहेरवालाको स्याङ्जा जिल्लास्थित घरबाट नगद तथा मोबाइल फोन चोरी गरेकोमा साबित भई गरेको बयानसमेतका आधारबाट स्याङ्जा जिल्ला अदालतमा अभियोगपत्र दायर भएको देखिन्छ । निज प्रतिवादी शम्भे नेपालीले अदालतसमक्ष बयान गर्दा जाहेरवालाको छोरीको काठमाडौं स्थित गेस्ट हाउसको काउन्टरबाट रू.२५००।- र सिरानीमुनीको रू.३०००।- तथा मोबाइल सेटसमेत चोरी गरी भागेको हुँ भनी बयान गरेको अवस्थामा काठमाडौं जिल्लामा चोरी भएको वारदात स्थापित भएको भन्ने निष्कर्षमा पुगी स्याङ्जा जिल्लाको क्षेत्राधिकारभित्र नपरेको भनी अभियोगदावी खारेज गर्ने गरी भएको सुरु स्याङ्जा जिल्ला अदालतको फैसलालाई पुनरावेदन अदालत, पोखराबाट सदर भएको पाइन्छ । यसरी प्रतिवादीले आफूले चोरीको कसूर गरेको तथ्यमा अदालतमा समेत साबित भईरहेको देखिँदा मुलुकी ऐन, अदालती बन्दोवस्तको २९(७) नं. बमोजिम बेईलाकाको अड्डामा नालिस पर्न आएको भएपनि ईलाकाको अड्डामा पठाई कारवाही गर्न सकिने कानूनी व्यवस्था हुँदाहुँदै सोतर्फ विचार नगरी अभियोग दावी नै खारेज गर्ने गरेको पुनरावेदन अदालत, पोखराको इन्साफमा मुलुकी ऐन, अदालती बन्दोवस्तको २९(७) नं. को व्याख्यात्मक त्रुटी विद्यमान रहेको देखिएकोले न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा १२(१)(क) को आधारमा मुद्दा दोहोर्याउने निस्सा प्रदान गरिएको छ भन्ने

यस अदालतको मिति २०६८।११।१९ को आदेश ।

नियमबमोजिम दैनिक मुद्दा पेशीसूचीमा चढी निर्णयार्थ पेश हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा वादी नेपाल सरकारको तर्फबाट उपस्थित सहन्यायाधिवक्ता श्री महेश थापाले प्रतिवादी शम्भे नेपालीले अदालतसमक्ष बयान गर्दा जाहेरवालाको छोरीको काठमाडौंस्थित गेस्ट हाउसको काउन्टरबाट रू.२५००।- र सिरानीमुनीको रू.३०००।- तथा मोबाइल सेटसमेत चोरी गरी भागेको हुँ भनी चोरी गरेको तथ्यमा साबिति बयान गरेको अवस्था छ । प्रतिवादीको अदालतको बयान तथा जाहेरवालाको अदालतको बकपत्रको आधारमा काठमाडौं जिल्लामा चोरी भएको वारदात स्थापित भएको भन्ने निष्कर्षमा पुगी स्याङ्जा जिल्लाको क्षेत्राधिकारभित्र नपरेको भनी अभियोगदावी खारेज गर्ने गरी भएको सुरु स्याङ्जा जिल्ला अदालतको फैसलालाई पुनरावेदन अदालत, पोखराबाट सदर भएको पाइन्छ । यसरी प्रतिवादीले आफूले चोरीको कसूर गरेको तथ्यमा अदालतमा समेत साबित भई रहेको देखिँदा मुलुकी ऐन, अदालती बन्दोवस्तको २९(७) नं. बमोजिम बेईलाकाको अड्डामा नालिस पर्न आएको भएपनि ईलाकाको अड्डामा पठाई कारवाही गर्न सकिने कानूनी व्यवस्था हुँदाहुँदै सोतर्फ विचार नगरी अभियोग दावी नै खारेज गर्ने गरेको पुनरावेदन अदालत, पोखराको इन्साफमा मुलुकी ऐन, अदालती बन्दोवस्तको २९(७) नं. को व्याख्यात्मक त्रुटी विद्यमान भएकोले उक्त फैसला बदर उल्टी गरी अभियोग दावीबमोजिम सजाय गरी पाउँ भनी गर्नु भएको बहससमेत सुनियो ।

यसमा प्रतिवादी शम्भे नेपालीले

जाहेरवालाको स्याङ्जा जिल्ला खिलुङ्गादेउरालीस्थित घरमा मिति २०६५।११।२९ गते राती बिगो रू.३३,०००।- को (नगद र मोबाइल सेट) धनमालसमेत चोरी गरेकोले चोरीको महलको १ र ३ नं. को कसूरमा ऐ.को १४(१) नं. बमोजिम दोस्रो पटक कायम गरी सजाय गरी पाउँ भन्ने अभियोग मागदावी रहेकोमा प्रतिवादीले सुरु अदालतमा बयान गर्दा जाहेरवालाको छोरीको काठमाडौं गोंगबु नयाँ बसपार्कमा न्यू कोशी गेस्ट हाउसमा काम गर्ने क्रममा गेस्ट हाउसको काउन्टरमा रहेको नगद रू.२५००।- (दुई हजार पाँचसय) र सो गेस्ट हाउसको मेनेजरको विस्तराको सिरानीमुनि रहेको नगद रू.३०००। (तीनहजार) र नोकिया मोबाइल सेट १ मिति २०६५।११।२७ गते चोरी भागेको हुँ । जाहेरवाला जसमाया वि.क.को घरबाट केही चोरी गरेको होइन भनी उल्लेख गरेको पाईन्छ । जाहेरवाला जसमाया वि.क.ले जाहेरी दिँदा स्याङ्जा जिल्लामा वारदात भएको भनी उल्लेख गरेको भए तापनि सुरु जिल्ला अदालतमा बकपत्र गर्दा मिति २०६५।११।२७ मा प्रतिपादीले मोबाइल र नगद काठमाडौं गेस्टहाउसमा छोरा दिपक गहतराज कहाँबाट चोरी गरेको भनी काठमाडौंमा चोरी भएको कुरा उल्लेख गरी बकपत्र गरेको समेतका मिसिल प्रमाणबाट प्रतिवादी शम्भे नेपालीले काठमाडौंस्थित वारदातस्थलबाट चोरी गरेको भन्ने निज प्रतिवादीको अदालतसमक्षको बयान समर्थित भइरहेको देखियो ।

माथि विवेचित आधार प्रमाणबाट प्रस्तुत मुद्दामा प्रतिवादीले काठमाडौं जिल्लाको वारदातस्थलबाट चोरी गरेको तथ्य स्थापित भएको र स्याङ्जा जिल्लामा प्रस्तुत मुद्दाको सुरु कारवाहीको उठान भएकोमा क्षेत्राधिकारको

विषयलाई लिई प्रस्तुत मुद्दा खारेज गर्ने गरी सुरु स्याङ्जा जिल्ला अदालतले गरेको फैसलालाई पुनरावेदन अदालत, पोखराले सदर गरेउपर वादी नेपाल सरकारले उक्त मुद्दा दोहोर्याई हेर्न माग गरेकोमा निस्सा प्रदान भएको देखियो । जाहेरवालाको अदालतसमक्षको बकपत्र र प्रतिवादीले सुरु जिल्ला अदालतमा बयान गर्दासमेत प्रस्तुत वारदात स्याङ्जा जिल्लामा घटेको नभई काठमाडौं जिल्लाअन्तर्गतको वारदात भनी खुलाएको देखिन आएको र प्रस्तुत मुद्दा नकबजनी चोरी भएकोले अदालती बन्दोवस्तको महलको २९नं.को देहाय २ बमोजिम ईलाकाको अड्डा अर्थात् काठमाडौं जिल्लाअन्तर्गतको देखिन आयो ।

अब एक अड्डामा दायर हुनुपर्ने मुद्दा अर्को अड्डामा दर्ता गरेको अवस्थामा अदालती बन्दोवस्तको २९नं.को देहाय ७ बमोजिम क्षेत्राधिकारप्राप्त अदालतमा पठाउनुपर्ने भनी वादी पक्षले जिकीर लिएको देखिएकोले सो प्रश्नमा निर्णय दिनुपर्ने देखिन आयो ।

२. अदालती बन्दोवस्तको २९ नं. को देहाय ७ हेर्दा "ईलाका बाहेक बेईलाकाको अड्डामा फिरादपत्र दिन ल्याएमा ईलाका पर्ने फलाना अड्डामा जानु भनी सो फिरादपत्रको पीठमा लेखी छाप लगाई तुरून्त फिर्ता दिनुपर्छ । ऐनबमोजिमको म्यादभित्र दिन ल्याएमा ईलाकाको अड्डाबाट सो दरपीठ भएकै फिरादपत्र दिए पनि लिई मुद्दा हेरी दिनुपर्छ । फिरादपत्र दर्ता भैसकेपछि माथि दफा दफामा लेखिएबमोजिम अरू अड्डामा पठाउँदा पनि तारेखमा रहने झगडियालाई तारेख तोकी जुन अड्डाबाट सो मुद्दा हेर्नुपर्ने हो सो अड्डाबाट बुझी कानूनबमोजिम गर्नु भनी अड्डाको लेखोटसाथ पठाउनुपर्छ । अड्डाले पनि सो आएको

मुद्दा बुझी आफूले हेर्नु नपर्ने भए तापनि फिर्ता गर्नु हुँदैन । बाधा परे आफ्नो पुनरावेदन सुन्ने अड्डामार्फत् जाहेर गरी निकास भई आएबमोजिम गर्नुपर्छ । निकास दिने अड्डाबाट पनि ऐनबमोजिम जो मनासिब हो तोकी पठाई दिनुपर्छ ।” भन्ने कानूनी व्यवस्था रहेको देखिन्छ । मुलुकी ऐन, अदालती बन्दोवस्तको महलको २९ नं. को देहाय २ मा स्पष्टसँग चोरीको महलको सजाय हुने मुद्दा अपराध भएको ईलाकाको अड्डाबाट हेर्नुपर्दछ भनी व्यवस्था भएको देखिन्छ । साथै अधिकारक्षेत्रको प्रश्न मुद्दाको पक्षको सहमति वा कुनै पक्षले घटाउन बढाउन वा परिवर्तन गर्न सक्ने विषय होइन । ईलाकाको अड्डाबाट हेर्न पर्ने भनी मुद्दा नै किटान गरी तोकेका मुद्दाहरूमा कानूनको मनसायविपरीत काठमाडौंको ईलाकामा घटेको वारदातलाई जाहेरी दिँदा सो तथ्य नै लुकाई स्याङ्जा जिल्लाको ईलाकामा घटेको बनाई जानी जानी अन्यत्र अड्डामा मुद्दा दर्ता गर्न पीडित पक्षको भूमिकासमेत मुद्दा उठानको क्रममा स्वाभाविक नदेखिएकोले अड्डाको गल्तीले अर्को ईलाकामा मुद्दा दर्ता भएको भन्ने पनि रहेन । अदालती बन्दोवस्तको २९ नं. को देहाय ७ फिरादपत्रबाट दायर हुने प्रकृतिका केही मुद्दामा आकर्षित हुने देखिए तापनि अ.बं. को २९ नं.को देहाय २ को किटानीरूपमा उल्लेख गरेका फौजदारी मुद्दा खास गरी अभियोगपत्रबाट दायर हुने मुद्दाका सन्दर्भमा भने आकर्षित हुने भन्न मिलेन । त्यसकारण, क्षेत्राधिकारविहीन अदालतमा दायर गरेको अभियोग दावी खारेज गर्ने ठहर्याएको सुरू स्याङ्जा जिल्ला अदालतको मिति २०६६।२।१९ मा भएको फैसला सदर गरेको पुनरावेदन अदालत, पोखराको मिति २०६६।१२।१० को फैसला मिलेकै देखिँदा सदर हुने ठहर्छ । पुनरावेदक वादी नेपाल

सरकारको पुनरावेदन जिकीर पुग्न सक्दैन ।

उक्त रायमा सहमत छु ।

न्या.प्रा.डा.भरतबहादुर कार्की

इति संवत् २०७० भदौ १८ गते रोज ३ शुभम् ।

इजलास अधिकृत : हर्कबहादुर क्षेत्री

निर्णय नं.१११२

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री गिरीश चन्द्र लाल
माननीय न्यायाधीश प्रा.डा.श्री भरतबहादुर कार्की
फैसला मिति : २०७०।५।२६।४
०६७-CR-१२७१

मुद्दा : अंश

पुनरावेदक/प्रतिवादी : कपिलवस्तु जिल्ला, हथिहवा
गा.वि.स. वडा नं. ४ छोटुडिह बस्ने वाहिद
अलि गद्दी

विरूद्ध

विपक्षी/वादी : ऐ.ऐ. बस्ने अहमद अलि गद्दी

- अंश लाग्ने नलाग्ने र अंश मुद्दामा के कुन सम्पत्तिमा अंश लाग्ने नलाग्ने सोको निराकरण तथ्य एवं प्रमाणको आधारमा

निराकरण हुनुपर्ने र अर्कोतर्फ एउटै दाताले एउटै मितिमा एकै कित्ताबाट कित्ताकाट गरी समान हैसियतका दुई व्यक्तिलाई एकै व्यहोराको दिएको हालैको बकसपत्रमध्ये एउटालाई बन्डा नलाग्ने ठहर गर्नु र अर्कोलाई बन्डा लाग्ने ठहर गर्नु समन्याय र मुलुकी ऐन, अंशबन्डाको १८ नं. को कानूनी व्यवस्थासमेतको विपरीत हुने ।

(प्रकरण नं.५)

- सम्पत्ति राजीनामाबाट प्राप्त गरेको र सो सम्पत्ति निजी आर्जन देखिने गरी निजले अन्य विश्वसनीय प्रमाण प्रस्तुत गर्न नसकेकोले निजको निजी आर्जनको भन्न सकिने अवस्था नदेखिएकोले सगोलको सम्पत्ति मान्नुपर्ने ।

(प्रकरण नं.७)

पुनरावेदक/प्रतिवादीका तर्फबाट : विद्वान
अधिवक्ता श्री ईश्वरीप्रसाद भट्टराई

विपक्षी/वादीका तर्फबाट :

अवलम्बित नजीर :

सम्बद्ध कानून :

- मुलुकी ऐन, अंश बन्डाको १८ नं.,
अ.बं.१३९ नं.

सुरू फैसला गर्ने :

मा.जि.न्या. श्री चण्डीराज ढकाल

पुनरावेदन फैसला गर्ने :

मा.मु.न्या.श्री तर्कराज भट्ट

मा.न्या.श्री गोविन्दकुमार उपाध्याय

फैसला

न्या.गिरीश चन्द्र लाल : न्याय प्रशासन

ऐन, २०४८ को दफा १२ को उपदफा १ को खण्ड (क) र (ख) बमोजिम मुद्दा दोहोर्याई हेर्ने निस्सा प्रदान भई दायर हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको सङ्क्षिप्त तथ्य एवं ठहर यस प्रकार रहेको छ :-

मूल पुरुष मुन्सी गद्दीको छोरा वलाकत गद्दीको दुई श्रीमती जेठी लवानी गद्दीको तर्फबाट जन्मेका दुई छोरा जेठा वाहिद अलि गद्दी कान्छा म वादी अहमद अलि र कान्छी श्रीमती सेहरूननिसाको तर्फबाट जन्मेका दुई छोरा मुनताज गद्दी, कान्छा कोइलताफ गद्दी भएको, वाहिद अलि गद्दीकी श्रीमती मैमुननिसा गद्दीको तर्फबाट जन्मेका दुई छोरा शेरज अहमद गद्दी, मुसताक गद्दी भएको, कोइलताफ गद्दीकी श्रीमती तसरीकुननिसा गद्दी भएकी पुस्तेवारीमध्येका मुन्सी गद्दी तथा निजकी श्रीमती र लवानी गद्दी, सेहरूननिसा गद्दीसमेतको परलोक भएको । म वादी तथा प्रतिवादीहरू एकासगोल सराकतमा रही बसी सगोलमै जग्गा सम्पत्ति भोग चलन गर्दै आई प्रतिवादी तथा तसरीफुनीसा, मुनताज गद्दी, मैमुन निसा गद्दी, शेरज गद्दी र मुन्सी गद्दीको नाउँमा दर्ता रहेको जग्गा सम्पत्ति सबै सगोलको रहेको अंशबन्डा नभएको । प्रतिवादीहरूले म वादी तथा मेरो परिवारलाई ईज्जत आमदअनुसार खाना लगाउन र अंश हक छुट्याई दिन्नौं भनी जवाफ दिएकाले फिराद परेको अधिल्लो दिनलाई मानो छुट्टिएको मिति कायम गरी प्रतिवादीहरूबाट तायदाती फाँटवारी माग गरी सम्पूर्ण सम्पत्तिमा पाँच भागको एक भाग म वादीको अंश हक कायम गरी बन्डासमेत छुट्याई पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको फिरादपत्र ।

वादी दावीअनुसार पुस्तेवारी ठीक छ ।

तर मेरो छोरा स्वास्नीको नाउँमा दर्ता रहेको

सम्पत्ति सगोलको हो भन्ने दावी झूठा छ । सोही सम्पत्ति लिन खान पाउने उद्देश्यले वादी र अन्य प्रतिवादी मेरो बाबुसमेत मिली मिलाई यो मुद्दा दिएका हुन् । मेरो जिम्मा दर्तामा समेत सगोलको कुनै सम्पत्ति छैन । २०४२ सालदेखि नै चुल्हो छुट्टी बसेको छु भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी वाहिद अली गद्दीको प्रतिउत्तरपत्र ।

मूल पुर्खा मुन्सी गद्दीको नाउँ दर्ताको जग्गा मुन्सीका सबै छोराहरूले पाउनुपर्ने हो । वादीलाई दावीबमोजिम अंशबन्डाको २०, २१, २२, २३ नं.बमोजिम फिराद परेको अधिल्लो दिनलाई मानो छुट्टिएको मिति कायम गरी तायदाती फाँटवारी हाल दिनुपर्ने अवस्था छैन । दावीबाट फुर्सद पाउँ भन्ने प्रतिवादी मुन्ताज गद्दी, वलाकत गद्दी, कोइल्लाफ गद्दीसमेत जना तीनको संयुक्त प्रतिउत्तरपत्र ।

वादी प्रतिवादीहरू एकै नाता पुस्ताका रहे भएको कुरा प्रतिवादीसमेतबाट स्वीकार गरेको अवस्थामा यी वादी प्रतिवादीबीच अंश भएको भन्ने पारित लिखत भएकोसमेत नदेखिनुका साथसाथै अंश भै सकेको भनी प्रतिवादीले जिकीर लिन नसकेको हुँदा प्रतिवादीबाट वादीले पाँच भागको एक भाग अंश पाउने ठहर्छ भन्नेसमेत व्यहोराको कपिलवस्तु जिल्ला अदालतको मिति २०६६।१।२४ को फैसला ।

म भारतको मुम्बईमा कमाई गरी सोही धनबाट छोराको नाममा खरिद गरेको सम्पत्ति र श्रीमती मैमुननिसाले बकसपत्रबाट प्राप्त गरेको सम्पत्ति बन्डा लाग्ने सम्पत्ति होइन, अ.बं. १३९ नं. बमोजिम बुझ्दा उपस्थित नभएकै आधारमा बकसपत्रबाट प्राप्त सम्पत्तिसमेत बन्डा गर्न मिल्ने होइन । विपक्षीले फाँटवारी दिँदा बन्डा लाग्ने सम्पत्ति भनी उल्लेख गरेकै आधारमा बकसपत्रबाट

प्राप्त सम्पत्तिसमेत बन्डा गर्ने गरी भएको फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा बदर गरी पुनरावेदन तथा प्रतिउत्तर जिकीरबमोजिम गरी पाउँ भन्नेसमेत प्रतिवादी वाहिदअली गद्दीले पुनरावेदन अदालत, बुटवलमा लिएको पुनरावेदन जिकीर ।

प्रतिवादी कायम नगरिएका शेरराज अहमद खाँ तथा मैमुननिसाका नाउँको अचल सम्पत्ति बन्डा गर्ने गरी फैसला गर्दा सम्बन्धित व्यक्तिलाई पुनरावेदनको म्याद दिएको पनि नदेखिएको र सम्बन्धित निकायबाट दर्ता स्वेस्ता स्रोत लिखतसमेत बुझिएको नदेखिँदा सुरू इन्साफ फरक पर्न सक्ने देखिँदा अ.बं. २०२ नं.बमोजिम प्रत्यर्थी झिकाउनु भन्ने पुनरावेदन अदालत, बुटवलको मिति २०६६।६।२६ को आदेश ।

वादीका नाममा कुनै सम्पत्ति देखिँदैन भने तायदाती फाँटवारी पेश गर्दा वलाकत गद्दीसमेतले तसरीकुननिसा गद्दीको नामको कि.नं. १२४४ बाहेकको सम्पत्ति बन्डा लाग्ने भनी उल्लेख गरेको पाइन्छ र उक्त सम्पत्तिको स्रोत बकसपत्र भएबाट कानूनतः स्पष्ट भएको विषयमा विवाद रहेन । जहाँसम्म शेरराज र मैमुननिसाको नामको सम्पत्ति बन्डा लाग्ने सम्पत्ति हो होइन भन्नेतर्फ विचार गर्दा, अ.बं. १३९ नं. बमोजिम बुझ्न यी शेरराज र मैमुननिसालाई पठाएको म्याद यिनीहरूले गुजारी बसेको अवस्था देखिन्छ । आफ्नो नामको सम्पत्ति बन्डा नलाग्ने सम्पत्ति भए आधार र प्रमाणसहित आफ्नो हक र स्वामित्वको सम्बन्धमा सचेततापूर्वक प्रतिवाद गर्नुपर्नेमा त्यसो नगरी आफ्नो अधिकारको सम्बन्धमा उदासीन भएको पाइयो । उक्त म्यादसमेत गुजारी बसेबाट पुनरावेदकीय अधिकारसमेतबाट बञ्चित भएको विद्यमान अवस्थामा प्रतिवादी वाहिद अली गद्दी छोरा शेरराज र श्रीमती मैमुननिसाको

नामको सम्पत्ति बन्डा लाग्ने सम्पत्ति होइन भनी पुनरावेदनको रोहबाट आएको पाइयो । एकाको हकको विषयमा अर्कोले प्रतिवाद गरेको देखियो । मर्का पर्ने पक्ष स्वयम् नै आफ्नो अधिकारको विषयमा जागरूक हुनुपर्नेमा एकाको हकको विषयमा अर्कोले प्रतिवाद गर्नु कानूनसङ्गतसमेत मिलेन । शेरारज र मैमुननिसा मुन्सी गद्दीका नाता पुस्तेवारीका देखिएकाले सगोलका जो सुकैको नामको सम्पत्ति बन्डा लाग्ने नै हुँदा तायदाती फाँटवारीमा उल्लिखित सम्पूर्ण सम्पत्तिबाट पाँच भागको एक भाग अंश वादीले पाउने नै देखियो । अतः वादीले पाँच भागको एक भाग अंश पाउने ठहर्छ भनी कपिलवस्तु जिल्ला अदालतबाट मिति २०६६।१।२४ मा भएको सुरु फैसला मिलेकै देखिँदा सदर हुने ठहर्छ । पुनरावेदक प्रतिवादीको पुनरावेदन जिकीर पुग्न सक्दैन भन्ने पुनरावेदन अदालत, बुटवलको मिति २०६६।१०।२७ को फैसला ।

म निवेदक र निज मेरो छोरा शेरारज र श्रीमती मैमुननिसा एकासगोलमै बसेका अंशियार भएको र एकासगोलमै बस्दै आएको हामीहरूको स्वार्थसमेत एकै भएको अवस्थामा केवल प्राविधिक कारणले १३९ नं.बमोजिम बुझ्दा नभएको भन्दै निजहरूको सम्पत्ति सम्बन्धमा नबोली इन्साफ गर्न अ.बं. १९२ नं. स्वतः त्रुटिपूर्ण रहेको । मैले भारतको मुम्बईमा जीविकोपार्जनका लागि गएको र कमाएको सोही रूपैयाँ पैसाले मेरो छोरा शेरारजको नाममा नाबालक आठ महिनाको हुँदा मिति २०४३।३।२६ मा र.नं. ५३२७ को राजीनामाबाट निजको नाममा खरिद गरेको जग्गा स्वभाविकरूपमा निजी अंशबन्डाको १८ नं. बमोजिम रहेको स्पष्ट छ । यदि उक्त सम्पत्ति मेरो मेहनत कमाईबाट खरिद नगरेको

भए नाबालक छोराको नाममा खरिद गर्न अन्य अंशियार राजी हुने थिएनन् । त्यसतर्फ अदालतको ध्यान गएको छैन । त्यसै श्रीमती मैमुननिसाको जग्गा दर्तामध्ये मिति २०६२।१०।१० को र.नं. ५४३९ को हालै लेखिएको बकसपत्रको सम्पत्ति र केही निजी कमाईबाट राजीनामाबाट प्राप्त गरेको अन्य सम्पत्तिसमेत बन्डा भएकाले अंशबन्डाको १८ नं. को मनसाय र भावनाविपरीत रहेकोले सुरुले गरेको फैसलालाई सदर गरेको पुनरावेदन अदालतको फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा बदर उल्टी गरी मुद्दा दोहोरयाई हेरी पाउँ भन्ने प्रतिवादी वाहिद अलि गद्दीको निवेदन जिकीर ।

यसमा मैमुननिसालेमिति २०६२।१२।९ र.नं.५४३९ को बकसपत्रबाट प्राप्त गरेको सम्पत्ति पनि अंशबन्डा गर्ने गरेको सुरुको फैसला सदर गर्ने गरेको पुनरावेदन अदालत, बुटवलको मिति २०६६।१०।२७ को फैसला मुलुकी ऐन, अंशबन्डाको १८ नं. दानबकसको १ नं. अनुरूप नभै ने.का.प.२०५३, अङ्क ९, पृ.७०६, नि.नं.६२६५ र ने.का.प.२०५७, पृ.४, नि.नं.६८८४ मा प्रतिपादित सिद्धान्तसमेतको प्रतिकूल देखिँदा न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा १२ को उपदफा १ को खण्ड (क) र (ख) को आधारमा प्रस्तुत मुद्दा दोहोरयाई हेर्न निस्सा प्रदान गरिदिएको छ । नियमानुसार पेश गर्नु भन्ने यस अदालतको मिति २०६७।१२।११ को आदेश ।

नियमबमोजिम दैनिक पेशीसूचीमा चढी पेश हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदक प्रतिवादीको तर्फबाट उपस्थित विद्वान अधिवक्ता श्री ईश्वरीप्रसाद भट्टराईले पुनरावेदक प्रतिवादीले आफ्नो प्रतिउत्तरमा निजकी श्रीमती मैमुननिसा गद्दी र छोरा शेरारज अहमद खाँको नाउँमा रहेको

सम्पत्तिमा अंश नलाग्ने भनी जिकीर लिएको छ । यसरी विभिन्न मितिका राजीनामाले श्रीमती र छोराको नाउँमा सम्पत्ति रहेको, सो राजीनामाबाट प्राप्त सम्पत्ति प्रतिवादी वाहिद अलि गद्दीको निजी आर्जनको भनी निजले प्रतिउत्तरमा खुलाएको तथा मिति २०६२।१२।१० मा र.नं.५४३९ को हालैदेखिको बकसपत्रले प्रतिवादी वाहिद अलि गद्दीकी श्रीमती मैमुननिसा गद्दीको नाउँको सम्पत्ति पनि निजकी श्रीमतीको निजी आर्जनको भएको प्रष्ट देखिएको अवस्थामा केवल अ.बं. १३९ नं. बमोजिम बुझ्दा म्यादमा हाजीर हुन नआएको भन्दै सुरु फिराद दिँदा प्रतिवादी नबनाइएका मैमुननिसा गद्दी र शेराम अहमद खाँका नाँउको सम्पत्ति सम्बन्धमा तथ्य र प्रमाणको आधारमा नबोली सुरु तथा पुनरावेदन अदालतबाट फैसला भएको छ । उपरोक्त फैसलाहरू अंशबन्डाको १८ नं., दानबकसको १ नं. अनुरूप नभएकोले बदर उल्टी गरी पुनरावेदक प्रतिवादीको पुनरावेदन जिकीरबमोजिम गरी पाउँ भनी गर्नु भएको बहस सुनियो ।

२. यसमा हामी वादी प्रतिवादी एकासगोलमा रहेको अवस्थामा प्रतिवादीहरूले खान लाउन र अंशसमेत दिन इन्कार गरेकाले निजहरूबाट सम्पत्तिको फाँटवारी लिई ५ भागको एक भाग अंश दिलाई पाउँ भन्ने फिराद दावी रहेकोमा नाता पुस्तेवारी सत्य हो, मेरो छोरा शेराम अहमद खाँको नामको सम्पत्ति मैले भारतको बम्बईबाट कमाई ल्याएको आर्जनको सम्पत्ति हो । निजको नाममा राजीनामा पारित गराई दिएको हो । त्यस्तै श्रीमती मैमुननिसा गद्दीको नाउँमा रहेको सम्पत्ति सोही कमाइहरूबाट तीनपटक विभिन्न मितिको राजीनामाले र मिति २०६२।१२।१० मा र.नं. ५४३९ को

हालैको बकसपत्रले आर्जन गरिएकोले त्यसमा अंशबन्डाको १८ नं. ले कसैको भागबन्डा लाग्ने स्थिति छैन । मेरो छोरा र स्वास्नीको नाउँमा दर्ता रहेको सम्पत्ति सगोलको हो भन्ने वादी दावी झूठा हो भन्ने प्रतिवादी वाहिद अलि गद्दीको प्रतिउत्तर जिकीर देखिन्छ । यस्तै मूल पुर्खा मुन्सी गद्दीको नाउँ दर्ताको जग्गा मुन्सीका सबै छोराको पाउनुपर्ने हो भन्ने मुनताज गद्दीसमेतका अन्य प्रतिवादीहरूको संयुक्त प्रतिउत्तर जिकीर रहेको पाइन्छ । प्रस्तुत मुद्दामा तसरीकुन निसाका नाममा हालैको बकसपत्रमार्फत् प्राप्त भएको कि.नं. १२४४ निज तसरीकुन निसाको निजी आर्जन ठहराई बन्डा नलाग्ने र मृतक मूल पुर्खा मुन्सी गद्दी र अन्य प्रतिवादीसमेतका नामको सम्पत्तिबाट समेत वादीले पाँच भागको एक भाग अंशपाउने ठहराई सुरु कपिलवस्तु जिल्ला अदालतबाट मिति २०६६।१।२४ मा भएको फैसलालाई पुनरावेदन अदालत, बुटवलले मिति २०६६।१०।२७ मा सदर गरेउपर यी प्रतिवादी वाहीद अलि गद्दीको यस अदालतमा मुद्दा दोहोर्याई हेरी पाउन माग गरेकोमा निस्सा प्रदान भएको छ । प्रस्तुत मुद्दामा कपिलवस्तु जिल्ला अदालतको फैसला सदर गरेको पुनरावेदन अदालत, बुटवलको मिति २०६६।१०।२७ को फैसला मिलेको छ, छैन र पुनरावेदक प्रतिवादीको पुनरावेदन जिकीर पुग्ने हो, होइन भनी निर्णय दिनुपर्ने देखिन आयो ।

३. वादी र प्रतिवादीको व्यहोरा कथनसमेतबाट यी वादी प्रतिवादीहरू नाता पुस्ताका सम्बन्धमा र अंशियारको संख्या सम्बन्धमा दुबै पक्षका मुख मिलेकै देखिन्छ । वादीका नाउँमा कुनै सम्पत्ति भएको नदेखिएको र वादी प्रतिवादीबीच फिराद पर्नुअगावै रीतपूर्वक

मानो छुट्टिएको पनि देखिँदैन । साथै बन्डापत्र भएको देखिने लिखतसमेतको अभाव देखिएको अर्थात् वादी प्रतिवादीबीच अंशबन्डा भै सकेको भनी वस्तुगत आधारसहितको जिकीर कुनै पक्षले लिएको नदेखिएको बरू वादी प्रतिवादीको लेखत व्यहोराबाटै मूल पुर्खा मुन्सी गद्दीको नाउँको सम्पत्ति सगोल सम्पत्ति भै बन्डा गर्न बाँकी नै रहेको भन्ने व्यहोरामा समेत दुबै पक्षको मुख मिलेको देखिएको छ ।

४. मिसिल संलग्न कागज हेर्दा राम सुभग गोसाईले मिति २०६२।१२।९ मा कि.नं. ९९ को क्षे.फ. ०-१०-११ मध्येबाट कित्ताकाट गरी कायम भएको कि.नं. १२४३ क्षे.फ. ०-३-६३/४ प्रतिवादी वाहिद अलिकी श्रीमती मैमुननिसा गद्दीलाई र सोही मितिमा निजै रामसुभग गोसाईले सोही कि.नं.९९ बाट कित्ताकाट गरी कायम भएको कि.नं. १२४४ क्षे.फ.०-७-४१/४ अर्का प्रतिवादी कोइल्लाफ गद्दीकी श्रीमती तसरीकुन निसालाई हालैको बकसपत्र गरिदिएको देखिन्छ भने प्रस्तुत मुद्दामा सुरू एवम् पुनरावेदन अदालतबाट फैसला हुँदा एकै मितिमा एकै व्यक्तिले दुई भाइका पत्निहरू अर्थात् वाहिद अलिकी पत्नि मैमुननिसालाई र कोइल्लाफको पत्नी तसरीकुन निसालाई एकै व्यहोराले हालैको बकसपत्र दिएकोमा एक अंशियार कोइल्लाफ गद्दीकी पत्नी तसरीकुन निसाले प्राप्त गरेको हालैको बकसपत्रलाई निजी आर्जनको ठहराएको पाइयो भने अर्को अंशियार वाहिद अलिकी पत्नी मैमुननिसाले प्राप्त गरेको हालैको बकसपत्रलाई भने अ.बं. १३९ नं.बमोजिम जारी भएको म्यादमा मैमुन निसा हाजीर नभएको भन्नेसम्मको आधारमा तथ्यमा नै प्रवेश नै नगरी बन्डा लगाएको पाइयो ।

५. उपरोक्तानुसारको तथ्य रहेकोमा पुनरावेदक प्रतिवादी वाहिद अलि गद्दीकी पत्नी मैमुननिसाको नामको हालैको बकसपत्रबाट प्राप्त सम्पत्ति बन्डा लाग्ने हो, होइन भन्नेतर्फ हेर्दा निज प्रतिवादी वाहिद अलि गद्दीले प्रतिउत्तर प्रस्तुत गर्दा नै निजकी पत्नी एवं छोराका नाउँमा रहेको सम्पत्तिमा अंश नलाग्ने भनी जिकीर लिँदै कि.नं.१२४३ को जग्गा र.नं. ५४३९ मिति २०६२।१२।९ मा पत्नि मैमुननिसाले हालैको बकसपत्र प्राप्त गरेको भनी उल्लेख गरेको देखियो । मिति २०६२।१२।९ गतेको लिखतअनुसार र.नं. ५४३९ बाट कि.नं. ९९ मध्ये पश्चिम दक्षिणतर्फबाट क्षे.फ. ०-३-६३/४ जग्गा कित्ताकाट भएर मैमुननिसा गद्दीका नाउँमा कायम हुन आएको कि.नं. १२४३ को जग्गा रामसुभग गोसाईबाट बकसपत्र पाएको देखिन्छ । सो बकसपत्रको लिखतबाट प्राप्त भएको देखिएको सम्पत्ति सगोलको सम्पत्तिबाट आर्जित सम्पत्ति हो भनी वादी तथा अन्य प्रतिवादीले वस्तुगत आधारसहित जिकीर लिएको पनि देखिँदैन । कसैबाट निजीतवरले दान वा बकस पाएको सम्पत्ति निजी हुँदा आफूखुश गर्न पाउँछ । बन्डा गर्न कर लाग्दैन भन्ने अंशबन्डाको १८ नं. मा कानूनी व्यवस्था रहेको पाइन्छ । बकसपत्र पाउनेको पति अर्थात् एक अंशियाराले आफ्नो प्रतिउत्तरमा आफ्नो पत्निले पाएको हालैको बकसपत्र बन्डा लाग्ने होइन भनी खुलाएको साथै उल्लेखित बकसपत्र अन्यथा रहेको भन्ने प्रमाणित हुन नसकेको अवस्थामा मूल अंशियारा वा सोहीबमोजिमको प्रतिवादी कायम हुन नसक्ने अवस्थाकी मैमुन निसालाई प्रमाणसरह बुझ्न अ.बं.१३९ नं. बमोजिम पठाएकै र निज सो म्यादमा हाजीर नभएकैमात्र आधारमा निज

मैमुननिसाको व्यहोरा निजको तर्फबाट मूल अंशियार पति वाहिद अलि गद्दीले प्रतिउत्तरमा खुलाई सकी अंशियारले आफ्नो परिवारको हितको प्रतिरक्षा गरेको अवस्थामा सोलाई नजरअन्दाज गर्न न्यायोचित हुन सक्दैन । एकातर्फ अंश लाग्ने नलाग्ने र अंश मुद्दामा के कुन सम्पत्तिमा अंश लाग्ने नलाग्ने सोको निराकरण तथ्य एवं प्रमाणको आधारमा निराकरण हुनुपर्ने र अर्कोतर्फ एउटै दाताले एउटै मितिमा एकै कित्ताबाट कित्ताकाट गरी समान हैसियतका दुई व्यक्तिलाई एकै व्यहोराले दिएको हालैको बकसपत्रमध्ये एउटालाई बन्डा नलाग्ने ठहर गर्नु र अर्कोलाई बन्डा लाग्ने ठहर गर्नु समन्याय र मुलुकी ऐन, अंशबन्डाको १८ नं. को कानूनी व्यवस्थासमेतको विपरीत हुन जान्छ ।

६. सम्पत्तिको तायदाती फाँटवारी पेश गर्दा बलाकत गद्दीसमेतले तसरीकुन निसा गद्दीको नामको कि.नं. १२४४ बाहेकको सम्पत्ति बन्डा लाग्ने भनी उल्लेख गरेको पाइन्छ । तसरीकुननिसा गद्दीको नामको कि.नं. १२४४ को स्रोत बकसपत्र देखिन आएको छ । सो कि.नं.१२४४को जग्गा बकसपत्रको होइन भनी प्रतिवादी वाहिद अलि गद्दीसमेतले पुनरावेदन जिकीर लिएको पनि देखिँदैन । मिसिल संलग्न र.नं.५४४० मिति २०६२।१२।९ को हालैको बकसपत्र लिखतबाट तसरीकुन निसाले बकसपत्र पाएको देखिएकोले त्यस्तो सम्पत्ति अंशबन्डाको १८ नं. बमोजिम निज तसरीकुन निसालाई निजीतवरले प्राप्त हुन आएको देखिएकोले निजी ठहर्ने तथा प्रतिवादी बलाकत गद्दी, कोइल्लाफ गद्दी, मुन्ताज गद्दीको नाउँको जग्गा बन्डा लाग्ने ठहराई कपिलवस्तु जिल्ला अदालतले फैसला गरेउपर निजहरूको पुनरावेदन नपरेको अवस्थामा

वादीले उल्लेखित प्रतिवादीहरू जिम्माको सगोलको सम्पत्तिबाटसमेत अंश पाउने नै देखियो ।

७. पुनरावेदक प्रतिवादी वाहिद अलि गद्दीले आफ्नो नाबालक छोरा शेरराज अहमदको नाउँमा २०४३ सालमा र श्रीमती मैमुननिसाका नाउँमा विभिन्न मितिमा राजीनामाबाट खरिद गरेको जग्गाहरू (बकसपत्रबाट प्राप्त गरेको कि.नं. १२४३ बाहेकको) सम्बन्धमा विचार गर्दा पुनरावेदक प्रतिवादी वाहिद अलि गद्दीले निजको निजी आर्जनको भनी पुनरावेदन जिकीर लिएको देखियो तर सो सम्पत्ति राजीनामाबाट प्राप्त गरेको र सो सम्पत्ति निजी आर्जन देखिने गरी निजले अन्य विश्वसनीय प्रमाण प्रस्तुत गर्न नसकेकोले निजको निजी आर्जनको भन्न सकिने अवस्था नदेखिएकोले सगोलको सम्पत्ति मान्नुपर्ने हुँदा निजका छोरा शेरराज अहमदका नाउँको र पत्नी मैमुननिसाका नाउँको विभिन्न मितिमा राजीनामाबाट प्राप्त सम्पत्ति बन्डा लाग्ने ठहराएको सुरु कपिलवस्तु जिल्ला अदालतको फैसलालाई सदर गरेको पुनरावेदन अदालत, बुटवलको फैसला मिलेकै देखिन आयो ।

८. तसर्थ, मुलुकी ऐन, अंश बन्डाको १८ नं. को व्यवस्थालाई मध्यनजर राखी हेर्दा सगोलकै अंशियारहरूले मिति २०६२।१२।९ मा गराई लिएका बकसपत्रहरूमा अन्य अंशियारको अंश लाग्ने अवस्था देखिएन । उपरोक्तानुसार हालैका बकसपत्रबाट प्राप्त निजी आर्जनका सम्पत्तिमा अन्य अंशियारले बन्डा नपाउने गरी ठहर गर्नुपर्नेमा प्रतिवादी पुनरावेदक वाहिद अलि गद्दीकी श्रीमती मैमुननिसाले मिति २०६२।१२।९ गते बकसपत्रबाट प्राप्त गरेको कि.नं. १२४३ को जग्गामा समेत बन्डा लाग्ने ठहरयाएको सुरु कपिलवस्तु जिल्ला अदालतको

मिति २०६६।१।२४ को फैसलालाई सदर गरेको पुनरावेदन अदालत, बुटवलको फैसला नमिलेकोले सो हदसम्म उल्टी हुने ठहर्छ । प्रतिवादीहरूले निजी आर्जन भनी उल्लेख गरे पनि निजी आर्जन भनी प्रमाणित गर्न नसकेका एवं पैतृक आर्जनका अन्य जग्गाहरूमा सगोलको भनी अंशियारबीच बन्डा लाग्ने ठहर्याएको सुरु अदालतको फैसलालाई सदर गरेको पुनरावेदन अदालत, बुटवलको फैसला मिलेकै देखिँदा सदर हुने ठहर्छ । सो हदसम्म पुनरावेदक प्रतिवादीको पुनरावेदन जिकीर पुग्न सक्दैन । यो मिसिलको दायरी लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार गरी बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।
न्या.प्रा.डा.भरतबहादुर कार्की

इति संवत् २०७० साल भदौ २६ गते रोज ४ शुभम् ।
इजलास अधिकृत : हर्कबहादुर क्षेत्री

निर्णय नं.१११३

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री सुशीला कार्की
माननीय न्यायाधीश श्री बैद्यनाथ उपाध्याय
आदेश मिति : २०७०।५।३१।२
०६७-WO-०३२४

मुद्दा : उत्प्रेषण, परमादेश ।

निवेदक : कलाधर सापकोटाकी श्रीमती, नवलपरासी
जिल्ला, माकर गाउँ विकास समिति वडा
नं. ७ बस्ने हिरादेवी सापकोटासमेत
विरूद्ध

विपक्षी : जिल्ला प्रशासन कार्यालय, नवलपरासीसमेत

- कुनै जग्गा वा घर सम्बन्धमा आफ्नो हकभित्रको हो भनी नालिस उजुर गर्नेले आफ्नो हकद्वैया रहेको कुरा प्रमाणबाट स्थापित गर्न सक्नुपर्दछ वा आफ्नो हक अतिक्रमण हुन थाल्यो र अन्य अतिरिक्त उपचारको कानूनी बाटो नभएको वा भएपनि अप्रर्याप्त र प्रभावकारी नभएको भनी कानूनी वा संवैधानिक हकको प्रचलनको निमित्त नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १०७(२) अनुरूप सर्वोच्च अदालतको असाधारण अधिकारक्षेत्रभित्र माग गर्दै प्रवेश गर्न सकिन्छ । त्यसरी प्रवेश गर्ने निवेदकले आफ्नो हक भएको कुरा सर्वप्रथम स्थापित गर्न सक्नुपर्ने हुन्छ । जग्गा वा घरमा

**कसैको हक हुन दर्ता, तिरो र भोग यी तीन
किसिमका प्रमाणहरू हेरिने ।**

(प्रकरण नं.४)

रिट निवेदकका तर्फबाट : अधिवक्ता कृष्णप्रसाद
शर्मा

विपक्षीका तर्फबाट : विद्वान उपन्यायाधिवक्ता
श्री पुष्कर सापकोटा, विद्वान अधिवक्ताद्वय
दिनेशप्रसाद घिमिरे, रामबन्धु शर्मा

अवलम्बित नजीर :

सम्बद्ध कानून :

- नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को
धारा १०७ (२)

आदेश

न्या.बैद्यनाथ उपाध्याय : नेपालको
अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ३२ र
१०७ (२) अन्तर्गत दायर हुन आएको प्रस्तुत
मुद्दाको सङ्क्षिप्त तथ्य एवम् ठहर यस प्रकार छ :

तत्कालीन नेपाल पुनर्वास कम्पनी
हाल ग्रामीण आवास कम्पनी लिमिटेडले नेपाल
सरकारसँग नेपाली नागरिकलाई वितरण गर्न
लिएको जग्गा नापी हुँदा नवलपरासी जिल्ला,
माकर गाउँ विकास समिति वडा नं. २ (घ)
कि.नं. २३२ विपक्षी कम्पनीका नाउँमा नापी भई
सो जग्गामा हामी निवेदकसमेतले घरबास निर्माण
गरी बसोबास गरी आएका छौं । ग्रामीण आवास
कम्पनीले उक्त जग्गाको दर्ता स्रेस्ता अध्यावधिक
गर्ने जिम्मा २०५५ सालमा सुकुम्बासी समस्या
समाधान आयोगलाई पत्राचार गरेको आधारमा
सो आयोगले मिति २०५५।९।२८ मा हामी
निवेदकसमेतका नाउँमा दर्ता गर्ने निर्णय गरी
हामी निवेदकले दर्ता प्रमाण पूर्जा पाउने अवस्थामा

सो आयोगको म्याद समाप्त भई आयोगले तयार
पारेको कागजात र निर्णयसमेत उक्त आयोगले
जिल्ला प्रशासन कार्यालयमा बुझाएको हो ।

उक्त सुकुम्बासी समस्या आयोगले दर्ता
निर्णय गरेको प्लट नक्सा कि.नं. ३६, ३७, ४०
को जग्गाधनी प्रमाणपूर्जा माग्न विपक्षी सुकुम्बासी
समस्या समाधान आयोगको सुझावअनुसार उक्त
जग्गाको पूर्जाको सिफारिशका लागि गा.वि.स.समेत
जाँदा विपक्षी कृष्णप्रसाद ढुङ्गानासमेतले ठूलो
रकम माग गरेको, रकम नदिएमा सिफारिश नगर्ने
जवाफ दिएका थिए ।

यसै क्रममा साविक कि.नं. २३२ को
जग्गामध्येकै जग्गालाई साविक सुकुम्बासी समस्या
समाधान आयोगको निर्णय कार्यान्वयन गर्ने निर्णय
भएको रहेछ । तर मिति २०५५।९।२८
को निर्णयमा रहेको हाम्रो नाउँ बाहेकका अन्य
व्यक्तिको जग्गालाई मात्र सिफारिश गरेको हुँदा
हाम्रो नाउँको प्रारम्भिक दर्ताका जग्गा अन्य
व्यक्तिलाई पजनी र वितरण गर्ने गम्भीर आशङ्का
रहेको हुँदा हामी निवेदकको अपूरणीय क्षति पुग्न
सक्ने अवस्था रहेकोले उत्प्रेषणको आदेश जारी गरी
सुकुम्बासी समस्या समाधान आयोगले निवेदकका
नाउँमा दर्ता गर्ने निर्णय गरेको सम्पत्तिका विषयमा
निवेदकको हक मेट्ने गरी अन्य कुनै निर्णय नगर्नु
नगराउनु तथा मिति २०५५।९।२८ को निर्णय
कार्यान्वयन गरी जग्गाधनी दर्ता प्रमाण पूर्जा
दिनु भनी विपक्षी सुकुम्बासी समस्या समाधान
आयोग काठमाडौं र सुकुम्बासी समस्या समाधान
आयोग नवलपरासी जिल्ला, गा.वि.स. कार्यालय
माकरसमेतका नाउँमा परमादेशको आदेशसमेत
जारी गरी पाउँ भन्ने मिति २०६७।६।१७ मा
हिरादेवी सापकोटासमेतको यस अदालतमा परेको
रिट निवेदन ।

रिट निवेदकको मागबमोजिमको आदेश जारी हुनु नपर्ने आधार र कारण भए लिखित जवाफसाथ पेश गर्नु भनी विपक्षीहरूलाई सूचना दिनु तथा अन्तरिम आदेश माग भएको सम्बन्धमा विपक्षीहरूसमेतलाई रोहवरमा राखी छलफल गर्न उपयुक्त हुने देखिएकाले सो प्रयोजनको लागि मिति २०६७।७।१७ को पेशी तोकी सोको सूचना विपक्षीहरू र महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयसमेतलाई दिई नियमानुसार पेश गर्नु भन्ने मिति २०६७।७।१७ को यस अदालतको आदेश ।

यस नवलपरासी जिल्ला, माकर गा.वि.स. अन्तर्गत रहेको वास्तविक सुकुम्बासी समस्याको पहिचान गरी सोको निराकरण गर्नका निमित्त मिति २०६७।५।२ मा गा.वि.स. स्तरीय सुकुम्बासी समस्या सहयोग समिति गठन गरिएको र सो समितिले जोतभोग, विगतमा दर्ता गर्ने निर्णय भएका तर जग्गाधनी प्रमाणपूर्जा प्राप्त गरी नसकेका तथा विवादमा नरहेका निवेदकहरूलाई मात्र जग्गा दर्ताको निमित्त जिल्लास्तरीय समितिलाई सिफारिश गर्ने भनी निर्णय भएको र उक्त समिति गठन भएकै दिनमा समितिसमक्ष सोही गा.वि.स. निवासी रामरतन यादवसमेतका ४१ जना व्यक्तिहरूले जिल्ला नवलपरासी, माकर गाउँ विकास समिति वडा नं. २ (घ) कि.नं. २३२ को जग्गा विगाहा २-३-० जग्गामा जोतभोग गरेको र विगत आयोग कार्यरत रहेको अवस्थामा माकर सर्वदलीय सहमति र गा.वि.स. बाट सिफारिश भई निर्णय भइसकेको, पूर्जा लिन नपाउँदै आयोग विघटन भएको र उक्त पूर्जा लिनका लागि जोतभोगका आधारमा सिफारिश पाउँ भनी निजहरूको निवेदन परेको छ । उक्त निवेदनमा माग गरेमध्ये उल्लिखित कि.नं. २३२, ज.वि. २-३-० मध्येकै कि.नं. ३६,

३७ र ४० नं. कित्तामा हाम्रो यसअघि निर्णय भइसकेको जग्गामा क्रमशः मोहन गिरी, सरिता शाही, बेलबहादुर कार्कीसमेतले दर्ताको लागि निवेदन दिएको हुँदा निजहरूको नाउँ खारेज गरी पाउँ भन्दै विपक्षीमध्येकी हिरादेवी सापकोटाले मिति २०६७।५।११ मा बुद्धिप्रसाद सापकोटाले मिति २०६०।५।१४ मा तथा विपक्षी चन्द्रिका श्रेष्ठले मिति २०६७।५।२४ मा निवेदन दिएका छन् । यिनै विपक्षीहरूले पुनः उल्लिखित कित्ताका जग्गाहरू दर्ताको निमित्त सिफारिश पाउँ भनी मिति २०६७।६।१४ मा संयुक्त निवेदन दिनुभएबाट समेत उक्त जग्गामा विपक्षहरूको भोग नरहेको भनी स्पष्ट भै रहेको अवस्था छ ।

माथि उल्लेख गरेबमोजिम निवेदकहरूले दावी गरेको जग्गा निजहरूले सिफारिश माग गर्दाका अवस्थामा आफ्नो जोतभोग स्पष्टसाथ निवेदनमा खुलाउन नसकेको तथा उक्त विवादित जग्गामा अन्य व्यक्तिहरूको पनि निवेदन पर्न आएको तर यस माकर गाउँ विकास समितिको कार्यालयबाट अन्य कोही कसैलाई दर्ताका निमित्त नदिएको अवस्थामा विपक्षीहरूको माग दावी औचित्यहीन रहेको हुँदा रिट निवेदन खारेज गरी पाउँ भन्नेसमेतको विपक्षी जिल्ला नवलपरासी, माकर गाउँ विकास समितिको अख्तियारप्राप्त ऐ.गा. वि.स. कार्यकारी सचिव एवं अध्यक्ष चिरञ्जिवी अर्यालको तर्फबाट मिति २०६७।७।१६ मा यस अदालतमा पर्न आएको लिखित जवाफ ।

यसमा निवेदकले उल्लेख गरेको मिति २०५५।९।२८ को निर्णयको अस्तित्व सम्बन्धमा विपक्षी जिल्ला प्रशासन कार्यालय, नवलपरासीको तर्फबाट उपस्थित विद्वान उपन्यायाधिवक्ताले छलफलको क्रममा स्वीकार गर्नु भएकै देखिँदा रिट निवेदनको प्रकरण नं. २

मा उल्लिखित जग्गा सम्बन्धमा यो मुद्दाको अन्तिम किनारा नभएसम्म यथास्थितिमा राख्नु, कुनै नयाँ निर्णय नगर्नु भनी मिति २०६७।७।१७ मा यस अदालतबाट भएको अन्तरिम आदेश ।

म कृष्णप्रसाद ढुङ्गाना सर्वदलीय समितिको प्रतिनिधिमात्र हुँ । मैले विपक्षीलाई सिफारिश दिने पनि हैन । मैले विपक्षीसँग कुनै रकम माग गरेको तथा रकम नदिए सिफारिश नदिने भनेको पनि छैन । मउपरको सम्पूर्ण आरोप झूठा हो । म राजबहादुर शाही हाल कुनै सरकारी पदको बहालवाला व्यक्ति हैन । मैले कसैसँग कुनै रकम माग गरेको जग्गा दर्ता गरिदिने तयारी नगरेको हुँदा मउपर लगाइएको आरोप झूठा हो । निवेदन दावीको जग्गामा विपक्षीहरूको जोतभोग बसोबास केही छैन । उक्त जग्गा कित्ताहरू साविकदेखि अन्य व्यक्तिहरूले घर निर्माण गरी अवच्छिन्नरूपमा जोतभोग बसोबास गर्दै आइरहेका छन् । तसर्थ निवेदन मागबमोजिमका जग्गाहरू विपक्षीहरूको नाममा दर्ता हुन नसक्नुका साथै निजहरूलाई जग्गाधनी प्रमाण पूर्जा दिन नमिल्ने हुँदा विपक्षीहरूको रिट निवेदन खारेज गरी पाउँ भन्नेसमेतको विपक्षी कृष्णप्रसाद ढुङ्गाना र राजबहादुर शाहीको मिति २०६७।७।१७ मा यस अदालतमा परेको लिखित जवाफ ।

माकर गा.वि.स. वडा नं. २ (घ) कि.नं. २३२ को ज.वि. २-३-० को जग्गामा ग्रामीण आवास कम्पनीको नाममा नापनक्सा रहेको हुँदा सुकुम्बासी समस्या समाधान आयोग जिल्ला समिति, नवलपरासीले जोतभोग बसोबास नगरेका व्यक्तिहरूको नाममा निर्णय गरी जग्गाधनी दर्ता प्रमाण पूर्जा दिन सक्ने अवस्था देखिँदैन । साथै सुकुम्बासी समस्या समाधान समिति नवलपरासीले उक्त आवास कम्पनीलाई कार्यक्रम सञ्चालन

गर्न मिति २०५५।९।२८ मा दिइसकेको देखिन्छ । विगतमा आयोग वा समितिले प्रक्रिया पुर्याई गरेको निर्णय गाउँ विकास समिति सर्वदलीय समितिले गरेको जोतभोग, बसोबासको सिफारिश र २१ दिने हकदावीको सूचनासमेतका आधारमा छानबिन गर्दा निर्विवाद भएको समितिको बैठकबाट निर्णय भएपछि नियमानुसारको राजस्व दाखिला गर्ने व्यक्तिलाई मात्र जग्गाधनी प्रमाण पूर्जा वितरण गर्न सकिन्छ । तसर्थ विपक्षीले दावी लिएको मूल विषय यस समितिको कार्यक्षेत्रभित्रको नभै अन्य कार्यालयसँग सम्बन्धित भएको हुँदा उक्त रिट निवेदन खारेजभागी भएकाले खारेज गरी पाउँ भन्ने मिति २०६७।७।१५ को सुकुम्बासी समस्या समाधान जिल्ला विकास समिति, नवलपरासीको तर्फबाट यस अदालतमा पर्न आएको लिखित जवाफ ।

निवेदकहरूले दावी गरेको जिल्ला नवलपरासी, माकर गा.वि.स. वडा नं. २ (घ) कि.नं. २३२ को जग्गा तत्कालीन सुकुम्बासी समस्या समाधान आयोगले ग्रामीण आवास कम्पनीलाई कार्यक्रम सञ्चालन गर्न सहमति दिएको भन्ने ग्रामीण आवास कम्पनीको बोधार्थ पत्रबाट देखिन आएको छ । यस कार्यालयमा सुकुम्बासी आयोगले कागजात बुझाएको होइन र बुझाएको अभिलेखबाट पनि देखिँदैन । तसर्थ यस कार्यालयबाट निवेदकहरूको मौलिक अधिकारमा आघात पर्ने कुनै पनि कार्य भए गरेको नहुँदा यस कार्यालयको हकमा निवेदन खारेज गरी पाउँ भन्ने जिल्ला प्रशासन कार्यालय, नवलपरासीको तर्फबाट प्रमुख जिल्ला अधिकारी हरिराज पन्तको यस अदालतमा परेको लिखित जवाफ ।

नियमबमोजिम दैनिक पेशीसूचीमा चढी निर्णयार्थ पेश हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा रिट

निवेदकको तर्फबाट उपस्थित विद्वान अधिवक्ता श्री कृष्णप्रसाद शर्माले मेरो पक्ष यी निवेदकहरूले बसोबास गरी आएको नवलपरासी जिल्ला, माकर गा.वि.स. वडा नं. २ (घ) कि.नं. २३२ विपक्षी कम्पनीका नाउँमा नापी भै उक्त कित्ता जग्गा ग्रामीण आवास कम्पनीले भोगको आधारमा प्लट नक्सा तयार गरी नाप नक्सासमेतका कागजातसमेत दर्ता स्रेस्ता अध्यावधिक गर्ने जिम्मा २०५५ सालमा तत्कालीन सरकारले गठन गरेको सुकुम्बासी समस्या समाधान आयोगलाई पत्राचार गरी सो आयोगले मिति २०५५।९।२८ मा मेरो पक्षको नाउँमा दर्ता गर्ने निर्णय गरी यी निवेदकहरूले प्रमाण पूर्जा पाउने अवस्थामा सो आयोगको म्याद समाप्त भई आयोगले तयार पारेका कागजात र निर्णयसमेत जिल्ला प्रशासन कार्यालयमा बुझाएको हो । तर मिति २०६७।५।२४ मा विपक्षी गा.वि.स.समेतले माथि उल्लिखित साविक कि.नं. २३२ को जग्गामध्येकै जग्गालाई साविक सुकुम्बासी समस्या समाधान आयोगको निर्णय कार्यान्वयन गर्ने निर्णय भएको रहेछ । उक्त निर्णयले मेरो पक्षको हकभोग बाहेकका अन्य व्यक्तिका जग्गालाई मात्र सिफारिश गरेको हुँदा यसरी मेरो पक्षको नाउँका जग्गा अन्य व्यक्तिलाई पजनी गर्ने गम्भीर आशङ्का रहेको हुँदा उक्त कार्यलाई रोक्न उत्प्रेषणको आदेश जारी हुनुपर्दछ भन्ने बहस प्रस्तुत गर्नुभयो ।

त्यसैगरी विपक्षी माकर गा.वि.स.९ तर्फबाट उपस्थित विद्वान अधिवक्ता श्री दिनेशप्रसाद घिमिरेले विपक्षी निवेदकहरूले दावी गरेको जग्गामा निजहरूले सिफारिश माग गर्दाका अवस्थामा समेत आफ्नो जोतभोग स्पष्टसाथ निवेदनमा खुलाउन नसकेको एवं उक्त विवादित जग्गामा सिफारिशको निमित्त अन्य व्यक्तिहरूको

पनि निवेदन आएको अवस्थामा यस माकर गा.वि.स.को कार्यालयबाट अन्य कोही कसैलाई दर्ताका निमित्त सिफारिश नदिएको अवस्थामा विपक्षीहरूको निवेदन दावी औचित्यहीन रहेको हुँदा रिट निवेदन खारेज हुनुपर्छ भन्ने बहस प्रस्तुत गर्नुभयो ।

विपक्षी कृष्णप्रसाद ढुङ्गाना, राजबहादुर शाहीको तर्फबाट उपस्थित विद्वान अधिवक्ता श्री रामबन्धु शर्माले दावीको जग्गामा यी निवेदक विपक्षीहरूको जोतभोग बसोबास केही छैन । निजहरूले उक्त जग्गामा घरबास निर्माण गर्नुभएको छैन । उक्त कित्ता जग्गामा अन्य व्यक्तिहरूले घर निर्माण गरी अवच्छिन्नरूपमा जोतभोग बसोबास गर्दै आइरहेका छन् । निजहरूको नाउँमा दर्ता पनि नभएको साथै निजहरूको घरबास जोतभोगसमेत नभएको हुँदा विपक्षीको रिट निवेदन खारेज हुनुपर्छ भन्ने बहस प्रस्तुत गर्नुभयो ।

त्यस्तै विपक्षी नेपाल सरकारको तर्फबाट उपस्थित विद्वान उपन्यायाधिवक्ता श्री पुष्कर सापकोटाले विपक्षीले दावी गरेको जिल्ला नवलपरासी, माकर गा.वि.स. वडा नं. २ (घ) कि.नं. २३२ को जग्गा वन विभागले ग्रामीण आवास कम्पनीलाई हस्तान्तरण भई ग्रामीण आवास कम्पनीको अधीनमा रहेको जग्गा भएको देखिन्छ । तत्कालीन सुकुम्बासी समस्या समाधान आयोगले समेत ग्रामीण आवास कम्पनीलाई कार्यक्रम सञ्चालन गर्न दिएको र यस कार्यालयमा सुकुम्बासी आयोगले कागजात बुझाएको होइन र बुझाएको अभिलेखबाट पनि देखिँदैन । त्यस्तै सुकुम्बासी समस्या समाधान जिल्ला समिति, नवलपरासीको कार्यक्षेत्रभित्रसमेत उक्त कार्य नपर्ने हुँदा प्रस्तुत रिट निवेदन खारेजभागी भएकाले खारेज हुनुपर्छ भन्ने बहस प्रस्तुत गर्नुभयो ।

विद्वान अधिवक्ताहरूको बहस जिकीर सुनी मिसिल अध्ययन गरी संलग्न सबूद प्रमाण हेरेपश्चात् इन्साफतर्फ विचार गर्दा सुकुम्बासी समस्या समाधान आयोगले निवेदकका नाउँमा दर्ता गर्ने निर्णय गरेको सम्पत्तिका विषयमा निवेदकको हक मेट्ने गरी अन्य कुनै निर्णय नगर्नु नगराउनु तथा पूर्व निर्णयले दर्ताको आदेश भएकाले सो आयोगको मिति २०५५।९।२२ को निर्णय गरी जग्गाधनी दर्ता प्रमाण पूर्जा दिनु भनी सुकुम्बासी समस्या समाधान आयोग, नवलपरासी र गा.वि.स. कार्यालय, माकर नवलपरासीसमेतका नाउँमा उत्प्रेषण परमादेश आदेश जारी गरी पाउँ भन्ने रिट निवेदन देखिन्छ । निवेदन दावीको जग्गामा विपक्षीहरूको जोतभोग बसोबास केही छैन, उक्त कित्ताका जग्गाहरू साविकदेखि नै अन्य व्यक्तिहरूले घर निर्माण गरी अवच्छिन्नरूपमा जोतभोग बसोबास गर्दै आइरहेका छन् । उक्त विवादित जग्गामा अन्य व्यक्तिहरूको पनि सिफारिशका निमित्त निवेदन आएको तर अन्य कोही कसैलाई दर्ताका निमित्त सिफारिश नदिएको अवस्थामा विपक्षीहरूको रिट निवेदन खारेज गरी पाउँ भन्ने लिखित जवाफ रहेकोबाट निवेदकको मागदावीबमोजिमको उत्प्रेषण वा परमादेशको आदेश जारी हुनुपर्ने हो वा होइन भन्ने प्रश्नमा निर्णय दिनुपर्ने देखिन आयो ।

२. इन्साफतर्फ विचार गर्दा माकर गा.वि.स. कार्यालयअन्तर्गत रहेका वास्तविक सुकुम्बासी समस्या समाधान गर्न सुकुम्बासी समस्या पहिचान गरी सो निराकरणका निमित्त त्यस माकर गा.वि.स. मा मिति २०६७।५।२ गतेका दिन गा.वि.स. स्तरीय सुकुम्बासी समस्या सहयोग समिति गठन गरिएको र सो समितिले जोतभोग, विगतमा दर्ता गर्ने निर्णय भएका तर जग्गाधनी

प्रमाण पूर्जा प्राप्त गरी नसकेका तथा विवादमा नरहेका निवेदनहरू मात्र जग्गा दर्ताको निमित्त जिल्लास्तरीय समितिलाई सिफारिश गर्ने भनी निर्णय भएको र उक्त समिति गठन भएकै दिनमा यी रिट निवेदक बाहेकका सोही गा.वि.स. निवासी रामरतन यादवसमेतका ४१ जना व्यक्तिहरूले जिल्ला नवलपरासी, माकर गा.वि.स. वडा नं. २ (घ) कि.नं. २३२ को ज.वि. २-३-० जग्गामा जोतभोग गरेको र विगत आयोगमा कार्यरत् रहेको अवस्थामा सर्वदलीय सहमति तथा सिफारिश भई निर्णय भई सकेको तर जग्गा धनी प्रमाण पूर्जा लिनुअगावै आयोग विघटन भएको र सो जग्गाधनी प्रमाण पूर्जा लिनका लागि जोतभोगका आधारमा सिफारिश पाउँ भनी निवेदन दिएको भन्ने कुरा मिसिल संलग्न माकर गा.वि.स. को लिखित जवाफबाट देखिन्छ ।

३. निवेदकले दावी गरेको जग्गामा अन्य विभिन्न व्यक्तिहरूले पनि जग्गा दर्ताका निमित्त सिफारिश माग गरेको हुँदा विवाद देखिएकोले त्यसरी विवाद भएको जग्गा दर्ताका निमित्त कुनै व्यक्तिलाई पनि सिफारिश दिएको छैन भन्ने मिसिल संलग्न माकर गा.वि.स.को लिखित जवाफमा उल्लिखित कुरालाई रिट निवेदकहरूले अन्यथा भन्न सकेको देखिएन ।

४. निवेदन दावीको जग्गामा निवेदकहरूको जोतभोग बसोबास तथा घरबास निर्माण भई निजहरूको हकभोग केही छैन भन्ने कुरा तथा उक्त कित्ता जग्गाहरूमा साविकदेखि अन्य व्यक्तिहरूले घर निर्माण गरी अवच्छिन्नरूपमा जोतभोग बसोबास गर्दै आइरहेका छन् भन्ने लिखित जवाफबाट निवेदकको भोगकै तथ्य नै विवादित भएको देखिन्छ । यसरी निजहरूको नाउँमा जग्गा दर्ता भएको छैन भन्ने तथ्य लिखित जवाफबाट

देखिन्छ । कुनै जग्गा वा घर सम्बन्धमा आफ्नो हकभित्रको हो भनी नालिस उजूर गर्नेले आफ्नो हकदैया रहेको कुरा प्रमाणबाट स्थापित गर्न सक्नुपर्दछ वा आफ्नो हक अतिक्रमण हुन थाल्यो र अन्य अतिरिक्त उपचारको कानूनी बाटो नभएको वा भएपनि अपर्याप्त र प्रभावकारी नभएको भनी कानूनी वा संवैधानिक हकको प्रचलनको निमित्त नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १०७(२) अनुरूप सर्वोच्च अदालतको असाधारण अधिकार क्षेत्रभित्र माग गर्दै प्रवेश गर्न सकिन्छ । त्यसरी प्रवेश गर्ने निवेदकले आफ्नो हक भएको कुरा सर्वप्रथम स्थापित गर्न सक्नुपर्ने हुन्छ । जग्गा वा घरमा कसैको हक हुन दर्ता, तिरो र भोग यी तीन किसिमका प्रमाणहरू हेरिन्छन् । यहाँ जग्गा दर्ता भइसकेको अवस्था देखिँदैन । तसर्थ निवेदकको दर्ताको जग्गा यो होइन भन्ने कुरा स्पष्ट छ । निवेदकले यी घर जग्गाको तिरो बुझाएको निस्सा छ पनि भन्न सकेको देखिँदैन । निवेदकले भोगको आधारमा आफ्नो हक भएको भनी दावी लिएको देखिन्छ । तर निवेदकको भोग रहेको तथ्य प्रमाणित गर्ने कुनै निस्सा प्रमाण पनि निवेदनपत्र साथ संलग्न रहेको देखिँदैन । अपितु अरू व्यक्तिको भोग भनी भोग विषयमा नै विवाद रहेको देखिन आयो । यसरी भोगमा विवाद रहेको र निवेदकले भोगको कुनै निस्सा प्रमाण पेश गर्न नसकेको यस अवस्थामा जग्गा दर्ता मुद्दा हेरेको जस्तो गरी यो यसको हक छ र जग्गा नाममा दर्ता गरिदिनु भनी यस असाधारण अधिकारक्षेत्रबाट सबूद प्रमाणको मूल्याङ्कन गरी हेरिने र निर्णय गरिने विषयवस्तु नभएको समेतको कारणबाट निवेदक मागबमोजिम उत्प्रेषण तथा

परमादेशको आदेश जारी गर्न मिल्ने देखिन आएन ।

५. अतः प्रस्तुत विवादमा रिट निवेदकको कुनै पनि संवैधानिक तथा कानूनी अधिकारमा आघात पुगेको नदेखिँदा उत्प्रेषण परमादेशको आदेश जारी हुने नभई प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज हुने ठर्हछ । दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार अभिलेख शाखामा बुझाईदिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।

न्या.सुशीला कार्की

इति संवत् २०७० साल भदौ ३१ गते रोज २ शुभम् ।

इजलास अधिकृत : शकुन्तला कार्की

निर्णय नं.९११४

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री सुशीला कार्की
माननीय न्यायाधीश श्री बैद्यनाथ उपाध्याय
आदेश मिति : २०७०।५।३१।२
०६८-WO-०५९४

मुद्दा : उत्प्रेषण, परमादेशसमेत ।

निवेदक : भक्तपुर जिल्ला, सुडाल गा.वि.स. वडा
नं. ४ बस्ने स्व. चन्द्रबहादुरको छोरा
हेमबहादुर कार्कीसमेत

विरूद्ध

विपक्षी : अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग,
टङ्गाल, काठमाडौंसमेत

- स्नेस्ता राख्ने काम सरकारी निकाय मालपोत कार्यालयको हो । त्यो नराखिदिएको कारणबाट जनताले पीडित हुनुपर्ने होइन । मालपोत कार्यालयले अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगलाई व्यक्तिको नाममा स्नेस्ता छैन भनेको कुरालाई मात्रै आधार लिई विवादित जग्गा भोग गरिरहेका व्यक्तिहरूलाई बुझ्दै नबुझी प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्तविपरीत हुनेगरी एकतर्फीरूपमा व्यक्तिको नाममा दर्ता रहेको जग्गालाई सरकारको नाममा कायम गर्ने गरी भएको अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको निर्णय लुटिपूर्ण हुने ।

(प्रकरण नं.७)

निवेदकका तर्फबाट : विद्वान वरिष्ठ अधिवक्ता बालकृष्ण नेउपाने, विद्वान अधिवक्ताद्वय भोजेन्द्रबहादुर खत्री र रामप्रसाद ढुंगेल
विपक्षीका तर्फबाट : विद्वान सहन्यायाधिवक्ता श्री खगराज पौडेल

अवलम्बित नजीर :

सम्बद्ध कानून :

- मालपोत ऐन, २०३४ को दफा २४

आदेश

न्या.बैद्यनाथ उपाध्याय : नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ३२ र १०७(२) अन्तर्गत दायर हुन आएको प्रस्तुत

मुद्दाको सङ्क्षिप्त तथ्य एवम् ठहर यस प्रकार छ :-

भक्तपुर जिल्ला, सुडाल गा.वि.स. वडा नं.४(क) क्रि.नं.२५१ को क्षेत्रफल २४-८-० को जग्गा २०२१ सालमा नापी हुनुअगावैदेखि हामीहरूको साविक लगत खडा छ । तिरोतिरान, भोगचलनको जग्गा भन्ने कुरा निर्विवाद छ । उक्त जग्गा हामीहरूका दाजु जेठा बाबु वेलबहादुर कार्कीका नामको साविक सि.नं.४४९/३६ नं. थाकलमाथ मौजाको क्षेत्रफल १६।-बाट भिडेको, मिति २०१३।४।३१ मा दर्ता आवादका लागि दरखास्त पर्दा मिति २०१४।२।३० मा सर्जिमिनसमेत भएको मिति २०२१।४।१४ को तत्कालीन श्री ५ को सरकारको आवाद गर्न दिने भन्ने निर्णय, नम्बरी दर्ता गरी दिने भन्ने वन कृषि मन्त्रालय कृषि विभागको मिति २०२१।१।२३ को पत्र, मिति २०२२।१।२९ को भक्तपुर माल पहिलोबाट प्राप्त वहाली चलन पूर्जा, ऐ. को तिरो तिरान रसिद, व्यक्तिको हकभोग दर्ताको जग्गाको लगतअन्तर्गतको जग्गाप्राप्ति ऐनको व्यवस्थाप्रतिकूल मुआब्जा नदिई प्रक्रिया पूरा नगरी लिन नमिल्ने भन्ने मिति २०२३।७।२५ का निर्णयबमोजिम भक्तपुर माल अड्डाबाट श्री जिल्ला पञ्चायत कार्यालय, भक्तपुरलाई मिति २०२३।८।२३ मा लेखेको पत्राचार कागजात, २०२४।११।६ मा जग्गा दर्ता माग दरखास्त मिति २०२५।८।५ को सम्बन्धित कार्यालयबाट भएको सर्जिमिन व्यहोरालगायतका प्रमाण कागजातहरूका आधारमा सम्बन्धित मालपोत कार्यालय, भक्तपुरको मिति २०२६।५।२६ को निर्णयले दर्ता भई जग्गाधनी प्रमाणपूर्जा प्राप्त गरी भोगचलन गर्दै आएको जग्गाका सम्बन्धमा भक्तपुर जिल्ला अदालतबाट मिति २०५६।९।२३

मा अंशीयारहरूबीचको अंश मुद्दामा भएको नाप नक्सा सर्जिमिन मुचुल्कासमेतका निर्विवाद प्रमाणका आधारमा कायमी उक्त जग्गा रहे भएकोमा अंशीयारहरूबीच अदालतसमक्ष अंश मुद्दा चलेकोमा तहतह हुँदै सर्वोच्च अदालतको मिति २०६६।८।१० को अन्तिम फैसलाले उक्त कि.नं. २५१ बाट कित्ताकाट भई कायमी कि.नं. ३४६ को जग्गा अंशीयारहरूबीच अंशबन्डा लाग्ने गरी भएको अन्तिम फैसलासमेतका मूलभूत प्रमाण कागजातहरूले हामीहरूको निर्विवाद हकभोग देखिएको प्रतिकूल हामी निवेदक (जग्गा धनी) लाई थाहा जानकारी नदिई उक्त कि.नं. २५१ को जग्गा २०२१ सालको नापीमा व्यक्ति विशेषको जग्गा नापीमा बाँझो पर्ति देखिएको हुँदा व्यक्तिका नाममा दर्ता रहेको लगत कट्टा गरी नेपाल सरकारका नाममा कायम गर्नु भन्ने अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको मिति २०६७।११।१३ को मालपोत कार्यालय, भक्तपुरलाई गरेको निर्णय, आदेश, निर्देशन जो जे हो भन्ने उल्लेख भएको हुँदा उक्त निर्णय आदेश कानूनविपरीत भएकोले उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर गरी प्रस्तुत निवेदनको अन्तिम कारवाही किनारा नलागेसम्मका लागि उक्त निर्णय आदेश, निर्देशन, यथावत् राख्नु कुनै प्रकारको कार्यान्वयन नगर्नु नगराउनु भन्ने प्रकृतिको अन्तरिम आदेश विपक्षीहरूका नाममा जारी गरी पाउँ भन्ने मिति २०६८।९।२५ को यस अदालतमा परेको निवेदन ।

निवेदकको मागबमोजिमको आदेश जारी हुनु नपर्ने आधार र कारण लिखित जवाफसाथ पेश गर्नु । साथै अन्तरिम आदेशको सम्बन्धमा विचार गर्दा, संवत् २०६२ सालको दे.पु.नं. ९६७५ को अंश चलन मुद्दामा यस अदालतबाट मिति

२०६६।८।१० गतेको फैसलाको प्रतिलिपि हेर्दा रिट निवेदनमा उल्लेख गरिएको कि.नं. २५१ हाल कायमी कि.नं. ३४६ को जग्गाबाट समेत अंश पाउने ठहरी रोक्का रहेको उक्त जग्गा फुकुवा गरी अंश छुट्ट्याई दिने भन्नेसमेत फैसला भएको देखिन्छ । सो कि.नं. २५१ को जग्गासमेत मालपोत ऐन, २०३४ को दफा २४(२) बमोजिम नेपाल सरकारको नाममा दर्ता गर्ने भन्नेसमेत अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगबाट मिति २०६७।११।१३ मा निर्णय भएको देखिँदा यस अदालतबाट फैसला भै सकेको उक्त विपक्षी अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको उक्त मितिको निर्णय कार्यान्वयन नभईसकेको भए यस रिट निवेदनको अन्तिम निर्णय नहुँदासम्म उक्त कि.नं. २५१ को जग्गाको हकसम्ममा विपक्षी अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको मिति २०६७।११।१३ को निर्णय कार्यान्वयन नगर्नु भनी विपक्षीहरूको नाममा अन्तरिम आदेश जारी गरिदिएको छ भन्ने मिति २०६८।९।२८ को यस अदालतको आदेश ।

भक्तपुर जिल्ला, सुडाल गा.वि.स. वडा नं. ४ (क) कि.नं. २५१ र २५२ को सरकारी सार्वजनिक जग्गा जङ्गम मठ गुठी भक्तपुर वोलाक्षे टोलको नाममा दर्ता गरी स्थानीय व्यक्तिको नाममा मोही कायम गरेकोले कारवाही गरी पाउँ भन्ने यस आयोगमा उजूरी परी अनुसन्धान भै उक्त कि.नं. २५१ र २५२ को जग्गा २०२१ सालको नापीमा पर्ति भनी जनिएको सरकारी सार्वजनिक जग्गा भनी स्वेस्ता कायम भएको, व्यक्तिका नाममा कायम भएको आधिकारिक निर्णयको मिसिल स्वेस्ता सरकारी कार्यालयमा नभएकोले मालपोत ऐन, २०३४ को दफा २४ (२) बमोजिम नेपाल सरकारका नाममा कायम गर्न निर्णय गरी सोको

जानकारी यस आयोगलाई दिनु भनी मालपोत कार्यालय, भक्तपुरलाई लेखी पठाउने गरी मिति २०६७।११।१३ मा यस आयोगबाट निर्णय भै सम्बन्धित निकायमा कार्यान्वयनको लागि लेखी पठाइएको हो ।

उक्त निर्णय भएको जग्गामध्येको कि.नं. २५१ को जग्गा साविकदेखि भोग चलन गर्दै आएको भन्ने निवेदनमा लेखिएको भए तापनि २०२१ सालमा नापी हुँदा उक्त जग्गा फिल्डबुकमा पर्ति जनिई नापी भएको, सोउपर जग्गा नाप जाँच ऐन, २०१९ बमोजिम निवेदकसमेतका तर्फबाट कारवाही चलाएको भन्ने नदेखिएको उक्त कि.नं. २५१ को जग्गा मिति २०४९।३।३० मा तत्कालीन श्री ५ को सरकारका नाममा दर्ता भै जग्गा धनी दर्ता प्रमाण पूर्जा तयार भएको देखिएको उक्त जग्गा सार्वजनिक रहे भएकोमा विवाद छैन । निवेदकले उक्त जग्गा २०२६ सालमा आफूहरूका नाममा दर्ता भएको भने तापनि २०२१ सालको नापीमा पर्ति जनिएको जग्गा २०२६ सालमा कुन कार्यालयको केकस्तो निर्णयले व्यक्तिका नाममा कायम भएको हो सोको निर्णय मिसिल कुनै पनि सरकारी कार्यालयमा रहेको पाइँदैन । तसर्थ, यस्तो जग्गा मालपोत ऐन, २०३४ को दफा २४ बमोजिम व्यक्तिविशेषका नाममा दर्ता भए पनि स्वतः बदर हुने हुँदा सोसम्बन्धी कारवाही गर्न यस आयोगबाट मालपोत कार्यालय, भक्तपुरमा लेखी पठाउने गरी भएको निर्णय कानूनबमोजिम रहे भएकोले बदर हुन नपर्ने हुँदा रिट निवेदन खारेज गरी पाउँ भन्ने अख्तियार दुरूपयोग अनुसन्धान आयोगको मिति २०६८।११।५ मा यस अदालतमा परेको लिखित जवाफ ।

यसमा दावीको जग्गासमेत

अंशियारहरूबीच बन्डा लाग्ने ठहरी फैसला भएको भन्ने रिट निवेदनबाट देखिँदा २०६२ सालको दे.पु.नं. ९६७५ को पुनरावेदक हेमबहादुर कार्कीसमेत विरूद्ध ठूली कार्कीसमेत भएको अंश मुद्दा यस अदालतबाट मिति २०६६।८।१० मा फैसला भएकोले सो फैसलासहितको मिसिल यस अदालतबाट झिकाउनु । साथै दावीको कि.नं. २५१ को जग्गा मिति २०२६।५।२६ मा निवेदक हेमबहादुर कार्कीको निवेदनबाट दर्ता गर्ने गरेको मालपोत कार्यालय, भक्तपुरको कारवाही निर्णयसहितको मिसिल उक्त मालपोत कार्यालयबाट झिकाउनु र अख्तियार दुरूपयोग अनुसन्धान आयोगको मिति २०६७।११।१३ को निर्णय महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमार्फत् झिकाई नियमबमोजिम पेश गर्नु भन्ने मिति २०६९।११।३ को यस अदालतको आदेश ।

नियमबमोजिम दैनिक पेशीसूचीमा चढी पेश भएको प्रस्तुत रिट निवेदनसहितको मिसिल अध्ययन गरी निवेदकतर्फका विद्वान वरिष्ठ अधिवक्ता श्री बालकृष्ण नेउपाने, विद्वान अधिवक्ता श्री भोजेन्द्रबहादुर खत्री र श्री रामप्रसाद हुंगेलले साविक लगत फिल्डबुक, भोगचलनका साथै तिरो तिरानका र सर्जमिनसमेतका आधारमा निवेदन दर्तामा उल्लिखित कि.नं. २५१ को जग्गा मालपोत कार्यालय, भक्तपुरबाट यी रिट निवेदकहरूका जेठा बाबु वेलबहादुर कार्कीका नाउँमा दर्ता गर्ने निर्णय भएको र निवेदकहरूले सो जग्गामा छुट्टाछुट्टैरूपमा घर बनाई भोग चलन बसोबाससमेत गर्दै आएकोमा अंश चलन मुद्दा परी अदालतबाट तहतह फैसला हुँदै सर्वोच्च अदालतको मिति २०६६।८।१० को अन्तिम फैसलाले उक्त कि.नं. २५१ कि.का. भै कायमी कि.नं. ३४६ को जग्गा बन्डा लाग्नेसमेत ठहर भई

व्यक्तिको नाउँमा रहेको जग्गाका सम्बन्धमा रिट निवेदकहरूलाई बुझ्दै नबुझी प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्तसमेतको विपरीत हुने गरी व्यक्तिको नाउँमा रहेको जग्गालाई नेपाल सरकारको नाममा कायम गर्ने भनी विपक्षी आयोगले मिति २०६७।११।१३ मा गरेको निर्णय बदर हुनुपर्छ भन्नेसमेत बहस गर्नुभयो । त्यसैगरी विपक्षी आयोगतर्फबाट उपस्थित विद्वान सहन्यायाधिवक्ता श्री खगराज पौडेलले २०२१ सालमा नापी हुँदा उक्त कि.नं. २५१ को जग्गा फिल्डबुकमा पर्ति जनिई नापी भएको तथा २०४९।३।३० मा तत्कालीन श्री ५ को सरकारका नाममा दर्ता भै जग्गाधनी प्रमाणपूर्जा तयार भएको विवादित कि.नं. २५१ को जग्गालाई व्यक्तिविशेषको जग्गा भन्न मिल्ने होइन । २०२६ सालमा के कुन कार्यालयको निर्णयले व्यक्तिको नाममा रहन गएको हो भन्ने सम्बन्धमा कुनै निर्णय फेला पर्न नसकेको अवस्थामा मालपोत ऐन, २०३४ को दफा २४ बमोजिम नेपाल सरकारको नाममा कायम गरिएको हुँदा रिट जारी हुनुपर्ने होइन भन्नेसमेत बहस गर्नुभयो ।

उपरोक्त पक्ष/विपक्षतर्फका विद्वान वरिष्ठ अधिवक्ता र अधिवक्ताहरू तथा सहन्यायाधिवक्ताले गर्नुभएको उपरोक्तबमोजिम बहस एवं रिट निवेदन र सो साथ संलग्न कागजात अध्ययन गरी हेर्दा यसमा निवेदन मागबमोजिमको आदेश जारी हुनुपर्ने हो होइन भन्ने सम्बन्धमा निम्न प्रश्नमा निर्णय दिनुपर्ने देखिन आयो :

- (१) अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको निर्णय बदर हुनुपर्ने हो होइन
- (२) रिट निवेदन दावीबमोजिमको आदेश जारी हुनुपर्ने अवस्था छ छैन

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा मालपोत कार्यालय, भक्तपुरको मिति २०२६।५।२६ को निर्णयले रिट निवेदकहरूका दाजु/काका वेलबहादुर कार्कीका नाउँमा दर्ता कायम भै सर्वोच्च अदालतको मिति २०६६।८।१० को फैसलासमेतले अंशियारहरूबीच बन्डा लाग्ने निर्णय गरेको विवादित कि.नं. २५१ को जग्गा निवेदकहरूलाई बुझ्दै नबुझी नेपाल सरकारको नाउँमा कायम गर्ने भन्ने विपक्षी आयोगले मिति २०६७।११।१३ मा गरेको निर्णय बदर गरी पाउँ भन्नेसमेतको रिट निवेदकहरूको निवेदन दावी रहेको देखिन्छ । यसैगरी उक्त कि.नं. २५१को जग्गा २०२१ सालको नापीमा पर्ति भनी जनिएको, सरकारी सार्वजनिक जग्गा भनी स्वेस्ता कायम भएको, व्यक्तिका नाममा कायम भएको आधिकारिक निर्णयको मिसिल स्वेस्ता सरकारी कार्यालयमा नभएकोले नेपाल सरकारका नाममा कायम गर्ने भनी यस आयोगबाट मिति २०६७।११।१३ मा निर्णय भै सोको जानकारी आयोगलाई गराउन सम्बन्धित निकायमा पत्राचार गरिएको कुरा कानूनसम्मत नै छ भन्ने लिखित जवाफ भएको पाइन्छ ।

३. यसमा वेलबहादुर कार्कीका पिता स्व. गोपाल कार्कीले भोगचलन गरेको साविक कि.नं. २५१ बाट किताकाट भै कि.नं. ३४६ भोगचलन गरेको र सोही साविक कि.नं. २५१ बाट कि.का. भै कि.नं. ३४६ को न.नं. १४ को जग्गा लक्ष्मण कार्कीले भोगचलन गरेको र क्रमशः हेमबहादुरको घर गोठ चर्पी रही भोगचलन गरेकोसमेत २०५६।९।२१।१४ मा नक्सा हुँदा रहेको भन्ने रिट निवेदनसाथ पेश भएको मिति २०५६।९।२१।१४ को नक्साको प्रतिलिपिबाट देखिन्छ । साथै यिनै

निवेदकसमेतले ठूली कार्कीसमेतउपर अंश मुद्दा गरी तहतह फैसला भई यस अदालतबाट अन्ततः संवत् २०६२ सालको दे.पु.नं. ९६७५ मुद्दामा मिति २०६६।८।१०।४ मा फैसला हुँदा साविक कि.नं.२५१ हाल कायमी कि.नं. ३४६ बाट त्यस मुद्दाका वादी हेमबहादुर कार्कीसमेतले अंश पाउने ठहर भै निर्णय भएको देखिनाले विवादित कि. नं. २५१ को जग्गा उक्त मुद्दाबाट हेमबहादुर कार्कीसमेतको सरोकार छैन हैन भन्ने अवस्था रहेनछ ।

४. निवेदकहरूले आफ्नो भनी देखाएको साविक कि.नं. २५१ को जग्गा नापीका बखत बाँझो पर्ति देखिएकोमा व्यक्तिको नाममा दर्ता भएको लगत कट्टा गरी नेपाल सरकारको नाममा दर्ता गर्नु भनी अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगबाट मिति २०६७।११।१३ मा निर्णय भएकोमा सो विरुद्ध प्रस्तुत रिट निवेदन पर्न आएको देखियो । मिति २०६७।११।१३ को अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको निर्णय हेर्दा उक्त कि.नं. २५१ पर्ति जनिएकोमा व्यक्तिको नाममा दर्ता भएको, सो दर्ताको कुनै सेस्ता फेला नपरेको र जग्गा दर्ता हुँदाको मिसिल फाइलसमेत नभएको भनी उल्लेख भई आई प्रक्रिया अस्पष्ट रहेको आधारहरूबाट निर्णय भएको देखिन आयो । सो दर्ता हुँदाको मिसिल फाइल नहुनु नै मुख्य आधार बनाएको देखिन्छ ।

५. यसरी विवादित जग्गा दर्ता हुँदाको मिसिल फाइल फेला नपरेको कारणबाट नै प्रस्तुत विवादको सिर्जना हुन आएको देखिएको तर प्रमाणको रूपमा आएको भूमिप्रशासन कार्यालय, भक्तपुरको रेकर्ड फाइलमा संलग्न रहेको भक्तपुर माल पहिलोबाट मिति २०२२।१।२९ मा निर्णय भएको मिसिल हेर्दा यी रिट

निवेदकहरूका दाजु/काका वेलबहादुर कार्कीले जग्गा आवाद गर्न पाउँ भनी दिएको निवेदनउपर कारवाही भै वहाली दिने ठहरेको जग्गा रोपनी २४-८-० को जग्गा मिति २०२१।४।१४ मा श्री ५ को सरकारको निर्णय भएकोले सोबमोजिम तपाईंका नाउँमा नम्बरी दर्ता गरी दिनु भनी श्री वन कृषि मन्त्रालय, कृषि विभाग कार्यालयको मिति २०२१।१२।२३ को पत्रबमोजिम उक्त जग्गाको वहाली पूर्जा दिएको छ भनी निर्णय भएको पाइन्छ ।

६. यसैगरी प्रमाणको रूपमा आएको भूमिप्रशासन कार्यालय, भक्तपुरको मिति २०२६।५।२६ को निर्णय हेर्दा सि.नं. ४४९ रूजु भिडाई सुडाल गा.वि.स. वडा नं. ४(क) कि.नं. २५१ को जग्गा धनी र मोहीसमेत कायम गरी दर्ता गरी पूर्जा पाउँ भन्ने व्यहोरा उल्लेख भएको देखिएको फिल्डबुक उतारबाट सुडाल गा.वि.स. वडा नं. ४(क) कि.नं. २५१ मोही महलमा पर्ति जग्गा धनी खाली, विरह खाली, किसिम खाली रोपनीमा २४-८-०, कैफियत खाली भन्नेछ र उक्त पञ्चायतका प्रधानपञ्चको सिफारिशबाट वेलबहादुर कार्कीको नाउँमा श्री ५ को सरकारको निर्णयअनुसार जग्गा पाएको भन्ने चलन पूर्जा साविक मालको रसिदबाट सि.नं. ४४९ कायम भै वेलबहादुर कार्कीको दर्ता भन्ने र सभै शाखाको मिति २०२५।८।५ को सर्जमिनसमेतबाट साविक सि.नं. ४४९ को कित्तामा भिडाई हाल सुडाल गा.वि.स. वडा नं. ४(क) कि.नं. २५१ को कित्ता वेलबहादुर कार्कीको नाउँमा कायम गरी सेस्ता खडा गरी पूर्जा दिने भन्ने मिति २०२६।५।२६ को भूमि प्रशासन कार्यालय, भक्तपुरको प्रमाणको रूपमा आएको मिसिलबाट देखिनाले अख्तियार दुरुपयोग

अनुसन्धान आयोगले दर्ताको कुनै सेस्ता फेला नपारेको र जग्गा दर्ता हुँदाको मिसिल फाइलसमेत नभएको भन्ने कुरालाई आधार लिई गरेको निर्णय यथोचित मात्र मिल्ने देखिएन ।

७. अतः यकिन सेस्ता राख्ने काम सरकारी निकाय मालपोत कार्यालयको हो । त्यो नराखिदिएको कारणबाट जनताले पीडित हुनुपर्ने होइन । मालपोत कार्यालयले अख्तियार दुरूपयोग अनुसन्धान आयोगलाई व्यक्तिको नाममा सेस्ता छैन भनेको कुरालाई मात्रै आधार लिई विवादित जग्गा भोग गरिरहेका व्यक्तिहरूलाई बुझ्दै नबुझी प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्तविपरीत हुनेगरी एकतर्फीरूपमा व्यक्तिको नाममा दर्ता रहेको जग्गालाई सरकारको नाममा कायम गर्नेगरी भएको अख्तियार दुरूपयोग अनुसन्धान आयोगको मिति २०६७।११।१३ को निर्णय त्रुटीपूर्ण हुँदा उत्प्रेषणको आदेशले बदर हुने ठहर्छ । दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमबमोजिम सुरू र प्रमाण मिसिल सुरू भक्तपुर जिल्ला अदालत तथा मालपोत कार्यालय, भक्तपुरमा पठाइदिने र मिसिल अभिलेख शाखामा बुझाइदिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।
न्या.सुशीला कार्की

इति संवत् २०७० साल भदौ ३१ गते रोज २ शुभम् ।
इजलास अधिकृत : शकुन्तला कार्की

निर्णय नं.१११५

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री सुशीला कार्की
माननीय न्यायाधीश श्री तर्कराज भट्ट
आदेश मिति : २०७०।११।२७।३
०७० -WO-०२१८

विषय :- उत्प्रेषण ।

निवेदक : जि.झापा, भद्रपुर न.पा. वडा नं. ४
स्थित हर्डिया रियल टी इस्टेट प्रा.लि. को
अधिकार प्राप्त ऐ. का अध्यक्ष भक्तप्रसाद
अधिकारीसमेत

विरूद्ध

विपक्षी : नेपाल सरकार, मन्त्रिपरिषद्, प्रधानमन्त्री
तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय,
सिंहदरबारसमेत

- चिया बगानमा कार्यरत् मजदूरहरूले पारिश्रमिक वृद्धिलगायतका विभिन्न माग राखी सो मागलाई सम्बोधन गर्न नेपाल सरकारका प्रतिनिधि, निवेदक व्यवस्थापक तथा मजदूरसमेत भई पटकपटक छलफल भएको तथ्यलाई निवेदकले निवेदनमा नै स्वीकार गरेको, पटकपटकको छलफलबाट पनि श्रम ऐन, २०४८ को दफा २१(२) बमोजिम पारिश्रमिक निर्धारण समिति गठन हुन नसकेको अवस्थामा सोही ऐनको दफा २१(५) बमोजिम पारिश्रमिक निर्धारण गर्न श्रम

विभागको माहानिर्देशकको संयोजकत्वमा कार्यदलसमेत गठन गरी सोही कार्यदलको सिफारिशको आधारमा चिया बगानमा कार्यरत् मजदूर कर्मचारीहरूको न्यूनतम् पारिश्रमिकको निर्धारण नेपाल सरकारले गर्न नसक्ने भनी भन्न नमिल्ने ।

(प्रकरण नं.७)

निवेदकका तर्फबाट : वरिष्ठ विद्वान अधिवक्ताद्वय
राधेश्याम अधिकारी र बद्रीबहादुर कार्की
तथा विद्वान अधिवक्ता माधवकुमार बस्नेत
विपक्षीका तर्फबाट : विद्वान सहन्यायाधिवक्ता श्री
रेवतीराज त्रिपाठी

अवलम्बित नजीर :

सम्बद्ध कानून :

- श्रम ऐन, २०४८ को दफा २१(२)
२१(४) २१(५)

आदेश

न्या.तर्कराज भट्ट : नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ३२, १०७(२) अन्तर्गत दायर भई यसै अदालतको क्षेत्राधिकारभित्रको प्रस्तुत रिट निवेदनको सङ्क्षिप्त तथ्य एवं ठहर आदेश यस प्रकार छ ।

रिट निवेदकहरूमध्येको हडिँया रियल टि. इस्टेट प्रा.लि. प्रचलित नेपाल कानूनबमोजिम २०५३।३।२४ कम्पनी रजिस्ट्रारको कार्यालयमा दर्ता (प्रा.) लि. नं. ५१३५।०५२।०५३ भई अनवरतरूपले चिया उत्पादन कार्यसँग सम्बन्धित सेवामा प्रत्यक्ष अप्रत्यक्षरूपमा ६४ जना कामदार, कर्मचारीलाई रोजगार उपलब्ध गराउँदै आएको कम्पनी हो । त्यस्तै गरी, गिरी बन्धु टि स्टेट प्रा. लि. मिति २०२०।४।२७।१ मा उद्योग

वाणिज्य मन्त्रालय, उद्योग विभागमा (प्रा.लि) नं. १३६।२००७।२००२० मा दर्ता भई विगत लामो समयदेखि चिया उत्पादन कार्यमा संलग्न रही प्रत्यक्ष तथा अप्रत्यक्षरूपमा ३२५ जना भन्दा बढी कामदार, कर्मचारीलाई रोजगार दिँदै आएको छ । त्यसैगरी, जि. झापा, महेशपुर गा.वि.स. वडा नं. ७ स्थित बुधकरण एन्ड सन्स टी कम्पनी प्रा.लि. मिति २०२९।७।२५ मा उद्योग वाणिज्य मन्त्रालय, उद्योग विभागमा (प्रा. लि.) नं. २००।२००७।०२१ दर्ता भई चिया उत्पादन कार्यमा प्रत्यक्ष अप्रत्यक्षरूपमा ३५८ जना भन्दा बढी कामदार तथा कर्मचारीलाई रोजगार उपलब्ध गराउँदै आएको छ । मिति २०४९।१०।२९ मा प्रा.लि.नं. ३९-०४९।५० कम्पनी रजिस्ट्रारको कार्यालयमा दर्ता भई जि. झापा, चन्द्रगढी गा.वि.स. वडा नं. ८ स्थित डाँफे टी प्रोसेसिङ कम्पनी प्रा.लि. ले चिया उत्पादन कार्यमा २०५० भन्दा बढी कामदार कर्मचारीहरूलाई प्रत्यक्ष अप्रत्यक्षरूपमा रोजगार उपलब्ध गराउँदै आएको छ । त्यसैगरी जिल्ला झापा, महेशपुर गा.वि.स. वडा नं. ६ स्थित स्टार टी इन्डस्ट्रिज प्रा.लि. मिति २०६५।८।२९ मा दर्ता (५८३९१।०६५।०६६) विधिवत् दर्ता भई चिया उत्पादन कार्यका ४०० भन्दा बढी कामदार कर्मचारीलाई रोजगार उपलब्ध गराउँदै आएको छ । यस्तै गरी, मिति २०५५।८।१६ मा कम्पनी रजिस्ट्रारको कार्यालयमा प्रा.लि. नं. ९५३५।०५५ विधिवतरूपमा दर्ता भई जिल्ला झापा, भद्रपुर वडा नं. १२ झापास्थित सनराइज टि स्टेट प्रा.लि. मा ८० भन्दा बढी कामदार कर्मचारीलाई प्रत्यक्ष तथा अप्रत्यक्षरूपमा रोजगार उपलब्ध गराउँदै हाम्रो कम्पनीले अनवरतरूपमा चिया उत्पादन कार्यमा संलग्न रही उत्पादित

चियालाई बिक्री वितरण गर्दछ । हालसम्म निवेदकहरूको कम्पनीले ठूलो लगानी, मेहनत र परिश्रमबाट देशकै चर्चित चिया उत्पादन कम्पनीको रूपमा स्थापित भएको छ । रिट निवेदक कम्पनीहरूले आफ्नो सेवा सुरु गरेदेखि हालसम्म नेपाल सरकारलाई करोडौं रूपैयाँ राजस्व बुझाउँदै चिया उद्योगको माध्यमबाट देशलाई विदेशी मुद्रा आर्जन गरी योगदान पुर्याई आएका छौं ।

यसैबीच निवेदकहरूको चिया बगानमा कार्यरत् मजदूरहरूले पारिश्रमिक वृद्धिलगायतका २२ बुँदे माग राखी २०७०।४।९ सम्म माग पूरा नभएको खण्डमा २०७०।४।१० देखि काम बन्द गर्ने र २०७०।४।१६ देखि दोस्रो चरणको कार्यक्रम घोषणा गर्ने भनी अन्तिम चेतावनीसहित माग राखेको कारणले नेपाल सरकार, श्रम तथा रोजगार मन्त्रालयलाई सिफारिशसमेत गर्नको लागि श्रम विभागका महानिर्देशकको संयोजकत्वमा कार्यदल गठन भएको रहेछ । निवेदकहरूलाई जिल्ला प्रशासन कार्यालय, झापाबाट मिति २०७०।४।११ मा हुने छलफलमा उपस्थित हुन भनी मौखिक जानकारी प्राप्त भएको कारणले निवेदकमध्येको केही पक्षको प्रतिनिधित्व उक्त बैठकमा छलफलको लागि भएको थियो । छलफलमा चिया प्रतिष्ठानमा कार्यरत् कर्मचारी मजदूरहरूको दैनिक ज्याला दरको विषयमा छलफल हुँदा त्यसमा सहमति नभई उत्पादकको तर्फबाट असहमत टिप्पणी लेखिएकोमा विपक्षी नेपाल सरकारबाट श्रम ऐन, २०४८ को दफा २१(५) ले दिएको अधिकार प्रयोग गरेको भनी २०७० श्रावण १ गतेदेखि लागू हुने भन्दै हाल कायम रहेको भन्दा २७.१३ देखि ६६.६६ प्रतिशतसम्म पारिश्रमिक वृद्धि गरी

मिति २०७०।५।१० को राजपत्रमा सूचना प्रकाशित गरिएको रहेछ ।

चिया बगान तथा उद्योगमा कार्यरत् कामदार तथा कर्मचारीको लागि पारिश्रमिक निर्धारण गर्न श्रम ऐन, २०४८ को दफा २१ तथा चिया बगानसम्बन्धी श्रम नियमावली, २०५० को नियम ९ र १० मा प्रष्ट र बन्धनकारी कानूनी व्यवस्थाहरू गरिएका छन् । श्रम ऐन, २०४८ को दफा २१ (२) अनुसार कामदार वा कर्मचारी, व्यवस्थापक र नेपाल सरकारका समान संख्यामा प्रतिनिधि भएको समिति गठन गर्नुपर्ने र सो समितिले सिफारिश गरेबमोजिम नेपाल सरकारले पारिश्रमिक निर्धारण गर्ने व्यवस्था रहेको छ । तर विपक्षी नेपाल सरकारले हालसम्म त्यस किसिमको समिति गठन गरेको छैन । त्यसैले न्यूनतम् पारिश्रमिक निर्धारण समिति गठन नै नगरी विपक्षीले एकतर्फीरूपमा आफूखुशी पारिश्रमिक तोकी राजपत्रमा प्रकाशन गर्ने कार्य गैरकानूनी छ ।

विपक्षी नेपाल सरकारले राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गर्दा श्रम ऐन, २०२१ को दफा २१ (५) ले दिएको अधिकार प्रयोग गरेको भन्ने प्रकाशित सूचनामा जनाइएको छ । सरकारको तर्फबाट न्यूनतम् पारिश्रमिक निर्धारण समितिको सिफारिशबिना पारिश्रमिक निर्धारण गर्नको लागि श्रम ऐन, २०२१ को उपदफा (५) ले सशर्त अधिकार दिएको छ । विपक्षीलाई एकतर्फीरूपमा पारिश्रमिक निर्धारण गर्नका लागि उक्त उपदफाले दिएको अधिकार प्रयोग गर्न विपक्षीको तर्फबाट पारिश्रमिक निर्धारण समिति गठन गर्न प्रयास गरिएपनि गठन हुन नसकेको वा समिति गठन भएपनि सो समितिले सिफारिश गर्न नसकेको हुनुपर्दछ । यी दुईवटा शर्तको पालना नगरी

त्यो उपदफाको प्रयोग नै हुन सक्दैन । तर विपक्षीले हालसम्म समिति गठन गर्न प्रक्रिया नै थालनी नगरी र चिया बगानहरूको अवस्थितिको यथार्थलाई ख्यालै नगरी सबै क्षेत्रमा समानरूपमा आफूखुशी एकतर्फी पारिश्रमिक निर्धारण गरेको अवस्था छ । श्रम ऐनको दफा ४५ अनुसार बनेको चिया बगानसम्बन्धी श्रम नियमावली, २०५० को नियम ९ मा चिया बगानमा काम गर्ने कामदार तथा कर्मचारीको लागि न्यूनतम पारिश्रमिक निर्धारण गर्नको लागि छुट्टै पारिश्रमिक निर्धारण समिति गठन गर्ने व्यवस्था रहेको छ । त्यसरी समिति गठन गर्दा कामदार वा कर्मचारी व्यवस्थापक र नेपाल सरकारका प्रतिनिधि समान संस्थामा रहनुपर्ने र त्यसरी समिति गठन गरिएको सूचना नै नेपाल राजपत्रमा प्रकाशित गर्नुपर्ने बन्धनकारी व्यवस्था रहेको र सो नियम ९ बमोजिम समिति गठन भैसकेपछि पारिश्रमिक निर्धारण गर्नुअघि गठित समितिले प्रचलित बजार मूल्यको स्थितिको अध्ययन र पुनरालोकन, देशको वर्तमान आर्थिक, मौद्रिक तथा सामाजिक परिवेश तथा चिया बगानले दिनसक्ने क्षमतालाई समेत अध्ययन गरी त्यस अध्ययनको आधारमा सिफारिश गर्नुपर्ने र नियम १० (ग) बमोजिम विशेषज्ञहरूको समेत राय लिनुपर्नेमा त्यस किसिमको राय लिने कार्यसमेत भएको छैन ।

अतः विपक्षीहरूको उल्लेखित कार्य श्रम ऐन २०४८ को दफा २१ तथा चिया बगानसम्बन्धी श्रम नियमावली, २०५० को नियम ९ तथा १० विपरीत भई निवेदकहरूको नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १२(३)(च), १३(१), १९(१) द्वारा प्रत्याभूत गरिएको हक अधिकारको हनन हुन पुगेकोले उत्प्रेषणको आदेशबाट राजपत्रमा प्रकाशित उक्त

सूचना प्रारम्भदेखि नै बदर गरी पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको निवेदन दावी ।

निवेदन मागबमोजिमको आदेश जारी हुन नपर्ने आधार र कारण भए सोसमेत खुलाई १५ दिनभित्र महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमार्फत् लिखित जवाफ पठाउनु भनी विपक्षीहरूको नाममा म्याद सूचना जारी गरी दुबै पक्षका कुरा सुनी अन्तरिम आदेश जारी हुने वा नहुने निष्कर्षमा पुग्न वाञ्छनीय भएबाट उपयुक्त दिन तोकी अन्तरिम आदेशका लागी विपक्षीहरूलाई सूचना दिई नियमबमोजिम पेश गर्नु भन्नेसमेत व्यहोराको यस अदालतको एकल इजलासबाट भएको आदेश ।

चिया बगानमा काम गर्ने मजदूरहरूको मागपत्र प्राप्त भई मालिक मजदूरबीचको समस्या समाधानका लागि समयमा ध्यान पुर्याई केन्द्रबाट यथाशीघ्र पहल होस् भनी यस कार्यालयबाट गृह मन्त्रालयसमेतलाई अनुरोध गरिएको र समस्या समाधानार्थ केन्द्रबाट कार्यदल गठन भई जिल्लामा आएपछि मजदूर र मालिकबीचको छलफलका लागि यस कार्यालयबाट सबै पक्षलाई समस्या समाधानका लागि समन्वय गरीदिनेसम्मको काम भएको हुँदा यस कार्यालयको नाउँमा आदेश जारी हुनुपर्ने नहुँदा रिट खारेज गरी पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको जिल्ला प्रशासन कार्यालय, झापा तथा ऐ. का प्र.जि.अ. एकमणि नेपालको लिखित जवाफ ।

नेपाल सरकार मन्त्रपरिषद्को के कस्तो काम कारवाहीबाट निवेदकको के कस्तो संवैधानिक तथा कानूनी हक अधिकारमा आघात परेको हो भन्ने कुरा निवेदकले निवेदनमा उल्लेख गर्न सकेको अवस्था छैन । श्रम ऐन, २०४८ को दफा २१(१) मा नेपाल सरकारले न्यूनतम

पारिश्रमिक निर्धारण समितिको सिफारिशमा प्रतिष्ठानमा कार्यरत् कामदार वा कर्मचारीको न्यूनतम् पारिश्रमिक, महँगी भत्ता र सुविधा निर्धारण गर्न सक्ने र त्यसरी निर्धारण गरिएको दरसम्बन्धी सूचना नेपाल राजपत्रमा प्रकाशित गरिनेछ भन्ने व्यवस्था रहेको छ । सोही ऐनको दफा २१(५) बमोजिम त्यस्तो समिति गठन नै हुन नसकेको अवस्थामा वा गठन भएपनि समितिले सिफारिश गर्न नसकेको अवस्थामा नेपाल सरकारबाट प्रतिष्ठानमा कार्यरत् कामदार तथा कर्मचारीहरूको न्यूनतम् पारिश्रमिकसमेत निर्धारण गर्नमा बाधा पुर्याएको मानिने छैन भन्ने व्यवस्था रहेको छ । पारिश्रमिक वृद्धि गरी २०७०।५।१० को राजपत्रमा सूचना प्रकाशित गरिएको विषय श्रम तथा रोजगार मन्त्रालयको मन्त्रिस्तरीय निर्णयबाट भएकोले मन्त्रिपरिषदलाई जिम्मेवार भन्न मिल्नेसमेत नहुँदा निवेदन मागअनुसारको आदेश जारी हुनुपर्ने हैन, निवेदन खारेज गरी पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको नेपाल सरकार मन्त्रिपरिषद्को तर्फबाट मुख्य सचिव लीलामणि पौड्यालको लिखित जवाफ ।

न्यूनतम् पारिश्रमिक निर्धारण समिति गठन नै हुन नसकेको वा गठन भएपनि सिफारिश गर्न नसकेको अवस्थामा न्यूनतम् पारिश्रमिकलगायतका सुविधाहरू निर्धारण गर्न सक्ने गरी श्रम ऐन, २०४८ को दफा २१ को उपदफा (५) ले नेपाल सरकारलाई विशेषाधिकार प्रदान गरेको, विगतमा पनि चिया बगानमा कार्यरत् कामदार वा कर्मचारीको पारिश्रमिक निर्धारण गर्दा सहमति हुन नसकी पारिश्रमिक निर्धारण समितिको सिफारिशबिना नै नेपाल सरकारले नै निर्धारण गर्दै आएको अवस्था विद्यमान रहेको, न्यूनतम् पारिश्रमिक निर्धारण गर्ने क्रममा सहमतिको लागि भएको प्रयास निरर्थक भएपछि श्रम ऐनको दफा

२१ को उपदफा (२) बमोजिमको समिति गठन हुन नसक्ने वा गठन भएपनि सहमतिमा पुग्ने अवस्था नरहेबाट सोही ऐनको दफा २१ को उपदफा (५) बमोजिम कामदार वा कर्मचारी एवम् प्रतिष्ठानको हकहितलाई समेत विचार गरी न्यूनतम् पारिश्रमिक र सुविधा निर्धारण गर्नुपर्ने अवस्था परेको हो । जहाँसम्म राजपत्रमा सूचना प्रकाशित गर्नुभन्दा अगावैदेखि न्यूनतम् पारिश्रमिक निर्धारण गरिएको भन्ने प्रश्न छ सो सम्बन्धमा विगतमा समेत न्यूनतम् पारिश्रमिक निर्धारण गरिएको सूचना नेपाल राजपत्रमा प्रकाशन गर्दा राजपत्रमा सूचना प्रकाशित मितिभन्दा अगावैदेखि न्यूनतम् पारिश्रमिक लागू हुने गरी प्रकाशन गर्ने अभ्यास रहेकोमा सोउपर विपक्षीसमेतबाट कहिकतै प्रश्न उठाएको देखिँदैन । सामान्यत यस्ता पारिश्रमिक सिफारिश गर्ने विषयहरू आर्थिक वर्षको सुरुदेखि नै लागू गर्ने आम परम्परासमेत रहँदै आएको अवस्था विद्यमान रहेको र अन्य प्रतिष्ठानमा काम गर्ने कामदार तथा मजदूरहरूको न्यूनतम् पारिश्रमिक पाउनुभन्दा अगावै लागू भइसकेको सबै पक्षउपर विश्लेषण गरी दिएको प्रतिवेदनलाई समेत आधार मानी २०७०।५।१० गते नेपाल राजपत्रमा प्रकाशित सूचनामा चिया बगान प्रतिष्ठानहरूमा काम गर्ने कामदार वा कर्मचारीको लागि मासिक न्यूनतम् पारिश्रमिक, दैनिक ज्याला तथा दैनिक भत्ता २०७०।४।१ देखि लागू हुने गरी निर्धारण गरिनु न्यायोचित नै हुँदा निवेदन खारेजभागी छ । खारेज गरी पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको विपक्षीहरू श्रम तथा रोजगार मन्त्रालयका सचिव सुरेशमान श्रेष्ठ तथा श्रम तथा रोजगार मन्त्री हरिप्रसाद न्यौपाने तथा श्रम विभागका महानिर्देशक कृष्णहरि पुष्करको एकै व्यहोराको अलगअलग लिखित जवाफ ।

नियमबमोजिम आजको दैनिक मुद्दा पेशीसूचीमा चढी निर्णयार्थ इजलाससमक्ष पेश हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनको मिसिल संलग्न सम्पूर्ण कागजातहरूको अध्ययन गरी निवेदकतर्फबाट उपस्थित वरिष्ठ विद्वान अधिवक्ताद्वय श्री राधेश्याम अधिकारी तथा श्री बद्रिबहादुर कार्की तथा विद्वान अधिवक्ता श्री माधवकुमार बस्नेतले कानूनलाई उपेक्षा गरेर नेपाल सरकारलाई कार्यदल गठन गर्ने अधिकार छैन । २०७०।५।१० को राजपत्रमा प्रकाशित गरी २०७०।५।१ देखि लागू हुने भनी पश्चात्दर्शीरूपमा पारिश्रमिक बढाइएको त्रुटिपूर्ण छ । क्षेत्राधिकार नै नभएको निकाय खडा गरी पारिश्रमिक निर्धारण गरिएको छ । श्रम ऐन, २०४८ को दफा २१ को भावना अनुसार त्रिपक्षीयरूपमा पारिश्रमिक निर्धारण गरिएको छैन । सो ऐनको दफा २१ को उपदफा (१) र (२) को प्रक्रिया पुर्याएरमात्र दफा (५) को अवस्था आउँछ । सो उपदफा (५) पनि स्वेच्छाचारी हैन । कुनै कानूनले कुनै कार्य सम्पादन सम्बन्धमा कुनै स्पष्ट र बाध्यात्मक कार्यविधिको व्यवस्था गर्दछ भने त्यो कार्यविधिको अनिवार्यरूपमा जस्ताको त्यस्तै पालना हुनुपर्दछ । नेपाल सरकारबाट श्रम ऐन, २०४८ को दफा २१ तथा चिया बगानसम्बन्धी श्रम नियमावली, २०५० को नियम ९ तथा १० समेतले तोकेको कार्यविधि पूरा नगरी २०७०।४।१ देखि लागू गरी एकपक्षीयरूपमा २७.१३ प्रतिशत देखि ६६.६६ प्रतिशतसम्म पारिश्रमिक वृद्धि गरी २०७०।५।१० को राजपत्रमा प्रकाशित सूचना बाध्यात्मकरूपले पालना गर्नुपर्ने कार्यविधिको पालना नगरी भएकोले निवेदन मागबमोजिम सो सूचना उत्प्रेषणको आदेशले बदर हुनुपर्ने भनी तथा विपक्षीहरूको तर्फबाट

विद्वान सहन्यायाधिवक्ता श्री रेवतीराज त्रिपाठीले श्रम कानूनको बनौट नै श्रमिकको संरक्षणको लागि बनेको हो । व्यवस्थापकको लागि हैन । यो व्यवस्थापकको तर्फबाट आउने विषय हैन । श्रम ऐन, २०४८ को दफा २१ (५) को समिति गठन गर्नुपर्ने असामान्य अवस्था सिर्जना भएको छ । १०/११ पटकसम्म वार्ता भएपनि सो वार्ता असफल भएपछिमात्र समिति गठन भई पारिश्रमिक निर्धारण गरिएको र सो निर्धारण गरिएको पारिश्रमिक लागूसमेत भएको अवस्थामा निवेदन मागबमोजिमको आदेश जारी हुनुपर्ने अवस्थामा छैन, निवेदन खारेज हुनुपर्ने भनी प्रस्तुत गर्नु भएको बहस जिकीरसमेत सुनियो ।

२. यसमा चिया बगान प्रतिष्ठानमा काम गर्ने कामदार कर्मचारीको पारिश्रमिक निर्धारण गर्नको लागि श्रम ऐन, २०४८ को दफा २१ तथा चिया बगानसम्बन्धी श्रम नियमावली, २०५० को नियम ९ र १० बमोजिम न्यूनतम पारिश्रमिक निर्धारण समिति गठन गर्नुपर्ने त्यस्तो समितिले नियम १० ले तोकेको कार्यविधि पूरा गर्नुपर्ने बाध्यात्मक कानूनी व्यवस्था हुँदाहुँदै त्यसलाई पालना नै गरी पारिश्रमिक निर्धारण समिति गठन हुन नसकेको वा गठन भएपनि त्यसले पारिश्रमिक निर्धारण गर्न नसकेको अवस्थामा मात्र प्रयोग गर्न पाइने कानूनी व्यवस्थाको आधारमा प्रतिष्ठानका कामदार कर्मचारीको पारिश्रमिक २०७०।४।१ देखि लागू हुने भनी पश्चात्दर्शी असर दिई निवेदकले व्यहोर्ने नै नसक्ने गरी पारिश्रमिक निर्धारण गरिएको कार्य संविधान एवं कानूनविपरीत भएकोले विपक्षी श्रम तथा रोजगार मन्त्रालयको नामबाट २०७०।५।१० मा प्रकाशित सूचना उत्प्रेषणको आदेशले बदर गरी पाउँ भन्ने निवेदक र न्यूनतम पारिश्रमिक निर्धारण

समिति गठन नै हुन नसकेको वा गठन भएपनि सिफारिश गर्न नसकेको अवस्थामा न्यूनतम् पारिश्रमिकलगायतका सुविधाहरू निर्धारण गर्न सक्ने गरी श्रम ऐन, २०४८ को दफा २१ को उपदफा (५) ले नेपाल सरकारलाई विशेषाधिकार प्रदान गरेको, विगतमा पनि चिया बगानमा कार्यरत कामदार वा कर्मचारीको पारिश्रमिक निर्धारण गर्दा सहमति हुन नसकी पारिश्रमिक निर्धारण समितिको सिफारिशबिना नै नेपाल सरकारले नै निर्धारण गर्दै आएको अवस्था विद्यमान रहेको, न्यूनतम् पारिश्रमिक निर्धारण गर्ने क्रममा सहमतिको लागि भएको प्रयास निरर्थक भएपछि, श्रम ऐनको दफा २१ को उपदफा (२) बमोजिमको समिति गठन हुन नसक्ने वा गठन भएपनि सहमतिमा पुग्ने अवस्था नरहेबाट सोही ऐनको दफा २१ को उपदफा (५) बमोजिम कामदार वा कर्मचारी एवम् प्रतिष्ठानको हकहितलाई समेत विचार गरी न्यूनतम् पारिश्रमिक र सुविधा निर्धारण गर्नुपर्ने अवस्था परेको हो भन्ने विपक्षीहरूको लिखित जवाफ रहेको प्रस्तुत रिट निवेदनमा यस इजलासबाट निम्न प्रश्नहरूको निर्णय दिनुपर्ने देखियो ।

- (१) श्रम ऐन, २०४८ को दफा २१(२) बमोजिम न्यूनतम् पारिश्रमिक निर्धारण समितिको गठन हुन नसकेको अवस्थामा ऐ. दफा २१(५) बमोजिम नेपाल सरकारले निवेदक प्रतिष्ठानमा कार्यरत मजदूर कर्मचारीहरूको न्यूनतम् पारिश्रमिक निर्धारण गर्न सक्छ, सक्दैन ।
- (२) त्यसरी निर्धारण गरिएको पारिश्रमिक नेपाल राजपत्रमा प्रकाशित मितिभन्दा अधिदेखि लागू गर्न मिल्ने हो होइन,
- (३) निवेदन मागबमोजिमको आदेश जारी गर्नुपर्ने

हो होइन,

३. श्रम ऐन, २०४८ को दफा २१(५) बमोजिम नेपाल सरकारले निवेदक प्रतिष्ठानमा कार्यरत मजदूर कर्मचारीहरूको न्यूनतम् पारिश्रमिक निर्धारण गर्न सक्छ सक्दैन भन्ने पहिलो प्रश्नतर्फ विचार गर्दा श्रम ऐन, २०४८ को दफा २१ मा न्यूनतम् पारिश्रमिक निर्धारण समिति भनी उपदफा (१) मा नेपाल सरकारले न्यूनतम् पारिश्रमिक निर्धारण समितिको सिफारिशमा प्रतिष्ठानका कामदार वा कर्मचारीको न्यूनतम् पारिश्रमिक, महँगी भत्ता र सुविधा निर्धारण गर्न सक्नेछ र त्यसरी निर्धारण गरिएको दरसम्बन्धी सूचना नेपाल राजपत्रमा प्रकाशन गरिनेछ ।
- (२) न्यूनतम् पारिश्रमिक, महँगी भत्ता र सुविधा निर्धारण गर्न नेपाल सरकारले कामदार वा कर्मचारी, व्यवस्थापक र नेपाल सरकारको प्रतिनिधिहरूको समान संख्या भएको एउटा न्यूनतम् पारिश्रमिक निर्धारण समिति गठन गर्नेछ ।
- (३) उपदफा (२) बमोजिम गठित न्यूनतम् पारिश्रमिक निर्धारण समितिले कामदार वा कर्मचारीको महँगी भत्ता र सुविधाको सम्बन्धमा सिफारिश गर्दा भौगोलिक क्षेत्रको आधारमा गर्न सक्नेछ ।
- (४) उपदफा (१) बमोजिम तोकिएको न्यूनतम् पारिश्रमिक, महँगी भत्ता र सुविधाको दर नेपाल राजपत्रमा सूचना प्रकाशन भएको मितिदेखिमात्र लागू हुनेछ ।
- (५) न्यूनतम् पारिश्रमिक निर्धारण समिति गठन नै हुन नसकेको अवस्थामा वा गठन भए पनि समितिले सिफारिश गर्न नसकेको अवस्थामा नेपाल सरकारबाट प्रतिष्ठानका कामदार तथा कर्मचारीहरूको न्यूनतम् पारिश्रमिक,

महँगी भत्ता र सुविधा निर्धारण गर्न माथिका उपदफाहरूमा लेखिएको कुनै कुराले बाधा पुर्याएको मानिने छैन भन्ने व्यवस्थाहरू गरेको देखिन्छ ।

४. त्यसैगरी चियाबगानसम्बन्धी श्रम नियमावली, २०५० को नियम ९ मा चियाबगानमा काम गर्ने कामदार वा कर्मचारीको न्यूनतम पारिश्रमिक निर्धारण गर्न नेपाल सरकारले आवश्यकतानुसार समयसमयमा नेपाल राजपत्रमा सूचना प्रकाशित गरी कामदार वा कर्मचारी, व्यवस्थापक र नेपाल सरकारको प्रतिनिधिहरूको समान संख्यामा प्रतिनिधित्व हुने गरी एउटा न्यूनतम पारिश्रमिक निर्धारण समितिको गठन गर्नेछ भन्ने व्यवस्था गरेको देखिन्छ ।

५. श्रम ऐन, २०४८ को दफा २१ को उपदफा (१) मा नेपाल सरकारले उपदफा (२) बमोजिम गठन भएको न्यूनतम पारिश्रमिक निर्धारण समितिको सिफारिशमा प्रतिष्ठानका कामदार वा कर्मचारीको न्यूनतम पारिश्रमिक, महँगी भत्ता र सुविधा निर्धारण गर्न सक्ने व्यवस्था गरिएको भएपनि त्यस्तो न्यूनतम पारिश्रमिक निर्धारण समिति गठन नै हुन नसकेको अवस्थामा वा गठन भए पनि समितिले सिफारिश गर्न नसकेको अवस्थामा नेपाल सरकारबाट प्रतिष्ठानका कामदार तथा कर्मचारीहरूको न्यूनतम पारिश्रमिक, महँगी भत्ता र सुविधा निर्धारण गर्न माथिका उपदफाहरूमा लेखिएको कुनै कुराले बाधा पुर्याएको मानिने छैन भनी उपदफा ५ मा व्यवस्था भएकोले त्यस्तो न्यूनतम पारिश्रमिक निर्धारण समिति गठन हुन नसकेको वा गठन भए पनि त्यसरी गठन भएको समितिले पारिश्रमिक निर्धारण गर्न नसकेको अवस्थामा नेपाल सरकारले न्यूनतम पारिश्रमिक, महँगी भत्ता र सुविधा निर्धारण गर्न सक्ने नै

देखिन्छ । निरपेक्षरूपमा दफा २१ को उपदफा (२) बमोजिम गठन हुने समितिको सिफारिशमा मात्रै नेपाल सरकारले त्यस्तो न्यूनतम पारिश्रमिक निर्धारण गर्न सक्ने भन्न मिल्ने देखिएन ।

६. न्यूनतम पारिश्रमिक निर्धारण गर्न श्रम ऐन, २०४८ को दफा २१ को उपदफा (५) को अवस्था विद्यमान छ, छैन भनी मिसिल अध्ययन गर्दा झापा जिल्लास्थित चिया बगानमा कार्यरत मजदूरहरूले पारिश्रमिक वृद्धिलगायतका २२ बुँदे माग राखी २०७०।४।९ सम्म माग पूरा नभएको खण्डमा २०७०।४।१० देखि काम बन्द गर्ने र २०७०।४।१६ देखि दोस्रो चरणको कार्यक्रम घोषणा गर्ने भनी अन्तिम चेतावनीसहित माग राखेको कारणले त्यसलाई समाधान गर्न भनी मिति २०७०।४।९ को नेपाल सरकार, श्रम तथा रोजगार मन्त्रिस्तरीय निर्णयबाट वस्तुस्थिति बुझी व्यवस्थापन तथा कामदार कर्मचारीसँग वार्ता गरी समाधान निकाल्न र न्यूनतम पारिश्रमिकको सम्बन्धमा श्रम तथा रोजगार मन्त्रालयलाई सिफारिशसमेत गर्नको लागि श्रम विभागका महानिर्देशकको संयोजकत्वमा कार्यदल गठन भई निवेदकहरूमध्ये केहीको तर्फबाट समेत समस्या समाधानको लागि हुने वार्तामा सहभागी भई छलफल हुँदा त्यसमा सहमति नभई अन्य चिया उत्पादकहरूको तर्फबाट असहमत टिप्पणी लेखिएको भनी निवेदक प्रतिष्ठानमा मजदूरहरूको न्यूनतम पारिश्रमिक निर्धारण गर्ने सम्बन्धमा असहज परिस्थिति उत्पन्न भई पटकपटक छलफल भएको तथ्यलाई निवेदकले निवेदनमा स्वीकार गरेको देखिन्छ । न्यूनतम पारिश्रमिक निर्धारण गर्ने क्रममा सहमतिको लागि भएको प्रयास निरर्थक भएपछि श्रम ऐनको दफा २१ को उपदफा (२) बमोजिमको समिति गठन हुन नसक्ने वा गठन

भएपनि सहमतिमा पुग्ने अवस्था नरहेबाट सोही ऐनको दफा २१ को उपदफा (५) बमोजिम कामदार वा कर्मचारी एवं प्रतिष्ठानको हकहितलाई समेत विचार गरी न्यूनतम् पारिश्रमिक र सुविधा निर्धारण गर्नुपर्ने अवस्था परेको हो भन्ने तथ्यलाई विपक्षीहरूले आफ्नो लिखित जवाफमा उजागर गर्नुका अतिरिक्त आदेशानुसार झिकाइएको चिया उद्योगमा काम गर्ने कर्मचारीहरूको न्यूनतम् पारिश्रमिक तोक्न गठन भएको कार्यदलसम्बन्धी आदेश, सो कार्यदलले पारिश्रमिक निर्धारण गर्दा अपनाएको कार्य प्रणाली र न्यूनतम् पारिश्रमिक निर्धारण गरेको मन्त्रिस्तरीय निर्णयसमेतको प्रतिलिपिबाट देखिन्छ ।

७. यसरी चिया बगानमा कार्यरत् मजदूरहरूले पारिश्रमिक वृद्धिलगायतका विभिन्न माग राखी सो मागलाई सम्बोधन गर्न नेपाल सरकारका प्रतिनिधि, निवेदक व्यवस्थापक तथा मजदूरसमेत भई पटकपटक छलफल भएको तथ्यलाई निवेदकले निवेदनमा नै स्वीकार गरेको, पटकपटकको छलफलबाट पनि श्रम ऐन, २०४८ को दफा २१(२) बमोजिम पारिश्रमिक निर्धारण समिति गठन हुन नसकेको अवस्थामा सोही ऐनको दफा २१(५) बमोजिम पारिश्रमिक निर्धारण गर्न श्रम विभागको महानिर्देशकको संयोजकत्वमा कार्यदलसमेत गठन गरी सोही कार्यदलको सिफारिशको आधारमा चिया बगानमा कार्यरत् मजदूर कर्मचारीहरूको न्यूनतम् पारिश्रमिकको निर्धारण नेपाल सरकारले गर्न नसक्ने भनी मात्र मिल्ने देखिएन । श्रम ऐन, २०४८ को दफा २१(२) बमोजिमको समिति गठन हुन नसकेको अवस्थामा ऐ. दफा २१(५) बमोजिम नेपाल सरकारले चिया बगानका कार्यरत् मजदूर कर्मचारीहरूको न्यूनतम् पारिश्रमिक निर्धारण

गर्न सक्ने नै देखिनाले प्रचलित कानूनविपरीत पारिश्रमिक निर्धारण गरेको भन्ने निवेदन जिकीर पुग्न सक्ने देखिएन ।

८. त्यसरी निर्धारण गरिएको पारिश्रमिक नेपाल राजपत्रमा प्रकाशित मितिभन्दा अघिदेखि लागू गर्न सकिने हो होइन भन्ने दोस्रो प्रश्नतर्फ विचार गर्दा श्रम ऐन, २०४८ को दफा २१(४) मा त्यसरी तोकिएको न्यूनतम् पारिश्रमिक, महँगी भत्ता र सुविधाको दर नेपाल राजपत्रमा सूचना प्रकाशन भएको मितिदेखिमात्र लागू हुनेछ भनी राजपत्रमा सूचना प्रकाशन भएको मितिदेखि मात्र लागू गर्न सकिने अनिवार्य व्यवस्था गरेको देखिन्छ । तर नेपाल सरकारले २०७०।४।१ देखि लागू हुने गरी २०७०।५।१० मा राजपत्रमा सूचना प्रकाशित गरेको देखिन्छ । सम्बद्ध ऐनले स्पष्टरूपमा राजपत्रमा सूचना प्रकाशित गरेको मितिदेखिमात्र लागू हुने गरी अनिवार्य व्यवस्था गरेको अवस्थामा ऐनले गरेको व्यवस्थाविपरीत सूचना प्रकाशित गरेको मितिभन्दा अघिदेखि नै लागू हुने गरी प्रकाशित सूचना उक्त ऐनको दफा २१(४) विपरीत देखियो ।

९. अतः उल्लेखित विवेचित आधार प्रमाणसमेतबाट श्रम ऐन, २०४८ को दफा २१(२) अनुसारको समिति गठन हुन नसकेको अवस्थामा नेपाल सरकारले सोही ऐनको दफा २१(५) अनुरूप चिया बगानमा कार्यरत् मजदूर कर्मचारीहरूको पारिश्रमिक निर्धारण गर्न नसक्ने भन्न मिलेन । निर्धारण गरिएको उक्त न्यूनतम् पारिश्रमिक नेपाल राजपत्रमा सूचना प्रकाशित भएको मिति अर्थात् मिति २०७०।५।१० देखिमात्र लागू हुने भनी सूचनामा उल्लेख हुनुपर्नेमा सोभन्दा अगावै अर्थात् राजपत्रमा सूचना

प्रकाशित हुनुभन्दा अगावै २०७०।४।१ देखि लागू हुने भनी मिति २०७०।५।१० मा नेपाल राजपत्रमा प्रकाशित सूचना सो हदसम्म मिलेको नदेखिँदा नमिलेको सो हदसम्म उक्त सूचना बदर हुन्छ । मिति २०७०।५।१० मा नेपाल राजपत्रमा प्रकाशित पूरै सूचना बदर गरी पाउँ भन्ने निवेदन दावी पुग्न सक्तैन । निवेदन खारेज हुने ठहर्छ । आदेशको जानकारी विपक्षीहरूलाई दिई

दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार अभिलेख शाखामा बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।

न्या.सुशीला कार्की

इति संवत् २०७० साल फागुन २७ गते रोज ३ शुभम् ।
इजलास अधिकृत: हरिकृष्ण श्रेष्ठ

